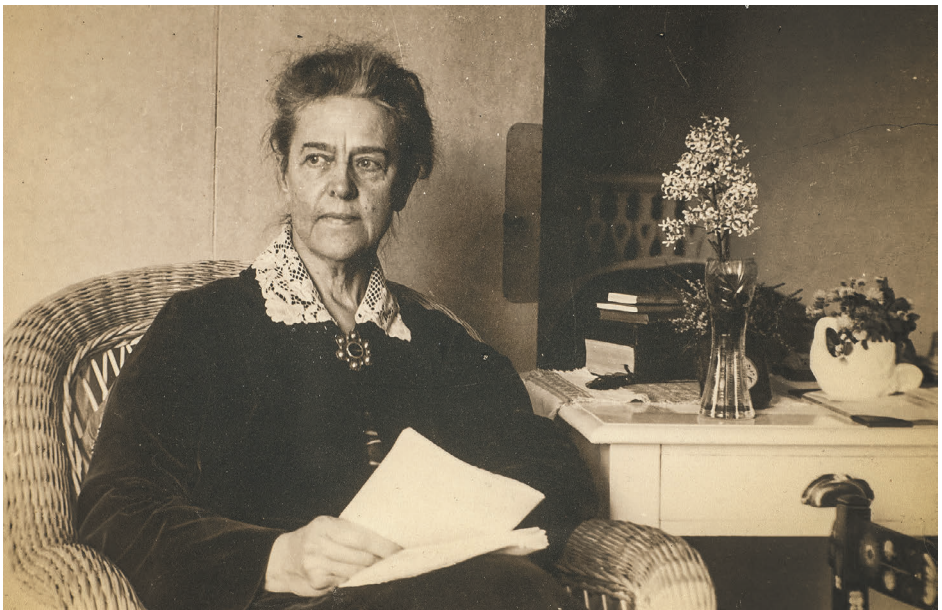

Ulrika Lagerlöf Nilsson

Tradition, modernitet och förnyelse

Elisabeth Beskow och hennes författarskap
decennierna kring sekelskiftet 1900

Ulrika Lagerlöf Nilsson (f. 1971)

Filosofie doktorsexamen i historia vid Göteborgs universitet 2010

Filosofie magisterexamen i historia vid Göteborgs universitet 2000

Gymnasielärarexamen i religion och historia vid Göteborgs universitet 1999

Åbo Akademis förlag

Tavastgatan 13, FI-20500 Åbo, Finland

Tfn +358 (0)2 215 3478

E-post: forlaget@abo.fi

Omslagsfoto: Porträtt föreställande Elisabeth Beskow

Fotograf: Peter Sahlin

Kungliga biblioteket, KoB Fc. 2

Försäljning och distribution:

Åbo Akademis bibliotek

Domkyrkogatan 2–4, FI-20500 Åbo, Finland

Tfn +358 (0)2 -215 4190

E-post: publikationer@abo.fi

TRADITION, MODERNITET OCH FÖRNYELSE

Tradition, modernitet och förnyelse

Elisabeth Beskow och hennes författarskap decennierna kring
sekelskiftet 1900

Ulrika Lagerlöf Nilsson

Åbo Akademis förlag | Åbo Akademi University Press
Åbo, Finland, 2017

CIP Cataloguing in Publication

Lagerlöf Nilsson, Ulrika.

Tradition, modernitet och förnyelse :
Elisabeth Beskow och hennes författarskap
decennierna kring sekelskiftet
1900 / Ulrika Lagerlöf Nilsson. - Åbo :
Åbo Akademis förlag, 2017.
Diss.: Åbo Akademi. - Summary.
ISBN 978-951-765-875-1

ISBN 978-951-765-875-1
ISBN 978-951-765-876-8 (digital)
Painosalama Oy
Åbo 2017

Abstract

Lagerlöf Nilsson, Ulrika: *Tradition, modernitet och förnyelse. Elisabeth Beskow och hennes författarskap decennierna kring sekelskiftet 1900.*

[Tradition, Modernity and Renewal. Elisabeth Beskow: an Early Twentieth-Century Swedish Authorship] 336 pages. Åbo Akademi University, Faculty of Arts, Psychology and Theology, Church History, written in Swedish with an English summary. ISBN 978-951-765-875-1.

The aim of this thesis has been to study the Swedish author Elisabeth Beskow (1870–1928, pen name *Runa*) and her authorship at the intersection between tradition and renewal. Her books became widely spread in the Nordic countries as well as in Europe and the United States. Elisabeth Beskow's life task was proclaiming God's word for the sake of people's well-being and salvation. Her ideal was a modern Christian human being meeting the new society with personal faith that enabled her or him to navigate among the moral pitfalls of the time. The stories in the books conveyed a message considered important to spread in a society where secularization in various ways was becoming an increasingly noticeable element.

Elisabeth Beskow was active in a transition between tradition, modernity and renewal. It is at the intersection of these three concepts that a vital part of her life and activities took place. Different types of source material have been used and analyzed to present more nuanced research results on Elisabeth Beskow and her activities than those found in earlier studies and descriptions of her. A more challenging image of Elisabeth Beskow as an individual and author has been presented and constitutes the basis for further discussion. This study shows that Elisabeth Beskow was depicted as a liberal pioneer, with her gaze focused on modern society and the courage to dare to offer alternative interpretations and thoughts. At the same time she was characterized by her Christian conservative approach. Carrying out a study focusing on authorship, literary production and contemporary reviews of that literary production has involved a new research perspective not previously implemented in similar studies by authors studying the genre of edifying religious literature. This dissertation is therefore the first comprehensive scientific work on Elisabeth Beskow and her authorship.

Keywords: Beskow, Runa, female author, devotional literature, modernization, modernity, biography, 1800s, 1900s

Innehåll

FÖRORD	11
1 INLEDNING	13
Moderniseringen och kyrkan	15
Syfte och forskningsuppgift	20
Forskningsöversikt	22
Källmaterial	34
<i>Biografiskt material</i>	35
<i>Brevmaterial</i>	39
<i>"Runa-böcker"</i>	40
<i>Förlagsutlåtanden och recensionsmaterial</i>	41
Teoretiska utgångspunkter och metodiska tillvägagångssätt	42
<i>Kapital, fält och doxa</i>	43
<i>Genusperspektivet</i>	48
<i>Det dialogiska perspektivet</i>	50
Skönlitteratur som källa i kyrkohistorisk forskning	53
Disposition	58
2 ETT SVERIGE I FÖRÄNDRING	60
Det moderna samhällets framväxt	61
<i>Politiska händelser långt borta och hemmavid</i>	62
<i>Klassfrågan och folkrörelserna</i>	66
<i>Kvinnofrågan</i>	68
Kyrka i brytningstid	70
Tidens litterära strömningar	78
<i>Den nya romanens etablering och bokmarknadens expansion</i>	79
<i>Den fromma berättelsen och den kristna bokmarknaden</i>	84

3 DEN GÄNGSE BILDEN AV ELISABETH BESKOW	88
Biografisk forskning och historiska biografier	88
<i>En person – flera berättelser</i>	90
<i>Biografen i den kyrkohistoriska forskningen</i>	96
Bilden av Elisabeth Beskow i lexikon och uppslagsverk	98
Biografiska skildringar av Elisabeth Beskow	102
<i>Biografiernas innehåll och teman</i>	103
<i>”Det ena nödvändiga”</i>	109
Kapitelsammanfattning	111
4 DET SOCIALA SAMMANHANGET	113
En släkt med tyska anor och pietistisk fromhetstradition	114
Föräldrarna	121
<i>Fadern Gustaf Emanuel Beskow</i>	123
<i>Modern Anna Wilhelmina Beskow, född Emanuelsson</i>	125
Hemmet och syskonen	130
Det sociala umgänget	137
<i>Vännerna</i>	142
<i>Maja Beskow och Julia Byström</i>	147
Arv att förvalta	152
Kapitelsammanfattning	156
5 VÄGEN TILL BILDNING OCH IDEOLOGISKA STÄLLNINGSTAGANDEN	160
Utbildningsmöjligheter för kvinnor under senare delen av 1800-talet	162
Elisabeth Beskows utbildning	165
<i>Beskowska skolan</i>	165
<i>Löwenhielmska skolan och Ateneum för flickor</i>	171
Meningsfull sysselsättning – möjlig utbildning	174
<i>Sophiasyster med hjärtsnurr</i>	177
<i>Ett nytt uppdrag</i>	182
Teologiska och politiska ställningstaganden	184
<i>Blasieholmskyrkan</i>	186

<i>Det politiska intresset som en avgud?</i>	195
<i>Synen på kvinnofrågan och kvinnors rösträtt</i>	201
Kapitelsammanfattning	205
6 ATT FÖRMEDLA OCH BLI BEDÖMD	208
Kärlek och sedlighet som ett modernt problem	211
Kärleken mellan man och kvinna som ett centralt tema	215
Klass, arbetarrörelse och kristen tro	230
Kvinnans plats och uppgift i det moderna samhället	240
Makt och dom – beslut om bokutgivning och böckernas mottagande	245
<i>Förlagsutlåtanden</i>	247
<i>Anmälningar och bokrecensioner</i>	256
Böckernas dialogiska funktion	265
<i>Sådd och skörd</i>	267
Kapitelsammanfattning	271
7 SAMMANFATTANDE SLUTDISKUSSION	275
Den sociala bakgrundens betydelse för författarskapet	277
Tradition, modernitet och förnyelse	284
En nyanserad bild av Elisabeth Beskow	289
SUMMARY	293
REFERENSER	309
BILAGOR	332

Förord

Om någon i april 2010 hade sagt till mig att jag ännu en gång skulle skriva ett förord till en doktorsavhandling, så hade jag svarat med ett stort leende "aldrig i *hela* mitt liv"! Ändå är det precis det jag gör just nu – jag skall sätta punkt för en doktorsavhandling, igen, och jag känner mig tack-sam, stolt och glad för att projektet är i hamn.

Utan Ingvar Dahlbackas stöd, uppmuntran och tro på att min tänkta bok om Runa skulle kunna bli en avhandling hade så heller inte blivit fallet! Mitt största och varmaste tack riktas till dig, för din klokhet och fasthet som hjälpt mig att nå det mål vi båda tillsammans har strävat mot! Till Kim Groop och Jakob Dahlbacka vill jag också framföra ett stort tack för noggrann läsning av manus och kritiskt konstruktiva kommentarer. Även till doktorandseminariet i kyrkohistoria vid Åbo Akademi vill jag säga tack för givande synpunkter och forskningssamtal. Till Mary Dahlbacka riktar jag också ett varmt tack. Hon har bistått med all möjlig praktisk hjälp allt sedan jag påbörjade min forskning i kyrkohistoria vid Åbo Akademi våren 2012. Tack både Ingvar och Mary för all värme och omtanke!

Ett stort tack vill jag även framföra till de två förhandsgranskarna, Aud Valborg Tønnessen och Gunilla Gunner, som med skärpa och kritisk blick granskade mitt slutmanus. Tack för att ni tog er tid att läsa de många sidorna och för de stringenta utlåtanden ni gav mig!

Med kort varsel språkgranskade Margaret Myers förtjänstfullt summary, Birgitta Sarelin var villig att lägga många timmar på att ge boken sitt rätta format och Jakob Dahlbacka har gjort bokomslaget. Varmt tack till er alla tre som hjälpt mig när jag som bäst behövde det!

Forskningsprojektet har finansierats via forskningsstipendium från Åbo Akademi samt generösa bidrag ur Johan och Jakob Söderbergs Stiftelse och Birgitt och Gad Rausings

Stiftelse. Stort tack riktas till samtliga berörda finansiärer! Till personal vid Riksarkivet Landsarkivet i Uppsala, Stockholms stadsarkiv, Centrum för Näringslivshistoria och Kungliga biblioteket vill jag framföra ett varmt tack för god hjälp att spåra rätt i den tidvis snåriga arkivdjungeln. Ett speciellt tack framförs till Folk rörelsearkivet i Västerbotten som temporärt lånade ut delar av Maja Beskows brevsamling till Göteborgs universitetsbibliotek, vilket underlättade excerperingen av den omfattande brevsamlingen. Tack för all hjälp!

Den akademiska tillvaron är på många sätt en tuff miljö. Att då ha vänner och kollegor som finns där "på riktigt" och som delar alla sidor av livet är ovärderligt. Till Annika Sandén och Carola Nordbäck – ni är mina bästa (akademiska) vänner, min tacksamhet för vår vänskap är ousäglig! Tack för tro, stöd och allt hopp ni gett och ger mig – om och om igen! Pia Lundqvist och Henric Bagerius har följt med på min Runa-resa sedan 2008. Tack för läsningar, hjälp och kreativa samtal – gärna i form av heldagar på trevliga platser och med god förtäring! Stort tack för allt! Till Anders Ottosson riktar jag också ett varmt tack för hjälp med "tankevändor", uppmuntran och alla nödvändiga muggar Starbucks kaffe som delats under årens lopp!

Tillsammans är man mindre ensam. Anders, Albin och Anna – ännu en gång har ni varit med om en "avhandlingsresa" i vår familj. Mitt innerliga tack för vad ni, var och en av er på sitt eget sätt, har gett mig under den här tiden. En liten lapp från Anna med orden: "Du klarar det!" har suttit vid min dator de senaste månaderna. Du hade rätt, det blev klart – den här gången också.

Boken tillägnas er, Albin och Anna.

Montreal i november 2017

Ulrika Lagerlöf Nilsson

1

Inledning

Elisabeth Beskow (1870–1928) utkom år 1895 med sin första roman *Allt eller intet* på Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens förlag i Stockholm.¹ Boken, som gavs ut under pseudonymen Runa, väckte dock ingen större uppmärksamhet. Den recenserades i några dagstidningar och omnämndes i några kyrkliga tidskrifter, vilket visar att den inte gick helt spårlöst förbi men den orsakade heller inga anmärkningsvärda reaktioner.² Trots det skulle boken komma att få viktig betydelse för Elisabeth Beskow och den nya bokgenren uppbyggelseberättelsen som växte fram under 1800-talets sista decennier. Elisabeth Beskow gav ut 51 böcker, varav många trycktes i flera upplagor.³ Böckerna fick

¹ Beskow 1895.

² *Svenska Dagbladet* 18.12.1895; *Svenska Morgonbladet* 23.12.1895; *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 18.12.1895; *Vårt Land* 21.12.1895; *Vårt Land* 1.5.1896.

³ En sammanställning av Elisabeth Beskows böcker finns i bilaga 1. I Olov Gunnarssons förteckning över Elisabeth Beskows utgivna böcker anges 51 titlar. Här inkluderar Gunnarsson två levnadsteckningar som Elisabeth Beskow står som ansvarig utgivare för. Den ena är över hennes far G.E. Beskow och innehåller endast ett förord av Elisabeth Beskow, i övrigt är boken faderns egna anteckningar som redigerats av dottern. Den andra levnadsteckningen är över Elisabeth Beskows ingifta morbror Fredrik Hammarsten. Vid en sökning efter denna skrift på LIBRIS kan den dock inte finnas, inte heller via sökning på Google. Eftersom levnadsbeskrivningarna inte utgör en del av Elisabeth Beskows egen produktion har jag valt att exkludera dem från sammanställningen av Elisabeth Beskows böcker. Jag har emellertid kompletterat Gunnarssons sammanställning med boken *Regina och andra berättelser för barn* (1909) och *Lärobok i stenografi* (1917), vilka inte fanns med. En genomgång i LIBRIS av Elisabeth Beskows böcker har för

stor spridning i de nordiska länderna, runtom i Europa och i de gamla svenskbygderna i USA.⁴ Enligt Litteraturbankens beskrivning av Elisabeth Beskow var hon "under 1900-talets början en av Sveriges mest lästa författare".⁵ Elisabeth Beskows författarskap blev inte bara en kanal för att sprida det kristna budskapet, förmedlat i romanens form i en tid då nya tankar och idéer framfördes och etablerades i samhället. Böckerna kunde också användas av olika kyrkliga grupperingar för att legitimera sin position och sitt inflytande i samhället vid tiden kring sekelskiftet 1900.

Men vem var då Elisabeth Beskow? I vilket historiskt sammanhang verkade hon? Var hade hon sin kyrkliga hemvist och hur såg hon på sitt uppdrag? Vad skriver hon om i sina böcker? Vilka teman är återkommande och varför? Detta är några av de frågor som skall diskuteras i denna avhandling med syftet att a) studera Elisabeth Beskow och särskilt hennes väg till författarskapet, att b) undersöka hur hon genom sitt författarskap behandlade de moderna förändringsprocesser som förekom vid sekelskiftet 1900 samt hur hennes böcker mottogs och bemöttes i sin samtid och att c) nyansera bilden av hur biografiska skildringar tidigare har framställt Elisabeth Beskow och hennes författarskap.

övrigt visat på samstämmighet med Gunnarssons förteckning. En justering har dock gjorts vad gäller antalet upplagor då böckerna givits ut i nyproduktion efter 1956 då Gunnarssons bok kom ut. I Gunnarssons sammanställning finns således 51 titlar angivna, levnadsteckningarna inkluderade. I min sammanställning bygger antalet på att de två levnadsteckningarna inte finns med, men att de två ovan angivna böckerna har kompletterats. Antalet blir således detsamma.

⁴ Gunnarsson 1956, 155–156; Furuland 1999, 524–525.

⁵ Elisabeth Beskow, <http://litteraturbanken.se/forfattare/BeskowElisabeth> [hämtad 2017-06-14]. Även i *Nationalencyklopedin* skrivs det om Elisabeth Beskow [Runa]: "R. var vid början av seklet en av landets mest lästa författare". Se Runa, *Nationalencyklopedin*, [http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/runa-\(ps-f-elisabeth-beskow\)](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/runa-(ps-f-elisabeth-beskow)) [hämtad 2017-06-14].

Moderniseringen och kyrkan

När nya idéer och uppfinningar börjar spridas och etableras används ofta termen *modernisering* för att beskriva att en omfattande förändring kommit till stånd.⁶ Johan Fornäs och Göran Bolin formulerar i förordet till sin bok *Moves in modernity* (1992) den komplexitet och motsägelsefullhet som ryms i begreppet modernisering:

Modernity is not a fixed thing: it changes and moves. Nor is it an iron cage: it gives space for movements of different kinds. Some may be political, others social, cultural or subjective. Modernity is also highly differentiated: it has its various dimensions, levels and aspects, and it allows for an open series of different positions, actions and reactions. The concept of modernity implies a certain linear progression with a non-reversible direction – some sort of a project. But modernity is also a highly ambivalent trend. New forces are installed but they are not always the only ones on the scene. Nor are they totally coherent. The world does not change completely overnight. [– – –] Studying the moves of and in modernity therefore demands ways of understanding complexities and ambiguities in a non-reductive way.⁷

Modernisering betecknar det komplexa, det flerfaldiga och det föränderliga, och kan således tolkas och beskrivas på olika sätt beroende på tid, rum och sammanhang. I föreliggande studie används begreppet modernisering för att förstå och beskriva den historiska kontext och de omfattande förändringsprocesser som var i omlopp såväl i samhället som inom det kyrkliga fältet då Elisabeth Beskow påbörjade och utförde sitt författarskap. Det handlar dock inte om att i första hand kartlägga vad moderniteten i sig innebär eller vilka följder den fick inom det kyrkliga fältet. Begreppet modernisering används här för att studera hur *ett*

⁶ Delar av kapitlet är tidigare publicerat i Lagerlöf Nilsson 2011, 99–104.

⁷ Fornäs & Bolin 1992, 7.

tillvägagångssätt, nämligen att använda det skrivna ordet i form av uppbyggelseberättelse, användes som medel för att *bemöta* de nya tankar och idéer som spreds och etablerades i moderniseringens spår. Detta sätt att uttrycka sig, genom exempelvis den nya romanens form eller i uppbyggelseberättelser, var i sin tur också en följd av modernitetens intåg. De nya strömningarna kom således att få fäste i och påverka hela samhället, på alla områden, alla nivåer och inom alla grupper. Men det skulle ta sig olika uttryck och inom varje sfär bemötas på olika sätt.

Problemområdet som behandlas i föreliggande studie tar sin utgångspunkt i de förutsättningar som fanns för att Elisabeth Beskow skulle kunna etablera sig som författare. De stora och omfattande förändringsprocesser som var på gång under 1800-talets senare hälft fick konsekvenser både för hur Svenska kyrkan som institution omformades och för hur frikyrkliga riktningar utvecklades till organisationer och kyrkor.⁸ En av de kanske viktigaste markörerna för att det kyrkliga området påverkades av moderniseringen var de sekulariserande tendenser som började spridas och få fäste under 1800-talets senare hälft och särskilt sista decennier. Sekularisering skall i detta sammanhang förstås i meningen att det skedde en avmystifiering av tidigare försant-hållna och icke-ifrågasatta företeelser i samhället som motiverats utifrån bibelord och kyrklig tradition. Det blev alltså tillåtet att kritiskt granska handlingsmönster och tankegångar på ett sätt som inte hade gjorts tidigare.⁹

⁸ Termen Svenska kyrkan används genomgående för att beteckna den svenska statskyrkan.

⁹ Resonemanget om den moderna människans sekularisering har sin grund i de tankar som Martin Luther utvecklade under 1500-talet och som sedan skulle komma att på flera sätt utvecklas och invecklas av brittiska filosofer som Locke och Humes under 1600-talet. En vidareutveckling sker sedan av de franska upplysningsfilosoferna under 1700-talet, vars tankar omsätts i praktisk handling för första gången genom den amerikanska revolutionen

Som en följd av detta ifrågasattes Svenska kyrkan som statskyrka och dominerande aktör på den religiösa arenan av såväl väckelse- och frikyrkorörelsen som arbetarrörelsen. Fram till dess att konventikelpakatet avskaffades år 1858 hade privilegiet att ge den "rätta" kristendomstolkningen varit förbehållet Svenska kyrkan i dess egenskap av statskyrklig institution. Arbetarrörelsen såg kyrkan, biskopar och präster som representanter för ett överklassförtryck som skulle avskaffas för att möjliggöra en frigörelse och en omdaning av samhället. Detta var grundtonen i arbetarrörelsen, men det bör också betonas att det fanns en del inom den som också såg kyrkan som en viktig del av samhällsbygget. Inom grupperingarna som så småningom formades till nya frikyrkorörelser, formulerades nya teologiska ståndpunkter. Det förespråkades en individualisering av den kristna tron, och den personliga avgörelsen blev allt viktigare för att en person skulle räknas som en "rätt troende". Det fanns alltså ett klart individualiserande drag i denna nya strävan. Resonemanget är tydligt påverkat av den demokratiseringssvåg som spreds i samhället och i den profana världen. Den kom även att avspegla sig på flera sätt inom det kyrkliga området. Allt flera människor ville vara delaktiga i arbetet att sprida det kristna budskapet – alla hade sin rätt, sin skyldighet och sitt ansvar att delta i arbetet för att bygga det goda, trygga och ansvarsfulla samhället. I det arbetet ingick staten, kyrkan och den enskilda medborgaren. Det var inte längre bara präster och pastorer som självklart skulle bestämma över den kyrkliga verksamheten. Även lekmän och vanliga "kristna" ville få

och snart därefter den franska revolutionen. Man uppmuntrade människans rätt att vara en kritiskt tänkande varelse som hade sin rättighet men också skyldighet formulerad i det som kom att beskrivas som naturlagen.

inflytande, inte bara män utan också kvinnor, inte bara vuxna utan också ungdomar och så fortsatte det.¹⁰

I takt med att människors levnadsvillkor förändrades som en följd av den pågående samhällsförändringen ökade avståndet mellan de andliga idéer och värden som prästen predikade och det som var människors vardag. I det lokala församlingslivet hade församlingsprästen tidigare i stor utsträckning utgjort dess centrum. Men under 1800-talet skedde en stor förändring genom att de gamla socknarna bröts upp, skolan skildes från kyrkan och även på det andliga området utmanades prästerna av kringresande predikanter som blev allt vanligare i och med att konventikelplakatet avskaffades.¹¹ Kyrkan utmanades därmed till att uttrycka sig på ett annat sätt för att människor skulle förstå och beröras av det kristna budskapet. För kyrkan betydde detta en förändringsprocess som krävde aktiv handling. En strategi blev att omvandla det gamla till något nytt, eller kanske mer korrekt: att omskapa gamla idéer genom att uttrycka dem med ett nytt språk och att presentera dem i nya former.¹² Ett område där detta framstår tydligt är inom Svenska kyrkan, där det "nya" och det "moderna" framstod som tydligt åtskilt från det som tidigare hade varit det traditionella sättet att både uttrycka sig och framföra budskapet i den lutherska kyrkan. Där växte en ny självmedvetenhet så småningom fram, och perioden har därför betecknats som kyrkoförnyelsens tid.¹³

¹⁰ Se Lagerlöf Nilsson 2010b; Bagerius & Lagerlöf Nilsson 2011a, 13–15; Lagerlöf Nilsson 2011, 100–104. Om demokratiseringen inom exempelvis Svenska kyrkan har Lars Aldén skrivit om i sin bok *Stifts kyrkans förnyelse. Framväxten av stiftsmöten och stiftsråd i Svenska kyrkan till omkr 1920*, 1989.

¹¹ Se exempelvis Bexell 2003b; Gelfgren 2003; Ribbner 1957.

¹² Se Lagerlöf Nilsson 2009b, 326–327; Lagerlöf Nilsson 2011, 104–105.

¹³ Bexell 2003b.

Från kyrkligt håll besvarades kritiken genom ett återuppväckt intresse för kristendomens betydelse i samhället. Det innebar att den lutherska kyrkan, institutionaliserad genom den svenska kyrkan, skulle vara en aktiv del av samhället och inte avskärma sig från det, vilket periodvis varit ett tydligt drag.¹⁴ Det finns flera konkreta exempel på hur detta praktiskt tog sig uttryck. Under perioden initierades ett slags reklamprojekt för den kyrkliga verksamheten. Bland annat började man inom stiftet ge ut en ny typ av kyrklig litteratur i form av stiftsböcker, julböcker och prästgårdsminnen. Denna sorts litteratur kännetecknades främst av att den i mycket positiva ordalag presenterade, och därmed också legitimerade, kyrkans plats och funktion i det samtida samhället. Kyrkans stora betydelse som kulturfenomen i svensk historia lyftes fram. Ett annat exempel på revitaliseringen var unglyrkorörelsens etablering under 1900-talets första decennier. Genom evangeliserande korståg, där företrädevis män sändes ut parvis, skulle en typ av inomkyrklig mission utföras i Svenska kyrkans församlingar. Med nya medel framfördes budskapet att Svenska kyrkan skulle vara en folkkyrka som omfattade hela Sveriges folk.¹⁵ 1900-talets första decennier kan med hjälp av historikern Olaf Blaschkes begrepp "återkristnande" (rechristianisierung) be-

¹⁴ Relationen mellan kyrka och stat är ett mycket komplext och omfattande forskningsområde vilket inte är aktuellt att redogöra för här. Sedan kyrkans begynnelse har det pågått en ständig diskussion kring om kyrkan primärt skall vara en del av det pågående samhället eller om dess främsta uppgift är att vara "något annat" med en specifik uppgift som står i kontrast med det som den sekulära världen, uttryckt genom samhällets struktur och ordning, bygger på och manifesterar. Härom tvistar forskarna, och diskussionen om vad som kom först, samhället eller kyrkan, bygger i sin tur på hur begreppen kyrka, stat och samhälle definieras. Se exempelvis Hessler 1964; Ekström 2003.

¹⁵ Lagerlöf Nilsson 2010b, 47; Lagerlöf Nilsson 2014a, 60–61; Tergel 1969; Tergel 1974.

skrivs som en period av rekonfessionalisering.¹⁶ Det senare utgör ett tecken på att det kyrkliga området omskapades som en reaktion på ett kraftigt ifrågasättande utifrån. Den kyrkliga verksamhet som etablerades under denna period präglades av olika typer av intressegrupperingar och verksamheter. Det var de många rörelsernas tid, och de hade delvis sitt ursprung i den kris som tvingat fram ett nytt agerande.

Syfte och forskningsuppgift

I en tid av omfattande förändringar och när tidigare givna ordningar i samhället utmanades från olika håll blir det av intresse att studera en författare som Elisabeth Beskow och hennes författarskap i mötet mellan tradition och förnyelse; som kvinna, som handlande aktör och kanske som debattör. Såväl hon själv som hennes böcker utgör ett exempel på en "ny" typ av resurs i den nyorientering som kyrkans verksamhet genomförde. Men för att förstå Elisabeth Beskows väg till författarskapet måste hennes bakgrund studeras. Det blir avhandlingens första uppgift. På så sätt kan det klargöras vilka tillgångar som bidrog till att hon kunde etablera sig som författare under decennierna kring sekelskiftet 1900.

Genom att Elisabeth Beskow blev en etablerad författare och fick en position på det kyrklig-litterära fältet kunde hon i sina böcker bearbeta, problematisera och debattera frågor och teman som var aktuella i samtiden. Hon blev en röst genom det skrivna ordet i sina böcker. Den andra uppgiften blir att studera hur hon bemöter den omfattande förändring som är i omlopp i sina böcker samt vilka teman och frågor som tas upp. Avhandlingens andra fråga blir

¹⁶ Se Blaschke 2000, 38–75 angiven i Werner 2003, 51 (för hela Werners artikel se 51–61).

därför att studera hur moderniseringen kring sekelskiftet 1900 avspeglas i Elisabeth Beskows författarskap och hur hon bemöter dem. Detta bör kunna ge en uppfattning om vilka idéer som ansågs aktuella att behandla i den kristna uppbyggelseberättelsen kring sekelskiftet 1900. Det är alltså både berättelserna som sådana och hur de kunde användas som ett försvar för en kyrklig/kristen ståndpunkt som blir intressant att studera och analysera.

Elisabeth Beskow använde berättelsen för att förmedla sitt budskap till läsaren. På så vis kunde berättelsen få en praktisk funktion och ange kompassriktning för vad som ansågs vara ett kristet liv och leverne. Hur mottogs då hennes budskap? Den tredje uppgiften blir att utreda hur Elisabeth Beskows litteratur bemöttes och uppfattades. Hur och av vem tolkades hennes budskap? Svaren på de tre forskningsfrågorna bör kunna ge en bild av vem Elisabeth Beskow var och hur hon bemötte sin samtids utmaningar. Den fjärde forskningsuppgiften blir att relatera denna bild i förhållande till den som presenterats av Elisabeth Beskow i tidigare framställningar. Är det möjligt att nyansera och till och med problematisera den bild som tidigare varit den gängse, och vad innebär i så fall denna nyansering?

Avhandlingens övergripande syfte innebär således som nämndes ovan a) att studera Elisabeth Beskow och hennes väg till författarskapet, b) att undersöka hur hon genom sitt författarskap behandlade de moderna förändringsprocesser som förekom vid sekelskiftet 1900 samt hur hennes böcker mottogs och bemöttes i sin samtid och c) att nyansera den tidigare bilden i biografiska skildringar av Elisabeth Beskow.

Forskningsöversikt

Elisabeth Beskow och hennes författarskap kan placeras inom ramen för flera olika forskningsområden. För föreliggande avhandling har jag funnit det relevantt att kartlägga tidigare studier inom följande områden: 1) forskning om familjen Beskow, 2) kvinnliga författare och offentlighet samt 3) receptionsforskning.

Litteratursociologen Johan Svedjedal framhåller i sin studie om författare och förläggare bristen på studier om bland annat författare liknande Elisabeth Beskow.¹⁷ Det finns några biografiska skildringar om henne, vilka jag använder som källmaterial och därför diskuterar i samband med materialpresentationen. Böckerna är emellertid inte skrivna med avsikten att vara vetenskapligt kritiskt granskande studier.¹⁸ Det finns dock en vetenskaplig artikel över författaren Runa skriven av missionsvetaren och kyrkohistorikern Gunilla Gunner.¹⁹ Gunner diskuterar översiktligt Elisabeth Beskows bakgrund och några teman i hennes böcker. Artikelns syfte är att lyfta fram Elisabeth Beskow som ett exempel på en kvinnlig predikant som framförde sitt budskap via det skrivna ordet istället för att predika "live". Artikeln har dock en kortare sammanfattning över Elisabeth Beskows liv och verk, och innehållet bygger främst på material ur tidigare nämnda biografier. Någon källforskning i Elisabeth Beskows eget material har inte genomförts. Gunnars artikel blev väldigt viktig för mig i ett initialt skede i min forskning kring Elisabeth Beskow, och den utmanade mig att våga ställa nya frågor kring hennes liv och verksamhet samt att placera Elisabeth Beskow och hennes böcker i en kyrko-

¹⁷ Svedjedal 1994, 83–84.

¹⁸ Beskow 1932; Mundt 1932; Lang 1952; Gunnarsson 1956.

¹⁹ Gunner 2009, 310–322.

historisk kontext som jag hypotetiskt antog skulle leda till nya resultat vad gäller hennes verksamhet.

När det gäller forskning om familjen Beskow är den inte omfattande. Gunnar Wikmark skrev 1943 en avhandling om Gustaf Emanuel Beskow och hans förhållande till nyevangelismen. Den disputerade Wikmark på inom ämnet praktisk teologi vid Uppsala universitet.²⁰ Studien som Wikmark genomförde är empiriskt grundläggande och noggrann, och han har använt ett digert källmaterial bestående av personligt biografiskt material, arkivhandlingar samt utrednings- och pressmaterial. Det är en studie om Gustaf Emanuel Beskows liv från vaggan till graven, med ett fördjupat fokus på Beskows teologiska ståndpunkt och utmärkande uppfattningar om framförallt kyrka, skola och samhälle. Boken utgör ett viktigt bidrag för att teckna bilden av sammanhanget där Elisabeth Beskow växte upp och levde sitt liv.

Ytterligare en avhandling om en familjemedlem i Beskowläkten är kyrkohistorikern Öyvind Sjöholms bok *Samvetets politik. Natanael Beskow och hans omvärld intill 1921* (1972).²¹ Även denna studie har en omfattande och grundlig empiri och har som främsta syfte att kartlägga och diskutera Natanael Beskows liv, verksamhet och samhällsengagemang, kontinuerligt kopplat till hans syn på omvärld och kristen tro. Boken är behjälplig vad gäller bakgrunden om familjen Beskow. Den bidrar också med kunskap om vad i släkten Beskow som kom att påverka Natanael Beskow fram till hans livsuppgift. Han bodde periodvis i Elisabeth Beskows hem, men boken är inte till någon större nytta för föreliggande undersöknings syfte.

²⁰ Wikmark 1943.

²¹ Sjöholm 1972.

Forskningen om kvinnliga författare är desto mer omfattande. Trots det saknas fortfarande studier, menar alltså bland andra litteratursociologen Johan Svedjedal. Han diskuterar i sin bok *Författare och förläggare* (1994) bland annat kvinnorna i den svenska bokbranschen. Svedjedal menar att "bokbranschens kvinnor är värda ett eget rum" – kvinnornas del, funktion och betydelse för den svenska bokbranschen, som förläggare, bokhandlare, litteraturkritiker och författare är ett område som han anser det finns all anledning att ägna mer uppmärksamhet. Han kallar denna typ av studie för "kvinnosociologisk" och betonar att det inte enbart är de kvinnliga författarna som bör stå i fokus för en studie med den utgångspunkten.²² Svedjedal framhåller att kvinnornas intåg på den litterära arenan inte endast var som förnyare av genrer och former, "de representerade också en ny författartyp, nämligen marknadsförfattaren – en författare som levde på inkomster från försäljning på en anonym litterär marknad."²³ Att olika litterära genrer har varit könskodade och likaså haft olika statusvärde är känt sedan tidigare: "Kvinnor hävdade sig särskilt väl i genrer som ofta hade lågt anseende, medan männen dominerade kraftigt i litteraturarter med högre status."²⁴

De kvinnliga författarna var vanligast inom genrer som förknippades med uppbyggelse- och uppfostranslitteratur. En typ av sådan "kvinnogenre" var just uppbyggelseberättelsen. Om än Johan Svedjedals undersökning gäller för en något senare period än vad som är gällande för denna studie, så är det intressant att utvecklingen under perioden 1916–1940 visar att 51 % av romanerna och novellerna hos religiösa förlag var skrivna av kvinnor, medan endast 34 % av utgivningen vid kvalitetsförlagen hade kvinn-

²² Svedjedal 1994, 73.

²³ Svedjedal 1994, 80.

²⁴ Svedjedal 1994, 82.

liga författare.²⁵ Sammanfattningsvis citerar jag Johan Svedjedals motivering till varför enskilda och delvis förbisedda författarskap bör uppmärksammas. Bland dem som nämns finns Elisabeth Beskow.

Även om det i studierna av den litterära utvecklingen från åttiotalet till fyrtiotalet fortfarande finns alla skäl att lyfta fram förbisedda kvinnliga förnyare i genrer med hög status – lyrik, estetiskt avancerade romaner – bör man alltså inte glömma de kvinnor som skrev uppfostrande och uppbyggliga berättelser. Också där myllades ner kvinnoerfarenheter och formförnyelse. Att frågan om kvinnorna och marknadsekonomin är föga utredd kanske beror på att man hittills helst har sökt efter förnyare lika ivrigt som traditionella litteraturhistoriker – kvinnliga författare som varit ännu bättre på det som männen är bra på. Så har vi tjuotals studier av förnyaren Fredrika Bremer, men vet knappast något om Wilhelmina Stålberg (1803–1872), en av 1840-talets flitigaste och mest lästa marknadsförfattare. En rad andra folkkära kvinnor väntar på sina monografier – några av dem är Marie Sophie Schwartz (1819–1894), Jenny Ödmann (Jenny Braun) (1847–1917), Elisabeth Beskow (Runa) (1870–1924 [sic!]), Signe Björnberg (Sigge Stark) (1896–1964) och Birgit Th. Sparre (1903–1984).²⁶

Därtill poängterar Svedjedal att kvinnor i regel har haft lättare att etablera sig i tidskrifter än i bokform. Allt detta stämmer väl in på Elisabeth Beskow som publicerade sina alster som böcker eller som kortare inlägg i kyrklig press. Hon var en i mängden av flera kvinnliga författare, och inte särdeles unik. Svedjedal framhåller dock att det inte är det unika som är det representativa för att en specifik författare

²⁵ Svedjedal 1994, 83. Resultaten bygger på Svedjedals studie från 1982 (tryckt 1983). I Svedjedals undersökning ingår följande förlag i kategorin "Religiösa förlag": Lindblad, Fosterlandsstiftelsen, Diakonistyrelsen, Hall, B M, Filadelfia, Harrier. I kategorin "Kvalitetsförlag" ingår: Bonnier, Wahlström & Widstrand, Norstedt, Geber, Riden, Hökeberg, Schildt, Natur och Kultur, Gleerup, Saxon & Lindström. Se Svedjedal 1983, 25.

²⁶ Svedjedal 1994, 83–84.

bör lyftas fram och bli föremål för forskning. Han menar istället att det behöver skrivas monografier över fler enskilda kvinnliga författare än vad som hittills har gjorts.²⁷ Varje författare har en egen historia och en egen utveckling. Sammanfogade kan dessa bilder ge oss en fördjupad förståelse för och kunskap om kvinnor som verkade i den här branschen.²⁸ Elisabeth Beskow var en av de kvinnor som skrev enkla, på gränsen till banala uppbyggelseberättelser, vilka delvis var riktade till den uppväxande ungdomen, och som publicerades på olika bokförlag vars produktion främst var inriktad på uppbyggelselitteratur.

Forskning om kvinnliga författare under 1800-talets senare hälft och 1900-talets tidiga decennier har dock under senare år blivit omfattande. På ett högst relevant sätt har deras bidrag, alster och betydelse för det litterära fältet uppmärksammas. För närvarande pågår exempelvis ett stort forskningsprojekt vid Göteborgs universitet där kvinnliga författares internationella kontakter och litterära spridning kartläggs och analyseras. Det visar sig att kvinnliga författare under 1800-talet hade ett långt större internationellt kontaktnät än vad som tidigare har framförts.²⁹ Kvinnors författarskap och litterära bidrag har studerats och skrivits fram genom exempelvis biografiska skildringar. Aktiva kvinnliga opinionsbildare och debattörer använde ofta det skrivna ordet för att föra fram sina inlägg och åsikter i det offentliga rummet. I boken *Rätten till ordet. En*

²⁷ Under senare år har böcker om Marie Sophie Schwartz (1819–1894) och Signe Björnberg (Sigge Stark) (1896–1964) getts ut. Forskningen har utgått från ett litteraturvetenskapligt perspektiv. Se Kolbe 2001; Leffler 2015.

²⁸ Svedjedal 1994, 83–84.

²⁹ Litteraturvetaren Yvonne Leffler leder för närvarande forskningsprojektet "Kvinnliga svenska författare på export under 1800-talet" vid Göteborgs universitet. Se <http://lir.gu.se/forskning/kvinnliga-svenska-forfattare-pa-export> [hämtad 2017-04-07].

kollektivbiografi över skrivande Stockholmskvinnor 1880–1920 (2008) skildrar exempelvis litteraturvetarna Boel Englund och Lena Kåreland hur kvinnliga skribenter, författare och framför allt litteraturkritiker blev tvungna att hitta alternativa strategier för att etablera sig inom ett område som i hög grad var präglad av män och deras inflytande.³⁰ De beskriver också vilka vägar och områden som stod till buds för kvinnor, och vilka som inte gjorde det. Det var främst inom religiös uppbyggelselitteratur och som författare till böcker för barn som de kvinnliga författarna kunde finna sig en plats. Det handlade således om det som kom att betraktas som den "förenklade" litteraturen, den som ansågs banal och som av kritikerna inte riktigt klassades som litteratur i egentlig mening. Englund och Kåreland studerar främst de kvinnor som bröt mot dessa konventioner och som valde att gå sina egna vägar.³¹

I litteraturvetaren Eva Hegggestads avhandling *Fången och fri. 1880-talets svenska kvinnliga författare om hemmet, yrkeslivet och konstnärskapet* (1991) är det i huvudsak konfliktperspektivet som står i fokus. Hon diskuterar hur de kvinnliga författarna som etablerade sig under 1880-talet var "övergångskvinnor" som levde i en brytningstid där nya möjligheter och vägar låg öppna, samtidigt som en rad hinder och konventioner fortfarande kvarstod. Med sin undersökning har Hegggestad två syften, dels att diskutera vilka möjligheter och begränsningar de kvinnliga författarna som var verksamma under 1880-talet hade, dels vill hon synliggöra de många kvinnliga författare under denna period som "för länge sedan fallit i glömska". Hon har således kartlagt dessa författare, deras bakgrund och deras alster.³² Hegggestad fokuserar uteslutande på författarnas vux-

³⁰ Englund & Kåreland 2008, 58.

³¹ Englund & Kåreland 2008.

³² Se bl.a. Hegggestad 1991, 11, 192–193.

enprosa. I likhet med avhandlingens titel *Fången och fri* är Heggstads huvudresultat att de kvinnliga författarna stod med ett ben i vardera "verklighet" – de präglas av en konstant dubbelhet. Hon sammanfattar det väl i sina slutord:

Av 1880-talets kvinnliga författare betraktas alltså hemmet, yrkeslivet och konstnärskapet med dubbel blick. Samtidigt som de representerar skilda möjligheter för kvinnan att förverkliga sitt livsmål skildras också medaljens baksida. Hemmet betraktas än som det trygga boet och än som ett fängelse. Yrkesarbetet erbjuder än ekonomisk självständighet, frihet och oberoende och betraktas än som ett tillstånd av slaveri. Konstnärskapet kan antingen locka med offentliga triumfer eller få kvinnan att framstå som en prostituerad.³³

Historikern Inger Hammar har i sin avhandling *Emancipation och religion. Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860–1900* (1999) fortsatt diskussionen kring kvinnors möjligheter och begränsningar för att beträda den offentliga arenan och vara verksamma i den offentliga debatten. Avhandlingen var då den publicerades banbrytande i meningen att den då på ett helt nytt sätt förde fram hur religionen och teologiska argument i flera fall varit motiverande, och därmed också avgörande, för att kvinnoemancipationen skulle ta fart i Sverige under 1800-talets senare hälft. Hammar riktade en tydlig kritik mot den kvinnohistoriska forskningen som varit gällande fram till dess, som hon menade varit präglad av "religionsblindhet". I sin studie studerar Hammar kvinnors emancipationsprojekt i förhållande till teologiska tolkningar och argument. Dessa användes dock lika flitigt av motståndarna till kvinnors frigörelse och Inger Hammar visar i sin studie hur en mångfald av olika röster framfördes, som har sin grund i

³³ Heggstad 1991, 193.

teologiska tolkningar av Bibeln, kring kvinnans plats och kallelse i det sena 1800-talets samhälle.³⁴

Inom de framväxande folkrörelserna utgjorde bokspredningen, liksom det talade ordet, sången och musiken viktiga komponenter. Litteraturvetaren Inger Selander har exempelvis studerat sångens och musikens betydelse i de tidiga folkrörelserna.³⁵ Beata Agrell, som också är litteraturvetare, har i artikeln "Gömma det lästa i sitt inre. Fromhet och klasskamp i tidig svensk arbetarprosa" visat hur det finns flera gemensamma beröringspunkter mellan de olika folkrörelsernas bokanvändning, det vill säga främst litteraturens betydelse för att förmedla rörelsens centrala budskap med syftet att få det implementerat hos läsaren.³⁶ Utifrån sina studier av arbetarrörelsens litteratur menar hon att det kan konstateras en gemensam läsart inom folkrörelserna, en så kallad "begrundande läsart". Agrell framhåller att denna har sin grund inom väckelserörelsens "nya" sätt att läsa andlig litteratur – att det inte främst handlade om att recitera och lära sig utantill, utan att själva läsningen som sådan skulle innebära ett begrundande av textens innehåll. Denna läsart, menar hon, togs över av nykterhets- och arbetarrörelsen, men att man förstas lät den ha andra ideologiska förtecken och ambitioner.³⁷ Hon skriver följande:

Det sociala och politiska engagemang som drev arbetarförfattarnas skrivande var förstas ideologiskt och didaktiskt: man ville påverka sina läsare, men också "väcka" henne, få henne att tänka till – helst "omvända" sig och bli en "ny människa", alldeles som väckelsens

³⁴ Hammar 1999.

³⁵ Selander 1996.

³⁶ Agrell 2003, 66–77.

³⁷ Agrell 2003, 67.

författare. I den meningen var arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen också väckelserörelser.³⁸

En liknande studie, men över en annan folkrörelse, nykterhetsrörelsen, har litteraturvetaren Kerstin Rydbeck utfört när det gäller litteraturens betydelse för att sprida budskapet om nykterhetsfrågan.³⁹ I sin studie finner hon att materialet hade en viktig betydelse för att nå ut med folkrörelsens centrala budskap och att berättelserna ofta var formulerade på ett sätt som gjorde att de var avsedda för högläsning vid sammankomster i logen. Kriteriet för att en skribent skulle få ge ut sina texter på Svenska Nykterhetsförlaget var att de själva var nykterister. Rydbeck konstaterar också att de kvinnliga författarna var dåligt representerade i såväl förlagsutgivna böcker som i pressmaterial med anknytning till rörelsen.⁴⁰

I tidigare folkrörelseforskning har intresset dock inte varit så stort när det gäller att studera just de kvinnliga författarna inom genren uppbyggelseberättelser. Genren var en följd av den kolportörverksamhet som bedrevs under 1800-talet. Kyrkohistorikern Torvald Ribbner har i sin undersökning, *De svenska traktatsällskapen 1808–1856. Verksamhet och litteratur* (1957), studerat bakgrunden till att denna verksamhet uppstod och hur den etablerades. Ribbner kartlägger i sin avhandling Evangeliska Sällskapets kolportörverksamhet och visar hur spridningen av enkla, billiga och lättlästa berättelser i häftesformat skulle få en avgörande betydelse för spridningen av väckelsens budskap till en enkel och ofta fattig befolkning.

Litteratursociologen Åke Kussak har vidare i sin forskning fokuserat på den publicistiska och litterära verksam-

³⁸ Agrell 2003, 69.

³⁹ Rydbeck 1995.

⁴⁰ Rydbeck 1995, 317–318.

heten inom ett frikyrkligt samfund, Svenska Missionsförbundet (SMF), under åren 1910–1939.⁴¹ Syftet med hans studie är dels "att teckna konturerna till väckelserörelsens litterära institution", dels att analysera innehållet i samfundets utgivna fiktionsprosa. I undersökningen ingår inga böcker, texterna är istället tryckta som kortare noveller i SMF:s tidningspublikationer. Det bärande temat i SMF:s litterära och publicistiska utgivning är "den fromma berättelsen". Kussak specificerar inte vad han menar att begreppet "fromma berättelser" innebär, men han anger att denna typ av berättelser har som övergripande mål "att vinna lärsarna för den kristna tron".⁴² Ännu ett mål är att den avgjorde kristne skall finna sin andliga hemvist inom ett frikyrkligt samfund. Kussak menar alltså att publikationerna från SMF kan betraktas som en typ av reklamkampanj för det egna samfundet. Publikationerna har inte som mål att bemöta och diskutera aktuella frågor i samtiden och i det omkringliggande samhället. Fokus ligger snarare på individnivå.⁴³ Kussak söker således inte främst efter uttryck för hur författaren av berättelserna bemöter förändringen i det omgivande samhället och hur detta skall samspela med den kristna tron. Åke Kussak konstaterar således att den litterära utgivning som sker inom SMF, och som han benämner som "fromma berättelser", främst har en didaktisk funktion. Berättelsernas uppgift var att förmedla ett evangeliserande budskap och att vara i samfundets tjänst, allt med målet att vinna människor för Gud – och för SMF. Författaren fungerade som predikant och berättelserna blev ett forum för "att ge budskapet en mer lättillgänglig form än i predikan."⁴⁴

⁴¹ Kussak 1982.

⁴² Kussak 1982, 136.

⁴³ Kussak 1982, 136–137.

⁴⁴ Kussak 1982, 138.

En av de få studier som uppmärksammar en kvinnlig författare inom genren uppbyggelseberättelsen är kyrkohistorikern Ingvar Dahlbackas studie om den finlandssvenska författaren Adi Sjöblom. Hennes litterära alster publicerades i Svenska Lutherska Evangeliföreningen i Finlands olika publikationer. Dahlbackas syfte med studien är dels att presentera vem Adi Sjöblom var, hur hennes uppväxt och andliga hemvist såg ut samt vilka teman som togs upp i hennes litterära bidrag. Genom studien av Adi Sjöblom tecknar Ingvar Dahlbacka ett porträtt av en kvinnlig författare inom en finlandssvensk väckelserörelse som var verksam under 1900-talets första hälft. Hennes namn var vida känt för människor med koppling till Evangeliföreningen i Finland, men för kyrkohistorisk, historisk och litteraturvetenskaplig forskning var hennes namn, person och litterära produktion näst intill okänt. Genom Dahlbackas studie har en av de många g(l)ömda kvinnorna vars bidrag varit centrala för olika typer av folkrörelser blivit synliggjord.

Ett intressant exempel på en biografisk studie som behandlar en kvinna som växte upp i en nästintill identisk kontext med Elisabeth Beskow är Christina Carlsson Wetterbergs biografi över Frida Stéenhoff.⁴⁵ Hon var dotter till Bernhard Wadström, som var nära vän och kollega till Gustaf Emanuel Beskow. Båda familjerna var engagerade i den väckelse som spreds inom det övre sociala samhällsskiktet i Stockholm under de senare decennierna under 1800-talet. Fäderna blev därtill också ledande gestalter inom väckelsen. Christina Carlsson Wetterberg visar i sin studie hur Frida Stéenhoff valde en alternativ väg att föra fram sitt budskap om hur hon såg på äktenskapet och kvinnans frigörelse med flera teman som var aktuella i samtiden. Stéenhoff var debattör och skribent och författade också dramer.

⁴⁵ Carlsson Wetterberg 2010.

I sin studie har Christina Carlsson Wetterberg bland annat använt recensioner som publicerades över Frida Stéenhoffs olika verk. Den typen av källmaterial är viktigt och värdefullt när det gäller att få en uppfattning om hur samtidens reaktioner tog sig uttryck. Carlsson Wetterberg hör dock till de fåtal forskare inom historia och kyrkohistoria som har använt recensionsmaterial i sin forskning. Vad jag har funnit är det främst litteraturvetare som har utfört receptionsstudier och studerat recensioner. Exempelvis har de båda litteraturvetarna Tomas Forser och Lina Samuelsson i skilda arbeten visat hur receptionsstudier utifrån recensionsmaterial kan bidra med perspektiv som är relevanta att relatera till de avsikter som författaren till olika verk haft när de förmedlats.⁴⁶ Vad är då egentligen en recension och till vad kan den användas? Litteraturvetaren Tomas Forser karakteriserar recensionsmaterialet enligt följande:

Som recension säger texten mer om sig själv än om boken den anmäler och den gör det med stor självmedvetenhet. Det är historieskrivning som fiktion. Det är ett roande stycke recension. Men snarare än en metaspråklig beskrivning av sitt objekt, verket, är recensionen en lekfull parafras på det.⁴⁷

Forser menar således att recensionen i sig själv är ett intressant material. Det som yttras om boken är recensentens personliga tolkning, vilket visar den centrala problematik som ingår i hela kommunikationsuppdraget som litteraturen står inför. Författarens syfte är att förmedla ett specifikt budskap via sina böcker. Men detta skall också förstås av läsaren. Recensenten blir i sin tur det språkrör som i någon mening skall "tolka" om författarens uppdrag har lyckats.⁴⁸

⁴⁶ Forser 2002; Samuelsson 2013.

⁴⁷ Forser 2002, 18; Rydén 1987, 88.

⁴⁸ I takt med att bokmarknaden växte etablerades också en ny typ av professionell syssla, litteraturkritikerns. Deras främsta syfte var att etablera sig

Genom att studera hur texterna/böckerna har uppfattats och mottagits, i detta fall via recensionsmaterial, är det möjligt att visa hur vägen mellan sändarens syfte och mottagarens perception inte alltid visar samstämmighet. Materialet kan i vissa fall visa en diskrepans som kan vara svår att fånga via annat material. Det har föranlett mig att också anta utmaningen att använda recensionsmaterial i studien över Elisabeth Beskows författarskap och hur det mottogs i allmän svensk dagspress i sin samtid.

Sammantaget visar den redovisade forskningsöversikten att en studie över Elisabeth Beskow efterfrågas och är motiverad ur flera aspekter. Den föreliggande avhandlingen torde därför kunna bli ett betydelsefullt bidrag till forskningen om släkten och familjen Beskow, den avser att synliggöra en av de delvis glömda och gömda författare som Johan Svedjedal talar om, och den kan visa hur Elisabeth Beskows böcker togs emot.

Källmaterial

I avhandlingen används olika typer av källmaterial som biografiska skildringar över Elisabeth Beskow, brevmaterial, Elisabeth Beskows böcker (så kallade "Runa-böcker") och tidningsrecensioner ur allmän svensk dagspress av böckerna. Därtill används också arkivmaterial med handlingar för Beskowska skolan, Blasieholmens kyrka och Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens bokförlag, A.V. Carlsons bokförlag och J.A. Lindblads förlag. Även kameralt material i form av mantalslängder, bouppteckningar och olika typer av befolk-

som en betydelsefull position inom litteraturens område, som hade makt att bedöma den litteratur som utgavs. Se Englund & Kåreland 2008, 63–66, 72–73.

ningsregister används för att kartlägga personuppgifter om Elisabeth Beskow och hennes familj.⁴⁹

Biografiskt material

Det finns fyra biografiska skildringar över Elisabeth Beskow och hennes författarskap, tre böcker och ett tryckt radioföredrag. Det finns även en kortare artikel publicerad i bokserien *Hågkomster och livsintryck* (1923) där Elisabeth Beskow själv har skrivit om sin uppväxt och sin syn på sitt författarskap.⁵⁰

År 1932, fyra år efter Elisabeth Beskows död, publicerade den avlägsna släktingen Maja Beskow den första biografiska skildringen över författaren Runa. Maja Beskows far, John Edvard Beskow (1841–1913) var fyrmänning till Elisabeth Beskow.⁵¹ Maja Beskow var dessutom en nära vän till Elisabeth Beskow. Boken bygger i huvudsak på brev och dagboksanteckningar som Maja Beskow fick tillgång till via Elisabeth Beskows mor Anna Beskow.⁵² I Maja Bes-

⁴⁹ Se förteckning av arkivmaterial i referenslistan.

⁵⁰ Beskow 1932; Mundt 1932; Lang 1952; Gunnarsson 1956; Beskow 1923, 191–193. Bokserien *Hågkomster och livsintryck* gavs ut under åren 1921–1945 och resulterade i 25 volymer. Böckerna hade till syfte att bidra med minnes-teckningar från olika händelser och mer eller mindre kända personligheter. I den tredje delens förord står bland annat: "[t]y sammanförandet av dessa uppsatser har skett icke blott i underhållningssyfte utan för att fånga sådana drag från det flydda, som sprida nytt ljus över i ett eller annat avseende märkliga gestalter, över folklig lynnesart eller över minnesvärda händelser. Värdet av dylika uppteckningar är naturligtvis växlande, men om ett flertal gäller nog, att de bevara sådant som förtjäna räddas undan glömskan, och icke minst är detta fallet med vad de till åren äldsta medarbetarne haft att förtälja." Citat hämtat ur *Hågkomster och livsintryck av svenska män och kvinnor* 1923, 5.

⁵¹ Se <http://beskow.org.se/xyzslakttrad123/2-1.htm> [hämtad 2017-10-22].

⁵² "Av hennes moder, fru Anna Beskow, har till minnestecknaren överlämnats en av Runa under årens lopp skriven bok: 'minnen ur mitt förflutna

kows biografi finns längre utdrag ur Elisabeth Beskows minnesbok "Minnen ur mitt förflutna liv" tryckta. Det kan å ena sidan ses som en tillgång då vi får ta del av Elisabeth Beskows egna ord, tankar och beskrivningar i sin samtid. Å andra sidan är det en återgivning av Elisabeth Beskows ord som görs av Maja Beskow. Det finns alltså risk att det har förekommit felskrivningar, feltolkningar och så vidare. Materialet måste därför ses som andrahandsuppgifter i den tryckta boken, men trots det blir materialet värdefullt i detta sammanhang då Elisabeth Beskows egen minnesbok och annat dagboks-material inte längre finns att tillgå.

Maja Beskow och Elisabeth Beskow stod varandra mycket nära. Det kan alltså ha gjort att den bild som återges delvis kan ha blivit skönmålad. Framför allt torde det vara Maja Beskows egen upplevelse och beskrivning av Elisabeth Beskow som framkommer i minnesboken. Med källkritiska kriterier bör den alltså beskrivas som tendentiös, inte bara i sin framställning utan också i urvalet av vad som tagits med i boken. Jag menar dock att boken ändå utgör ett källmaterial som kan användas för denna studie, och som bidrar med en bild av hur någon som stod Elisabeth Beskow nära har valt att skildra henne. Den kan också ge oss värdefulla upplysningar om vilken bild hennes närmaste ville återge för eftervärlden.

Under 1950-talet publicerades ytterligare två biografier över författaren Runa i samband med att hennes böcker gavs ut i nyproduktion i såväl Norge som i Sverige. Den norska författaren Ingrid Lang gav 1952 ut boken *Runa. Et liv i lyset*

liv', och av fru Anna Löwenhielm-Ericsson har en brevsamling, pietetsfullt bevarad från barn- och ungdomstiden, anförtrots mig. Dessutom ha dagböcker från de senaste 20 åren och brev till undertecknad [Maja Beskow] och till fröken Julia Byström legat till grund för denna minnesruna". Beskow 1932, 7.

på norska Lutherstiftelsen.⁵³ Det finns knapphändiga uppgifter om vem Ingrid Lang var, men hon verkar ha varit författare inom en liknande genre som Elisabeth Beskow. Lang var dock verksam från 1930- till 1960-talet, och enligt uppgift skall hon ha gett ut drygt ett 30-tal böcker. Hon innehade också olika ledande positioner inom norska KFUK, där hon bland annat var pressansvarig, kretschef och redaktionssekreterare.⁵⁴ I förordet till sin bok skriver Ingrid Lang hur hon har haft tillgång till följande material:

I Sverige går takken til Runas brorsbarn, frøken Gerd og herr Sven Beskow, for en uforglemmelig aften i "Runarommet" i deres hjem i Stockholm, og til misjonsforstander, pastor Dalberg i Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, til biskop Manfred Bjørkquist, rektor Salin i Sigtunastiftelsen, bibliotekar Lilihøek og klipparkivets sjef, major Nordenskiöld i Sigtunastiftelsens bibliotek, samt Kungsbiblioteket i Stockholm som alle har gått en håndsrekning i arbeidet.⁵⁵

År 1956 publicerades även *En bok om Runa*, skriven av Olov Gunnarsson, författare och redaktör på Gummessons bokförlag.⁵⁶ En "återupptäckt" av Elisabeth Beskows författarskap och nyproduktion av hennes böcker bidrog alltså till att det blev aktuellt att skriva böcker om personen "bakom" pseudonymen Runa. Böckerna bygger i hög utsträckning på Maja Beskows bok om Runa, dock med problematiken att de inte anger när material är hämtat ur Maja Beskows bok. Eftersom de inte är några vetenskapliga arbeten krävs emellertid inte referenser till vilket material som har tagits i anspråk. Det bidrar dock till att det är nödvän-

⁵³ Lang 1952.

⁵⁴ Ingrid Lang, http://leksikon.speidermuseet.no/wiki/Ingrid_Lang, [hämtad 2017-02-13].

⁵⁵ Lang 1952, 10.

⁵⁶ Olov Gunnarsson (1899–1968) var författare och redaktör på Gummessons bokförlag (Svenska Missionsförbundet).

digt att ha ett vaket källkritiskt öga då böckernas innehåll skall användas. I både Lang och Gunnarssons bok får där- till Elisabeth Beskows böcker och dess innehåll ett tämligen stort utrymme.

Utöver dessa nämnda arbeten finns också det tryckta och publicerade radioföredraget "Forfatterinden Elisabeth Beskows liv og livsmaal" av Gerda Mundt som sändes i dansk radio 1931.⁵⁷ Gerda Mundt (1874–1956) var en dansk författare och politiker, som i likhet med Elisabeth Beskow hörde till den lågkyrkliga Indre Missionen. Enligt en artikel om Gerda Mundt i *Dansk Kvindebiografisk leksikon* växte hon upp i en familj som hade täta kontakter med den danska skolpionjären och feministen Natalie Zahle.⁵⁸ I likhet med Ingrid Lang var Gerda Mundt aktiv inom KFUK. Hon var såväl styrelseledamot som kassör i riksföreningen. Radioföredraget sändes den 7 december 1931 och gavs ut i tryckt form på De unges förlag i Århus 1932. Det framgår i de inledande raderna att föredraget hölls med anledning av Elisabeth Beskows bortgång och att syftet var att presentera vem kvinnan var som fanns bakom författarnamnet Runa.⁵⁹ Föredraget är en liten tunn skrift på 16 sidor, där Elisabeth Beskows liv och författarskap sammanfattas. I den tryckta texten av radioföredraget anges inte vilka källor som Gerda Mundt bygger sitt föredrag på, men det verkar som att hon återkopplar till flera passager i Maja Beskows minnesbok, liksom till Elisabeth Beskows korta självbiografiska text. Mundt inleder med följande beskrivning av Elisabeth Beskow:

Ett gammal latinsk Ord siger: "Qui bene latuit bene vixit" – den der har levet skjult har levet godt. Det kan paa en vis Maade bruges

⁵⁷ Mundt 1932.

⁵⁸ Römer Christensen 2001, 596–597. Se vidare Possing 1992; Thelin 1897, 177–178.

⁵⁹ Mundt 1932, 3.

som Overskrift over den svenske Forfatterinde Elisabeth Beskows Liv. Stille og roligt gled det hen, mest indenfor Hjemmets skærmende Vægge, fyldt af Strid og Nederlag og Sejr, fyldt af Sorg og Glæde, og flittigt Arbejde og indre Rigdom. Hun levede helst tilbagetrukket, blev aldrig en kendt og fejret offentlig Personlighed – slaar man op i det store *svenske* Konversationsleksikon *Familjebok*, sidste Udgave, findes hun ikke engang nævnt under Slægtsnavnet Beskow – endsige da i danske Haandbøger. Denne beskedne Ubemærkthed stemmer godt overens med. Hvad hun selv ønskede. Men hendes Minde *lever* i mange taknemmelige Hjerter, og ved at høre lidt om hende selv, vil det, hun vil med sine Bøger, træde klarere frem.⁶⁰

I den avslutande meningen framgår att syftet med Mundts föredrag var att bidra med en beskrivning av Elisabeth Beskows eget liv och person för att de danska läsarna också skulle kunna förstå syftet med hennes böcker.

Innehållen i de här angivna biografiska skildringarna kommer att analyseras i avhandlingen. Det verkar dock som om de kvinnor som skrev och förmedlade biografiska skildringar om Elisabeth Beskow själva delade en liknande uppväxt och var aktiva i liknande sammanhang som hon.

Brevmaterial

På Folkrörelsearkivet i Västerbotten finns de enda efterlämnade och arkiverade brev av Elisabeth Beskow som kunnat spåras. Under lång tid sökte jag på alla tänkbara sätt efter Elisabeth Beskows efterlämnade brev och dagboksanteckningar. Jag var i kontakt med flera olika arkiv, hennes släktingar, Beskowska släktföreningen och så vidare, men dessvärre näst intill utan några resultat. Brevsamlingen som jag till slut lyckades finna, finns tillgänglig i Maja Beskows arkiv.⁶¹ Breven har använts av Maja Beskow och därmed le-

⁶⁰ Mundt 1932, 3.

⁶¹ Maja Beskows arkiv, Folkrörelsearkivet i Västerbotten.

gat till grund för en del resonemang och slutsatser som hon diskuterar i sin bok. Det verkar dock inte som om Gerda Mundt, Ingrid Lang och Olov Gunnarsson skulle ha excerperat breven och själva tillgodogjort sig innehållet. Snarare förefaller det som att de skulle bygga sina iakttagelser och slutsatser på Maja Beskows bok och återgivning av breven.

I samlingen finns cirka 265 brev.⁶² De allra flesta är tydligt daterade med datum och plats, men en del är odaterade och det kan saknas några sidor. Breven ger mycket god information om Elisabeth Beskows syn på sig själv, sin samtid och sin omvärld. I breven blir hon frispråkig om det som ligger henne närmast hjärtat. Det kan handla om praktiska ting som planering inför resor och sommarvistelser, men där framkommer också hennes syn på samtidens händelser och hennes politiska syn på hur olika typer av konflikter skall lösas. Det ständigt återkommande temat är dock Elisabeth Beskows gudssyn, andliga spörsmål och hur hon ser på sin kallelse med sitt författarskap. I breven ljuder Elisabeth Beskows egen röst som alltså inte tidigare har blivit omskriven av biografiförfattarna. Jag ser det därför som min skyldighet att redovisa, analysera och diskutera om och i så fall hur bilden som hon själv tecknar skiljer sig eller stämmer överens med den som tecknas i biografierna. Detta får också betydelse för det vidare resonemanget som kan föras när det gäller hennes författarskap och hennes syn på sitt uppdrag.

”Runa-böcker”

Olov Gunnarsson anger i sin bok en förteckning över 51 boktitlar som utgivits av Runa.⁶³ 15 av dessa böcker ingår i föreliggande studie, och har valts utifrån kriteriet att de be-

⁶² Anledningen till att antalet inte är exakt är att samlingen innehåller ”kortbrev”, utkast till brev, brev som inte är kompletta och så vidare.

⁶³ Se not 3. Böckerna listas med titel, utgivningsår och förlag i bilaga 1.

handlar eller anger teman som kan kopplas till moderniseringen.⁶⁴ Elisabeth Beskow skrev både korta och långa berättelser. En del publicerades i tidningar och tidskrifter, men de flesta blev tryckta som böcker. De skiljer sig dock en del från varandra när det gäller omfång. Under den senare delen av hennes produktion blir böckernas sidantal fler. En del av Elisabeth Beskows berättelser utspelas i en annan tid än den hon levde i eller har teman som inte har kunnat diskuteras i förhållande till avhandlingens syfte. Dessa böcker har valts bort och ingår således inte i undersökningens redovisning. Böckerna analyseras efter teman som visar sig vara genomgående framträdande och som visar sig relevanta i förhållande till den övergripande frågan om hur författaren bemöter och hanterar modernitetens intåg. Närmare presentation avseende detta källmaterial görs i samband med redovisningen av undersökningen i kapitel sex.

Förlagsutlåtanden och recensionsmaterial

I arkivet för handlingar från Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens bokförlag finns utlåtanden till 13 manus skrivna av Elisabeth Beskow. Det är endast på detta förlag som sådant material har bevarats och materialet ger en värdefull bild av hur granskarna bedömde de inkomna manusen samt vilka åtgärder som de ansåg behövde vidtas av författaren i redigeringsprocessen innan det kunde bli aktuellt med publicering. Elisabeth Beskows böcker recenserades vidare i allmän svensk dagspress som *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter*, *Göte-*

⁶⁴ De böcker som ingår i studien är följande: *Allt eller intet* (1895), *Hvardagslif* (1898), *Med blicken mot det osynliga* (1906), *Röster* (1909), *Af jordens stoft* (1910), *Hans moders Gud* (1914), *Han och hans hustru* (1915), *Grannarna i Västtanfors* (1916) *Skalunga I* (1919), *Skalunga II* (1920), *Ols Barbro* (1921), *Hans ögons ljus* (1923), *Ekekronas* (1924), *Fader och son* (1925), *Testamentet* (1927). En utförligare beskrivning av urvalet görs i kapitel 6.

borgs Handels- och Sjöfartstidning, Nya Dagligt Allehanda, Svenska Dagbladet, Svenska Morgonbladet och Vårt Land. Sammanlagt handlar det om 31 recensioner/anmälningar som angavs innan Elisabeth Beskows död 1928.⁶⁵ Tidningsmarknaden var vid den här tiden inne i en expanderingsfas när nya tidningar startades, upplagorna växte och tidningarnas politiska hemvist inte var stabil.⁶⁶ De tidningar som recenserade Runa-böckerna hör övervägande till den liberala och konservativa falangen, vilket innebär att de inte var tidningar som var språkrör för socialdemokratin eller vänster-radikala åsikter. De här aktuella tidningarnas läsekrets fanns främst inom borgerliga kretsar och medelklassen. Teman som nation, kyrka och kungahus var självklara inslag och några omvälvande tankar som skulle förändra den rådande synen på dessa entiteter hörde inte hemma här.⁶⁷ I dessa tidningar återfinns dock anmälningar och recensioner av de böcker som Runa har publicerat.

Teoretiska utgångspunkter och metodiska tillvägagångssätt

Avhandlingen utgår huvudsakligen från fyra teoretiska grundbegrepp: Det första är *modernisering/modernitet*, som diskuterades inledningsvis. Det andra begreppet är *kapital*, som i sin tur kommer diskuteras i förhållande till begreppen *fält* och *doxa*. Det tredje begreppet är *genus*, och det fjärde är *dialog*. Först följer en redogörelse över vad begreppen kapital, fält och doxa innebär, hur de kommer att användas

⁶⁵ I bilaga 2 specificeras vilka böcker som anmälts/recenserats och i vilka tidningar.

⁶⁶ Englund & Kåreland 2008, 72–73.

⁶⁷ Englund & Kåreland 2008, 73; Samuelsson 2013, 19.

och varför.⁶⁸ Därefter anges hur jag definierar och använder begreppet genus och hur begreppet har en självklar funktion i föreliggande studie. Sist diskuteras det dialogiska perspektivet.

Kapital, fält och doxa

För att försöka förstå och begripliggöra hur Elisabeth Beskows böcker fick betydelse för människor och det kyrkliga fältet i en tid av omfattande förändringar kommer jag använda sociologen Pierre Bourdieus terminologi kring fält och kapital.⁶⁹ Begreppen skapades för att förklara hur och vad det är som gör att människor kan tillskansa sig en position som innebär makt och inflytande inom ett avgränsat socialt område samt vilka resurser som krävs för det. Framför allt har de använts för att beskriva och analysera hur eliten inom olika områden har formerats.⁷⁰ Vilka personer når elitpositioner och varför?⁷¹ Men det är inte bara när det gäller att identifiera hur de ledande inom ett specifikt område har nått sina positioner som begreppen är användbara. Jag finner dessa begrepp vara funktionella i analyser av hur och varför en aktör kan göra entré och etablera sig inom en verksamhet eller ett område och få inflytande över den aktivitet som pågår där. Utan specifika resurser, som exempelvis kun-

⁶⁸ Jag har tidigare använt Bourdieus teoriram i min avhandling i historia, se Lagerlöf Nilsson 2010b, speciellt 19–23.

⁶⁹ För en redogörelse över Bourdieus empiriska undersökning som utgjorde grunden för att hans teoretiska verktyg skapades se exempelvis Broady 1988, 59–88.

⁷⁰ Det finns många undersökningar inom olika vetenskapliga discipliner som har använt Bourdieus teoriram för att analysera rekryterings- och karriärmönster av eliter inom olika fält. Några exempel från olika vetenskaper är Gedin 2004; Larsson 2005; Gunneriusson 2002a; Göransson 2007; Lagerlöf Nilsson 2010b; Hansson 2014; Björkstrand 2016.

⁷¹ Bourdieu 1997, 7; Göransson 2007; Lagerlöf Nilsson 2010b.

skap om ordningen/logiken som är gällande, är det nästan omöjligt att få en position på fältet. Och här är det viktigt att klargöra att när jag använder termer som karriär, positionering, strategier, makt och inflytande så är det inte per definition kopplat till ett aktivt förhållningssätt och agerande hos aktören. Men genom att betrakta verksamheten och resurserna inom ett givet område genom forskningens glasögon filtreras det subjektiva för en stund bort. Det innebär dock inte att detta frånses, snarare kommer detta och framför allt vad de personliga egenskaperna och ambitionerna innebär att analyseras på en övergripande nivå.⁷² I föreliggande studie kommer jag att identifiera vilka strategier, tillgångar och markörer som användes från kyrkligt håll för att kyrkan skulle kunna vidmakthålla och försvara sin uppgift och sin position. En av dessa är, som har diskuterats ovan, den nya bokspridningen som tog fart inom det kyrkliga området, och för att operationalisera den övergripande forskningsfrågan studeras en enskild person, Elisabeth Beskow, och hennes författarskap.

Pierre Bourdieu har delat in kapitalbegreppet i fyra olika kategorier: det sociala, det kulturella, det ekonomiska och det symboliska kapitalet.⁷³ Det sociala kapitalet innebär alla de mellanmänskliga relationer som människor har tillgång till. Det kan handla om relationer inom familj och släkt, vänner eller andra former av sociala relationer som har betydelse för att forma en människa, hennes egenska-

⁷² Lagerlöf Nilsson 2010b, 22.

⁷³ Broady 2002, 53. Kapitalbegreppet presenterats här i de grundläggande kategorier som Bourdieu delat in dem i. Kapital liksom fält kan dock specificeras i underkategorier, beroende på vilket syfte definieringen har för resonemang och analys. Hur definitionerna görs, vad som bestämmer dem och begreppets avgränsning är alltid beroende på syftet och själva forskningsfrågan: Vad skall analyseras och varför? Se Göransson 2007, 36.

per och sätt att vara.⁷⁴ Det kulturella kapitalet innebär allt det som bidrar till att forma en människas förståelse och tolkningsram av tillvaron. Vanligtvis brukar man här tala om att det främst är utbildning som skapar en människas kulturella tillgångar, men det kan också handla om de idétraditioner som förmedlas via hem och uppväxt – allt det som helt enkelt skapar vår förståelse av hur världen fungerar och hur den skall tolkas. Det kulturella kapitalet kan därför också ses som ett bildningskapital.⁷⁵ Ett i det här sammanhanget viktigt kulturellt kapital kan vara den teologiska tolkningsram som Elisabeth Beskow får med sig från sin uppväxt. Annat viktigt kulturellt kapital är utbildning och teologisk kunskap med mera. Vad detta innebar och hur dessa resurser användes blir en empirisk fråga att studera.

Det ekonomiska kapitalet innebär som begreppet anger de ekonomiska tillgångar som har betydelse för att en verksamhet kan utföras, och hur. Det betyder inte alltid enbart de ekonomiska resurser som vederbörande själv förfogar över, det kan också vara ekonomiska tillgångar som finns i omgivningen och som kan vara möjliga att få del av som gåvor, arv eller lån. Den symboliska kapitalformen kan innebära alla tre kapitalformer som nämnts om tidigare. Att kapitalet just blir ett symboliskt kapital innebär att det är en resurs som får specifik betydelse då det används inom ett fält. Fältet, sammanhanget, tillskriver tillgången ett värde som är unikt och i vissa fall avgörande för att en etablering, en framgång eller en effekt skall kunna uppnås inom ett område. Ett kapital, vilket som helst kan alltså bli ett symboliskt kapital – under förutsättning att fältet bestämmer och anser att det är värdefullt. Men det problematiska här är att det inte i förväg går att avgöra vad som

⁷⁴ Broady 2002, 53.

⁷⁵ Broady 1991, 169–170.

kan fungera som ett symboliskt kapital. Det är först när det finns och när det brukas inom ett fält som det också kan visa sig om det är användbart och en tillgång.⁷⁶

Men vad är då ett fält? Ett socialt fält är, enligt Pierre Bourdieus resonemang, ett område som präglas av att det ständigt förekommer en kamp mellan de olika aktörerna som befinner sig inom fältet.⁷⁷ Det gör att fältet ständigt är under omdefiniering. Det är aldrig statiskt, dess gränser kan hela tiden förflyttas och omskapas. Aktörerna inom fältet konkurrerar om att bli den som bestämmer över vad det är som skall gälla på fältet, det vill säga vilken ordning det är som är den giltiga, vilka åsikter som är acceptabla och hur de skall uttryckas. Allt detta sammantaget utformas i förhållande till vilken doxa det är som råder inom det specifika fältet. Doxa innebär det som aktörerna på fältet är överens om och det som är odiskutabelt.⁷⁸ Inom det kyrkliga fältet kan doxa konkretiseras genom innehållet i den apostoliska trosbekännelsen.⁷⁹ Pierre Bourdieu har i artikeln "Genese et structure du champ religieux" (1971) resonerat kring vad det är som karakteriserar ett religiöst fält och vad

⁷⁶ Se Bourdieu 1999, 56–60; Broady 1991, 266–267; Broady 2002, 53.

⁷⁷ För en diskussion om fältbegreppet se Bourdieu 1992, 41–52; Bourdieu 1999, 44–48; Broady 1991, 266–272; Gunneriusson 2002a, 20–26; Lagerlöf Nilsson 2010b, 20.

⁷⁸ Bourdieu 1997, 96, 129; Lagerlöf Nilsson 2010b, 22–23.

⁷⁹ Den apostoliska trosbekännelsen lyder:

"Vi tror på Gud Fader allsmäktig, himmelens och jordens skapare.

Vi tror ock på Jesus Kristus, hans enfödde Son, vår Herre, vilken är avlad av den helige Ande, född av jungfrun Maria, pinad under Pontius Pilatus, korsfäst, död och begravnen, nederstigen till dödsriket, på tredje dagen uppstånden igen ifrån de döda, uppstigen till himmelen, sittande på allsmäktig Gud Faderns högra sida, därifrån igenkommande till att döma levande och döda.

Vi tror ock på den helige Ande, en helig, allmänlig kyrka, de heligas samfund, syndernas förlåtelse, de dödas uppståndelse och ett evigt liv."

Se *Den svenska kyrkohandboken* 1987, 9.

som särskiljer det i förhållande till andra fält. Utbildnings-sociologen Donald Broady har i sin tolkning av Bourdieus definiering av det religiösa fältet formulerat detta på följande sätt:

Det religiösa fältets interna struktur (dominerande och dominerade positioner, auktoritetshierarkier etc.), dess placering i förhållande till "maktens fält" och förbindelserna med olika kategorier av lek-män som emottager det religiösa budskapet – allt sådant konstituerar ett slags historiskt föränderligt osynligt rum inom vilket agenterna [aktörerna inom ett fält, min anm.] har att verka och som styr och begränsar deras interaktion med varandra och avgör vilka strategier som är tillgängliga för dem. För att komma åt det religiösa fältets egenart utnyttjade Bourdieu sitt kapitalbegrepp. Individerna (prästmän etc.) och institutioner (kyrkor, samfund etc.) är utrustade med "religiöst kapital". Detta religiösa kapital bör vi uppfatta som ett underbegrepp till Bourdieus allmänna begrepp symboliskt kapital, det är fråga om anseende, erkännande, auktorisation att predika och undervisa etc.⁸⁰

Donald Broadys tolkning av Bourdieus resonemang om ett religiöst fält utmanade mig att pröva begreppets hållbarhet i en studie om rekrytering och karriärvägar bland de blivande biskoparna i Svenska kyrkan under 1900-talet.⁸¹ Jag fann det då nödvändigt att specificera och avgränsa undersökningen till att gälla det kyrkliga fältet, med vilket jag avsåg Svenska kyrkan som institution och organisation. Jag kommer även i föreliggande undersökning att utgå från att Elisabeth Beskows författarskap, bokproduktion och spridning skedde inom ett kyrkligt fält. I detta sammanhang kan dock även de frikyrkliga rörelserna inräknas i fältet. Men jag anser att det är en alltför vid definition att använda beteckningen "det religiösa fältet", varför jag avser att även här använda "det kyrkliga fältet". Det finns emellertid hög

⁸⁰ Broady 1991, 280. Se även Bourdieu 1971, 295–334.

⁸¹ Lagerlöf Nilsson 2010b.

relevans att utgå från de utmaningar som Bourdieu och även Broady formulerar i det citat som angavs ovan. Vilka resurser och tillgångar inom det kyrkliga fältet hade Elisabeth Beskow möjlighet att nyttja – vad innebar hennes ”kyrkliga” kapital, hennes teologiska kapital, hennes bildningskapital? Detta skall utredas i följande undersökning.

De olika formerna av kapital kan också kopplas samman med nätverksbegreppet och förklara vad innehållet i olika former av sociala nätverk innebär. Det sociala kapitalet innefattar de sociala och mellanmänniska kontakter som en individ har tillgång till i sitt liv. Kontakterna och relationerna kan befinna sig på olika avstånd, beroende på tid, plats och när i livet de inträffar. Inte sällan formeras dessa relationer i det som brukar kallas för sociala nätverk. Syftet med dessa nätverk är att finnas tillgängliga med utbyte av resurser – för de medlemmar som befinner sig inom det specifika nätverket.⁸²

Genusperspektivet

Elisabeth Beskows verksamhet utfördes inom en sfär som nästintill verkar ha varit förbehållen kvinnor och det finns därför skäl att diskutera anledningen till att hon valde att skriva inom genren uppbyggelseberättelsen och vad det är hon skriver om i sina böcker. Hur kommer hon till exempel att problematisera kön? Gör hon det över huvudtaget eller är mäns och kvinnors roller, placering och uppgifter statiska och självklara för henne? I min analys utgår jag från att genus är en social konstruktion som är föränderlig i tid och rum. Genus och den sociala relationen mellan könen skall därför inte blandas ihop med biologiskt kön. Synen på vad som är manligt och kvinnligt varierar under olika histo-

⁸² Broady 2002, 49–70.

riska perioder, premieras olika och kan under samma tid skilja sig åt beroende på socialgrupp, samhällsområde och generation. Vad som är manligt och vad som är kvinnligt är således föränderligt i tid och rum vilket måste tas hänsyn till i forskningsuppgiften.

Historikern Yvonne Hirdman definierade i slutet av 1980-talet begreppet genuskontrakt.⁸³ Med detta menar hon att det finns ett konstant system i alla samhällen, genom alla tider, som innebär att män och det manliga har premierats och varit överordnat det kvinnliga. Männerna har således alltid haft tillgång till de överordnade och beslutsfattande positionerna och varit de dominerande. De har således också haft tillgång till tolkningsföreträdet att bestämma vad som skall vara det gällande. Begreppet har kritiserats för att ha varit allt för oelastiskt.⁸⁴ För att genus skall vara en användbar analytisk kategori i empiriska undersökningar behöver det problematiseras och operationaliseras. Det innebär således att genus ständigt måste diskuteras i relation till de resultat som empirin uppvisar. Ekonomhistorikern Anita Göransson menar att det finns tre aspekter som man bör ha i åtanke då genus diskuteras: 1) Vad som är manligt och kvinnligt varierar mellan kulturer och länder. 2) Könsordningar kan variera över tid vilket innebär att det kan finnas generationsskillnader. En individ kan därför under sitt liv "möta nya krav, som gör att hon eller han måste förändra sitt beteende och synen på vad som passar för det ena eller det andra könet."⁸⁵ 3) Synen på vad som är manligt respektive kvinnligt varierar mellan olika socialgrupper och mellan olika etniska grupper.⁸⁶ Genusbegreppet rymmer således, liksom de övriga begreppen

⁸³ Hirdman 1988.

⁸⁴ Se t.ex. Hagemann & Åmark 2000, 4–27.

⁸⁵ Göransson 2007, 25.

⁸⁶ Göransson 2007, 24–25.

som diskuterats ovan, en elasticitet, vilket gör att jag finner det lämpligt att använda i studien om Elisabeth Beskow och hennes författarskap. Min ambition är att samtliga dessa teoretiska perspektiv skall behandlas på ett sätt i undersökningen så att de framstår som analytiska verktyg vilka kan bidra med resurser till tolkningen av vad det empiriska innehållet egentligen innehåller, och kanske viktigast – hur vi skall tolka det, vad det innebär och vad det betyder. De teoretiska begreppen utgör således på samma gång metodiska verktyg för mig i den kvalitativa studie som utförs av de olika typer av textmaterial som jag använder i min undersökning.

Det dialogiska perspektivet

I *Nationalencyklopedin* definieras ordet dialog som ett "samtal mellan två eller flera personer (eller i överförd bemärkelse mellan t.ex. åsiktsriktningar)". Vidare framhålls hur dialogen också kan vara en effektiv berättarkonst i till exempel litteraturen och som "ger utmärkta tillfällen att låta de medverkande karakterisera sig själva, i åsikter, omdömen och uttryckssätt".⁸⁷ Dialogen utgör ett viktigt inslag i Elisabeth Beskows böcker. Det finns därför goda skäl till att studera hur det pågående samtalet, åsiktsutbytet och synen på den kristna trons förhållande till sin samtid presenteras och diskuteras. Det dialogiska perspektivet har blivit ett teoretiskt och metodiskt angreppssätt i studier av mönster och märkörer som kan säga något om det samhälle och de strömningar som var i omlopp vid den tid när böckerna skrevs. I mitt fall har jag hämtat inspiration till att diskutera och tolka det dialogiska perspektivet från litteraturteoretikern Michail Bakhtins fastslående "att skönlitteraturen såväl reflek-

⁸⁷ Dialog, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/dialog> [hämtad 2017-06-12].

terar som refrakterar samhället".⁸⁸ Bakhtin framhåller att texter innebär en mångstämmighet och "att en skönlitterär text kan ses som en mötesplats för olika röster där den som har ordet svarar på det som andra har sagt tidigare."⁸⁹ Dialogen skall därför ses som något mer än enbart ett replikskifte mellan de litterära figurerna. Bakhtin menar att "dialogiska relationer är ett betydligt mer vidsträckt fenomen än relationer mellan replikerna i en kompositionellt uttryckt dialog".⁹⁰ När en skönlitterär text skrivs reflekterar den alltid per automatik vad som pågår i samtiden. Det innebär att det ständigt sker en växelverkan mellan texten och dess kontext då den skrivs, men också då den läses. Texten kan aldrig bli eller vara fri från sin kontext. Till sammans med historikerna Henric Bagerius och Pia Lundqvist menar jag därför att:

Det som skrivs i en roman utgår följaktligen från yttranden som andra har gjort tidigare: det vidareutvecklar dem, polemiserar mot dem eller förutsätter helt enkelt att läsaren är bekant med dem och accepterar dem som sanningar. På så vis flätas olika röster in i varandra, och texten blir polyfon.⁹¹ I ett föränderligt samhälle är det naturligt att texter blir mångstämmiga och att rösterna bryts mot varandra. Det är följden av att samhällets maktförhållanden och sociala relationer omförhandlas. En dialogisk läsning gör det på så vis möjligt att i skönlitteraturen utläsa normsystem och tankemönster i historiska samhällen och dessutom lokalisera motstånd mot rådande normer och värderingar.⁹²

I skönlitterära texter framstår olika val som tydliga. Henric Bagerius har betonat detta perspektiv i artikeln "Histori-

⁸⁸ P.N. Medvedev/M.M. Bakhtin 1978, 16–17; Bagerius, Lagerlöf Nilsson & Lundqvist 2013, 387.

⁸⁹ Bagerius, Lagerlöf Nilsson & Lundqvist 2013, 387.

⁹⁰ Bakhtin 1991, 48.

⁹¹ Bakhtin 1981, 293–294.

⁹² Bagerius, Lagerlöf Nilsson & Lundqvist 2013, 387–388.

kern och skönlitteraturen" där han framhåller hur den skönlitterära författaren "måste betraktas som en aktivt väljande människa". Vidare menar han att utmaningen för en historiker "blir att försöka analysera författarens valsituationer: Vilka var alternativen som fanns att välja mellan? Vilka samtal och samtalspartners valde författaren bort? Vilka restriktioner styrde valen?"⁹³ Detta "dialogiska perspektiv" kunde därför vara en fruktbar och intressant utgångspunkt för en studie inom det kyrkohistoriska området där det tidigare inte har gjorts några liknande studier med syftet att förena en studie av skönlitteraturens dialogiska funktion inom det kyrkliga fältet med studiet av den kyrkohistoriska och historiska kontexten. Det dialogiska perspektivet skulle därmed kunna visa hur ett av flera författarskap inom den religiösa litteraturen hanterade och bemötte de processer som var i omlopp vid tiden kring sekelskiftet 1900. Genom att studera det dialogiska perspektivet i Elisabeth Beskows böcker är förhoppningen att studien skall kunna bidra med ett problematiserat förhållningssätt och ett vidgat perspektiv till att förklara och förstå hur den kristna uppbyggelseberättelsen, som tillhörde den massproducerade och populariserade litteraturen kunde bidra med en plattform för förmedlingen av det kristna budskapet i en tid av turbulens, mångstämmighet och nydanande.

⁹³ Bagerius 2011, 26–27.

Skönlitteratur som källa i kyrkohistorisk forskning

Det har blivit dags att knyta ihop trådarna i detta inledningskapitel. Avslutningsvis är det på sin plats att redogöra för avhandlingens upplägg. Dessförinnan skall vi, utifrån de ovan diskuterade utgångspunkterna i form av problemformulering, forskningsöversikt, teoretiska och metodiska utgångspunkter samt materialbeskrivning sammanfatta incitamenten och utmaningarna med föreliggande studie för det kyrkohistoriska forskningsfältet. Jag gör det genom att först vända blicken åt det historiska fältet där temat med att använda skönlitteratur som källmaterial blivit alltmer diskuterat under senare år.

Inom det historiska fältet har skönlitteratur och annat fiktivt material under lång tid setts som ett problematiskt källmaterial eftersom det inte kan uppfylla de källkritiska kriterier som vanligtvis bestämmer ett källmaterials värde och användbarhet.⁹⁴ Hur skall ett material som vi vet är fiktion och som inte gör anspråk på att vara sanningsenligt kunna användas som material för att förstå ett historiskt förlopp eller händelse?⁹⁵ Det har dock främst varit historikerna själva som har tyckt att detta varit problematiskt. Litteraturvetarna har sett andra möjligheter, och inom ämnet litteratursociologi har man menat att materialets användbarhet främst varit avhängigt syftet med undersökningen

⁹⁴ Bagerius 2011, 17; Hatje 2009 130–131; Österberg 2002, 63–64; Mellberg 2001, 347–360. Det finns skillnader i hur historiker och litteraturvetare har använt och tolkat begreppen "historia" och "litteratur" vilket också har medfört att diskussionen om hur dessa två begrepp skall relateras till varandra har skiftat. Se t.ex. temanumret *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2008:2.

⁹⁵ För en metodisk diskussion kring hur skönlitteratur kan användas i historisk forskning se Bagerius, Lagerlöf Nilsson & Lundqvist 2013.

till vilket materialet skulle användas. Redan 1970 skrev den svenske litteratursociologen Lars Furuland enligt följande:

Svårigheterna att använda diktverk som historisk källa kan emellertid lätt överdrivas. Här råder inga generella lagar utan forskaren får i varje konkret forskningssituation med källkritisk metod pröva om och i vad mån ett visst material överhuvudtaget är användbart. Begagnar man sig av ett litterärt verk som källa vid en historisk eller socialhistorisk analys blir verket givetvis behandlat som en berättande källa, en opinionsyttring, bland andra föreliggande källor och prövas bl.a. på i princip samma sätt som en politikers memoartext: bestämning av författarens politiska och ideologiska position, av målgruppen för det skrivna, av avsikterna bakom verket. [– – –] Det vore alltför enkelt att generellt döma ut fiktionslitteratur som historisk källa. Frågan om ett litterärt verk kan användas i historisk-sociologisk forskning måste avgöras från fall till fall.⁹⁶

Under senare år har emellertid ämnet åter förts upp till diskussion och artiklar, böcker och symposier har hållits på temat.⁹⁷ Det fiktiva materialet har alltmer fått legitimitet inom den historiska forskningen, trots att dess innehåll inte håller för de traditionella källkritiska kriterierna. Men som i all forskning och som med allt material bestäms brukbarheten och värdet beroende på vad det skall användas till. Det handlar alltså, liksom Furuland angav redan 1970, om vilken typ av frågor som vi ställer till materialet. Och med

⁹⁶ Furuland 1970, 168.

⁹⁷ Exempelvis kan nämnas att under våren 2008 hölls en konferens inom litteraturvetenskap vid Stockholms universitet med temat "Historiens ställning i litteraturvetenskapen". Hösten 2008 genomfördes en konferens vid Historiska institutionen, Göteborgs universitet med temat "Skönlitteratur som historisk källa, 1800–2000". Vid det vart tredje år återkommande svenska historikermötet som hölls i Göteborg våren 2011 hölls ett runda bord-samtal på temat. Från konferensen i Göteborg 2008 har det getts ut en konferensrapport *Historier. Arton- och nittonhundredatalens skönlitteratur som historisk källa* (red. Ahlberger et al., 2009) och antologin *Moderna historier. Skönlitteratur i det moderna samhällets framväxt* (red. Bagerius & Lagerlöf Nilsson, 2011b).

syftet att ställa nya och en annan typ av frågor till det fiktiva materialet har det visat sig fungera väl för att exempelvis studera förändringsprocesser i samhället, hur nya tankar och idéer har fått fäste eller inte fått fäste, hur en opposition mot det nya har formulerats, hur olika yrkesgrupper och yrkesroller har porträtterats, förändrats och så vidare. Henric Bagerius sammanfattar detta väl i följande rader:

Skönlitteratur är fiktion. Den står fri från sanningskrav och objektivitetsanspråk, och det är också dess styrka som källa till det moderna samhällets framväxt. I fiktionens form utforskade 1800- och 1900-talens författare på ett eget och ofta nyskapande sätt sin tids kulturuttryck, idéströmningar och samhällsförändringar. Här presenterade de sina personliga tolkningar av vad som skedde runt omkring dem, och deras uppfinningsrikedom och skaparförmåga bör historiker dra nytta av i sitt arbete. Just fikcionaliteten kan paradoxalt nog göra de historiska förklaringarna mer nyanserade och precisa. Skönlitteraturen kan ge oss tillträde till idéer, tankar och reflexioner som annars aldrig hade formulerats. Det har alltid funnits diskrepanser mellan vad som får sägas i samhället och vad människor upplever, och det har påfallande ofta varit i den litterära fiktionen som de utsägliga sökt sitt uttryck.⁹⁸

Detta menar jag är av stort värde att ta vara på inom det kyrkohistoriska forskningsområdet. Med hjälp av den fiktiva berättelsen blir det möjligt för röster att komma till uttryck om tankar, åsikter och funderingar som kan "tänja" på fältets gränser. Bland annat är det detta som vi skall få studera och diskutera i Elisabeth Beskows författarskap.

Inom den kyrkohistoriska forskningen har jag hittills inte funnit någon studie som använt skönlitterärt material för att studera hur de moderna strömningarna mottogs och bemöttes genom den kristna uppbyggelseromanens eller uppbyggelseberättelsens form. Kyrkohistorikern Carola Nord-

⁹⁸ Bagerius 2011, 29.

bäck har i artikeln ” ‘Det gäller att lära av den heliga historien’. Historiebruk i kyrkohistoriska romaner” formulerat ramen för ett nytt forskningsämne inom kyrkohistoria, nämligen hur historiska romaner kan användas för att studera historiebruket inom det kyrkohistoriska fältet. Nordbäcks hypotes är att studier av romaner med ett kyrkohistoriskt tema kan bidra med kunskap om hur ett religiöst historiebruk har använts i dessa romaner och att det kan säga oss mer om det kyrkohistoriska fältets utveckling och förhållanden än vad vi kan komma åt genom annat källmaterial.⁹⁹ Nordbäck menar alltså att ett nytt forskningsområde måste konstrueras eftersom det saknas tidigare forskning på området och eftersom det inte finns några tidigare analyser att utgå från.¹⁰⁰ Hon framhåller dock att det torde finnas god potential att formulera frågor

[...] som berör sådana aspekter som är specifika för de kyrkohistoriska romanerna. Exempelvis kan en sådan undersökning analysera de teologiska ställningstaganden som ligger till grund för den aktuella kyrkohistoriska skildringen. Romanförfattaren har exempelvis möjlighet att omvandla sin egen samtids religiösa frågor till en historisk berättelse som kan påverka individuella identiteter och mobilisera den kollektiva identitetsformeringen i romanförfattarens egen kyrkopolitiska kontext. Den kyrkohistoriska romanen har därmed även potential att påverka det framtida kyrkopolitiska skeendet.¹⁰¹

Således menar Nordbäck att man genom att klargöra och analysera historiebruket i dessa kyrkohistoriska romaner kan skapa ny kunskap om historiens betydelse för att forma berättelsen om det kyrkohistoriska fältet. Inte minst kan det ”ur ett teologiskt perspektiv – ses som ett friläggande

⁹⁹ Nordbäck 2013, 23–42.

¹⁰⁰ Nordbäck 2013, 35.

¹⁰¹ Nordbäck 2013, 35.

av nya tolkningsskikt av den kollektiva historien.”¹⁰² Nordbäck pekar alltså på en problematik som varit den samma inom det historiska forskningsfältet, nämligen att man under lång tid förbisett det fiktiva materialet som ett brukbart källmaterial för forskningen inom fältet.

Men Carola Nordbäck's förslag för hur den historiska romanen har en plats inom den kyrkohistoriska forskningen är dock ett annat än det tema eller forskningsperspektiv som jag använder och utgår ifrån i min studie. I tidigare samarbeten med Henric Bagerius och Pia Lundqvist har vi, efter att ha kartlagt och granskat de artiklar och studier som gjorts inom området, i huvudsak funnit tre perspektiv hur historiker har använt ”skönlitteraturen som en spegling, en handling eller en dialog.”¹⁰³ I föreliggande studie om Elisabeth Beskow kommer jag att diskutera innehållet i hennes böcker i förhållande till det första och det tredje perspektivet, alltså litteraturen som en spegling av och som en dialog med samhället.

Det första perspektivet, alltså att se skönlitteraturen som en spegling, innebär att fokus ligger på att utröna vad texten kan berätta om dess författare och samtida samhälle.¹⁰⁴ Det är också relationen mellan skönlitteratur och samhälle som det litteratursociologiska forskningsområdet framför allt har ägnat sig åt. Johan Svedjedal har i en översikt delat in detta i tre områden: 1) Samhället i litteraturen, 2) Litteraturen i samhället och 3) Litteratursamhället. I det första delområdet fokuseras hur samhället skildras i litteraturen, ofta genom att utgå från olika underkategorier som klass, genus och etnicitet. Det andra området inriktar sig främst på studier som behandlar hur litteraturen kan fungera

¹⁰² Nordbäck 2013, 36.

¹⁰³ Bagerius, Lagerlöf Nilsson & Lundqvist 2013, 386 (för hela artikeln se 384–410).

¹⁰⁴ Se Abrams 1953, 34–35.

era som ett forum för opinionsbildning. Inom det tredje området undersöks de materiella och ekonomiska villkoren för författare och bokproduktion.¹⁰⁵ Studier inom dessa tre delområden har dock främst ägnats åt så kallad "etablerad litteratur". I likhet med Ingvar Dahlbacka och Åke Kussak menar jag att den religiösa litteraturen, och inte minst just uppbyggelseberättelser, trots sin karaktär av tydlig "motkultur" inte har beforskats utifrån det perspektiv som Svedjedal anför.¹⁰⁶ Det föreligger således möjligheter och utmaningar för det kyrkohistoriska fältet att ta sig an detta rika och mångfacetterade material, som kan hjälpa till att få ny kunskap, fördjupad förståelse och problematiserad blick för individer, tankar och handlingar som varit i omlopp inom kyrkans sfär under historiens gång.

Disposition

Det inledande kapitlet har behandlat avhandlingens utgångspunkter, syfte och frågeställningar. Det övergripande problemområdet om Elisabeth Beskows väg till sitt författarskap samt hennes böckers placering och användbarhet på det kyrkliga fältet har diskuterats. Det andra kapitlet, "Ett Sverige i förändring" utgör ett deskriptivt bakgrundskapitel för att ge läsaren en bredare historisk kontext över den period som undersökningen behandlar. Den historiska kontexten utgör också en viktig fond för att kunna tolka Elisabeth Beskows val av ämnen, frågeställningar och bredare teman. För att kunna diskutera dem i sin kontext behövs ett historiskt ramverk. Den empiriska undersökningens resultatdel, som innehåller fyra kapitel, inleds med en grundlig analys av om och hur Elisabeth Beskow har framställts i tidigare biografiska skildringar och olika uppslagsverk. Den

¹⁰⁵ Svedjedal 1997, 72–75.

¹⁰⁶ Dahlbacka 1997, 23.

presenteras i kapitel tre, "Den gängse bilden av Elisabeth Beskow". Undersökningen visar den bild som har varit rådande när det gäller hur såväl personen som författaren Elisabeth Beskow har beskrivits. Därmed möjliggörs en vidare nyansering och problematisering av den gängse bilden som funnits. Därefter följer kapitel fyra, "Det sociala sammanhanget" som innebär en kartläggning och analys av Elisabeth Beskows sociala nätverk i form av släkt, familj och vänner. Kapitel fem, "Vägen till bildning och ideologiska ställningstaganden" behandlar Elisabeth Beskows utbildning och karriärväg. I kapitlet undersöks och analyseras hennes teologiska och politiska ställningstaganden och hur dessa två områden harmoniserar eller blir ett dilemma för henne. Även frågan om hennes syn på kvinnors roll och uppgift i samhället diskuteras. I det sjätte och sista empiriska kapitlet, "Att förmedla och bli bedömd", analyseras Elisabeth Beskows bemötande och hanterande av moderniteten så som den framstår i de 15 av hennes böcker som ingår i studien. I kapitlet redogörs för ett antal teman som är återkommande och där Elisabeth Beskows sätt att hantera dessa tydliggörs. En mindre undersökning utifrån tillgängligt arkivmaterial visar hur Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens förlagsutlåtanden kring insända manus kunde se ut. Deras innehåll diskuteras och analyseras. Likaså redovisas en studie av anmälningar och recensioner som jag har funnit publicerade i allmän svensk dagspress. Där förs också en diskussion om Runa-böckernas dialogiska funktion utifrån hur dialogen som form utgör ett effektivt medel att diskutera och problematisera tidsaktuella frågor. Kapitel sju utgör slutkapitlet, i vilket en sammanfattande diskussion av avhandlingens resultat förs.

2

Ett Sverige i förändring

I följande kapitel tecknas en bild av det historiska sammanhanget under de dryga sextio år som avhandlingens undersökningsperiod behandlar. Perioden 1870–1930 är en mycket dynamisk period i svensk historia. Under denna tid etablerades det moderna svenska samhället och flera omvälvande förändringar inom olika områden inträffade. Moderniseringen innebar en rad parallella processer som var ömsesidigt beroende av varandra och som inte kan särskiljas. Förändringarna som inträffade under 1800-talets andra hälft och under tiden framöver är således ett resultat av samtida processer, som i sig själva innebär både komplexitet och direkta paradoxer. En del förändringar etablerade sig fort och lätt, men i flera fall förekom tröghet, friktioner och konflikt. Händelseförloppet under den här perioden kan beskrivas som en ”dominoeffekt”. En förändring inom ett område fick ofta direkta följder för vad som kom att hända inom ett annat. Sambandet mellan de olika delarna fick stor betydelse för hur helheten, det vill säga det nya, ofta beskrivet som det moderna samhället, skulle komma att se ut.¹⁰⁷

För att det skall vara möjligt att relatera till Elisabeth Beskows religiösa och politiska ståndpunkt och de teman som hon tar upp i sina böcker, måste det klargöras vad som kännetecknade det svenska samhället samt vilka händelser som var centrala under den period som hon levde och var verksam i. Hur såg Sverige ut vid den här tiden? På vilka

¹⁰⁷ Se t.ex. Pettersson 2001, 28–39; Bagerius & Lagerlöf Nilsson 2011a, 7–11.

sätt förändrades det svenska samhället och vilka övergripande faktorer bidrog till det? Syftet med föreliggande kapitel är således att ge en generell beskrivning av det svenska samhället under perioden 1870–1930. För att skapa en struktur i genomgången har jag valt att utgå från de tre temaområdena samhälle, kyrka och kultur/litteratur. Ett urval av händelser och förlopp har dock varit nödvändigt och har gjorts utifrån vad Elisabeth Beskow själv kommenterar och relaterar till i sina brev och böcker. Sammantaget ger detta kunskap om den tidsperiod som Elisabeth Beskow levde och verkade i.

Det moderna samhällets framväxt

Demografiska, tekniska, ekonomiska och sociala förändringar bidrog till att ett nytt samhälle växte fram under decennierna kring sekelskiftet 1900. Litteraturvetaren David Gedin beskriver tidsepoken på följande sätt: "Det mesta tycks möjligt för förnuftet och det gäller att följa med, hålla sig framme – att vara modern".¹⁰⁸ Några omfattande och övergripande processer fick avgörande följder för samhällets omstrukturering och människors behov att orientera sig i en ny tillvaro. Främst tänker jag på den kraftigt ökade befolkningsmängden, den tilltagande urbaniseringen och liberalismens etablering på den politiska kartan.

Att befolkningsökningen var omfattande påvisas genom att den totala befolkningsmängden ökade, trots att närmare 1,5 miljoner svenskar emigrerade under perioden 1850–1930. Vid mitten av 1800-talet bestod Sveriges befolkning av ca 3,8 miljoner individer, medan siffran för år 1920 ökat till 5,9 miljoner.¹⁰⁹ Enligt den historiedemografiska forskningen är den främsta orsaken till befolkningsökningen att

¹⁰⁸ Gedin 2004, 59.

¹⁰⁹ Carlsson 1994a, 26.

födelsetalen var konstanta men att dödstalen sjönk. Allt fler människor överlevde, och blev helt enkelt äldre.¹¹⁰ Förändringar inom jordbrukssektorn, som ledde till ett mer effektivt jordbruk med bättre avkastning, medförde att ett större antal människor som tidigare varit sysselsatta inom denna sektor friställdes och tvingades att flytta till städerna för att söka sin inkomst. I städerna fanns den nya industrin som, genom att de nya tekniska innovationerna etablerats, efterfrågade arbetskraft.¹¹¹ En ny typ av samhälle växte således fram som bland annat innebar att sysslor som tidigare utförts i bondesamhället specialiserades och institutionaliserades.¹¹² Detta märks kanske tydligast i framväxten och etableringen av områden som hälso- och sjukvårdssektorn samt inom skolan och på utbildningens område, samtliga viktiga delar i det nya statliga byråkratiseringsprojektet. Detta innebar att en rad nya yrken skapades, professioner som krävde olika form av utbildning. Var och en strävade också efter att försvara och positionera sin yrkesprofession. Dessa yrken var framför allt läkare, barnmorskor, sjuksköterskor samt lärare på olika nivåer.¹¹³

Politiska händelser långt borta och hemmavid

Under perioden inträffade flera politiskt mer eller mindre omvälvande händelser. Den mest brutala var förstas världskriget 1914–1918. Kriget föregicks dock av en rad händelser som påverkade det samhälle som Elisabeth Beskow

¹¹⁰ Carlsson 1994a, 27.

¹¹¹ Bengtsson & Ohlsson 1995, 121–124.

¹¹² En problematiserad bild av mötet mellan det traditionella bondesamhället och modernisering ges i exempelvis Liljewall 1995.

¹¹³ Florin 1987; Emanuelsson 1990; Öberg 1996; Lagerlöf Nilsson 1996; Eklöf 2000.

levde i, och som också kom att påverka hennes politiska ställningstaganden.

Under 1800-talets senare decennier led Sverige fortfarande av sviterna efter nederlaget som landet utsattes för då Finland i bokstavlig mening förlorades till Ryssland i samband med fredsförhandlingarna i Fredrikshamn 1809.¹¹⁴ Det var en händelse som av svenska historiker har beskrivits som ett traumatiskt nederlag, vilket kom att få konsekvenser inom en rad olika områden.¹¹⁵ En av följderna blev att det på ett nytt sätt framhölls hur viktigt det var att stärka den svenske medborgaren vad gällde moral, hälsa och välbefinnande. Det påstods att de svenska soldaternas fysiskt dåliga kondition var en av anledningarna till det stora nederlaget i svensk-ryska kriget. De svenska soldaterna beskyldes för att vara veklingar. Därför kunde man motivera den nya satsning som gjordes utifrån att Sverige behövde en befolkning som skulle vara frisk, stark och välmående. Syftet var helt enkelt att detta var en av de yttersta förutsättningarna för att befolkningen skulle kunna försvara sitt land. Försvarsfrågan kopplades samman med såväl rösträttsfrågan som synen på mannens uppdrag och skyldigheter. Parollen "en man, en röst, ett gevär" sammanfattar väl de tre områden som stod i fokus i debatten som fördes decennierna kring sekelskiftet 1900. I centrum var frågan om demokratisering, allmän rösträtt och allmän värnplikt, till vilka fogades synen på könsens olika uppgifter.

Under den period som studeras här råder det ett konstant spänningsförhållande i Europa mellan Tyskland och Frankrike. Det korta, men ödesdigra kriget mellan båda dessa länder 1870–1871, och framför allt dess utgång, att Frankrike förlorade, kom att få stora konsekvenser för ut-

¹¹⁴ Hårdstedt 2002; Hårdstedt 2006.

¹¹⁵ Hårdstedt 2006, 350–351.

vecklingen i Europa under 1900-talet. År 1871 upprättades det tyska kejsardömet, vilket på flera sätt ingav Tyskland en ny respektfull position. Samtidigt var Tyskland inom flera områden ett föregångsland, inte minst inom vetenskapen och på det kulturella området. Kontakten och utbytet mellan Sverige och Tyskland var mycket frekvent och många studenter tillbringade en kortare eller längre period vid tyska universitet för att få del av de senaste rönen inom sina områden.¹¹⁶ Kopplingen och kontakten mellan Tyskland och Sverige är viktiga att känna till för att förstå den vurm som uttrycktes för Tyskland och det tyska bland många svenskar under 1900-talets första decennier och som också i flera kretsar höll i sig under första världskriget. Inte minst knöts ett band mellan länderna genom att tyska kungligheter giftes in i det svenska kungahuset.¹¹⁷

Det fanns samtidigt en utbredd skräck för det stora landet i öster och man fruktade att de revolutionära krafter som var i omlopp i Ryssland och som hade socialistiska förtecken skulle spridas till Sverige. Detta fick sin kulmen i den ryska revolutionen 1917, och temat behandlades av Elisabeth Beskow i några av hennes böcker.¹¹⁸ Socialismens fö-

¹¹⁶ I sin avhandling *Mellan akademi och kulturpolitik. Lektorat i svenska språket vid tyska universitet 1906–1945* visar historikern Andreas Åkerlund ett tydligt exempel på de täta kontakter som fanns inom akademien mellan Sverige och Tyskland. Se Åkerlund 2010.

¹¹⁷ Under den period som är aktuell här gäller det 1) drottning Sofia av Nassau (1836–1907). Hon var gift med Oscar I och var Sveriges och Norges drottning 1872–1907, för Norge till 1905; 2) drottning Viktoria av Baden (1862–1930). Hon var gift med Gustav och drottning över Sverige 1907–1930. Sofia, *Nationalencyklopedin*, [http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/sofia-\(1836-1913-sv-drottn\)](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/sofia-(1836-1913-sv-drottn)) [hämtad 2017-03-28]; Viktoria, *Nationalencyklopedin*, [http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/victoria-\(1862-1930-svensk-drottning\)](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/victoria-(1862-1930-svensk-drottning)) [hämtad 2017-03-28]. För vidare läsning se Hadenius 2010; Jarlert 2012.

¹¹⁸ För ryska revolutionen se Pipes 1997; Carlsson 1994d, 82; Rystad 1994, 93–94.

respråkare strävade efter att förändra samhället och avskaffa enväldet, vilket Elisabeth Beskow inte sympatiserade med. Andra historiska händelser som hon nämner om i sina böcker är storstrejken som genomfördes i Sverige 1909, liksom det så kallade bondetåget 1914.¹¹⁹ Storstrejken 1909 var en händelse som inte gick många svenskar obemärkt förbi. De flesta berördes på ett eller annat sätt av den. Cirka 300 000 arbetare var inblandade i strejken som var en följd av den då pågående internationella lågkonjunkturen. Strejken, som var den mest omfattande som hade inträffat, gav i sin tur upphov till en konflikt mellan arbetsgivare och arbetare som varade en månad. Strejken upphörde då Landsorganisationens strejkkassor sinade och arbetarna var tvungna att återvända till sina arbeten.¹²⁰

Den andra konflikten som också satte avtryck i svensk historia var bondetåget som genomfördes i Stockholm i början av februari 1914. Bakgrunden var en häftig debatt som hade förts i försvarsfrågan. Den liberala regeringen under ledning av Karl Staaff ville minska bidraget till det svenska försvaret, vilket ledde till starka reaktioner bland befolkningen och frågan blev en av de viktigaste vid denna tidpunkt. Under hösten 1913 samlade sig bönder i Sverige för att organisera en gemensam påtryckning i frågan. Bönderna ville ha ett starkt försvar och motsatte sig nedskärningar. Tanken med bondetåget var att det främst skulle vara en manifestation i sakfrågan, vilket betydde att samlingen var opolitisk. Men de politiska sympatierna kom ändå främst att finnas hos den konservativa falangen, som förespråkade ett starkt försvar. Den 5 februari 1914 anlände 3 000 bönder till Stockholm från hela landet. De inkvarterades i skolor, kaserner och privata hem. Bondetåget ledde

¹¹⁹ Frykberg 1959.

¹²⁰ Schiller 1967; Carlsson 1994b, 16.

till att kung Gustav V höll det i efterhand så kallade "borggårdstalet", där han proklamerade att försvaret på inga villkor skulle begränsas utan hållas intakt. Kungens tal kom att leda till en häftig politisk debatt som i grunden handlade om att den gryende demokratin höll på att få sig en knäck. Protesterna gällde att kungen i sitt tal gjort anspråk på "försök att återuppliva den personliga kungamakten".¹²¹ Följden blev en regeringskris, och liberalen Karl Staaff med sin ministär anhöll om avsked.¹²² Istället blev det den konservativa politikern Hjalmar Hammarskjöld som kom att bilda regering. Hammarskjöld var statsminister fram till 1917.¹²³ Perioden präglades av en instabilitet och regeringarna växlade ungefär vartannat år. Detta påverkade också möjligheterna att få igenom olika typer av reformer, inte minst beslutet om kvinnors och mäns lika rösträtt som dröjde till 1919.¹²⁴

Klassfrågan och folkrörelserna

Som en följd av den byråkratisering och specialisering som skedde i samhället i kompetens- och ansvarsområden blev indelningen i olika samhällsgrupper tydlig, på landsbygden såväl som i städerna. Sociala skillnader hade alltid funnits och var inget nytt. Hundra år tidigare var befolkningen indelad i stånd, och adeln hade privilegier som skilde ut den avsevärt från borgare och bönder. I det moderna samhället växte det dock fram nya typer av skiktningar som

¹²¹ Strandberg 1994, 70.

¹²² Frykberg 1959; Strandberg 1994.

¹²³ Carlsson 1994d, 80–81.

¹²⁴ Kvinnlig rösträtt, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/kvinnlig-r%C3%B6str%C3%A4tt> [hämtad 2016-06-26]. Se *Riksdagens protokoll*, FK 1919, nr 43; *Riksdagens protokoll*, AK 1919 nr 54; *SFS* 1921, nr 20.

var kopplade till olika typer av arbetsinsats och yrkesområden. Det fanns tydliga gränser mellan kroppsarbete, administrativt och tekniskt avancerat arbete. Likaså gick det en tydlig skiljelinje mellan yrken som betraktades som manliga respektive kvinnliga. Vid tiden kring sekelskiftet 1900 var denna uppdelning helt etablerad och även förankrad i de olika politiska grupperingarnas retorik och målgrupper. Fackföreningsrörelsen och olika typer av yrkesförbund drev sin sak och sina rättigheter och hade för avsikt att ge en röst åt den grupp som de samlat och som var för sig inte var så starka, men som i samlad trupp kunde framföra sina krav och bli synliga på den offentliga arenan. Tiden var på många sätt präglad av att varje grupp, som här skulle kunna samlas under samlingsnamnet folkrörelser, strävade efter att bli synliggjorda och att befästa sin betydelse i det samhälle som höll på att formas.¹²⁵

Folkrörelserna bidrog på många sätt med en miljö som gynnade bildning, trygghet och moraliskt ansvar. I väckelserörelsens, nykterhetsrörelsens, kvinnorrörelsens och idrottsrörelsens regi fann många svenskar social samvaro och kunde bygga sociala nätverk i ett sammanhang som grundade sig på gemensamma värderingar med utgångspunkt för individen och samhällets bästa. Det yttersta syftet med verksamheten var att fostra goda, demokratiska och ansvarsfulla samhällsmedborgare. Historikern Rolf Torstendahl menar att det är dessa rörelser som har bidragit till att demokratin kunde få ett genombrott relativt snabbt i Sverige. Han menar exempelvis att rösträtten för såväl män som för kvinnor inte hade kunnat genomdrivas lika effektivt om inte fackförenings- och kvinnorrörelsen fört en aktiv kampanj i ärendet. Kring 1920 var cirka en fjärdedel av Sveriges befolkning aktivt engagerad i någon av de folkrörelserna.

¹²⁵ Lundqvist 1977.

Att folkrörelserna etablerades sägs ha sin orsak i att människor ville ha inflytande över sina egna liv. De nya rörelserna ses således som en reaktion mot det ålderdomliga och hierarkiska ståndssamhället. Den omfattande organiseringen i de olika grupperingarna, där varje grupp drev sina intressefrågor menar Torstendahl således fick stor betydelse för hur det moderna svenska samhället skulle komma att organiseras.¹²⁶

Kvinnofrågan

Från 1800-talets mitt uppkom den så kallade kvinnofrågan i den offentliga debatten. Som en följd av liberalismens framväxt, med förespråkande av frihet i alla former och på alla områden, blev kvinnorna för första gången ett politiskt och ekonomiskt "problem". De rättigheter som fanns lagstiftade gällde enbart för män.¹²⁷ Alla kvinnor, utom änkor, stod under förmyndare. Ogifta kvinnor befanns under sina fäders förmyndarskap, medan de gifta kvinnorna lydde under sina män. Förmyndarskapet innebar att männen hade den juridiska och ekonomiska makten över kvinnorna. Även på arbetsmarknaden hade kvinnor ytterst begränsade möjligheter. Antalet ogifta kvinnor i åldern 20–45 år ökade mellan åren 1830 och 1845 med cirka 45 %, vilket bidrog till att nya respektabla inkomstmöjligheter behövde skapas. Av de kvinnor som var födda mellan 1850–1890 var cirka 30 % ogifta när de var i åldern 30–39 år.¹²⁸ De två faktorerna, kvinnors myndighet och behovet av nya försörjningsmöjligheter, bidrog till att ett antal reformer genomfördes till kvinnornas fördel. Historikern Christina Florin menar

¹²⁶ Torstendahl 1985.

¹²⁷ Qvist 1978, 93–100, 162–163.

¹²⁸ Carlsson 1977, 13.

att en av orsakerna till att dessa kom till stånd berodde på att man behövde frigöra kapital för att ekonomiska omplaceringar och investeringar skulle kunna genomföras. Hon menar därför att man skall se 1845 års beslut om lika arvsrätt för kvinnor och män samt 1858 års myndighetsreform då ogift kvinna ansågs myndig vid 25 års ålder, mot bakgrund av den ekonomiska utvecklingen.¹²⁹

Ett av de viktigaste problemen att lösa var att finna yrken som kunde passa det ökade antalet ogifta kvinnor som hörde hemma inom den lägre borgerligheten och medelklassen. Samtidigt som denna grupp växte började den statliga byråkratin att byggas ut. Därmed öppnades möjligheter för dessa kvinnor att finna respektabla arbeten som exempelvis kontorsbiträden och sekreterare inom denna sektor. Staten tjänade också på att anställa den billiga kvinnliga arbetskraften, förutom att det inte på annat sätt hade varit möjligt att genomföra det omfattande byråkratiseringsprojektet. Många kvinnor arbetade vid de statliga verken som utgjordes av exempelvis post, telegraf och järnväg. Andra fann sina inkomstmöjligheter inom skolan eller sjukvårdens områden. Inom det senare fanns det dock en tydlig uppdelning och koppling mellan socialgrupp och yrkesgrupp. Allmogens döttrar blev barnmorskor och var sjukvårdsbiträden, medan sjuksköterskorna främst rekryterades bland medelklassens ogifta kvinnor.¹³⁰ Ett annat respektabelt yrke för medelklassens kvinnor inom den framväxande vårdsektorn var sjukgymnasten.¹³¹ Medelklassens döttrar var fostrade i ett borgerligt kvinnoideal som också är viktigt att känna till.

Under 1800-talets andra hälft pågick samtidigt en ideologisk debatt om synen på vad och hur en kvinna skulle va-

¹²⁹ Florin 1987, 22; Carlsson 1977, 11–15.

¹³⁰ Öberg 1996; Lagerlöf Nilsson 1996.

¹³¹ Ottosson 2005.

ra. Den borgerliga ideologin hade bidragit till att förstärka gränsen mellan de områden som ansågs vara manliga respektive kvinnliga. Den kvinnobild som förmedlades var romantiserad och idylliserad och hade föga förankring i verkligheten. Kvinnors kardinaldygder ansågs vara ödmjukhet, moderlighet, godhet, kärleksfullhet osv. Därför betraktades kvinnans uppgift i första hand att vara maka och mor. Kvinnor och män förväntades ha sitt primära ansvar inom olika sfärer – männen inom den offentliga medan kvinnan primärt hade sin uppgift och sitt ansvarsområde i hemmet hos sin familj, alltså inom den privata sfären.¹³² Därmed fördes det heller ingen nämnvärd diskussion om huruvida gifta kvinnor skulle ha rätt till arbete. Den borgerliga kvinnobilden kom främst att få fäste i medelklassen samt de högre sociala skikten i samhället. Inom arbetarfamiljerna var det inte ovanligt att både kvinnor och män var tvungna att förvärvsarbeta för att kunna försörja sig.¹³³ Det uppstod två olika typer av kvinnorörelser under slutet av 1800-talet. I den ena samlades främst de borgerliga kvinnorna, i den andra grupperade sig arbetarkvinnorna. De båda grupperna hade ett gemensamt mål, de ville ha samma rättigheter som männen hade. Men hur vägen dit skulle se ut skilde sig åt.¹³⁴

Kyrka i brytningstid

Under senare hälften av 1800-talet ifrågasattes alltmer Svenska kyrkans position. Främst var det de begynnande frikyrkliga rörelserna och den socialistiska arbetarrörelsen som framförde skarp kritik. Den riktades främst mot att Svenska kyrkan i egenskap av statskyrka var den dominerande ak-

¹³² Wikander 1991, 12–13.

¹³³ Qvist 1978, 33–35.

¹³⁴ Wikander 1991, 19, 30; Florin & Johansson 1993, 184.

tören på det kyrkliga fältet, och således också avgjorde vilken teologisk tolkning som angavs som den rätta vad gällde bland annat synen på dopet, nattvarden, församlingen och prästämbetet.

I det sena 1800-talets samhälle förekom som nämnts ovan flera omfattande förändringar. Befolkningsomflyttningen ställde nya krav på kyrkan. Den tekniska utvecklingen bidrog samtidigt till att kommunikationen mellan människor ökade gentemot tidigare. Järnvägsbyggandet, postväsendets modernisering liksom den växande tidningsmarknaden gjorde att tillgången till information, och utbyte av sådan, blev betydligt större och snabbare än vad den varit tidigare. Under denna tid inträffade också vad kyrkohistorikern Oloph Bexell kallar "den största religiösa omdaning i svensk historia sedan reformationen."¹³⁵ De nämnda samhällsförändringarna bidrog till att möjliggöra detta, men var i huvudsak beroende av tre förutsättningar för att komma till stånd: 1) De nya konventikelbestämmelserna 1858 och 1868 2) avskaffandet av sockenbandet 1859 samt 3) organiseringen av den nyevangeliska rörelsen på riksplanet.¹³⁶ De olika folkrörelserna bidrog också med plattformar där människor kunde framföra sina åsikter i ideologiska frågor. Det kunde även innebära att de började argumentera mot sådant som tidigare varit närmast en självklar sanning. Detta var också ett utslag av de demokratiska strömningar som florerade i samhället, den enskilda individen skulle beredas rätt och möjlighet att få vara med och påverka i sina specifika sammanhang, liksom i samhället i stort.

Ifrågasättandets tid skulle kunna vara en annan möjlig rubrik till vad det egentligen handlade om. Impulserna till

¹³⁵ Bexell 2003b, 38.

¹³⁶ Bexell 2003b, 38.

detta kom från strömningar som var i omlopp utomlands, vilka så småningom också nådde Sverige. Genom emigrationen fick svenskar kontakt med exempelvis den baptistiska rörelsen i Amerika. Denna rörelse spred budskapet att varje människa själv var tvungen att fatta ett eget beslut för att kunna kallas en bekännande kristen. Detta beslut skulle också bekräftas via ett så kallat troendedop. Det innebar att de som redan var döpta som barn uppmanades att döpa sig ännu en gång. Synen på dopet blev därmed en av de frågor som kom att dela den nyevangeliska väckelsen i olika riktningar och rörelser. Baptismen nådde Sverige via hemvändande amerikafarare och utvecklade sig till en baptistisk rörelse.¹³⁷

Samtidigt fanns det en inhemska väckelse, med rötter i en äldre luthersk kyrkokristendom, där bland annat Carl Olof Rosenius var en central person. Denna inhemska lutherska väckelse kom att konfronteras med den utländska lutherska väckelse som bland annat hämtat intryck från den skotska presbyterianska kyrkan. Denna var i sin tur delvis präglad av den reformerta kyrkan.¹³⁸ År 1856 bildades Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen (EFS). Organisationen var en lekmanarörelse inom Svenska kyrkan och hade som ett av sina syften att revitalisera Svenska kyrkan "inifrån". Rörelsens tillblivelse hade sin grund i en kyrkokritik, men på samma gång fanns det flera präster som mötte rörelsen med välvilja och som engagerade sig inom den.¹³⁹ En av dessa var Elisabeth Beskows far Gustaf Emanuel Beskow, till vilken vi får anledning att återkomma längre fram i boken.

EFS var en evangelisk-luthersk rörelse och avgränsade sig därmed på ett tydligt sätt från den parallellt framväx-

¹³⁷ Bexell 2003b, 41–45.

¹³⁸ Bexell 2003b, 50–52.

¹³⁹ Bexell 2003b, 53–55; Gelfgren 2003, 40–63; Lundqvist 2008, 49–66.

ande baptiströrelsen. EFS såg som sitt uppdrag att främja evangelisation, både i hemlandet och utomlands. Detta kom främst att ske via tidningar, traktater och böcker vilka förmedlades till människor av kringvandrande kolportörer. Det var en ny sorts grupp resande som inte kunde jämföras med någon annan tidigare kategori.¹⁴⁰ Efter hand formades EFS i sin struktur och blev inte enbart ett komplement till Svenska kyrkan. Det började byggas egna lokaler i form av missionshus. Inom dessa byggnader upprättades ett gemenskapscentrum i en ny form. Byggnaden var på samma gång plats för gudstjänst och social verksamhet. Det blev en samlingspunkt utanför hemmet utan kommersiella intressen. Kolportörerna hade blivit predikanter och med dessa två inslag stod det klart att rörelsen medvetet synligt och tydligt intog en distansering till Svenska kyrkan och dess verksamhet. Föreningsdraget blev allt mer tydligt och på en del håll gick man till och med så långt så att man hävdade att det var den här gruppen av väckta kristna som (i nyevangelisk mening) var den "rätta sortens" kristna.¹⁴¹

EFS verksamhet bedrevs vid sidan av Svenska kyrkans organisation. Lokala konventiklar med kolportörer och missionshus utgjorde en viktig nätverksstruktur, och arbetet var främst inriktat på utåtriktad verksamhet. Utvecklingen av EFS relation till Svenska kyrkan väckte reaktioner inom Svenska kyrkans olika teologiska grupperingar. Företrädare för den lundensiska högkyrkligheten var framför allt biskoparna Anton Niklas Sundberg, Vilhelm Flensburg, E.G. Bring, N.J.O.H. Lindström samt Gottfrid Billing. Lundahögkyrklighetens mistänksamma inställning till EFS grundades främst i högkyrklighetens syn på att kyrkan hade kommit till på Guds initiativ och att den inte var någon före-

¹⁴⁰ Se Ribbner 1957.

¹⁴¹ Gelfgren 2003, 80–96.

ningssammanslutning. En sådan menade man var något som människor hade tagit initiativ till och således skulle uppfattas som ett mänskligt verk.¹⁴² Kyrka och förening skulle därför inte ha med varandra att göra.

Ordet rörelse var decennierna kring sekelskiftet 1900 också aktuellt utanför de kristna sammanhangen. Det användes som en organisationsterm och betonade att det inte var tal om en stagnation. Snarare handlade det om att dessa sammanslutningar, som betecknades som rörelser, drev specifika frågor och man ville poängtera att man tänkte nya tankar och ville ändra perspektiven. Ordet rörelse betonade att det handlade om att vara på väg. Hur förhållandet såg ut mellan de olika framväxande folkrörelserna och Svenska kyrkan skilde sig en del åt. Ett tydligt exempel var frågan om synen på att nyttja alkohol. Det blev en del av det frikyrkliga livsmönstret att vara absolutist. Här fanns en gemensam etisk grund. "Den omvändes livsideal fordrade – var man än andligen hörde hemma – en i helgelsetanken motiverad, etisk tydlig norm och man utskilde i frikyrkligheten vad som var "synd" på ungefär samma sätt."¹⁴³ Detta medförde att det blev närmast ett krav att människan avstod från alkohol. På så sätt kunde man avgöra att en människa var "rätt" omvänd. Svenska kyrkan såg positivt på det tidiga nykterhetsarbetet, men i takt med att det profana nykterhetsarbetet tilltog inom de nyetablerade logerna framstod verksamheten allt mer som konkurrent till kyrka, församling och gudstjänst. Från kyrkligt håll mötte detta alltså kritik. Svenska kyrkan framförde därför synpunkten att nykterhetsarbetet borde ske inom kyrkans ramar. Man hade också invändningar mot frikyrkans sätt att framställa konsumtionen av alkohol som "den överallt överskuggan-

¹⁴² Bexell 2003b, 73. För lundakyrkligheten se Maurits 2013; Lagerlöf Nilsson 2014b, 757–759.

¹⁴³ Bexell 2003b, 105.

de ursynden". Biskop Edvard Magnus Rodhe (Göteborgs stift) menade till och med att ett "nykterihögmod" hade trätt i dryckenskapens ställe och det var inte bra. Absolutismen liknades vid gärningsrättfärdighet. Det fanns alltså olika åsikter om hur och av vem nykterhetsarbetet skulle utföras, liksom vad nyttjande av alkohol signalerade.¹⁴⁴

Nyevangelismen utvecklades i olika riktningar allt eftersom tiden gick. Försoningsläran, nattvardsfrågan samt dopfrågan var de tre huvudfrågor som till sist avgjorde att den nyevangeliska väckelsen delades. Paul Petter Waldenström fick avgörande betydelse för att den mer reformerta grenen efter delningen 1878 formerade sig i ett eget samfund, det Svenska Missionsförbundet. Paul Petter Waldenström var vän och lärjunge till Carl Olof Rosenius. Den avgörande frågan som ledde fram till splittringen handlade om att Waldenström framförde en annan syn på vad försoningen innebar än den som Rosenius stod för.¹⁴⁵ Kyrkohistoriskt och teologiskt har detta beskrivits som att synen på försoningen, den så kallade försoningsläran, kan ses på (minst) två sätt. Utgångspunkten är att människan genom sin synd har gått miste om sin förbindelse med Gud. Hur denna skall återupprättas framförs olika tolkning av. Den objektiva försoningsläran, som den lutherska kyrkan står för, innebär att Gud genom Jesu död på korset har försonat världen med sig själv. Det skedde vid ett tillfälle och gäller för evig tid. Gentemot denna syn finns den subjektiva försoningsläran, vilken var den som Waldenström företrädde. Den innebär i korthet att för att människan skall kunna försonas med Gud måste hon själv inse sin synd och på eget initiativ aktivt *vilja* bli försonad. Människan blir således det

¹⁴⁴ Bexell 2003b, 105–107.

¹⁴⁵ Bexell 2003b, 108–112, 120–121.

handlande subjektet.¹⁴⁶ Oloph Bexell uttrycker detta sammanfattat enligt följande:

Genom Kristi död på korset förändras människans sinnelag. Gud är det subjekt som genom Kristi gärning på Golgata, "Kristus för mig", medan den subjektiva försoningsläran förlägger det till den personliga erfarenheten av att försoningen gäller "just mig", "Kristus i mig". Denna senare erfarenhet kallas av den objektiva försoningslärans företrädare för frälsningstilläggnelsen.¹⁴⁷

Tankarna var inte nya, synen på försoningen hade diskuterats tidigare under kristendomens historia. Det nya var att Waldenström formulerade sig på ett enkelt och för "vanliga" människor begripligt sätt och han publicerade sina tankar i tidskriften *Pietisten* som hade stor spridning genom sina upplagor av 12 000 exemplar. Waldenström framförde inte sina åsikter som ett debattinlägg, utan snarare som en programförklaring. Bexell menar att "det är inga överord att påstå att dessa, för de bredare lagren av svensk kristenhet nya och okända tankar, framförda av Rosenius efterträdare, kom att skaka hela nyevangelismen i dess grundvalar. Det var ett annat evangelium än det många dittills hade hört."¹⁴⁸ Waldenström undgick inte kritik. Från EFS kritiserades han för att blanda ihop Kristi försoning med individens personliga Kristusgemenskap. Detta besvarade Waldenström med att framhålla att dess meningsmotståndare inte lade tillräckligt med tonvikt på den enskilda människans omvändelse. Försoningsfrågan blev de väcktas hjärtefråga. Att konflikten blev omfattande, skarp och tydlig går inte att ta miste på.

¹⁴⁶ Bexell 2003b, 111. För en ingående utredning av den subjektiva försoningsläran se Newman 1932.

¹⁴⁷ Bexell 2003b, 111.

¹⁴⁸ Bexell 2003b, 108, 110.

Svenska kyrkan och de i den nyevangeliska väckelsens spår framväxande rörelserna hade i grunden också olika församlingssyn. Till skillnad mot Svenska kyrkan såg de nya väckelserörelserna församlingar som föreningar av troende med sakramentsförvaltning och tjänster. De nyevangeliskas syn på att Svenska kyrkan, genom sin relation till staten, hade av sagt sig sitt uppdrag som Kristi kyrka gjorde att tjänsterna inom denna kyrka inte kunde användas av "kristna människor". Andemeningen var alltså att det var viktigare att det var en "rätt" kristen människa som utförde handlingarna – framför allt förvaltningen av sakramenten – än att de utfördes av en vigd präst. Den genomgående teologiska grundtonen blev således att individens kristna erfarenheter blev viktigare än den gemensamma bekännelse som fanns nedtecknad i dokument. Detta kom också bland annat att få följder för den stora diskussion som blossade upp om vem som fick ta emot nattvarden och av vem.¹⁴⁹

En genomgång av 1800-talets sista decennier visar att det fanns flera parallellt verkande faktorer som gjorde att kyrkans position och plats var ifrågasatt och krävde ett nytt sätt att hantera den uppkomna situationen. Det handlade inte enbart om att det hade uppstått debatter mellan de nyevangeliska och Svenska kyrkan – samtidigt pågick en livlig diskussion mellan åttiotalsradikalisterna och de kristna rörelserna samt mellan kyrkan och arbetarrörelsen.¹⁵⁰ Utan att dessa grupper hade gjort gemensam sak var det ändå kritiken mot Svenska kyrkan som var mest iögonfallande och mest högljudd. Främst var det kyrkans allena rådande maktposition och dess anspråk på religiös legitimitet som ifrågasattes. I grunden handlade det om att kyr-

¹⁴⁹ Bexell 2003b, 114–117.

¹⁵⁰ För vidare utläggningen kring vilka åttiotalisterna var, vad som karakteriserade dem samt om svårigheten att avgränsa vilka personer som skall räknas till denna grupp, se Gedin 2004, 34–43.

kans ståndpunkter ansågs vara föråldrade och förstelnade och till och med i en del fall felaktiga.

Tidens litterära strömningar

Perioden 1870–1900 har inom litteraturvetenskapen betecknats som "Det moderna genombrottet". Uttrycket lanserades av den danske litteraturkritikern Georg Brandes i hans essäsamling *Det moderne gjennembruds maend. En række portræter* som utkom 1883.¹⁵¹ Litteraturvetaren Bo Nolin sammanfattar detta enligt följande:

Det program som genombrottsförfattarna förde fram kan sammanfattas under beteckningen *det moderna projektet*. Man lanserade ett program som innebar en dröm om ett nytt samhälle, som skulle byggas på rättvisa, tanke och åsiktsfrihet, forskningens frihet och jämlikhet mellan män och kvinnor i äktenskapet och arbetslivet.¹⁵²

Perioden, och kanske mest tiden kring sekelskiftet, präglades av det som brukar kallas för kulturoptimism. Det fanns genomgående en positiv framtidstro där förväntningarna på förändringar av det gamla samhället och dess tillgångar var stora. De pacifistiska strömningarna var tydliga, åtminstone bland kultureliten, vars tro var att det nya samhället skulle kunna byggas med hjälp av fredliga medel. Men företrädarna stod inte oemotsagda, vilket har nämnts ovan, försvarsfrågan var ett hett debattämne och kopplades också samman med rösträttsfrågan.

¹⁵¹ Brandes 1883.

¹⁵² Nolin 1999, 178.

Den nya romanens etablering och bokmarknadens expansion

Under 1800-talet ökade läs- och skrivförmågan bland den svenska befolkningen. Det var delvis en konsekvens av att den svenska folkskolan lagstodgats 1842. Men bland befolkningen fanns redan innan folkskolereformen en viss läskunighet. Anledningen till detta finns i 1686 års kyrkolag där det tydligt anges att var och en skall ha kännedom om vad som står i Bibel och katekes och skall för prästen kunna redovisa detta, med egna ord, vid de årligen förekommande husförhören.¹⁵³ Det skulle alltså finnas en nytta med att lära sig att läsa. Syftet var att individen själv skulle kunna ta del av Guds ord, till andakt och begrundan. I de allra flesta hem, om än aldrig så fattiga, fanns katekes och psalmbok. Ibland kunde det också finnas en bibel och postillor (andaktslitteratur) tillgängliga.¹⁵⁴

Utbudet av profana texter ökade i takt med att tidningar, tidskrifter, böcker och berättelser spreds på nya sätt och i en större omfattning än tidigare. En revitalisering skulle också ske inom den kyrkliga bokproduktionen. Även inom detta område började man att ge ut tidskrifter och tidningar, böcker och berättelser, dock med det för kyrkan centrala kristna budskapet. Som en följd av den ökade bokproduktionen etablerades alltfler bokhandlare från mitten av 1800-talet och framåt.¹⁵⁵ Den tekniska utvecklingen möjliggjorde att man kunde massproducera litteratur. Tillsam-

¹⁵³ Kyrkolagen 1686, kap. 2, §10; Johansson 2002, 248–258; Furuland 2007, 48–49.

¹⁵⁴ Bennich-Björkman, Furuland & Lönnroth 1999, 25; Bennich-Björkman & Furuland 1999, 269–273; Pleijel, Olsson & Svensson, 1967, 5–8. Om andaktslitteraturens betydelse i projektet att lära folk läsa och skriva se Lindmark 1995.

¹⁵⁵ Se Furuland 2007.

mans med sjunkande papperspriser bidrog det till att priserna på böcker sjönk.¹⁵⁶ Enkla, billiga böcker kunde köpas i bokhandeln, tobaksaffärer och lånas på folkbibliotek, vilka 1905 hade börjat få statliga anslag.¹⁵⁷ Litteraturvetaren Ulf Boëthius beskriver konsekvenserna som att:

Följden blev att läsandet "demokratiserades"; från att ha varit ett privilegium för ett smalt borgerligt skikt spreds den nu också till andra samhällsgrupper. Det blev allt lättare för arbetare och andra mindre bemedlade att få tag i riktiga böcker. Liksom andra europeiska länder upplevde Sverige av allt att döma en "andra läsarevolution" vid denna tid.¹⁵⁸

Ulf Boëthius framhåller dock att den snabbt växande bokmarknaden bidrog till att den kom att "klyvas i två hälfter – en 'högre' litteratur för experter och finsmakade och en 'lägre' litteratur för de breda lagren."¹⁵⁹ Orsaken var att konkurrensen inom det litterära fältet ökade då läsarna blev fler. Överproduktionen av böcker gjorde att läsarna inte "räckte" till som köpare och brukare av den litteratur som gavs ut.

Å ena sidan uppstod det en alltmer exklusiv litteratur för kännare och specialister, å den andra en alltmera renodlad underhållningslitteratur som i första hand syftade till att tillfredsställa de breda lagrens njutningsbehov. [– –] Klyftan ökade mellan det seriösa och det populära, samtidigt som konkurrensen hårdnade [...]¹⁶⁰

Möjligheterna till den ökade massproduktionen av böcker gav i sin tur bränsle för den debatt som blossade upp kring vad som skulle komma att betecknas som dålig litteratur el-

¹⁵⁶ Boëthius 1989, 25.

¹⁵⁷ Boëthius 1989, 25–26.

¹⁵⁸ Boëthius 1989, 25.

¹⁵⁹ Boëthius 1989, 27.

¹⁶⁰ Boëthius 1989, 27.

ler "dekadenslitteratur". Denna typ av litteratur sågs inte som seriös och var inte alls att betrakta som skönlitteratur. Snarare var den ett uttryck för billighetsnormen, massproduktionen, utan litterär kvalitet – men något som ändå de breda massorna efterfrågade. Konkurrensen om läsarna bidrog till positioneringen. Ulf Boëthius har i sin forskning studerat debatten som fördes mot den så kallade Nick Carter-litteraturen.¹⁶¹ Den blev under tiden kring sekelskiftet 1900 en samlingsbeteckning över den så kallade "smuts-litteraturen", mot det framfördes stark antipati. Boëthius menar också att det är i ljuset av det nya omskapade fältet som kampen mot denna typ av litteratur skall ses: "Mycket tyder på att kampen mot denna 'dekadenslitteratur' var ett led i en strid på det alltmera överbefolkade 'begränsade' litterära fältet [...]."¹⁶²

Ulf Boëthius menar att "Nick Carter-litteraturen i själva verket var den första egentliga motsvarigheten till våra dagars populärpocketböcker." Andra termer som kunde användas för att beskriva denna typ av litteratur var "cigarrbodslitteratur", "förbrytarelitteratur" och "koncentrerade detektiv och rövvarromaner".¹⁶³ I *Nordisk familjeboks* andra upplaga från 1913 definieras begreppet "Nick-Carter-litteratur" som "den numera gängse benämningen på sådan förströrelselitteratur, som genom masshopning af skräckscener och liflig utmålning af vällustiga situationer ockrar

¹⁶¹ Boëthius citerar exempelvis ett inlägg i *Social-Demokraten* från den 22 december 1908 som beskriver vad denna litteratur bestod av: hur det på senare tid hade "kommit en annan, vida farligare [kolportagelitteratur] [-- --]. Vi åsyfta den mångfald av dumma och vidriga detektiv- och andra historier, som nu överallt utkolporteras i avslutade 10 å 25-öreshäften såsom *Nick Carter*, *Sherlock Holmes*, *Pat Conner*, *Nat Pinkerton*, *Slavinnehandels bekämpare*, *Minx*, *Galanta kvinnor*, *Buffalo Bill*, *Förbrytare och detektiver* m.fl. Se Boëthius 1989, 39.

¹⁶² Boëthius 1989, 29.

¹⁶³ Boëthius 1989, 41.

på läsarens sensationslystnad och sinnlighet.”¹⁶⁴ Att detta inte var någon litteratur som ansågs uppbygglig för ungdomen kan märkas av den vilda anstormning av reaktioner som den framkallade. Insändare och debatter fördes i dagstidningar och protesterna utfördes i demonstrationer som till och med kunde sluta i att böckerna brändes.¹⁶⁵ I *Nordisk familjebok* beskrivs ”Nick-Carter-litteraturens” verkan på följande sätt:

Den oerhörda omfattning, som denna litteratur tagit under senare år, föranledde, att uppmärksamheten fästes på vådorna för särskildt ungdom af dylik läsning, och såväl i Sverige som Tyskland ha både föreningar och enskilda samt staten sökt sätta damm för den vidare utbredningen af den. Verksamma medel härvidlag ha varit bl. a. undersökningar bland skolungdomen, bok- och cigarrbutikernas vägran att tillhandahålla sådana häften till försäljning samt, först och främst, riklig tillgång till billig och spännande förströrelseläsning af moraliskt ofarligt och estetiskt icke alltför undermålig art.¹⁶⁶

Denna typ av reaktion benämns som moralpanik och hur detta fenomen är ständigt återkommande genom historien har historikerna Klara Arnberg och Tommy Gustafsson gett exempel på i sin bok *Moralpanik och lågkultur. Genus- och mediehistoriska analyser 1900–2012* (2013).¹⁶⁷

Mitt i den ”stora” striden på det litterära fältet, om vad som alltså skulle anses som god litteratur, eller som litteratur över huvud taget, pågick två parallella händelser: kvinnorna gjorde sitt intåg på den litterära arenan och den kristna uppbyggelseberättelsen med sedelärande motiv började ges ut i bokform. Berättelserna hade inte minst som syfte att vara en motkraft till den förekommande ”smutslittera-

¹⁶⁴ Nick-Carter-litteratur, *Nordisk familjebok* 1913, sp 931; Boëthius 1989, 41.

¹⁶⁵ Gustafsson & Arnberg 2013.

¹⁶⁶ Nick-Carter-litteratur, *Nordisk familjebok* 1913, sp 931–932.

¹⁶⁷ Gustafsson & Arnberg 2013.

turen". Det kan vara en händelse som ser ut som en tanke, att det just är inom detta område som ett betydande antal kvinnliga författare etablerar sig.¹⁶⁸

När den moderna romanen blev en ny handelsvara under 1800-talet bidrog det alltså till en kraftigt växande bokmarknad, med nya förutsättningar för både bokförlag och författare. En ny litterär arena öppnades, som inte minst gav kvinnliga författare nya möjligheter.¹⁶⁹ Dessa kvinnor skrev främst barnboks- och uppbyggelselitteratur, genrer som placerades längst ned inom den litterära hierarkin.¹⁷⁰

Skrivandet blev för många kvinnor ett sätt att ta del av det publika samtalet. Tiden var präglad av de nya liberala tankegångarna att kvinnor skulle räknas som fullvärdiga medborgare och en rad olika reformer genomfördes för att kvinnor skulle erkännas ett medborgerligt värde. Att författa berättelser blev också ett viktigt strategiskt medel för kvinnorna att föra fram det kristna budskapet som de mestadels var förhindrade att göra via predikstolen. Det var ovanligt med kvinnliga predikanter och i de fall de förekom var de oftast tillfälliga.¹⁷¹ Kvinnornas berättelser var, om än de ansågs vara av enklare litterär kvalitet och inom en lågt placerad litterär genre, en plattform där deras åsikter kunde komma till uttryck. Flera faktorer hänger således samman. Att kvinnorna börjar producera böcker, att det sker inom specifika områden och att de ger röst åt teologiska frågor och ämnen är en del av ett större omvandlingsprojekt som sker under 1800-talets senare hälft. Det var mo-

¹⁶⁸ Bennich-Björkman & Furuland 1999, 273–274; Furuland 1999, 521–523; Englund & Kåreland 2008, 58–59; Heggstad 1991, 30–34, 49; Jonsson 2008, 87, 407; Kussak 1982, 142–148.

¹⁶⁹ Englund & Kåreland 2008, 57.

¹⁷⁰ Englund & Kåreland 2008, 58; Svedjedal 1994, 82–84; Kussak 1982, 142–148; Furuland 1999, 524–525.

¹⁷¹ Lundin 2013; Gunner 2003, 21–23; Kussak 1982.

derniseringens tidevarv med nya behov, nya förutsättningar och en ny tillgång till arbetskraft och idéer som sammantaget möjliggjorde förändringen.

Men trots att det fanns en ny arena där kvinnor kunde verka så krävdes fortsatta strategier för att de kvinnliga författarna skulle bli synliggjorda och erkända. En sådan var exempelvis att kvinnor under 1800-talets andra hälft inte sällan använde fingerade namn som författare till sina alster. Så gjorde också Elisabeth Beskow då hon publicerade sina verk. Det fanns olika skäl till att både kvinnliga och manliga författare valde att använda pseudonym.¹⁷² Avsikten var att det fingerade namnet skulle hjälpa läsaren att fokusera på texten och dess innehåll snarare än på vem som var dess författare. Det fanns också en utbredd uppfattning om att kvinnor skulle hålla sig till den privata sfären och inte uppträda på offentliga arenor.¹⁷³

Den fromma berättelsen och den kristna bokmarknaden

Men det kunde också finnas helt andra skäl för att publicera sig under pseudonym än enbart historiskt strukturella. Elisabeth Beskow anger i den korta artikeln "Hur min första bok kom till" anledningen till att hon valde att använda pseudonym:

Jag lämnade den [första bokmanuset, min anm.] alltså genom en annan person till Ev. Fosterlandsstiftelses förlag utan att låta dem veta vem som skrivit den, då jag ej ville, att några personliga hänsyn skulle spela in, utan att boken helt och hållet skulle få tala för sig själv. Min far var nämligen i styrelsen och medlem av skriftgransk-

¹⁷² Det hände också att män använde sig av fingerade namn vid publicering. Se Gunnarsson 1956, 51–52; Heggstad 1991, 51–52. För en övergripande litteraturhistorisk studie av betydelsen av anonymitet och signering av litterära verk se Arping 2013, speciellt 18–22.

¹⁷³ Gunnarsson 1956, 51.

ningsutskottet. Han visste om hemligheten, men var ålagd att tåga med den, vilket han också gjorde. [– –] Först sedan boken var antagen, fick förlaget veta vem som skrivit den.¹⁷⁴

Att Elisabeth Beskow inte ville framhålla sin egen prestation eller dra egen vinning av sitt författarskap skulle kunna bero på hennes personliga läggning, att hon helt enkelt var en blyg person. Troligare är dock att detta är en del av den kod som författare inom denna genre skulle anta för att framstå som "rätt" i sammanhanget. Elisabeth Beskow hade vuxit upp i en miljö där tunna häftesskrifter med ett tydligt kristet budskap, så kallade traktater, spreds genom kolportörverksamhet, vilka i sin tur var knutna till EFS.¹⁷⁵ I dessa skrifter, liksom i väckelsens senare litteratur, var det övergripande temat omvändelsen till att bli en kristen.¹⁷⁶ Här var budskapet det allra viktigaste, vem som hade skrivit eller hur det hade skrivits var av sekundär betydelse. Åke Kussak betonar i inledningen till sin avhandling *Författaren som predikant* (1982) att den litteratur som förmedlades via väckelsens folk skulle vara en motvikt och

[...] erbjuda 'nyttig läsning' istället för den 'novell-litteratur' som man annars fann i tidningspressen och som undergrävde tron på 'Guds uppenbarade ords dyrbaraste sanningar'. Den litteratur som väckelsen ville ge skulle inte ha förströelse och underhållning som främsta syfte med risk för att läsarnas intresse då riktades mot annat än 'det enda nödvändiga'.¹⁷⁷

Uppbyggelselitteraturen förpackades alltså i en ny form. Det kristna budskapet skrevs fram genom berättelser som publicerades som noveller och romaner. De så kallade upp-

¹⁷⁴ Beskow 1923, 193.

¹⁷⁵ Ribbner 1957; Kussak 1982, 21–22; Gelfgren 2003.

¹⁷⁶ Kussak 1982, 11, 21–22, 61–62.

¹⁷⁷ Kussak 1982, 11.

byggelseberättelserna kan fogas in under den litterära genre som Kussak benämner "fromma berättelser". De två centrala motiven som han funnit i sin studie av denna genre är "att bli kristen och att leva som kristen".¹⁷⁸ Detta är det primära syftet och för att budskapet skulle nå ut, behövde formen vara enkel, handlingen lätt att identifiera sig med och handla om vardagliga händelser och situationer som människor enkelt kände igen. Böckerna skulle också vara billiga att köpa och inte ha ett krångligt språk. Kussak skriver:

De fromma berättelserna avser inte i första hand skänka underhållning eller estetisk upplevelse och stimulans. De är till sin grundinställning didaktiska. [– – –] Författaren skulle fungera som predikant. I de fromma berättelserna valde man att ge budskapet en mer tillgänglig form än i predikan.¹⁷⁹

Budskapet som förmedlades i romanens form förefaller också haft som syfte att medvetandegöra och även varna för de moderna strömningar som var i omlopp; exempelvis tidens syn på kärlek, äktenskap och sexualitet kunde uppfattas som motstridigt det förhållningssätt som kyrkan predikade.¹⁸⁰ Den didaktiska metoden att förmedla budskapet blev att skapa berättelser och skildra situationer där etiska dilemman och moraliska förvecklingar spelade en central roll.¹⁸¹ Böckerna blev väl spridda: de var billiga att köpa, lätta att läsa och de hade ett enkelt innehåll med vardagsnära händelser som människor kände igen sig i. Åke Kussak har identifierat att det är inom denna litterära genre som de flesta kvinnliga författarna var verksamma decennierna kring sekelskiftet. Genom sitt författarskap blev de evangeliets bud-

¹⁷⁸ Kussak 1982, 117.

¹⁷⁹ Kussak 1982, 128, 136–139.

¹⁸⁰ Om "dekadenslitteratur" och den "erotiska esteticismen" se Boëthius 1989, 17–18, 31–33.

¹⁸¹ Kussak 1982, 94–141.

bärrarinnor. Några decennier senare då genren har blivit etablerad konstaterar Kussak i sin undersökning av Svenska Missionsförbundet att det är männen som har tagit över författarskapet inom denna genre. Statusen på väckelsens litteratur verkar ha höjts och det är i flera fall manliga pastorer som är anställda inom Svenska Missionsförbundet som också blivit författare och har övertagit sysslan.¹⁸² En liknande utveckling fanns även inom EFS.

Det var således i detta sammanhang, under denna period, i denna omvandling, förnyelsens och optimismens tid som Elisabeth Beskow kom att inleda och bedriva sitt författarskap. Men många författare var i färd med att förmedla sina alster vid den här tiden och såväl kvinnor som män etablerade sig och tog plats på den litterära arenan. Några av dessa personer kom också att bli nationalskalder, som exempelvis Esaias Tegnér, Verner von Heidenstam och Selma Lagerlöf. Det stora flertalet författare var dock inte i närheten av den uppmärksamhet som dessa författare fick. Eller de kanske var det i sin samtid, men har i historie-skrivningen blivit bortglömda, utsorterade eller till och med uttraderade av olika skäl under de dryga hundra år som har förflutit. Denna studie avser att visa hur en av de författare som blev stor under sin samtid och som också fortsatte att läsas långt efter sin död, diskuterade och debatterade sin samtids frågor och utmaningar. I följande kapitel skall vi först ägna oss åt att studera bilden av Elisabeth Beskow, hennes familj och hennes omgivning mer ingående. Det är dags för den biografiska skildringen av personen och inte minst personligheten bakom författaren Runa.

¹⁸² Kussak 1982, 147–148.

3

Den gängse bilden av Elisabeth Beskow

I följande kapitel är syftet att beskriva hur bilden av Elisabeth Beskow och hennes författarskap har framställts i uppslagsverk och biografiska skildringar/biografier. Kapitlet inleds med ett resonemang kring biografins plats i historiska och kyrkohistoriska studier. Därefter följer en redovisning av de empiriska resultaten om och hur Elisabeth Beskow tidigare har avporträtterats i uppslagsverk och biografier.¹⁸³

Biografisk forskning och historiska biografier

En uppgift som många historiker, oberoende av vilken sorts historiker man betecknar sig som, finner spännande men också utmanande och svår är att skriva andra människors livsberättelser. Under lång tid sågs det dock inte som "riktig" historisk vetenskap att skriva biografier, och länge sågs den typen av produktion inte som vetenskapligt meriterande. Den biografiska genren var således under en lång tid placerad i skuggan av annan historisk forskning. Detta förhållande har ändrats under de senaste decennierna. Bio-

¹⁸³ Framställningen vad gäller hur biografierna skildrat Elisabeth Beskow finns tryckt i Lagerlöf Nilsson 2010a, 108–112. Här dock i en omarbetad version.

grafin som vetenskaplig genre bemöts numera med acceptans, men vägen dit har inte saknat kamp.¹⁸⁴ Kanske kan en förklaring till det ökade intresset för "vetenskapliga biografier" finnas i att intresset för biografier generellt har ökat under senare år. De allra flesta biografiska och självbiografiska böcker som finns att köpa i bokhandeln nu för tiden är dock skrivna av författare utan vetenskapliga ambitioner med sina böcker. Detta har emellertid utmanat professionella historiker att bidra till genren med böcker som också skall uppfylla de vetenskapliga förväntningarna. Konsekvensen har därför blivit att en ny typ av teoretiska och metodiska diskussioner förs kring hur man gör och kan göra när man skriver vetenskapliga biografier.¹⁸⁵

Jag har inte för avsikt att redogöra för det omfattande forskningsläge som numera föreligger inom detta område. Snarare vill jag lyfta fram de forskare som jag har inspirerats av, vilka framför allt är historikerna Birgitte Possing och Christina Carlsson Wetterberg och deras metodiska reflek-

¹⁸⁴ Se t.ex. Possing 2014, 33–34; Possing 2007, 34–35 och vidare hänvisningar till biografidebatten i Danmark, se not 7, s. 48. Se också Ambjörnsson, Ringby & Åkerman 1997.

¹⁸⁵ Se t.ex. Ambjörnsson, Ringby & Åkerman 1997; Rosengren & Östling 2007; Possing 2007; Possing 2015; Erla Hulda Halldórsdóttir et. al. 2016. Jag går inte närmare in på det omfattande internationella forskningsläget inom det biografiska området, men jag vill nämna att det i Erla Hulda Halldórsdóttir et. al. 2016 anges följande: "Notwithstanding its Nordic perspective this anthology is essentially international. Nordic biography is strongly conversant with international scholarship on biography [...]. This volume is a contribution to the growing international interest in, and theorisation of, biography and biographical research as a method of doing history. Its first objective is to strengthen the relationship between history and biography by demonstrating the various ways of employing biography as a method of historical analysis, in particular from a gender perspective. Its second objective is to shed light on the Nordic contribution to this methodological development." Erla Hulda Halldórsdóttir et. al. 2016, 9. Se vidare exempelvis Caine 1994, Caine 2010 och Lee 2009 för biografi som en metod att skriva historia.

tioner kring hur man egentligen gör när man skriver en annan människas livsberättelse. Därför vill jag först nämna något om vad jag inspirerats av i deras resonemang.

En person – flera berättelser

Birgitte Possing menar att biografien inte skall ses som en enda enhetlig genre. Snarare är det i biografins form möjligt att skriva fram flera olika parallella berättelser. Ibland finns dock motstridiga berättelser om en person, och ett av de första besluten som biografiförfattaren måste fatta är vilken berättelse som skall framföras. Att författaren är medveten om att det finns flera möjliga berättelser som kan framställas menar Birgitte Possing är en direkt konsekvens av det paradigmskifte som skett mellan modernismen och postmodernismen. Det är således en skiftning i frågeställningar och perspektiv som också möjliggör att olika berättelser kan skrivas om en och samma person.¹⁸⁶ Detta bidrar till att bilden av en person blir mer flerfaldig och inte minst mer problematiserad än om bara en berättelse framförs.

Birgitte Possing framhåller också den viktiga aspekten att biografien kan bidra med perspektiv och en historieskrivning som inte börjar med att ställa frågan om personens liv, eventuella betydelse för sin samtid eller hur vederbörandes liv har sett ut, och om det alls är värt att placeras i historieskrivningen. Det betyder att orden "*hvordan* og ikke *hvorvidt* historien skabes af mennesker, kendte såvel som glemte" har en central betydelse för mig. Konstaterandet, som jag tolkar det, blir att historien skapas av människor – vår uppgift som forskare blir att skriva fram dessa människor, oavsett hur kända eller okända de är, och att ge dem en plats i historieskrivningen. De *har* påverkat

¹⁸⁶ Possing 2007, 35.

sin samtid och sitt samhälle, men uttrycket och markörerna för hur det har gått till har sett olika ut. Possing skriver vidare:

Modernistiske begreper som identitet, sandhed og udvikling er blevet anfattet og sat i bevaegelse, og hvor man tidligere søgte svar på spørgsmålet om mennesket bag myten eller søgte efter 'sandheden' om denne persons 'identitet', sporges der nu om, hvordan det enkelte menneske konstruerer sine erfaringer eller bliver konstrueret gennem andres fortællinger og gennem andre spor end deres egne.¹⁸⁷

Just detta blir en viktig tankegång som jag behöver förhålla mig till i min undersökning av Elisabeth Beskow som i mångt och mycket utgår från en bild som andra, i olika tappning och skepnader, har visat. Hur stämmer de framförda bilderna överens, och var kommer hennes egen röst fram? Hur skall vi kunna veta och få klart för oss vad som är den "sanna rösten" – eller är det ens möjligt att få/kunna höra den?

Liksom i all historisk forskning är det omöjligt att nå fram till en enda sanning. Forskningen strävar efter att framlägga empiri och utarbetar tolkningar i strävan efter att komma så nära sanningen som möjligt, vilket också bör eftersträvas. Men då det handlar om att biografiera en persons liv och verk blir det en omöjlig uppgift. Det finns inte en sanning, utan flera. Problemet utgår således från dilemmat att det finns olika sanningar som kan lyftas fram, och urvalet vad som skall finnas med vilar på författaren till biografien. Vems sanning är det som skall porträtteras, den biografierade eller författarens? Eller sanningen hos de röster som berättar om personen? Vem kan avgöra vad som blir vad? Och för vem skall denna så kallade sanning och verklighet framställas? Vem är läsaren? Detta är retoriska frågor

¹⁸⁷ Possing 2007, 35–36.

som inte kan besvaras här, men som är värda att ha i åtanke kring uppgiften att porträttera en människa.

För att möjliggöra forskningsuppgiften och likaså kunna hantera den etiska och moraliska aspekten om sanningskravet så har jag försökt att vara så ärlig och så öppen inför materialet som möjligt. Detta har bland annat inneburit att jag varit angelägen att också lyfta fram Elisabeth Beskows egen röst, vilket har möjliggjorts genom att jag fann brev som hon själv skrivit. Men att lyckas med detta helt och fullt är naturligtvis omöjligt. Jag får finna mig i att den berättelse och den biografiska skildring som jag skriver om Elisabeth Beskow är min tolkning av henne, eller min "sanning" om henne för att uttrycka det annorlunda. Den bild som förmedlas tycker jag mig kunna avläsa i materialet om henne och i de tankar och funderingar som hon själv har meddelat sin omgivning. Det må kanske vara en falsk bild, kanske något som hon egentligen inte alls var, som endast var en bild av den hon ville framställa sig för att vara – men det är den bilden som lever kvar för eftervärlden. Det är det material som skall tolkas, och det är min uppgift att i detta sammanhang göra det på ett så rättvist och så sanningsenligt sätt som är möjligt.

Jag har också inspirerats av historikern Christina Carlsson Wetterbergs tankar om hur man "gör" när man skall skriva en biografi. Under tiden som Carlsson Wetterberg skrev biografien om den intellektuella kvinnan Frida Stéenhoff gjorde hon reflektioner kring sitt tillvägagångssätt, vilket hon har redogjort för i artikeln "Att biografiera en kvinnlig intellektuell" (2007).¹⁸⁸ Carlsson Wetterberg framhåller hur den biografierade genom sitt liv och sitt agerande kan

¹⁸⁸ Carlsson Wetterberg 2007, 127–140; Carlsson Wetterberg 2010. Frida Stéenhoff var dotter till Bernhard Wadström, som var en av Elisabeth Beskows far Gustav Emanuel Beskows närmaste vänner. Båda innehade framträdande positioner inom Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen.

visa upp flera olika identiteter, som ibland också kan vara direkt motsägelsefulla. Det leder till att – något som Birgitte Possing också pekar på i sin artikel – flera olika biografier skulle kunna skrivas. Valet av och beslutet om vilken berättelse som blir skriven är biografiförfattarens.

Att människor har olika identiteter är ju dock ett högst mänskligt fenomen, som kännetecknar oss alla. Vi har olika roller och uppgifter, i olika miljöer och sammanhang. Att en människas olika identiteter är påverkade av såväl tid som rum är därför något som blir ett självklart faktum att ta hänsyn till när berättelsen skall skrivas. På ett tydligt sätt visar Carlsson Wetterberg att den biograferade som aktör alltid är beroende av hur strukturerna i sammanhanget och kontexten ser ut samt vilka möjligheter och vilka begränsningar de tillåter. Hon skriver: "Det är här som biografen har sin uppgift och styrka, att konkret försöka fånga det komplexa i mötet mellan en individ och dess tid."¹⁸⁹

För kvinnor var decennierna kring sekelskiftet 1900 präglade av ekonomiska och juridiska begränsningar vilket gjorde att deras deltagande inom olika offentliga arenor var begränsat. Men kvinnorna sökte finna olika strategier för att överskrida gränserna. Att finna lämpliga strategier för att på ett effektivt sätt kunna nå sitt mål är dock inte enbart något som var förbehållet kvinnors agerande. Vid den aktuella tiden var det hart när omöjligt för kvinnor att "lyckas" om de inte använde olika resurser för att finna en väg fram till sitt mål. Dessa strategier blir således konsekvensen av det som den danska historikern Sidsel Eriksen lyfter fram i följande citat, hämtat ur hennes kända artikel "Biografier som lakmus-papir" (1996). I den talar hon om hur biografen tydliggör hur aktören, genom sitt agerande

¹⁸⁹ Carlsson Wetterberg 2007, 127.

och icke-agerande, reflekterar de möjligheter och begränsningar som strukturen ger.¹⁹⁰

Biografien ikke blot beskæftiger sig med mennesket i samfundet i almindelighed, men også med hvordan *mennesket på en gang skabes af og skaber den struktur hun lever i*, og hvordan *det enkelte menneske både reflekterer de strukturer, der omgiver hende, og selv reflekteres i dem*. Biografien drejer sig således om at forstå samfundet og det samfundsskabte menneske.¹⁹¹

Sidsel Eriksen menar att biografien kan hjälpa oss att se så mycket mer än en enda individ. En studie om en individ kan fungera som en typ av prisma och ge oss ny och bredare kunskap om samtiden som den biograferade verkade i. Men vi kan också få kunskap om hur kontexten påverkat individens handlingsmöjligheter. För att kunna skriva en biografi måste det dock göras urval. Christina Carlsson Wetterberg skriver: "Man måste avgränsa, välja perspektiv, frågor och framställningsform. Man måste ta ställning till hur materialet ser ut och vad som är bevarat samt göra ett urval."¹⁹² Materialet och informationen är i sig självt begränsande, men oavsett mängden och tillgången till detta så måste det tolkas – och det är forskaren/författarens uppgift.

Liksom Christina Carlsson Wetterberg har jag också inspirerats av ett perspektiv som används inom historieförskrivning som kommit att få samlingsnamnet mikrohistoria. Forskarens förförståelse och teoretiska utgångspunkter påverkar vidare "vilka ledtrådar man fångar upp."¹⁹³ Det jag dock har tagit mest fasta på i Carlsson Wetterbergs resonemang är uppmaningen att trots vår förförståelse och vår kontexts påverkan på den forskning som skall utföras

¹⁹⁰ Eriksen 1996, 160–183.

¹⁹¹ Eriksen 1996, 163.

¹⁹² Carlsson Wetterberg 2007, 133.

¹⁹³ Carlsson Wetterberg 2007, 135.

så "är det så viktigt att låta materialet tala och att inte väja för det motstridiga och paradoxala, det som inte passar in."¹⁹⁴ Detta har jag låtit bli vägledande ord under tiden jag försökte att lära känna, förstå och tolka Elisabeth Beskows liv och verk. Särskilt hjälpsamma har orden blivit i arbetet att förstå denna kvinna när källmaterialet har "skavt", när bilden inte har stämt – när det snarare har varit motstridiga bilder som har framträtt. Vad har det berott på, är det jag som har övertolkat eller är det helt enkelt så att bilden av en människa kan vara mycket mer flerfaldig än vad vi ofta för enkelhetens och begriplighetens skull vill göra gällande? Det komplexa verkar ha fått väja för de enkla förklaringarna och bilden av en person framstår som samstämmig och enhetlig.

Min föresats är att bilden av Elisabeth Beskow skall bli mer flerfaldig än vad tidigare studier om henne har uppvisat. Än en gång citerar jag Carlsson Wetterberg och låter hennes sammanfattande ord få avsluta mina metodiska reflektioner kring vad en biografi är och hur jag har tagit mig an arbetet att skriva en del av avhandlingen som en biografisk skildring.

Att skriva en historisk biografi är, som all historisk forskning, både ett empiriskt och ett teoretiskt företag. Teorierna kan både hämma och öppna upp, empirin både bekräfta och ifrågasätta. En öppenhet åt båda håll är naturligtvis alltid bra. Vi har en blick av tiden, vad som är viktigt i relation till den person vi studerar. Vi har begrepp som till exempel kön, modern, frigörelse och så vidare. Men de får inte lägga lock på vår förståelse, få oss att förtiga det som inte passar in, få oss att tillrättalägga efter teorierna. Detta är ju egentligen vad hermeneutiken handlar om. Nämligen att försöka skriva historien framlänges, att försöka att inte vara anakronistisk och alltför mycket styras av sin förförståelse. Att försöka vara där och samtidigt dra nytta av distansen.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Carlsson Wetterberg 2007, 135.

¹⁹⁵ Carlsson Wetterberg 2007, 128.

Biografen i den kyrkohistoriska forskningen

Biografier, i betydelsen att betydelsefulla personer har fått böcker skrivna om sig, har varit vanligt inom det kyrkohistoriska ämnesfältet. Personer som ledargestalter och drivkrafter för den kyrkohistoriska utvecklingen finns således omskrivna i såväl kortare som längre skildringar, i vetenskaplig såväl som i populär form.

I *Kyrkohistorisk Årsskrift* 2008 anges att ett av de prioriterade forskningsområdena inom ämnet Kyrkohistoria vid Uppsala universitet skulle vara "Biografi som kyrkohistoria". I beskrivningen av det prioriterade området understryks att biografiskrivningen inom historievetenskapen har blivit mer teoridrivna och inspirerad från exempelvis cultural studies, identitetsteorier och narratologi. Det betonas att:

Det finns därför anledning att i ett bredare perspektiv se det biografiska och personhistoriska frågeställningskomplexet, när det gäller att studera kvinnor och män som aktörer i kyrkans historia, som ett viktigt kyrkohistoriskt forskningsområde. Det är genom systematisk personforskning som vi kan klarlägga en aktörs liv och djupaste drivkrafter. På så sätt kan vi förklara hur personen på ett påtagligt sätt påverkat sin samtid, lokalt, regionalt eller nationellt. Därvid får framställningen teologiskt relevanta kyrkohistoriska frågeställningar. Människan skall förstås i sin miljö, av sin tid, genom sitt teologiska och kulturella arv och sin personlighet. Den vetenskapliga biografen är multiteoretisk.¹⁹⁶

Det slås alltså fast att den vetenskapliga biografen har en rättmätig plats inom kyrkohistoria, och att det också krävs metodiska och teoretiska diskussioner för att utveckla detta

¹⁹⁶ *Kyrkohistorisk Årsskrift* 2008, 146. I samma nummer förekommer också en recension av Rosengren & Östling (2007), framförd av Oloph Bexell, numera professor emeritus i kyrkohistoria. Se s. 235–237.

område. Ett tecken på detta skulle jag vilja se temat för den NORDVECK-konferens som hölls i Åbo, Finland 2009.¹⁹⁷ Temat för konferensen var "Biografen i väckelseforskningen". Forskningspresentationerna finns publicerade i konferensrapporten med samma namn, utgiven i Åbo 2010. Texterna visar på den möjliga bredd som temat kan ge upphov till. Där visas också exempel på vilka utmaningar och möjligheter som temat kan bidra till inom det kyrkohistoriska området.¹⁹⁸

Detta är vad jag har funnit som lyfter fram och diskuterar biografen som vetenskaplig genre inom kyrkohistoria. Jag skulle också vilja efterfråga mer självreflektion från oss som är verksamma inom det kyrkohistoriska fältet – var finns den teoretiska och metodiska diskussionen kring hur vi skriver den här typen av vetenskapliga framställningar? Vem skriver dem, från vilka utgångspunkter, vilka frågeställningar bearbetas och vilka förbigås? De är några frågor som är värda att reflektera vidare kring. Föreliggande undersökning är ett bidrag som förhoppningsvis kan inspirera till en vidare problematiserad och fördjupad diskussion inom området. Jag är övertygad om att den typen av diskussion kan bidra till en problematiserad forskning som flerfaldigar perspektiven kring faktorer som bidragit till kyrkans plats och funktion i samhället, genom historien.

¹⁹⁷ NORDVECK är namnet på det nordiska nätverket för tvärvetenskaplig väckelseforskning, etablerat 1999. Se Dahlbacka & Nordbäck 2010, 5.

¹⁹⁸ Dahlbacka & Nordbäck 2010. Vid detta tillfälle bidrog jag med ett föredrag om de biografiska skildringar som finns om Elisabeth Beskow, se Lagerlöf Nilsson 2010a.

Bilden av Elisabeth Beskow i lexikon och uppslagsverk

Ett sätt att studera hur framstående en person har blivit för sin eftervärld är att studera om, var och hur personen omnämns i olika former av uppslagsverk. Genom att kartlägga inom vilka verk personen över huvud taget finns nämnd kan intressanta slutsatser dras. Jag har ställt följande frågor då jag har studerat om, var och hur Elisabeth Beskow har förekommit i uppslagsverk från 1905 till 2009. Inom vilka uppslagsverk finns hennes namn nämnt? Hur beskrivs hon? Hur mycket utrymme får hon? Under vilka år är hon noterad?

I den digitala tidsålder som vi lever i är det också relevant att göra en sökning på personen via internet. En sökning på "Elisabeth Beskow" på sökmotorn Google gav endast två relevanta träffar. Den första till en artikel på Wikipedia och den andra till en länk på Projekt Runeberg som länkar vidare till just Wikipedia-länken.¹⁹⁹ Internetsökningen gav alltså ett magert resultat.

I den fortsatta undersökningen av konkreta böcker har jag studerat 24 olika uppslagsverk i form av allmänna lexikon, biografiska uppslagsverk och mer specialiserade litteraturrexikon.²⁰⁰ I de 24 böckerna kunde jag finna att Elisa-

¹⁹⁹ Elisabeth Beskow, https://sv.wikipedia.org/wiki/Elisabeth_Beskow [hämtad 2017-03-28]; Elisabeth Beskow, <http://runeberg.org/authors/beskowem.html> [hämtad 2017-03-28]. Sökningen gjordes enbart på namnet Elisabeth Beskow.

²⁰⁰ En undersökning av följande uppslagsböcker/lexikon har genomförts: *52 kvinnliga författare från 1700-tal till 2000-tal* 2007; *Aschehoug og Gyldendals Store norske leksikon* bd 2 1978, 74; *Bra Böckers lexikon* 2000; *Den store danske encyklopædi* bd 2 1995; *Den svenska litteraturen. Genombrottstiden 1830–1920* bd 2 1999, 524–525; *Den svenska litteraturhistorien* 1996; *Dictionary of Scandinavian Literature* 1990; *Kvinnliga författare 1893–1899. Biobibliografi över svensk och finlandssvensk skönlitteratur* 1982, 33; *Kvinnliga författare. Kvinnornas litte-*

beth Beskow var omnämnd i elva, fem av dessa är allmänna uppslagsverk, och sex är litteraturhistoriska uppslagsböcker/lexikon.²⁰¹ Framställningen är oftast summarisk och i två av fallen har Elisabeth Beskow ingen egen artikel utan omnämns i samband med artiklar om fadern, Gustaf Emanuel Beskow. I förhållande till exempelvis hennes kusin Natanael Beskows fru, Elsa Beskow, omnämns den senare betydligt mer frekvent och därtill oftast med större utrymme.

I uppslagsverken *Nordisk familjebok*, *Svenskt biografiskt lexikon* samt *Svenska män och kvinnor* presenteras Elisabeth Beskow på följande sätt. I *Nordisk familjebok* beskrivs hon i några avslutande rader i samband med framställningen av fadern Gustav Emanuel Beskow: "B:s dotter Elisabet Maria B., f. 1870, har under signaturen Runa utgifvit flera berättelser af blid karaktär, bl. a. *Hvardagslif* (1898, ny uppl. 1899) och *På Elghyttan* (2. Uppl 1902)."²⁰² I *Svenskt biografiskt lexikon* (1924) har Elisabeth Beskow fått en mer utförlig beskriv-

raturhistoria från antiken till våra dagar 1983; *Kvinnornas litteraturhistoria* bd 2 1983; *Kvinnornas litteraturhistoria* bd 1 1981; *Litteraturens historia i Sverige* bd 5 2009, 264; *Litteraturhandboken* 1999; *Nationalencyklopedin* bd 2 1990; *Nordisk Familjebok* 1905, sp 119; *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* bd 2, 1993; *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* bd 3 1996, 437; *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria* bd 4 1965; *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria* bd 5 1966; *Svensk uppslagsbok* bd 3 1958, sp 906; *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok* bd 1 1942, 295; *Svenskt biografiskt lexikon* del IV 1924, 88; *Svenskt litteraturlexikon* 1970, 57; *Svenskt författarlexikon. Biobibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur* 1942, 82–83.

²⁰¹ De böcker som omnämner Elisabeth Beskow är följande: *Aschehoug og Gyldendals Store norske leksikon* bd 2 1978, 74; *Den svenska litteraturen. Genombrotts tiden 1830–1920* bd 2 1999, 524–525; *Kvinnliga författare 1893–1899. Biobibliografi över svensk och finlandssvensk skönlitteratur* 1982, 33; *Litteraturens historia i Sverige* bd 5 2009, 264; *Nordisk Familjebok* 1905, sp 119; *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* bd 3 1996, 437; *Svensk uppslagsbok* bd 3 1958, sp 906; *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok* bd 1 1942, 295; *Svenskt biografiskt lexikon* del IV, 1924, 88; *Svenskt litteraturlexikon* 1970, 57; *Svenskt författarlexikon. Biobibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur* 1942, 82–83.

²⁰² *Nordisk Familjebok* 1905, sp 119. K.W-n=K. Wåhlin.

ning av författaren och föredragshållaren Jeanna Oterdahl, som skriver följande:

Elisabeth Maria Beskow f 19 nov 1870 i Stockholm. Åtnjöt undervisning i Beskowska skolan ht. 1877-vt 1880 samt privat undervisning ht. 1880-vt. 1884, studerade vid Ateneum för flickor ht. 1884-vt.1888; genomgick elevkurs i sjukvård vid Sabbatsberg 1 nov. 1892-30 apr. 1893; elev vid Sofiahemmet 1 nov. 1893-okt. 1894, då hon på grund av sjukdom måste avbryta kursen; har företagit upprepade utländska resor.

År 1895 utgav E.B. under signaturen Runa sin första bok, "Allt eller intet", som tillkommit mindre av författarinnans bestämda avsikt att ägna sig åt diktning än av önskan att i fantasien dröja kvar i den miljö, som hon tvingats att lämna och mycket saknade. Huvudpersonen är en ung sjuksköterska, som ställes inför valet att försaka sin kärlek eller pruta med sina religiösa ideal. Sedermera har E.B. under samma signatur utgivit ett stort antal böcker, huvudsakligast romaner, som alla äro genomträngda av en bestämt kristlig livsuppfattning. De ha alla vunnit en stor och tacksam publik, övervägande rekryterad ur sådana kretsar, inom vilka man ej gärna läser profan skönlitteratur, och ha med få undantag utgått i två eller flera upplagor. Samtliga äro utkomna i tysk och holländsk översättning, några även i dansk, finsk, fransk och engelsk.²⁰³

Det är här värt att notera att Jeanna Oterdahl själv hade stort intresse och engagemang för att lyfta fram kvinnors framgångar och verksamheter.²⁰⁴ Detta kan också bidra till förklaringen varför den biografiska texten är skriven i mer positiva ordalag. I *Svenskt biografiskt lexikon* är det främst Elisabeth Beskows första bok *Allt eller intet* som uppmärksammas, trots att den vid tidpunkten hade följts av ytterligare 50 titlar.²⁰⁵ I uppslagsverket *Svenska män och kvinnor* (1942) som publicerades dryga decenniet efter Elisabeth Beskows död finner vi ännu en skildring om henne. Det är

²⁰³ *Svenskt biografiskt lexikon* del IV 1924, 88.

²⁰⁴ Jeanna Oterdahl, *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (kommande).

²⁰⁵ Gunnarsson 1956, 155–156.

författaren Nils Bohman som har tecknat den biografiska bilden.

Beskow, Elisabeth Maria, författarinna, f. 19 nov. 1870 i Stockholm, †17 okt. 1928 i Åre, Jämtl. Län. Dotter till B 2. (GEB) – B. skulle bli sjuksköterska men måste avbryta sin utbildning på grund av sjukdom. Den arbetsmiljö, som hon tvingats att lämna, skildras i hennes första roman, "Allt eller intet" (1895), som utgavs under pseud. *Runa*. B:s omfattande produktion, som bär samma förf.- signatur, är genomträngd av en kristlig livsåskådning. Under den gemensamma titeln "Runas bästa" ha 25 av B:s böcker, huvudsakl. Romaner, utgivits i två serier, vilka rönt efter sv. förhållanden enastående spridning. Bland dem ingå "Hans moders Gud", "Ols Barbro", "Grannarna i Västanfors" och "Ekekronas" samt trilogin "Vildfågel", "Vildfågels näste", och "Birger Löwing". Hennes böcker, som med få undantag ha gått ut i två eller flera uppl., äro samtliga översatta till tyska och holländska, några även till andra språk. Ogift.²⁰⁶

Framställningen är kortfattad och lägger främst tonvikten på de böcker Elisabeth Beskow har skrivit. Det finns dock en positiv ton i texten som jag tolkar som ett visst beröm för Elisabeth Beskow och hennes prestationer.

I de litteraturhistoriska översiktsverken nämns Elisabeth Beskows namn sällan. Av 16 verk omnämns hon i sex, och det med varierande utrymme.²⁰⁷ I två av dem sker det

²⁰⁶ *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok* bd 1 1942, 295.

²⁰⁷ 52 kvinnliga författare från 1700-tal till 2000-tal 2007; *Den svenska litteraturen. Genombrottstiden 1830–1920* bd 2 1999, 524–525; *Den svenska litteraturhistorien* 1996; *Dictionary of Scandinavian Literature* 1990; *Kvinnliga författare 1893–1899. Biobibliografi över svensk och finlandssvensk skönlitteratur* 1982, 33; *Kvinnliga författare. Kvinnornas litteraturhistoria från antiken till våra dagar* 1983; *Kvinnornas litteraturhistoria* bd 1, 1981; *Kvinnornas litteraturhistoria* bd 2, 1983; *Litteraturens historia i Sverige* bd 5 2009, 264; *Litteraturhandboken* 1999; *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* bd 2 1993; *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* bd 3 1996, 437; *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria* bd 4 1965; *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria* bd 5 1966; *Svenskt litteraturllexikon* 1970, 57; *Svenskt författarlexikon. Biobibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur* 1942, 82–83.

mycket kort. Elisabeth Beskow verkar således höra till den kategorin av kvinnliga författare som inte har fått stort utrymme i olika typer av uppslagsverk, och inte heller i de litteraturhistoriska uppslagsverken. Slutsatsen av detta kan å ena sidan vara att det är ett uttryck för vilken litteratur och därmed vilka författare som premieras inom det litteraturvetenskapliga fältet. Den genre som Elisabeth Beskow skrev inom var en "lågstatus"-genre. Å andra sidan var Elisabeth Beskow en representant för ett område inom det litterära fältet, uppbyggelseberättelser och barn- och ungdomslitteratur, som det stora flertalet kvinnliga författare var verksamma inom. Frågan är således om det enbart är kön som bestämmer att Elisabeth Beskow inte finns angiven i uppslagsverken eller om det beror på det område inom vilket hon var verksam, eller om det kanske är kombinationen av dessa två som tillsammans har gjort att hon idag nästan är helt glömd och marginaliserad. Detta har ju också Johan Svedjedal uppmärksammat i sin forskning om kvinnor inom den svenska bokbranschen under 1800-talets andra hälft, vilket har nämnts om tidigare i avhandlingen.²⁰⁸

Biografiska skildringar av Elisabeth Beskow

Det finns i huvudsak fyra biografiska skildringar över Elisabeth Beskow. De har presenterats under källmaterial i

Elisabeth Beskow omnämns i följande verk: *Svenskt litteraturllexikon* 1970, 57; *Kvinnliga författare 1893–1899. Biobibliografi över svensk och finlandssvensk skönlitteratur* 1982, 33; *Litteraturens historia i Sverige* bd 5 2009, 264; *Den svenska litteraturen. Genombrottstiden 1830–1920* bd 2 1999, 524–525; *Svenskt författarlexikon: biobibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur* 1942, 82–83.

²⁰⁸ Svedjedal 1994, 8–84.

avhandlingens kapitel ett.²⁰⁹ Sinsemellan är de av lite olika karaktär och har också skrivits i olika syfte. Vid den närmare analysen av dessa skildringar har jag utgått från följande frågor: Hur skildras personen Elisabeth Beskow och författaren Runa? Vilka teman framställs som centrala i biografierna och har temana samt deras placering förändrats över tid? Vilken bild förmedlar materialet av Elisabeth Beskow? Hur överensstämmer detta med den bild hon ger av sig själv i brevmaterialet? Den sista frågan blir delvis svår att besvara då jag som nämndes i inledningskapitlet endast har delar av hennes korrespondens tillgänglig. Personliga noteringar i form av dagböcker och kalendermaterial saknas. Men de brev som finns tillgängliga återger hennes egen röst och den är i sammanhanget värd att lyssna till. Hur låter den i förhållande till biografiförfattarnas röster? Är de i samklang eller uppstår det disharmoni i skildringarna?

Biografiernas innehåll och teman

Den första egentliga biografiska skildringen är Maja Beskows minnesbok, *Författarinnan Runa. En minnesbild* som utkom 1932, fyra år efter Elisabeth Beskows död.²¹⁰ I förordet till boken skriver Maja Beskow hur hon påbörjade arbetet att skildra Runas liv från vaggan till graven med hjälp av Elisabeth Beskows egen minnesbok, brev och dagboksanteckningar. I långa stycken är boken en berättelse om den

²⁰⁹ Delar av detta stycke finns tidigare publicerat i Lagerlöf Nilsson, 2010a, 104–113.

I kronologisk ordning är materialet följande: Elisabeth Beskow, "Hur min första bok kom till" i *Hägkomster och livsintryck* (1923), Maja Beskow, *Författarinnan Runa. En minnesbild* (1932), Gerda Mundt, *Forfatterinden Elisabeth Beskows liv og livsmaal*, Radioföredrag (1932), Ingrid Lang, *Runa. Et liv i lyset* (1952), Olov Gunnarsson, *En bok om Runa* (1956).

²¹⁰ Beskow 1932.

Beskowska familjen och en kronologisk framställning över Elisabeth Beskows liv. En stor del av boken ägnas också åt hennes egna ord, med utdrag ur brev och dagböcker. Det är en konsekvens av Maja Beskows syfte med boken, som uttrycks i förordet:

Det är således huvudsakligen Elisabeth Beskow själv, som talar i den. [– –] Med kännedom om Runas utomordentligt tillbakadragna natur har minnestecknaren ibland under arbetet med boken känt dessa frågor tränga sig fram: skulle hon själv önskat, att denna skildring av hennes liv bleve hela läsekretsens egendom? Kan det intressera någon att få del härav? Detta liv flöt ju stilla fram och innehöll ingenting av den händelserikedom, som nutidens unga läsare kunna anses fylla kravet på en livsskildring. Men med vissheten om, vilken ädel själ, som blev utmejslad genom de skickelser i livet, som mötte henne, må det vara gott och rätt, att hennes liv blir känt för den ungdom hon älskade.²¹¹

Med sin biografiska skildring över Elisabeth Beskow ville Maja Beskow sprida kännedom om dennas innersta tankar och personlighet och delge läsarna vad som präglat den kända författarens livsresa, och den var långt ifrån händelselös. Hennes föresats var att det skulle ske genom att så långt som möjligt låta Elisabeth Beskows egen röst ljuda i boken. Därför citerar och återger Maja Beskow i långa stycken Elisabeth Beskows egna ord.

Elisabeth Beskows böcker var väl spridda, även i de nordiska grannländerna. Det är bland annat den danska författaren Gerda Mundts radioföredrag 1932 om *Forfatterinden Elisabeth Beskows liv og livsmaal*, och den norska författaren Ingrid Langs biografi *Runa. Et liv i lyset* bevis på.²¹² Gerda Mundts föredrag präglas av den förtröstan och det livshopp som Elisabeth Beskow förmedlade i sina böcker.

²¹¹ Beskow 1932, 7–8.

²¹² Lang 1952.

Där finns en positiv grundton och Mundt antar att svaret på varför så många ville läsa Runas böcker var att böckerna kunde fungera som en livskompass, där det visas en utsträckt hand, en stilla och djup kraft som alltid pekar i samma riktning – Guds kärlek till en svag mänsklighet.

Der er i os alle noget primitivt, der er inderst inde en *Kerne*, nogle af os vil kalde den for Spiren til evigt Liv, men lad os blive ved den barnlige Udtryksmaade: der er en *Længsel efter at være god*, efter at Lyset skal sejre over Mørket. Denne dybe, primitive enfoldige Trang finder Næring i Elisabeth Beskows Bøger. Jeg tror, det er *derfor*, mange Mennesker ikke mindst blandt praktiske travle Mænd og Kvinder, unge og ældre holder af dem; de søger efter *ægte* Perler.²¹³

Gerda Mundt höll sitt tal i radio under 1930-talet, som på många sätt var en orostid i Europa och så också i de nordiska länderna. Rädslan för ett nytt världskrig var överhängande. Med föredraget om Elisabeth Beskow, personen bakom pseudonymen Runa, vars böcker då hade sålts i över 150 000 exemplar i Danmark och spridits i flera europeiska länder, lyfte Gerda Mundt fram hoppet och tron på en kärleksfull Gud och människans inneboende goda kraft.²¹⁴ I Ingrid Langs bok *Et liv i lyset* känns många passager från Maja Beskows skildring igen. I långa stycken är Langs bok en omarbetning av Maja Beskows bok, men publicerad på norska. Ingrid Lang har också infogat sina egna tolkningar av Elisabeth Beskows berättelser och böckernas betydelse för människor. Liksom i Maja Beskows bok upptar utdrag

²¹³ Mundt 1932, 6. Citatet översatt till svenska: "Det finns hos alla något primitivt, som innerst inne är själva kärnan, några av oss skulle kalla det grunden till evigt liv, men låt oss stanna vid det barnliga uttryckssättet: det är en längtan efter att vara god, efter att ljuset skalla segra över mörkret. Denna djupa, primitiva, enfaldiga längtan finner näring i Elisabeth Beskows böcker. Jag tror att det är därför många människor, unga som äldre tycker om dem: de söker efter den äkta pärlan."

²¹⁴ Mundt 1932, 4, 6.

ur Elisabeth Beskows egna brev tämligen mycket plats i boken, och hon själv kommer till tals.

I Olov Gunnarssons biografi över Runa från 1956, förändras framställningen något och tyngdpunkten i boken förskjuts jämfört med de tidigare böckerna.²¹⁵ En presentation ges av Elisabeth Beskows liv och kontext, men innehållet kretsar framför allt kring böckerna; deras innehåll och i vilken kontext de har tillkommit. Gunnarssons biografi verkar i sin tur till stora delar vara en bearbetning av Ingrid Langs bok. Liksom i de övriga angivna verken framhålls tydligt att Elisabeth Beskows uppgift och yttersta syfte var att sprida det kristna budskapet och att han lyfter fram hur hon lyckades med det. Både i Langs och Gunnarssons bok citeras följande ur ett av Elisabeth Beskows brev till Maja Beskow:

I dag hade jag brev från en norsk dam, som icke vet vem jag är, utan adresserade sitt brev till förlaget. Hon lånar ut sina "Runaböcker" åt vänner och bekanta och läser dem högt i föreningar och sällskap. – Jag tackar Gud för varje sådant bevis han ger mig på, att han använder mina böcker i sin tjänst till att värma hjärtan för honom. Det är allt vad jag vill med dem, det högsta jag kan tänka mig. Det är en stor nåd, att han kan och vill använda dem, trots all brist som vidlåder dem och mig.²¹⁶

Elisabeth Beskows intentioner med sitt författarskap var tydliga. Maja Beskow förmedlar dock hur Elisabeth Beskows författarskap också blev bemött med kritik och hur hon även tog illa vid sig av den.²¹⁷ Den i samtiden kända författaren Märta Lindquist (Quelqu'une) tar också upp det-

²¹⁵ Gunnarsson 1956.

²¹⁶ E. IV. Korrespondens 11. Korrespondens 1919–1923, Brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 13.11 1922, s. 1–2. Gunnarsson 1956, 122; Lang 1952, 200.

²¹⁷ Beskow 1932, 141.

ta i sin recension av Maja Beskows bok som publicerades i *Svenska dagbladet* 23 december 1932. Lindquist kommenterar bland annat hur Maja Beskow har hanterat detta:

På ett ställe berättas att Runa tagit sig den hänfulla presskritiken ganska när, som konstaterade att hon skrev uppbyggelseskrifter och icke skönlitteratur. Hennes levnadstecknare ingår förståndigt nog icke i polemik. I så fall hade man kunnat genmäla med en fråga: Vad var Runas syfte med sitt författarskap – att skapa ett litterärt namn eller att rikta människors tankar på det ena nödvändiga? Svaret kan ju icke bli mer än ett. Mångfaldiga uttalanden av Runa själv i brev och dagboksanteckningar bekräfta detta. Skulle kritiken raljerat med detta hennes höga syftemål, hade hon med skäl kunnat ta illa vid sig, men i den mån den endast bekräftade vad varje omdömesgill människa måste fastslå som obestriddigt, nämligen att Runas skriftställarskap icke i det stora hela kunde sägas äga litterär kvalitet, hade hon kunnat låta detta som något alldeles ovidkommande gå sig förbi. Vad mer? Hon fyllde ju den speciella uppgift hon kände sig kallad till.²¹⁸

Så långt Lindquists syn på Maja Beskows framställning. Citatet återges också av Olov Gunnarsson. I hans bok framstår det som av betydelse att framhålla att stilen i böckerna inte skall dömas för hårt. Den skall enligt honom inte jämföras med skönlitterära kvaliteter, för det var aldrig Elisabeth Beskows ambition att bidra med skönlitterära alster i likhet med samtida författare som bland annat Selma Lagerlöf, Elin Wägner med flera.²¹⁹ Böckerna hade ett annat budskap. Gunnarsson fortsätter citera Lindquists recension:

Hon fyllde ju den speciella uppgift hon kände sig kallad till. Johan Olof Wallin och Lina Sandell ha bäge väckt, uppbyggt och tröstat otaliga, men ingen faller väl på idén att jämföra de två som diktar-

²¹⁸ *Quelqu'une*, *Svenska Dagbladet* 23.12.1932, 6; Gunnarsson 1956, 152–153.

²¹⁹ I brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 28.11.1910 anger Elisabeth Beskow dessa författare. (Se E. IV. Korrespondens 7. Korrespondens 1908–1910.)

begåvningar. Runa liksom L.S. behärskade Kanaans tungomål så fullständigt, att henne icke gjordes behov av att ävlas efter en utgestaltning av den art som kallas skönlitteratur.²²⁰

Elisabeth Beskows primära kall var att dela med sig av det kristna budskapet till läsaren. När den avsikten inte uppfattades eller när den missförstods blev hon bedrövad. För henne var författarskapet en missionsgärning. Elisabeth Beskow beskriver på flera olika ställen sin gudsrelation som personlig och nästintill att likna vid ett kärleksförhållande. Hennes sätt att uttrycka sin syn på förbindelsen mellan Gud och människa som kläs i närmast drömmande uttryck.

Det syns hur han kan förlåta och vända allt till välsignelse, när han får hand om en! När jag tänker på hans omvårdnad som ända från barndomen och alltigenom blir han så underbar och stor och verklig för mig, att jag tycker mig nästan se honom. Hans oförskyllda nåd är det härligaste som finns i himmel och på jord, och den är vår egendom, din och min och allas!²²¹

Detta betonar även samtliga biografiförfattare som en central komponent i sina skildringar. Men jag menar dock att Gunnarsson i ett avseende skiljer sig en del från de tidigare författarna. Eftersom hans bok i högre grad är inriktad på böckernas handling framhåller och pekar han också på den metod som Elisabeth Beskow använder då hon vill förmedla sitt budskap till sina läsare. I hans bok tycks ett centralt tema vara att betona den didaktiska funktionen som litteraturen har såväl för författaren att förmedla budskapet, som för läsaren att förnimma och ta till sig det samt omvandla det till sitt eget.

²²⁰ *Quelqu'une*, *Svenska Dagbladet* 23.12.1932, 6; Gunnarsson 1956, 153.

²²¹ E. IV. Korrespondens 11. Korrespondens 1919–1923. Brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 13.11.1922, 2.

"Det ena nödvändiga"

Biografierna om Elisabeth Beskow kan, precis som hennes litterära produktion i övrigt, räknas som en viktig del av väckelsemiljön och Elisabeth Beskows syfte med att skriva sina berättelser var – som hon själv uttryckte det – att i romanens form gestalta vad som för människor var "det ena nödvändiga" – att bli medvetna om en nådefull Gud som genom förlåtelse och en oändligt utgivande kärlek kunde hjälpa människor till rätta med livets trassligheter och förlopp. Vidare studier behöver dock utföras för att konstatera vad som var unikt med just väckelsens kvinnliga författare i förhållande till de profana och likaså hur dessa "andra" författarinnor har framställts i biografiska skildringar. Hade de olika typerna av kvinnliga författare också olika strategier för att ta sig fram, att bli etablerade eller var vägarna och sätten i grunden desamma, men uttryckta på olika sätt? Var Elisabeth Beskow dold och okänd på grund av sin önskan om anonymitet eller kanske skall det ses som ett strategiskt drag för att inte skymma det budskap som hon var så angelägen om att förmedla? På inget sätt ville hon ställa sig i vägen för detta vilket också de olika författarna omtalar som närmast ett signum för henne.

Det finns en grundläggande samstämmighet i de biografiska skildringar som skrivits om Elisabeth Beskow. Trots detta har de fyra författarna olika syften med sina skildringar, vilket också har påverkat utformningen av böckerna. Maja Beskow skriver till exempel en personligt färgad skildring av sin nära vän Elisabeth Beskow. Trots att Maja Beskow i långa stycken använder Elisabeth Beskows egna ord, tecknar hon ändå en bild som förefaller vara idealiserad och ibland något tillrättalagd. Olov Gunnarssons främsta intresse verkar däremot ha varit att förmedla böckernas innehåll och kontexten runt böckernas tillblivelse. Att Gun-

narsson lägger fokus på böckerna hänger troligtvis samman med att han också strävar efter att väcka intresse för dem. Han hade ju ett intresse av att få folk att bli villiga att läsa Runas böcker, Gummessons bokförlag ville ju gärna sälja de böcker de producerade.

Men kanske kan man också tolka detta som att biografierna hade olika placering och plats i ett så kallat "väckelseprojekt". De första skildringarna betonar *personen* och de personliga upplevelserna samt målet med författarskapet. I väckelsestermer skildrat handlar det om det personliga avgörandet – personens frälsningsupplevelse och möte med en personlig Gud. Målet med de första biografiska framställningarna över Runa verkar främst ha varit att visa hur hon genom sina romaner väckte, utan att vara dömande, människor till "syndamedvetenhet" – och att det endast var med Guds hjälp och nåd som dessa kunde få ordning på sina liv.

I Langs och Gunnarssons biografier från 1950-talet ligger betoningen på innehållet i böckerna – kanske är detta också ett utslag av att just utgivningen av den här typen av uppbyggelseberättelser har blivit en viktig del i den tidens väckelseprojekt.²²² Genom romanens form kunde budskapet presenteras i vardagsliknande händelser som människor kände igen sig i. Litteraturen kunde alltså fungera som ett pedagogiskt hjälpmedel för att föra människor till den kristna tron. Själva *verktyget* för att nå frälsningens mål betonas således mer i de senare biografiska skildringarna, än just den personliga omvändelsen. Sammantaget visar samtliga skildringar Elisabeth Beskows avsikt med sina böcker och hur det bakom den ödmjuka framtoningen hos författaren fanns en fast, målmedveten, radikal och djupt förtröstande kvinna, vars liv återspeglade det egentliga syftet med

²²² Se Kussak 1982.

författarskapet – att visa människor vägen till livets enda egentliga nödvändiga.

Kapitelsammanfattning

I kapitlet har dels teoretiska och metodiska utgångspunkter för hur det biografiska perspektivet studeras i avhandlingen diskuterats, dels hur bilden av Elisabeth Beskow har presenterats i biografier och biografiska skildringar. Utifrån Birgitte Possing och Christina Carlsson Wetterbergs skilda reflektioner om vilka val den som skriver en biografi måste göra och vad som ligger till grund för hur man motiverar sina val, finner jag argument som styrker att en person som Elisabeth Beskow bör undersökas och skrivas fram. Undersökningen av om och hur hennes namn förekommer i uppslagsverk och tidigare biografier har visat intressanta resultat. Elisabeth Beskow namn finns angivet i en minoritet av de undersökta uppslagsverken. I de fall hon omnämns sker det ofta kort eller till och med som en del av en artikel om hennes far, Gustaf Emanuel Beskow. I några få fall har hon fått egna artiklar av lite längre karaktär. I de litteraturhistoriska uppslagsverken är hon synnerligen sällan omnämnd, vilket kan hänga samman med Johan Svedjedals tidigare anförda efterfrågan på vidare studier av en grupp kvinnliga författare. Elisabeth Beskow hör till den grupp som inte tidigare i högre utsträckning har uppmärksammats inom det litteraturvetenskapliga eller litteratursociologiska forskningsfältet. Men hon har inte heller varit föremål för några mer omfattande studier inom kyrkohistoriska eller historiska studier. Det synes som att det ena hänger samman med det andra – bilden blir allt mer klar. Elisabeth Beskow har inte fått en tydlig plats i någondera historieskrivning och hennes plats inom lexikon och uppslagsverk är marginal.

I de biografiska skildringar som finns om Elisabeth Beskow synes det också ha funnits något som hänger samman med att Elisabeth Beskow har varit "dold" för sin eftervärld. Det tecknas en samstämmig bild av henne som lågmäld, blyg och att inte vilja vara en del av offentligheten. Bilden verkar vilja förmedla att hon inte ville ta plats och skymma det budskap som hon hade som sitt primära syfte att förmedla via sina böcker.

Intressant blir dock att biografierna som sådana verkar ha en viss förskjutning i de teman och det utrymme de ger åt personen Elisabeth Beskow, hennes böcker samt hur de mottogs. I de två första skildringarna ligger tonvikten på Elisabeth Beskow som person och hennes liv och omgivning. Böckerna nämns men får inte så stort utrymme. I de två senare biografierna som är skrivna under 1950-talet har böckerna och den situation som de tillkom i betonats. Förskjutningen av tonvikt tolkar jag som ett uttryck för att det under 1950-talet gavs ut en nyproduktion av Runaböckerna i Norge och Sverige, och det ansågs då intressant och relevant att presentera författaren Runa för den nya läsekrets som böckerna riktade sig till. I ett bredare kyrkohistoriskt perspektiv skulle förskjutningen i vilka teman som får mest utrymme kunna ses som en effekt av att den kristna uppbyggelseberättelsen under 1950-talet etablerats som ett viktigt inslag i den inhemska evangelisationen. Litteraturen i bred mening hade blivit ett etablerat redskap i missionsprojektet att nå människor med det kristna budskapet. Bland böckerna fanns inte enbart romaner, noveller och liknande böcker – där fanns också biografier. De senare kom med sina skildringar av betydelsefulla personer få en viktig uppgift, inte minst genom att synliggöra dem som blivit dolda eller glömda och som av olika anledningar inte blivit memorerade för eftervärlden. Elisabeth Beskow var en av dessa glömda och gömda kvinnor.

4

Det sociala sammanhanget

Livet flöt fram lugnt och harmoniskt, under barndomstiden hägnat i ovanligt hög grad av de tre samhällsbevarande institutionerna kyrkan, skolan och hemmet. Den personlighet, som satte sin prägel på dessa, var fadern. Gustaf Emanuel Beskow var vid denna tid predikant i Blasieholmskyrkan, skolföreståndare, själasörjare vid hovet och i vida kretsar inom huvudstaden, genom sitt soliga och hurtiga väsen allestädes och av alla älskad och eftersökt.²²³

Så beskriver Maja Beskow Elisabeth Beskows barndoms- miljö i sin minnesbok över Runa.²²⁴ Kyrkan, skolan och hemmet var centrala miljöer under Elisabeth Beskows uppväxt. Syftet med följande kapitel är att studera och analysera innebörden i det sociala och kulturella kapital som Elisabeth Beskow fick del av under sin uppväxt och ungdomstid. Fokus ligger här på Elisabeth Beskows sociala relationer, och undersökningen sker genom att analysera hennes sociala sammanhang och miljö, framför allt hennes familj, släkt och vänner. Kapitlet kan också ses som en kartläggning av hennes sociala nätverk.²²⁵

²²³ Beskow 1932, 56.

²²⁴ Beskow 1932, 56.

²²⁵ Begreppet sociala nätverk kan definieras på olika sätt. Det kan innebära en metod, ett tillvägagångsätt där man främst använder sig av kvantitativa studier. Men det kan också innebära ett kvalitativt teoretiskt tolkningsverktyg. I följande framställning är det den senare formen som jag utgår från. Begreppet används för att diskutera betydelsen av ett socialt sammanhang för att aktören, i det här fallet Elisabeth Beskow, kan få framgång inom ett specifikt fält eller en verksamhet. Här handlar det om att etablera sig som kvinnlig författare inom ett nytt litterärt område inom det kyrkliga fältet.

Källmaterialet som används i undersökningen i detta kapitel är av skiftande karaktär. De biografiska uppgifterna är främst hämtade ur olika typer av biografiska uppslagsverk, Maja Beskows minnesbok *Runa* samt Gustaf Emanuel Beskows självbiografiska *Lefnadsminnen*. Elisabeth Beskows egna ord om sin uppväxt, ungdomstid och karriärväg finns tillgängliga dels via utdrag ur hennes egen otryckta "Minnesbok", ur vilken delar finns återgivna i Maja Beskows minnesbok, dels i den kortare självbiografiska artikeln "Hur min första bok kom till" som publicerades i bokserien *Hågkomster och livsintryck*.²²⁶ Material ur Rotemännens arkiv, Hälsovårdsnämndens dödsbevis 1878–1926 samt boupteckningsmaterial har varit till hjälp för att kartlägga Elisabeth Beskows familj och livsöde vad gäller uppgifter om boende, dödsorsaker och ekonomiska tillgångar. Även i tidigare forskning om Beskowsläkten av Gunnar Wikmark och Öyvind Sjöholm finns relevanta uppgifter när det gäller att kartlägga vilka personer som ingått i Elisabeth Beskows sociala omgivning.²²⁷

En släkt med tyska anor och pietistisk fromhetstradition

Elisabeth Beskow härstammade från en tysk släkt som kom till Sverige under slutet av 1700-talet då de två bröderna Johan Jakob och Bernhard Beskow bosatte sig på svensk

För vidare diskussion om sociala nätverk och fält se Gunneriusson 2002b, 32–48; Hreinsson & Nilson 2003, 28–29.

²²⁶ I inledningen till Maja Beskows bok anges att det "Av hennes moder, fru Anna Beskow, har till minnestecknaren överlämnats en av Runa under årens lopp skriven bok: "Minnen ur mitt förflutna liv". Beskow 1932, 7; Beskow 1923, 191–193.

²²⁷ Wikmark 1943; Sjöholm 1972.

mark.²²⁸ Bröderna etablerade sig som storgrosshandlare på Skeppsholmen i Stockholm och kom att ingå ”i den ekonomiskt och socialt högtsträvande s.k. Skeppsbroadeln”, där de flesta var ofrälse.²²⁹ Bröderna Beskow tillhörde inte adeln, men skapade ett kontaktnät med flera av de adliga familjerna i Stockholm, vilket kom att få betydelse för deras framtida sociala positionering i staden.²³⁰

Bernhard Beskow (1762–1820) blev med tiden en framgångsrik brukspatron och far till fem söner. Den yngste av dessa var vice häradshövdingen Fritz Beskow (1804–1861), som senare blev Elisabeth Beskows farfar. Fritz och hans hustru Augusta Wilhelmina Beskow, född Moll (1808–1885) fick tillsammans de tre sönerna Fritz, Gustaf och Adolf. Mellansonen Gustaf Emanuel Beskow (1834–1899) blev så småningom far till Elisabeth Beskow.²³¹ Gustaf Ema-

²²⁸ Beskow, *Nordisk familjebok* bd 3 1905, sp 114–119; G.E. Beskow 1899, 2–3; Sjöholm 1972, 33. Här är det dock intressant att notera hur Gunnar Wikmark anger att det skulle varit tre bröder som invandrade till Sverige. Se Wikmark 1943, 9. ”Släkten Beskow härstammar från staden Beeskow i södra Brandenburg. Den introducerade i vårt land mot slutet av 1700-talet, då tre bröder Beskow inflyttade hit från Stralsund, där fadern var skräddarålderman. Den äldste av bröderna blev stadskirurg [Johan Jakob] i Arboga, de båda andra grosshandlare i Stockholm.” Den tredje brodern (Henrik Nikolaus, 1759–1835) nämns inte i övriga källor. Jag har dock lyckats spåra honom på en ansedel för släkten Beskow se <http://beskow.org.se/xyzslakttrad123/0001/90.htm> [hämtad 2016-07-26]. Där anges dock att han dog i Stockholm 1835, angiven som grosshandlare och utan någon familj. Hans namn stavas i den källan ”Hinrich Nikolaus Besekow”. En ytterligare uppgift i *Svenska konstnärer. Biografisk handbok* anger att han var kopparstickare. I *Svenska konstnärer* anges också att Henrik Beskow var ”Elev av Louisjean Desp-rez omkring 1788–91. B. har utfört ett stort antal projekt efter mästarens pennteckningar. Av dessa kan nämnas ’Amor och Psyketemplet i Haga’ ”. Se *Svenska konstnärer. Biografisk handbok* 1980, 53.

²²⁹ Sjöholm 1932, 33–34.

²³⁰ Sjöholm 1932, 34.

²³¹ Beskow, *Nordisk Familjebok* bd 3 1905, sp 119; Wikmark 1943, 9–10; Beskow 1899, 2–3.

nuel Beskow skriver i sin självbiografi att hans farfar Bernhard Beskow efterlämnade en stor förmögenhet åt sina söner, som därför inte var tvingade att arbeta för sitt uppehälle. Sönerna framhålls ha varit "godhjärtade och hjälpsamme män" men "ingen av dem hade fallenhet för att spara eller ägde någon synnerligen utvecklad affärsförmåga."²³² Gustaf Emanuel Beskow skriver vidare om sin far att han, som vice häradshövding, "ägnade sig ej uteslutande åt ämbetsmannaverksamheten, utan betraktade sin tjänstgöring i Hofrätten snarare som ett tidsfördrif än som en bana, på hvilken han ville komma långt. Han sysselsatte sig egentligen med jordbruk".²³³ Familjen hörde dock till det högre samhällskiktet, vilket enligt Gunnar Wikmark skulle få betydelse för att Gustaf Emanuel Beskows verk senare fick stort genomslag.²³⁴

Även Elisabeth Beskows farmor, Augusta Wilhelmina Beskow, född Moll och grosshandlardotter, kom från en ekonomiskt välbeställd familj. Släkten Moll härstammade från Holland och kom till Sverige under 1750-talet. Familjen Moll var bosatta på Söder i Stockholm där den pietistiska väckelsen hade vållat stridigheter och flertalet kontroverser.²³⁵ Sjöholm skriver:

De första pietisterna skall ha kommit från hamn kvarteren kring Skeppsbron. Först var det enkelt folk men snart nog drog pietismen in även i de stora handelshusen. *Conventicula pietatis* jagades över stora delar av Södermalm. De fromma vägledes av det skinnre ljuset. Lekmännens andliga prästadöme och sakramentsförvaltningens reserverande åt prästerskapet blev tvisteläror som alarmerade kyrkan och staten. Ur denna oroliga pietistmiljö utgick impulser som via familjen Moll fick betydelse för den beskowska kretsen. [– –]

²³² Beskow 1899, 2.

²³³ Beskow 1899, 2.

²³⁴ Wikmark 1943, 10.

²³⁵ Sjöholm 1972, 35; Munthe 1959, 175, 427–429.

Denna fromhet präglas av praktisk aktivism och asketisk handlingsvilja. Ett konstnärligt drag finns också belagt, med tendens mot både litteratur och bildskapande.²³⁶

Dessa för pietismen karakteriserande drag kom också att bli signum för det arbete som Elisabeth Beskow skulle ägna sig åt. Gustaf Emanuel Beskow framhåller i sina *Lefnadsminnen* att det var hans mor och tillika Elisabeth Beskows farmor, Augusta Wilhelmina Beskow, som fått erfara väckelsen. Han skriver i sin självbiografiska bok:

Den andliga välsignelsen i vår familj kom till oss genom vår moder, ty hon var – så vidt jag vet – den första i hela vår släkt, som gaf Jesus sitt hjärta helt. Hvilken välsignelse en ung man har af umgänget med en kristen moder, kan ej gärna skildras, utan måste erfaras.²³⁷

Det finns anledning att stanna till något inför farmodern och hennes fromhet, som kom att prägla Elisabeth Beskows fars uppväxt och senare också var en förutsättning för att han skulle bedriva sin prästerliga verksamhet och skrida till verket med sina företagsamma idéer. Även Elisabeth Beskow nämner farmoderns hängivna kristna tro. Maja Beskow återger i sin bok om Runa ett kapitel om just modern, som i sin tur är hämtat ur Elisabeth Beskows egen Minnesbok:

Fastän jag bara var ett barn, brukade farmor tala med mig i andliga ämnen om sina inre erfarenheter och 'anfäktelser', som om jag varit hennes jämnåriga. Detta vann mitt förtroende till den grad, att det var ingen jag å min sida kunde tala så öppet med om mitt inre liv som med henne. Vi förstodo varandra förunderligt väl trots ålderskillnaden. Hon brukade uppmana mig att bedja för henne, att hon skulle få 'mer syndakänsla och mer hemlängtan till himmelen'. Jag undrade litet över, att hon behövde bedja om detta. För min del kände jag mig ofta mer än tillräckligt stygg, och vad hemlängtan be-

²³⁶ Sjöholm 1972, 35–36.

²³⁷ Beskow 1899, 3.

träffade, tyckte jag ingenting var lättare än att längta till Jesus och himmelen. [- - -] Farmors uppskattande av mig gjorde mig bara gott, som allt, vilket kommer av hjärtat, gör. Hennes kärlek, som hon alltid ohöjlt visade mig, hennes uppmuntrande beröm och hennes förtroende gjorde mig bara lycklig, och allt hon var för mig och allt hon gav kännes ännu som värmande krafter i mitt liv.²³⁸

Augusta Wilhelmina Beskow höll alltså fast vid sin ungdoms erfarenhet av väckelsen ända till sin ålderdom. Anledningen till att hon uttryckte sig som hon gjorde inför sitt barnbarn, menar Gunnar Wikmark berodde på att

[...] det var inom de nyevangeliska kretsarna, som fru Augusta Beskow sökte näring för sin tro – hon älskade den i de kretsarna uppskattade sångtypen, hon lät gärna samtalet falla på de inre personliga erfarenheterna, hon 'anfäktades', hon fann icke minst i 'eländeskänslorna' och hinsideslängtan kriterier på trons rätta art.²³⁹

De pietistiska tankarna förmedlades till Elisabeth Beskow, som själv implementerade dessa i sin egen tros- och livstolkning.²⁴⁰ Det går att spåra drag av de tankar och de idéer som farmodern förmedlade till sitt barnbarn i Elisabeth Beskows senare resonemang. De pietistiska dragen är tydliga, inte minst vad gäller tankarna om synd och nåd liksom i fråga om längtan till himlen. Troligen är det i relationen till farmodern som dessa grundläggs hos Elisabeth Beskow.²⁴¹

²³⁸ Beskow 1932, 38–39.

²³⁹ Wikmark 1943, 12.

²⁴⁰ Beskow 1932, 35–40.

²⁴¹ I en gratulation från farmodern till Elisabeth Beskow står följande ord, som visar sig vara en psalm "För Föräldrar" ur 1819 års psalmbok, psalm 341, vers 2: "Gode Herde! i Din hjord Du de svaga lamm ej glömmet. Lifsens bad och nådens bord Du så huldrik åt dem gömmer. I Din famn du vill de kära Till Din Faders boning bära". Vidare skriver farmodern: "Gud välsigne min lilla älskade Elisabet. Beder din gamla Farmor af hela hjertat. Jesus är din, du är Hans, då är allt väl, evigt väl. Herren vare pris!" (Beskow

Öyvind Sjöholm lyfter i sin studie fram att det tidigare har klarlagts samband mellan företagsamhet, vetenskapsintresse och social framgång vad gäller de nordtyska familjernas etablering i Sverige.²⁴² Det var också inom den så kallade skeppsbroadeln som den pietistiska väckelsen i Stockholm, under mitten av 1700-talet, fick ett starkt fäste.²⁴³ Denna sociala miljö och historiska bakgrund är i flera avseenden viktig att känna till för att förstå den sociala miljö som Elisabeth Beskow växte upp inom och vars arv hon fick ta del av. Sjöholm fortsätter sin framställning om det kulturella och andliga arvet efter Elisabeth Beskows farmor och farfar genom att framhålla följande:

[...] de två bröderna Gustaf Emanuel och Fritz, societetslöjtnanter och godsägarsöner, bildar var sin strömfåra inom det religiösa förnyelsearbetet i 1860- och 70-talens Stockholm och Småland. Brödrfamiljerna tillfördes i huvudstaden från kvinnosidan betydande religiös inspiration. Fritz Beskow fick genom sin maka, född Dahl, del i den sydöstsvenska högreståndspietismen med rötter i kustlandet. G. E. Beskow påverkades genom sin maka, född Emanuelsson ur den kända östgötska prästsläkten, av pietistisk kyrkväckelse, ortodox i läran och lågkyrklig.²⁴⁴

1932, 40). Gratulationshälsningen uppvisar pietistiska drag. För psb 1819 nr 341:2 se <http://runeberg.org/psalmbok/1932/0231.html> och <http://runeberg.org/psalmbok/1932/0230.html>

²⁴² Sjöholm 1972, 35. Ett av de viktigare vetenskapliga verken att nämna inom detta tema är den tyske sociologen och filosofen Max Webers bok *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda* där han redogör för de logiska sambanden och bevisen för hur den protestantiska etiken har varit en viktig drivkraft för företagande och utvecklingen av den västerländska kapitalismen allt sedan 1500-talet och framåt.

²⁴³ Sjöholm 1972, 35–36; Munthe 1959, 175.

²⁴⁴ Sjöholm 1972, 36. Fritz Beskow var far till Natanael Beskow (1865–1953), som alltså var kusin till Elisabeth Beskow. Han var gift med Elsa Beskow, f. Maartman (1897–1953), känd som barnboksförfattare och konstnär. Natanael Beskow var inte prästvigd, men predikant, rektor vid Birka folkhögskola, författare och samhällsdebattör. För Elsa Beskow, se *Svenskt kvinno-biografiskt lexikon* (kommande).

I sin undersökning om Natanael Beskow har Öyvind Sjöholm betonat hur olika fromhetstraditioner "krockade" inom den Beskowska släkten, något som både blev en möjlighet och ett problem för Natanael Beskow. I forskningen om denne framhålls betydelsen av det komplexa släktarvets olika fromhetstraditioner, medan det inte har belysts på samma sätt när det gäller att ange vilket teologiskt arv som Elisabeth Beskow fick del av, eller hur det påverkat hennes liv och verk.²⁴⁵ Detta beror troligen på att hon inte, inom exempelvis kyrkohistorisk forskning, tidigare har visats ett vidare forskningsintresse.

Natanael Beskow var tillsammans med sin bror Karl inackorderad hos farbrodern Gustaf Emanuel Beskow under tiden som de var elever vid Beskowska skolan. Sjöholm menar att det då var första gången som Natanael Beskow tvingades att konfrontera olikheterna i familjerna:

Natanael Beskow har som son till smålandskyrkoherden Fritz Beskow och skolyngling i Stockholm i Blasieholmspastorn och hovpredikanten G. E. Beskows hem mot slutet av 1870- och början av 1880-talet noterat motsatserna inom dessa båda fromhets- och samhällsmiljöer. Från det mera troskyldiga smålandsläseriets ombonade värld kom skolgossen Beskow föga förberedd att möta huvudstadspietismens begynnande kriser och stadssamhällets tilltagande komplikationer.²⁴⁶

Detta var dock kusinen Elisabeth Beskows hemmiljö och den värld som hon växte upp inom, i ett Stockholm som inte bara stod för olika typer av fromhetstraditioner och deras olika tvister och motsättningar. Det var också ett Stockholm som präglades av moderniseringens vindar vilket Sjöholm alltså karakteriserar som "stadssamhällets tilltagande komplikationer". Det är inom detta samhälle och dess so-

²⁴⁵ Sjöholm 1972, 37.

²⁴⁶ Sjöholm 1972, 37.

ciala miljö som Elisabeth Beskow levde och verkade och som hon tillika skrev om i sina böcker.

Föräldrarna

Elisabeth Beskows föräldrar, Gustaf Emanuel Beskow och Anna Wilhelmina Beskow, född Emanuelsson och prästdotter (1843–1939), gifte sig år 1862 och fick tillsammans fem barn, varav tre nådde vuxen ålder.²⁴⁷ Elisabeth Beskow beskriver i sin minnesbok hur hemmet på Malmskillnadsgatan var ett storhushåll:

Vi voro ingen liten barnaskara i hemmet 46 Malmskillnadsgatan under skolålderns tid. Först vi fyra syskon, Bernhard, Anna, Henry och jag. Lilla Lotten levde blott ett halvt år. Dessutom bodde hos oss under hela sin skoltid och även tidvis därefter våra två kusiner Karl och Dick (Natanael). Deras far, farbror Fritz, var kyrkoherde i Skärstad, varför gossarna måste bo i stad för att gå i skolan. En vinter efter Henrys död bodde också tre av farbror Adolfs barn hos oss; Arendt för att gå i skolan, Tekla och Catharina för att jämte Anna gå och läsa för pappa bland hans konfirmander i Blasieholmskyrkan. Den vintern hade alltså pappa tre egna barn och fem brorsbarn i sitt hem. Utrymme fanns det gott om. Bernhard och de äldre gossarna bodde i rum på vinden. Dessutom fanns där även rum och kök för vaktmästare Andersson med familj samt för de båda skolstaderskorna, Johanna och Tilda.²⁴⁸

I Elisabeth Beskows skildring av hemmet framgår att det fanns flera olika personer som inräknades i hushållet på Malmskillnadsgatan. Detta bekräftas också via uppgifter i

²⁴⁷ Beskow 1899, 5, 6–9. Beskow 1932, 13. De två barnen som dog var Lotten, vars födelseår är okänt och som dog vid 6 månaders ålder, samt Henry som var född den 14 mars 1869 (Elisabeth föddes den 19 november 1870). Henry avled i lunginflammation vid elva års ålder, den 23 januari 1880. Se SSA, Hälsovårdsnämndens dödsbevis 1878–1926, vissa församlingar.

²⁴⁸ Beskow 1932, 13.

Rotemännens arkiv.²⁴⁹ Där anges hur många personer som bodde i fastigheten, vilka som var familjemedlemmar och vilka som var tjänstefolk samt när personerna flyttade ut från fastigheten. I källorna visas att det förekom ett visst omlopp bland tjänstefolket, men att det också fanns kvinnor, som betecknades som "pigor", och som bodde i familjen 14–16 år.²⁵⁰ Det är därför troligt att dessa kom att räknas som en del av familjen, trots att de var tjänstefolk.

I Elisabeth Beskows beskrivning betonas att det är fadern som har flera barn boende hos sig, men hon nämner inget om modern i detta sammanhang. Detta är symptomatiskt för det material som finns efterlämnat om föräldrarna. Det finns betydligt mer material efterlämnat om fadern än om modern, vilket främst beror på Gustaf Emanuel Beskows offentliga verksamhet som bland annat initiativtagare till skol- och kyrkobyggande, att han var hovpredikant och själavårdare till drottning Sophia, ordförande inom EFS samt riksdagsman i andra kammaren.²⁵¹ Hans offentliga position har därmed gjort att det enkelt går att finna biografiska beskrivningar av vem Elisabeth Beskows far, Gustaf Emanuel Beskow, var. Att finna liknande material som beskriver modern är dock betydligt svårare, vilket

²⁴⁹ För vidare information om Rotemännens arkiv se <http://stadsarkivet.stockholm.se/hitta-i-arkiven/arkivartiklar/t-o/overstathallarambetet-for-skatteverket-rotemannens-arkiv-rotemansarkivet/>

²⁵⁰ Se uppgifter i Rotemännens arkiv (SE/SSA/0032/3), DIa, post. Se vidare <http://digitalastadsarkivet.stockholm.se/Rotemannen2012/SearchResult.aspx> Uppgifter hämtade ur "Mantalsuppgifter för Stockholms stad". En piga flyttade in 1883 och flyttade ut 1897 och en annan var inflyttad 1883 och utflyttad 1899. Se Rotemännens arkiv (SE/SSA/0032/3), DIa, post 071340010120 och 071340010130. (http://digitalastadsarkivet.stockholm.se/bildarkiv/egenproducerat/SE-SSA-0032/Rote07/M071340010_100dpi.pdf; http://digitalastadsarkivet.stockholm.se/bildarkiv/egenproducerat/SE-SSA-0032/Rote07/M071190010_100dpi.pdf)

²⁵¹ Wikmark 1943.

också det är typiskt för det flertalet kvinnor som befann sig i liknande position som Anna Beskow.²⁵² Som prästfru och fru i det övre ståndsskiktet är hon relativt osynlig i biografiska uppslagsverk, men något nämns om henne i Gustaf Emanuel Beskows *Lefnadsminnen* och i Maja Beskows minnesbok över Runa. Detta innebär dock att det ofrånkomligt kommer att bli en obalans i framställningen av föräldrarna. Det innebär också att de strukturer som har visats i de tidigare biografierna om Elisabeth Beskow reproduceras och att det är fadern som ännu en gång får den framträdande och "synliga" rollen. I min studie har det därför varit en utmaning att försöka att söka efter de markörer som anger Elisabeth Beskows relation till sin mor och hur den påverkade hennes uppväxt och andliga utveckling.

Fadern Gustaf Emanuel Beskow

Utifrån det kvarlämnade materialet framgår att Elisabeth Beskow i huvudsak var "sin fars dotter" och att det var fadern som hon kände en andlig samhörighet med.²⁵³ Det är även relationen mellan far och dotter som återkommer som tema i flera av hennes böcker. Gustaf Emanuel Beskow var i sin samtid en känd och av många uppskattad präst med flera strängar på sin lyra. Då som nu fanns det personer som passade på att göra sig lustiga över "kändisar". De förekom också i Gustaf Emanuel Beskows fall. Exempelvis drog sig inte den samtida författaren August Strindberg för att gäcka med Beskow i sina böcker.²⁵⁴

²⁵² Lagerlöf Nilsson & Meurling 2015b, 7–8.

²⁵³ Se t.ex. Beskow 1932, 131–138.

²⁵⁴ Sjöholm 1972, 42; Gunnarsson 1956, 13–15. Exempel på böcker av August Strindberg där G.E. Beskow finns med i handlingen är *Tjänstekvinnans son* och *Röda rummet*.

Gustaf Emanuel Beskow har gått till historien som en driftig och initiativrik person som såg till att de drömmar och visioner han hade också blev förverkligade. Gunnar Wikmark menar att "tre karaktärsdrag kunna sägas dominera i Beskows personlighet: optimism, öppenhet, handlingskraft".²⁵⁵ Dessa egenskaper skulle han komma att få god nytta av i sitt yrkesliv som präst. Beskow ingick i gruppen präster som ville förändra statskyrkan inifrån. Det vill säga, han hörde till den lågkyrkliga riktning som såg som sitt uppdrag att levandegöra kyrkans budskap genom att fokusera på en Jesus-centrerad förkunnelse. Wikmark skriver: "Självfallet är, att Beskows praktiska handlingskraft först och sist går tillbaka på personlig utrustning. Men – med styrka skall accentueras, att man även på denna punkt har att konstatera ett bestämt samband med nyevangelismen."²⁵⁶ Det var under sina studieår i Uppsala på 1850-talet som Gustaf Emanuel Beskow kom i kontakt med den rose-nianska väckelsen och han var bland annat studiekamrat med Hans Jakob Lundborg, som kom att bli den egentlige initiativtagaren till att EFS grundades.²⁵⁷ Wikmark framhåller i sin studie att det var "i den nyevangeliska väckelsens hägn" som Beskow kunde finna plats och möjlighet för att få utlopp "för sin inneboende handlingslust".²⁵⁸ För att evan-

²⁵⁵ Wikmark 1943, 153.

²⁵⁶ Wikmark 1943, 156. För vidare definition av nyevangelismen se Larspers 2012, 11–15.

²⁵⁷ Beskow 1899, 29–31, 58; Wikmark 1943, 22–56. År 1852 skrevs Gustaf Emanuel Beskow in som student vid Uppsala universitet, först för studier i medicin och sedan i teologi. År 1857 avlade han sin dimissionsexamen och i maj sin teologie examen. 1859 prästvigdes Beskow och kom sedan att verka som pastorsadjunkt i tyska församlingen, Storkyrkoförsamlingen och i Katarina församling i Stockholm. I september 1863 avlade han pastoralexamen. För vidare upplysningar kring de olika examina se Lagerlöf Nilsson 2010b, 155; Bexell 2003a, 20.

²⁵⁸ Wikmark 1943, 156.

geliet skulle få spridning krävdes nytänkande och handlingskraft. Detta stämde väl in på Gustaf Emanuel Beskows visioner och till synes outtröttliga initiativförmåga. Han kom att bli en betydelsefull person i EFS inledande skede och hans personlighetsdrag blev en stor tillgång för stiftelsen i dess första etableringsfas. Han var angelägen om att sprida det kristna budskapet så effektivt som möjligt och hans idériakedom och arbetsförmåga blev viktiga verktyg i det arbetet. Beskow hade också ett stort intresse för att revitalisera läsandet och utbudet av "from" litteratur inom de nyevangeliska kretsarna, och kom själv, med Wikmarks ord, att utöva "ett författarskap, som måste betecknas som flitigt".²⁵⁹

I *Lefnadsminnen* berättas det om hur Beskow under hösten 1857 fick i uppdrag av EFS att "öfvervaka dess kolportörers verksamhet". Det var under denna tid, åren i slutet av 1850-talet på sin "missionsresa till Vestmanland, Nerke, Värmland och Dalarne" som Gustaf Emanuel Beskow fick erfara den väckelse som svepte fram över olika delar av Sverige.²⁶⁰ Intresset för litteraturutgivning innebar också att han så småningom blev medlem av Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens skriftgranskningsutskott – det utskott som behandlade och bedömde inkomna bokmanus.

Modern Anna Wilhelmina Beskow, född Emanuelsson

Det tillgängliga källmaterialet om Elisabeth Beskows mor, Anna Wilhelmina Beskow, är alltså ytterst begränsat. Det är också sparsamma uppgifter om modern som anges i de biografiska skildringar som har författats om Elisabeth Beskow. I Maja Beskows bok nämns endast en mening om mo-

²⁵⁹ Wikmark 1943, 131–133.

²⁶⁰ Beskow 1899, 37; Wikmark 1943, 49–50.

dern, lite plötsligt och inte kommenterad: "Hennes älskade moder, Anna Wilhelmina, född i Hällestad i Östergötland, 1843 och dotter till framlidne prosten, teologie doktor P.J. Emanuelsson."²⁶¹ Den senare, Elisabeth Beskows morfar, var en präst som präglats av den pietistiska väckelsen och som varmt förespråkade att en frivillig andlig verksamhet skulle bedrivas i församlingarna. Även på mödernet hade alltså Elisabeth Beskow ett pietistiskt arv. Morfadern var en av de många lågkyrkliga prästerna som värnade om församlingens andliga välmående. Hans teologiska uppfattning var tydlig och fast. Han hörde till den rosenianska väckelsen, var en ivrig försvarare av barndopet och var en trogen förespråkare av det lutherska arvet.²⁶² Grunden för hans tydliga ställningstagande berodde på den baptistiska väckelsen som pågick i trakterna. Nils Rodén skriver följande i sin artikel om Per Jacob Emanuelsson i *Svenskt biografiskt lexikon*:

E:s inställning till läseriet inom församlingen hade på grund av baptismens framträdande blivit något kritisk. Under samvaron med de lutherska läsarna blev han emellertid övertygad om att dessa ej bedrev någon verksamhet, som kunde vara till skada för kyrkan. Han gjorde därför en bestämd åtskillnad mellan de sammankomster, som höllos i baptistiskt syfte, och de möten, som avsett att väcka och underhålla andligt liv i enlighet med den rena evangeliska läran. Vid baptismens framträdande uppstod sålunda här liksom annorstädes i vårt land inom den nyevangeliska väckelsen en djupgående splittring, varigenom väckelsens folk uppdelades i två grup-

²⁶¹ Beskow 1932, 11.

²⁶² Per Jacob Emanuelsson, *Svenskt biografiskt lexikon*, (art. av Nils Rodén), <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/16052> [hämtad 2016-06-28]. Dopfrågan var en av de centrala teologiska frågor som diskuterades under 1800-talets sista decennier, frågan om var nattvarden skulle firas och vem som fick ta mot den var en annan. Se avhandlingens kapitel 2.

per, å ena sidan en bekännelsetrogen, roseniansk, och å andra sidan en baptistisk.²⁶³

Vi får dock inte veta vad dottern Anna Wilhelmina hade för inställning i frågan men vi kan förmoda, utifrån de få rader som framkommer om henne i källmaterialet, att hon påverkats av den fromhetsriktning som rådde i hennes hemmiljö, och av allt att döma verkar som att hon delat sin blivande makes teologiska ståndpunkt.

I *Lefnadsminnen* beskriver Gustaf Emanuel Beskow sin hustru med de, som jag menar, retoriska uttrycken "min kära hustru" och "Ett godt stöd har jag alltid haft i min maka. Lyckliga hafva alla de år varit vi lefvat tillsammans."²⁶⁴ Med några korta meningar berättar han om hur de möttes i samband med ett bröllop, där han själv var marskalk och Anna Emanuelsson var bröllopgäst. Inom två veckor var de förlovade och deras eget bröllop stod året därpå.²⁶⁵ Gunnar Wikmark framhåller att en trolig anledning till att äktenskapet blev lyckat kan ha varit att makarna hade vuxit upp i samma fromhetstradition. Bådas barn- domshem präglades av pietistiska och nyevangeliska tankar och idéströmningar:

Till de goda förutsättningarna för den äktenskapliga lyckan hörde helt säkert det förhållandet, att hustrun fostrats i ett hem, som var präglad av nyevangelismens anda. P.J. Emanuelsson blev Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens provinsombud redan under Stiftelsens första verksamhetsår, och han räknas som 'en av de förnämsta bä-

²⁶³ Per Jacob Emanuelsson, *Svenskt biografiskt lexikon*, (art. av Nils Rodén), <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/16052> [hämtad 2016-06-28].

²⁶⁴ Liknande beskrivningar av prästfruar och biskopinnor ges exempel på i Lagerlöf Nilsson & Meurling (red.) 2015, se t.ex. Lagerlöf Nilsson 2015, 113. Se även Wejryd 2015.

²⁶⁵ Beskow 1899, 5–6.

rarna av den kyrkligt betonade rosenianska förkunnelsen i Linköpings stift'.²⁶⁶

Det torde vara rimligt att anta att Wikmark delvis kan ha rätt i sin förklaring. Det var troligen en fördel att de båda makarna kom från en liknande bakgrund vad gällde fromhetsriktning. Men eftersom övriga upplysningar och faktauppgifter om Elisabeth Beskows mor är så få är det svårt att dra vidare slutsatser kring detta. Äktenskapet verkar utifrån Gustaf Emanuel Beskows synvinkel ha varit gott. Hur hustrun Anna Beskow såg på saken kan vi däremot inte veta eller uttala oss om. Det förekommer inte heller från andra håll några indikationer på att förhållandet skulle ha varit annorlunda. Systrarna Anna och Elisabeth Beskow delade bostad med modern från faderns död fram till dess att systemen Anna Beskow dog år 1906.²⁶⁷ Då var Elisabeth och modern Anna de enda kvarlevande i familjen. Från den tiden gjorde Elisabeth Beskow en del anteckningar i breven till Maja Beskow om modern och hennes hälsa. Elisabeth Beskow var mån om sin mor och omnämner "Ma" vid återkommande tillfällen.²⁶⁸ Trots att det alltså är kopplingen till fadern som framhållits i de tidigare biografiska skildringarna betyder inte det att det skulle ha funnits en avsaknad av samhörighetens band mellan mor och dotter. Kanske är den efterlämnade bilden snarare ett uttryck för den så ofta upprepade konventionen att det var fadern – prästen och hans roll – som belystes och framhölls, medan modern – prästfrun – kom i skymundan och att hennes liv och bety-

²⁶⁶ Wikmark 1943, 59. Se vidare Rodhe 1930, 448; Rodén 1941, 336–337.

²⁶⁷ *Sveriges dödbok 1901–2013*, Beskow, Anna Maria Augusta 1866–1906. I Hälsovårdsnämndens dödsbevis 1878–1926 står det antecknat att dödsorsaken var "Hepatitis et cholangitis".

²⁶⁸ Exempel på tillfällen då Elisabeth Beskow nämner om "Ma" till Maja Beskow är i brev 25e odat, 2–3 i E.1.3 Brev daterade 20.9.1908, 4; 20.7.1909, 4; 7.2.1910, 5; 18.9.1922, 3.

delse i flera fall inte ens finns noterat. Anna Beskow var den som levde längst i familjen Beskow på Malmskillnadsgatan. Hon dog år 1939, 96 år gammal.²⁶⁹

Att modern Anna Beskows liv kom att präglas av den miljö inom vilken hennes man var verksam är självklart. Trots att källorna om hennes liv och upplevelser är sparsamma känner vi väl till att prästfrun generellt vid denna tid hade en social ställning som innebar en särställning i förhållande till sin omgivning.²⁷⁰ Jag har inte funnit något material som tyder på att Anna Beskow själv skulle ha varit aktiv i olika typer av verksamheter. Måhända var hon av en helt annan personlighetstyp än sin man och mer tillbaka-dragen. Hon verkar till exempel inte ha varit aktiv i skolarbetet. Bristen på källmaterial bidrar till att vi inte kan fastslå något med säkerhet angående hennes arbete och verksamhet. Vad vi dock vet, utifrån makens utsagor, är att hon stöttade honom så att han skulle kunna bedriva sin verksamhet och att hon fanns vid hans sida exempelvis vid resor som genomfördes.²⁷¹ Strax efter bröllopet år 1862 fick Gustaf Emanuel Beskow kallelse från Evangeliska Alliansen att resa till London och fungera som predikant för de svenskar som deltog i världsutställningen.²⁷² Paret genom-

²⁶⁹ *Sveriges dödbok 1901–2013*, Beskow f. Emanuelsson, Anna Wilhelmina 1843–1939 samt Hedvig Eleonora (AB, A) FI:26 (1938–1946) Bild 480/sid 42. Dödsorsaken anges som "Arteriosclerosis + Bronchiopneum." [oni], det vill säga åderförkalkning och lunginflammation.

²⁷⁰ Lagerlöf Nilsson & Meurling 2015a; Meurling 1996; Lagerlöf Nilsson 2010b.

²⁷¹ Exempelvis finns Anna Beskow vid sin makes sida i samband med att Gustaf Emanuel Beskow skulle förrätta vigseln mellan prins Oscar och Ebba Munck af Fulkila 15 mars 1888. Se Beskow 1899, 107 samt Ebba H Bernadotte, *Svenskt biografiskt lexikon*, (art. av Oscar Mannström), <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/18705> [hämtad 2016-06-28]; Oscar C A Bernadotte, *Svenskt biografiskt lexikon*, (art. av Oscar Mannström), <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/18706> [hämtad 2016-06-28].

²⁷² Wikmark 1943, 60–61; Beskow 1899, 6.

förde flera resor, och intresset att upptäcka och ta del av nya miljöer smittade av sig på Elisabeth Beskow, som själv gjorde flera resor i övriga nordiska och europeiska länder.²⁷³

Hemmet och syskonen

Det Beskowska hemmet på Malmskillnadsgatan 46 var ett borgerligt hem. Familjen Beskow hade en god ekonomi. Det fanns anställt tjänstefolk som bistod med hjälp med de praktiska göromålen och familjen hade sin bekantskaps- och vänkrets inom det övre sociala skiktet i Stockholm.²⁷⁴ I egenskap av att Gustaf Emanuel Beskow var hovpredikant och präst vid Sophiahemmet var exempelvis kontakten med kungafamiljen och slottet ett inslag i familjens liv.²⁷⁵

I familjen Beskow föddes fem barn: Bernhard (1862–1907), Anna (1866–1906), Henry (1869–1880) och Elisabeth (1870–1928). Dottern Lotten dog endast 6 månader gammal.²⁷⁶ Enligt uppgifter i Elisabeth Beskows minnesbok och den skildring som Maja Beskow återger, hade Elisabeth Beskow en nära relation till alla sina syskon. Allra närmast stod dock de yngsta syskonen, Henry och Elisabeth, varandra. I minnesboken skriver Elisabeth Beskow följande: "Henry var ett och ett halvt år äldre än jag och min barn-

²⁷³ Beskow 1932, 56–70.

²⁷⁴ De materiella och ekonomiska tillgångarna redogörs för exempelvis i bouppteckningar efter Gustaf Emanuel Beskow, Anna Wilhelmina Beskow, Anna Beskow och Elisabeth Beskow. Se Stockholms rådhusrätt Bouppteckning 1899–515-no. E II A 1:2: 756; Stockholms rådhusrätt Bouppteckningsavd. 1925–1947, Bouppteckningar 1939 E 1:228 I:2288; Stockholms rådhusrätt Bouppteckning 1907–2-no. E II A 1:2: 803; Stockholms rådhusrätt Bouppteckningsavd. 1925–1947, Bouppteckningar 1928 E 1:46; Wikmark 1943, 109–119; Gunnarsson 1956, 30.

²⁷⁵ Beskow 1899; Wikmark 1943, 100–108.

²⁷⁶ För Lotten Beskow saknas uppgifter för födelse- och dödsår.

doms bästa lekkamrat och käraste vän".²⁷⁷ I en annan del av minnesboken skriver Elisabeth Beskow: "De äldre syskonen och kusinerna, Bernhard och Anna, Karl och Dick (Nataaniel), voro också där nere, men Henry och jag, som väl voro för små att få vara med dem annat än undantagsvis, voro för oss själva."²⁷⁸ Henry Beskow överlevde inte den häftiga lunginflammation som han fick vid 11 års ålder. Om hans tragiska död skriver både Elisabeth Beskow och fadern Gustaf Emanuel Beskow.²⁷⁹ Texterna kring sonens och broderns bortgång skall inte analyseras närmare här, men de visar hur det viktigaste för såväl Elisabeth Beskow som för fadern var att betona frälsningen och att framhålla det himmelska hoppet även i tider av tung sorg. Återigen lyser det pietistiska arvet fram i skildringarna. Följande rader ger ett exempel på detta:

Att Henry verkligen var död, fattade jag först, då jag kom upp i det kalla vindsrum, där han stod lik, och såg hans orörliga ansikte. 'Här ligger nu din lilla bror Henry', sade farmor till mig. Gråten steg mig i halsen, men jag skämdes för att gråta och smög mig därför ut, önskande att jag dock kunnat stanna kvar därinne. Pappa tog Henrys bortgång på sitt eget ljusa, storslagna sätt. Han kände den himmelska världen så nära, att det var mer högtid än sorg i hans hjärta. Att se honom sådan lyfte också mig till samma ljusa syn på döden. Min barnasjäl var i rapport med hans. Det enda tillfälle, då jag såg honom fälla tårar, var på begravningsdagens morgon, då han läste högt vid frukostbordet ur 'Ljus på vägen' för den 27 nov. och fick idel uppståndelse- och härlighetsspråk. Då brast rösten för honom, och han grät, men det var av glädje och rörelse. Han blev så överväldigad av Guds frälsningsfullhet och av hans kärlek till oss människor.²⁸⁰

²⁷⁷ Beskow 1932, 26.

²⁷⁸ Beskow 1932, 28. Se också Gunnarsson 1956, 19–21.

²⁷⁹ SSA, Hälsovårdsnämndens dödsbevis 1878–1926, Henry Emanuel Beskow 1869–1880. Beskow 1932, 26–34; Beskow 1899, 6–9.

²⁸⁰ Beskow 1932, 30–31.

Ovanstående citat kan analyseras på många olika sätt. Här låter jag det dock utgöra ett exempel på hur Elisabeth Beskow och likaledes hennes far bemötte den värld som de levde i, med de sorger och bedrövelser som där kunde förekomma. Det fanns alltid en längtan och en hänvisning till en annan för dem högst påtaglig verklighet, ett sammanhang där de visste, säkert och utan tvivel att de, liksom de nära och kära hörde hemma. Beskrivningen och bilden är återkommande i Elisabeth Beskows skildringar. Det finns alltså en tydlig likhet mellan faderns och dotterns beskrivningar och resonemang.²⁸¹

Familjen skulle dessvärre komma att drabbas av fler sorger. De båda syskonen Bernhard och Anna Beskow dog innan Elisabeth Beskow avled 1928. Anna Beskow dog 1906, 40 år gammal. Som dödsorsak anges "hepatitis et cholangitis ac". Troligen var det inflammation i gallgångar och lever – vid den tiden en obotlig sjukdom – som förorsakade hennes död. Enligt Maja Beskows skildring av systrarnas relation skall de också ha stått varandra nära och de var båda konstnärssjälar. System Anna var konstnär.²⁸² Enligt Maja Beskows bok reste systrarna en hel del tillsammans: "Åren efter faderns död blevo vandringsår. En inre lust att se mera av världen utanför Sveriges gränser sammanlänkades på ett naturligt sätt med den omständigheten, att både hennes egen hälsa och hennes syster Annas krävde ombyte av vistelseort."²⁸³ Det fanns alltså problem med hälsan hos både Elisabeth och hos system Anna, men det omnämns inte vilka åkommor det specifikt handlade om. I ett resebrev från Tyrolen i oktober 1905 skriver Elisabeth: "Luften här kan inte beskrivas! Här hoppas jag, att Anna skall återfå

²⁸¹ För Gustaf Emanuel Beskows skildring av sonen Henrys död se Beskow 1899, 6–9.

²⁸² Beskow 1932, 207.

²⁸³ Beskow 1932, 139.

hälsa och krafter.”²⁸⁴ Knappt ett år senare dog systemen. Jag har inte funnit några brev som berör systemens bortgång, men Maja Beskow skriver i sin bok:

Så är det den några år äldre systemen Anna, konstnärssjälens och målaren, som är förenad med Elisabeth icke endast med det innerliga släktskapsbandet utan med ett mer än vanligt själens samförstånd. Annas allt för tidiga bortgång år 1906 var en av de sorger, som ånyo bröt in över Elisabeth.²⁸⁵

Ganska precis ett år senare, i oktober 1907, avled också brodern Bernhard i en ålder av 44 år. Dödsorsaken anges ha varit "Cancer intestini", vilket är en form av magcancer, troligen i tunntarmen.²⁸⁶ Bernhard Beskow var lektor och filosofie doktor och var också den ende av syskonen som bildade familjen. Bernhard Beskow gifte sig med en av Elisabeth Beskows väninnor från tiden på Sophiahemmet. Det var således via systemen som Bernhard Beskow mötte sin fru Valborg Keil (1871–1934), till vardags kallad Bia.²⁸⁷ Valborg Keil var född i Göteborg, Christine församling, vilken är den tyska församlingen i staden. Hon flyttade till Stockholm för att utbilda sig till sjuksköterska vid Sophiahemmet. Det var då som hon blev rumskamrat med Elisabeth Beskow och i Maja Beskows bok anges att Elisabeth skrivit följande om Valborg i sin minnesbok: "Vid vårt första sammanträffande presenterade hon sig som 'syster Bia', fastän vi ännu bara voro provelever, och i den presentationen låg ett varsel, som ingen av oss då förstod, ty hon blev

²⁸⁴ Beskow 1932, 148.

²⁸⁵ Beskow 1932, 207.

²⁸⁶ SSA, Hälsovårdsnämndens dödsbevis 1878–1926, Bernhard Emanuel Beskow, 1862–1907.

²⁸⁷ Uppgifterna är hämtade från <http://beskow.org.se/xyzslakttrad123/0001/1134.htm> [2016-06-07]. Se också Beskow 1932, 91. Fortsättningsvis nämns Valborg Beskow som Bia i texten.

sedermera gift med min bror Bernhard och således min syster.”²⁸⁸ Under året 1894 var Bia Keil och Elisabeth Beskow studiekamrater vid Sophiahemmet, och under vintern 1894/1895 befann sig system Anna Beskow i Paris. En trolig anledning kan vara att hon skulle få möjlighet att utveckla sin konstnärstalang, men några vidare upplysningar kring detta ges inte.²⁸⁹ Elisabeth Beskow skriver: ”Min syster Anna var denna vinter i Paris, varför pappa och mamma ej hade någon dotter hemma. Ofta följde ‘syster Bia’ med mig på dessa besök. Hon hade ingen släkting eller närstående i Stockholm, varför mitt hem blev en mycket välkommen fristad för henne”.²⁹⁰ Så möttes Bia Keil och Bernhard Beskow och de gifte sig år 1897. Paret fick fyra barn, och dessa syskonbarn till Elisabeth Beskow kom att stå henne väldigt nära och hon nämner om dem återkommande i sina brev.²⁹¹

Efter att Bernhard Beskow avlidit bodde svägerskan Bia Beskow kvar i familjens lägenhet, som var belägen i fastigheten i hörnet Jakobsbergsgatan 35/Malmskillnadsgatan

²⁸⁸ Beskow 1932, 91.

²⁸⁹ Se Beskow 1932, 207.

²⁹⁰ Beskow 1932, 94.

²⁹¹ Rolf Bernhard Gustaf Beskow, adjunkt (1898–1996); Gerd Walborg Elisabeth Beskow (1900–1983); Helge Emanuel Beskow, affärsman (1902–1969); Sven Harald Beskow, tjänsteman (1905–1991). Uppgifterna är hämtade från <http://beskow.org.se/xyzslakttrad123/0001/1130.htm> [2016-06-07]. I Gunnar Wikmarks avhandling G.E. Beskow och nyevangelismen finns det angivet under rubriken ”Otryckta källor” att G.E. Beskows efterlämnade handlingar fanns hos Fröken Gerd Beskow, Stockholms ägo. Gerd Beskow bildade aldrig familj, utan delade bostad med brodern Sven. Bröderna Rolf och Harald gifte sig båda och fick barn. Jag har varit i kontakt med Ingmar Beskow (son till Rolf Beskow) och Ulf Beskow (son till Helge Beskow) för att försöka spåra materialet som Gunnar Wikmark använt. Jag fick svar från Ulf Beskow via e-post 2012-12-08, men han hade tyvärr ingen kännedom om var det fanns bevarat. E-postkorrespondens finns hos författaren. Exempel på tillfällen då syskonbarnen omnämns i brev till Maja Beskow är E.I.6. Brev 1904–1907, 20.11.1907, 5–6; E.I.7. Brev 1908–1910, 13.11.1908.

46, vilken familjen Beskow ägde.²⁹² Inte heller om brodern Bernhards död återfinns några mer ingående upplysningar, men något mer får vi veta om hans bortgång än om system Anna Beskows. I ett brev till Maja Beskow, daterat den 12 oktober 1907 (Bernhard dog den 4 oktober) får vi veta att sjukdomen hade varit plågsam och döden väntad. Elisabeth Beskow meddelar Maja Beskow hur hon upplever det efter broderns död, och ännu en gång känner vi igen språket och uttryckssättet kring sorgen, men också det himmelska hoppet.

Det kan jag säga om honom, att han dog i full frid. Några dagar innan tog han nattvarden och var då så stilla och färdig. [– –] Allra sista tiden längtade han intensift efter döden och blef så ledsen för hvar gång han efter en slummer vaknade på jorden. Men nu har han fått vakna på andra sidan! Och vet du, när jag ser tillbaka på detta år, så ser jag att trots hans intensiva lidande och stundom svåra klagan, var han hela tiden ljus i sitt innersta – han gjorde aldrig uppror mot Guds vilja och släppte ej sitt tag om Gud, fast det kostade kamp att hålla fast. Och ett är visst – Gud släppte icke honom! Nog är sorgen djup och saknaden skärande efter alla de kära jag måst följa till gränsen, men en tillräcklig tröst är det dock att kunna tillämpa på dem alla de härliga löftena om evigt lif i Jesu närhet, ty de ha alla gått bort i tron på Honom – ingen af dessa tröstade på sig själf utan endast på Honom. Men det är tomt på jorden!!²⁹³

De sista raderna låter oss förstå att Elisabeth Beskow hade stor sorg efter sina syskon och sin far. Hon höll dock stadigt fast vid sin tro och verkar på alla sätt försöka påminna sig om att de befinner sig i den tillvaro till vilken hon själv också längtade. Det är svårt att avgöra vad som är hennes innerliga gudstro och vad som är ett sorgearbete i psykolo-

²⁹² SSA, Överståthållarämbetet, Skatteverket: Rotemännens arkiv (SE/SSA/0032/3), DIa. Uppgifter ur Rote 7.

²⁹³ E.I.6. Brev 1904–1907, Brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 12.10.1907.

gisk mening. Vad som är vad är inte heller syftet att utreda här. Det är snarare att visa hur hon i sin sorg ändå lyfter fram sin kristna tro som ett självklart inslag i sitt liv. Maja Beskow tolkar hur detta har påverkat Elisabeth Beskow på följande sätt. Citatet är en fortsättning på den ovan citerade texten om systern Anna Beskows död:

Redan året därefter, 1907, blev hennes broder Bernhard efter ett års svårt lidande även kallad bort från detta jordeliv. Hon hade med dessa syskon haft en djup själslig samhörighet och för båda hade hon, särskilt de senaste åren av deras liv, varit ett hjälpande stöd. När nu även de ingått i evighetens värld, drogs hennes egen ande efter dem. Tider inföllo på nytt, då hennes lust att leva kvar på jorden var ringa. – Men ännu var hennes stund icke inne. Hon skulle leva för sin ensam vordna mor, skulle omge henne med en aldrig svikande kärlek och omtanke, hon skulle leva för sina faderlösa brorsbarn, som behövde hennes ekonomiska stöd under sin studietid – och så skulle hon leva för sin livsuppgift, att föra ut den goda säden bland ungdomen i det älskade Sverige.²⁹⁴

Att sorgen dock skulle komma att ha en given plats i familjen får vi bland annat veta genom brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow daterat dagen efter hennes födelsedag, 20 november 1907. I brevet nämner Elisabeth Beskow om hur syskonbarnen har uppvaktat henne med diverse teckningar och egna tillverkade presenter, men hon nämner också om sorgen som familjen levde i:

Sven (vid tillfället två och ett halvt år, förf. anm.) gratulerade mig med sina söta småleenden. Hvar kväll ligger han och säger: "Pappa himlen". Det har blifvit hans lilla aftonbön. Och när han ser Bia gråta lägger han hufvudet på sned och säger: "Pappa himlen", med en litet förbryllad ton, som om han inte vore riktigt på det klara med om det är något att vara glad eller ledsen åt. [– – –] Jag är så

²⁹⁴ Beskow 1932, 207–208.

tacksam, att Bia kan hålla sig uppe som hon gör. Hon är så sund till kropp och själ.²⁹⁵

Systerskapet mellan Bia och Elisabeth Beskow skulle bestå, och tillsammans med modern Anna Beskow, i breven av Elisabeth kallad "Ma" och av Bia kallad "Farmor", kom de tre kvinnorna utgöra den fortsatta familjen Beskow. Bia Beskow dog 1934 och modern Anna Beskow levde ytterligare fem år, omhändertagen av sina barnbarn. Samtliga här nämnda släktingar är begravda på Norra begravningsplatsen i Solna i en gemensam släktgrav.²⁹⁶

Det sociala umgänget

Hemmet på Malmskillnadsgatan hade inte bara plats för en stor "hemmafamilj". Där stod dörren öppen också för den "vidare umgängeskretsen" som Maja Beskow beskriver enligt följande: "Den vidare umgängeskretsen i hemmet under Elisabeths ungdomstid bestod av en del för det kristliga livet intresserade familjer, såsom lektor Löwenhielms, doktor Edlings, pastor Johan Brings, general Rappes, baron Barnekows, överste Dillners, general Malms, baron Axel Sparre på Wedevåg m.fl."²⁹⁷ Vid en närmare granskning av

²⁹⁵ E.I.6. Brev 1904–1907, Brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow, 20.1.1907, 5–7. I brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 20.9.1908 och 4.10.1908 uttrycks dock att sorgen är stor från både Bia och Elisabeth. (Se E.I.7. Brev 1908–1910).

²⁹⁶ Se <http://hittagraven.stockholm.se/sv/Norra-begravningsplatsen/1/04A/718/1> [hämtad 2016-07-25].

²⁹⁷ Beskow 1932, 206. General Rappe är Axel Rappe (1838–1918) och general Malms är Olof. B. Malm (1851–1939), båda under kortare perioder krigsministrar, Rappe under perioden 1892–1899 och Malm åren 1907–1911. Båda var också ordförande för EFS. Rappe under åren 1906–1918 och Malm 1918–1921. Se Bexell 2003b, 160; Lundqvist 2008, 282; Larspers 2012, 253, 255; Friherre Axel Emil Rappe, <http://runeberg.org/spg/23/0156.html> [häm-

vilka personerna bakom dessa namn är, alltså vilka män och familjer som avses, uppvisas ett ganska tydligt socialt mönster vad gäller de kretsar i vilka familjen Beskow umgicks. En kartläggning av familjerna visar att det är inom de högre ståndskretsarna som Elisabeth Beskows familj hade sitt närmaste umgänge och att det också är bland dessa familjer och deras barn som Elisabeth Beskow hade sina vänner. I detta fall handlade det också om att kretsen av gelikar inte var så stor och anhängarna av de nyevangeliska och pietistiska tankarna umgicks för att dela såväl den sociala som den andliga gemenskapen. Det bör dock framhållas att det i hemmet också fanns ett intresse och ett arbete för de mindre bemedlade och utsatta. Ett uttryck för detta var bland annat Gustaf Emanuel Beskows arbete som föreståndare för verksamheten vid Stockholms stadsmision under åren 1865–1870.²⁹⁸

Här skall nu redogöras för vilka dessa familjer är samt vilka vänner som Elisabeth Beskow nämner som sina närmaste. Bland de nämnda namnen finner vi med säkerhet fyra familjer som hade en koppling till EFS och dess tidiga verksamhet. Det är familjerna till lektor Gustaf Samuel Löwenhielm (1823–1906), general Axel Rappe (1838–1918), generalmajor Olof B. Malm (1851–1939) och Johan Christoffer Bring (1829–1898). De tre första var, liksom Gustaf Emanuel Beskow, under olika perioder ordförande inom EFS.²⁹⁹ Gustaf Samuel Löwenhielm var också en av åtta faddrar till Elisabeth Beskow, vilket tyder på att det fanns

tad 2017-04-07]; Olof B Malm, *Svenskt biografiskt lexikon*, (art. av Erik Wikland), <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/10196> [hämtad 2017-04-07].

²⁹⁸ Wikmark 1943, 64, 109–110.

²⁹⁹ Gustaf Samuel Löwenhielm var ordförande inom EFS 1887–1893, Axel Rappe 1906–1918 och Olof B. Malm 1918–1922. Se Lundqvist 2008, 282.

ett nära band mellan familjerna.³⁰⁰ Under åren 1887–1893 var han också ordförande i EFS. Åren 1876–1892 var Gustaf Emanuel Beskow dess vice ordförande, och det är således Löwenhielm som Gustaf Emanuel Beskow efterträder då han var EFS styrelseordförande 1892–1899. Det fjärde namnet som hade ett säkert samband med EFS var Barnekows, i kyrkohistorikern Torbjörn Larspers avhandling *Konfessionaltitet och medbestämmande. Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens struktur och den nyevangeliska väckelserörelsens regionala nivå fram till 1922* (2012) angiven som "kaptenen, senare kommandörkaptenen, friherre E. Barnekow".³⁰¹ Han var ledamot i styrelsen för EFS, och innehade således ett inflytande över besluten som fattades angående stiftelsens verksamhet.

Ett ytterligare intressant namn att lägga märke till bland de angivna är pastor Johan Bring. Johan Christoffer Bring var föreståndare för Ersta diakonianstalt under åren 1862–1898 och kom att utgöra en betydelsefull kraft för att diakoniverksamheten skulle utvecklas inom den svenska kyrkan.³⁰² Johan Christoffer Bring tillhörde en av de familjer som var aktivt ansvarig för utvecklingen inom Svenska kyrkan under 1800-talets senare decennier. Det fanns gifter-

³⁰⁰ Se Födelsebok, Storkyrkoförsamlingen (AB, A) CIIa:7 1869–1872, bild 82. Förutom "lektor G.S. Löfvenhielm" noteras "Grosshandlare Gustaf Beskow, Fru Augusta Beskow f. Moll, Professor P.G. Rosén, Fru Anna Beskow, f. Murray, Fru Aug. Schön f. Beskow, Kungl. Secret. Wilhelm Beskow, Mamsell Adelaide Schön" som faddrar. Dopförrättare var Gustaf Emanuel Beskow.

³⁰¹ Larspers 2012, 255.

³⁰² "Föreståndare och själasörjare", <http://www.erstadiakoni.se/sv/Erstamuuseum/Manniskorna/Johan-Christoffer-Bring--forestandare-och-sjalasorjare/> [hämtad 2016-07-25]; Bexell 2003b, 88, 179. För schematisk skiss över släktbanden mellan familjerna Bring, Billing, Rodhe, Posse, Ehrenborg och Oden-crants se Bexell 2003b, 353. Släktbanden behandlas även i Lagerlöf Nilsson 2010b, kap 3.

målsförbindelser mellan familjerna Bring, Billing, Rodhe, Posse, Ehrenborg och Odencrants, alla kända namn inom svensk kyrkohistoria (som biskopar, professorer i teologi och som föreståndare för olika anstalter) under 1800-talets andra hälft och 1900-talets första hälft. Det går således att konstatera ett tydligt socialt nätverk bland de ledande familjerna inom Svenska kyrkan under denna period och bland dem fanns alltså Johan Christoffer Bring. Saken var nu den att han också hade ett nära förhållande till Gustaf Emanuel Beskow och hans familj. Trots att familjen Beskow alltså inte fanns bland de "inomkyrkliga-släkterna" var de en högst "aktiv" del i utvecklingen av det kyrkliga arbetet vid denna tid. Orsaken var att Gustaf Emanuel Beskow delade samma teologiska uppfattning om kyrkans uppdrag i det moderna samhällets utveckling som Bring och övriga tidigare nämnda kyrkomän. Ett sätt var att driva frågan om den nya diakoniverksamheten som efterfrågades i det ökade behovet av socialt arbete i städer och på landsbygd.³⁰³ Det praktiska arbetet inom Svenska kyrkan var dock grundat i den gemensamma uppfattningen om att det krävdes en medveten väckelse bland kyrkans prästerskap. Det fanns ett antal präster vid denna tid som till och med såg som sin kallelse att stödja verksamma präster för att komma till insikt om detta "uppvaknande". En av dem var Carl Henrik (Herman) Bergman, vilken Oloph Bexell karakteriserar på följande sätt:

En särling var hovpredikanten Carl H. Bergman (1828–1909), vilken, som ekonomiskt oberoende, levde utan att inneha någon tjänst. Han var influerad av kristen mystik och ville verka i det stilla. Många lekmän och präster uppsökte honom för en andlig vägledning, och han fick därigenom ett betydande inflytande. [– –] Runt om i de svenska stiftet fanns alltså präster som drev en medveten kyrklig-

³⁰³ Bexell 2003b, 179.

het, som inte var enhetlig, men som ofta byggde på den tidigare pietistiska kyrkoväckelsen och förde den vidare.³⁰⁴

Bland dessa präster fanns det en grupp som har kommit att betecknas som "Bergmankretsen". Det var helt enkelt präster som samlades hos den nämnde C.H. Bergman "under fria former, för att samtala om den kristna mystiken". I gruppen ingick också Johan Christoffer Bring, Waldemar Rudin och Gustav Emanuel Beskow.³⁰⁵ Det fanns inom denna krets en andlig gemenskap, som hade sina rötter såväl inom pietismen som i den kristna mystiken. Tankarna i mystikernas resonemang odlades i en gemenskap runt prästen Bergman, i en grupp som bestod av flera av Beskows nära vänner såväl som av honom själv.

Det är också värt att uppmärksamma hur det bland namnen som Maja Beskow anger som familjen Beskows närmaste umgänge fanns såväl hovpredikanter som militärer. Bland hovpredikanterna fanns Gustaf Emanuel Beskow, liksom Johan Christoffer Bring och den nämnde C.H. Bergman. De hade en tät kontakt med kungafamiljen vilket fick betydelse för deras stöd till inrättningen av sociala verksamheter i Stockholm vid denna brytningstid.³⁰⁶

Bland alla dessa kyrkliga män som har fått utrymme här, välkända inom svensk kyrkohistoria, fanns det också viktiga kvinnliga gestalter. Tyvärr nämns de knappast alls i källmaterialet, så som var fallet med modern Anna Beskow, och i de få fall de nämns så sker det kort. En av de kvinnor som får utrymme, om än litet, är Elisabeth Beskows moster, Vendla Emanuelsson (1848–1922).³⁰⁷ Maja Beskow skriver

³⁰⁴ Bexell 2003b, 210.

³⁰⁵ Bergmankretsen, <https://sv.wikipedia.org/wiki/Bergmankretsen> [hämtad 2016-07-25].

³⁰⁶ Se t.ex. Arping 2013.

³⁰⁷ Vendla Emanuelsson, *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (kommande).

följande: "Bland de kvinnliga släktingar, som stått hjälpan-
de och förstående vid hennes sida under de första ung-
domsåren, var hennes moster, Vendla Emanuelsson, för
mången bekant under pseudonymen E.S.K. = en svensk
kvinna. Hon var en författare med kristen syn på livet".³⁰⁸
Vendla Emanuelsson var en ogift prästdotter. Som så många
andra kvinnor vid denna tid fann hon sin livsuppgift som
lärare, översättare och författare. Hon valde dock, också i
likhet med många kvinnor inom samma verksamhetsområ-
den, att ge ut sina alster under pseudonym som nämns
ovan.³⁰⁹ Vendla Emanuelsson var lärare vid Ateneum för
flickor i Stockholm, den skola som Elisabeth Beskow kom
att gå i efter att hon avslutat sin skolgång i den Beskowska
och Löwenhielska skolan.³¹⁰

Vännerna

Den bild som framställts av Elisabeth Beskow i tidigare
skildringar stämmer ganska väl överens med varandra. Det
är bilden av en lugn, inåtvänd och i någon mening kontemp-
lerande kvinna, vars högsta önskan var att få göra evange-
liet känt. Det är också bilden av den drömmande och världs-
frånvända kvinnan, som låter sig försvinna in i sin fantasi-
värld och tillsammans med sina litterära gestalter lever ett
liv som inte är det som gäller här och nu. Men där finns
också beskrivningar som skildrar en kvinna som verkar ha
varit glad och fylld av äventyrlust, en kvinna som var en-
gagerad och intresserad sig för sin samtid, de dagsaktuella
frågorna och som hade ett stort politiskt intresse.

³⁰⁸ Beskow 1932, 206–207.

³⁰⁹ Vendela Emanuelsson, <http://runeberg.org/authors/emanuven.html> [hämtad 2016-07-25]. Stavning kan skifta mellan Vendla och Vendela.

³¹⁰ Vendla Emanuelsson, <http://runeberg.org/spg/26/0196.html> [hämtad 2016-09-24].

I det källmaterial som har studerats har jag haft som ambition att ringa in de vänner som Elisabeth Beskow nämner och som hon umgicks med. De är inte många. Här skall dock nämnas att det kan vara tillgången till material som har bidragit till att namnen är få. Men det kan också vara så att Elisabeth Beskow inte hade en så stor, nära vänskapskrets. Därom får frågan stå öppen. När det gäller att fånga in och bilda sig en uppfattning om hur Elisabeth Beskows vänkrets såg ut är den inte helt självklar att utläsa. Det går dock att märka en skillnad över tid. Som ung framstår hon som gladlynt, fylld av livslust och nyfiken på allehanda upptåg, medan hon som äldre drar sig undan och verkar trivas bäst i ensamhet och med sina allra närmaste vänner, som vad jag förstår inte bodde i Stockholm. Hennes tillbakadragenhet orsakades troligen av att hennes hörsel var kraftigt nedsatt och att hon behövde hålla sig i ro på grund av att hon hade problem med sitt hjärta.

Men Elisabeth Beskow hade några nära vänner som hon nämner i sin egen minnesbok, i brev och som också Maja Beskow anger i sin skildring över Runa. Frånsett syskon och kusiner nämns Anna Löwenhielm (1871–1945) som en av de första vännerna, som också skulle bli hennes "bästa vän".³¹¹ Anna Löwenhielm var dotter till den ovan nämnde Gustaf Samuel Löwenhielm. Löwenhielm var av adlig släkt och ingick i fadern Gustaf Emanuel Beskows närmaste vänskapskrets.³¹² Familjen var aktiv inom EFS i Stockholm och under åren 1887–1893 var Gustaf Samuel Löwenhielm ordförande i Betlehems kyrkan.

³¹¹ Beskow 1923, 192; Beskow 1932, 24–25. Se noteringar i dödboken för Ericson. f. Löwenhielm, Anna Elisabet Grace. Se *Sveriges dödbok 1901–2013*.

³¹² Se Gustaf Samuel Löwenhielm, <http://runeberg.org/authors/lowenhg.html> [hämtat 2016-06-29] och *Sveriges Ridderskaps och Adels Kalender*, 1923 årg. 46, 744–745.

Det var också för sin vän Anna Löwenhielm som Elisabeth Beskow läste upp manuset till sin första bok och det var Anna Löwenhielm som fick Elisabeth Beskow att via sin moster Vendla Emanuelsson lämna det till utgivning.³¹³

Olov Gunnarsson har i sin bok om Runa dragit något förhastade slutsatser om Anna Löwenhielms betydelse för att Runas första manuskript blev antaget vid förlaget. Enligt källorna har vi kunnat konstatera att det var Elisabeth Beskows moster Vendla Emanuelsson som lämnade manuset till granskning. Gunnarsson skriver dock: "Den som lämnade in manuskriptet till förlaget var Beskows vän och förtrogne, lektor G.S. Löwenhielm, fader till Elisabeths tidigare omnämnda intima väninna Anna, med vilken hon under årens lopp växlade många förtroliga brev." Detta menar jag är ett uttryck för att Gunnarssons bok kan vara av intresse att ta del av men när det gäller att bidra med säkra faktauppgifter verkar det dessvärre som om han inte gått till källorna, utan han har själv bildat sig en uppfattning vilken han förmedlar som ett slags "sanning". Lite längre fram i texten använder Gunnarsson dock ett något mer försiktigt uttryck: "Den 'bästa vännen' var Anna Löwenhielm, och man har väl rätt att *förmoda* [min kurs.], att det var hon som animerade sin far att med författarinnans och pastor Beskows goda minne ta upp förhandlingar med förlaget om bokens utgivning."³¹⁴ Klart är dock att Anna Löwenhielm hade stor betydelse för Elisabeth Beskow, inte bara vad gällde att hon skulle våga tro på sin bana som författare, utan främst som trogen vän. De båda flickorna träffades då Elisabeth började privatskola hos Gustaf Sa-

³¹³ Beskow 1923, 192; SSA, Handling inlämnad till EFS-förlagsexpedition där det står angivet att manus är inlämnat den 18/5 (1895) av Frök. W. Emanuelsson.

³¹⁴ Gunnarsson 1956, 50–51.

muel Löwenhielm. Elisabeth Beskow skriver om detta på följande sätt:

Efter tredje förberedande togo föräldrarna mig ur Beskowska skolan och satte mig i en liten privatskola hos lektor Löwenhielms. Min syster Anna gick där förut tillsammans med de äldre flickorna. Nu skulle jag gå i en liten klass tillsammans med Anna Löwenhielm och några andra småflickor. Våra lektioner började en timme senare än de äldres, men som skolvägen var lång och jag ej hittade den, följde jag med syster Anna när hon gick. I den tidiga morgontimmen var då alltid Anna Löwenhielm uppe för att hålla mig sällskap, innan vår lärarinna och våra kamrater kommo. Vi pratade och hade roligt tillsammans. [- - -] Någon tid förut hade Anna förlorat en jämnårig vän genom döden och bett, att Gud skulle ge henne en ny vän. När så jag kom, såg hon i mig den vän hon bett om. Vår vänskap har sedan dess varat genom hela livet och alltid varit sådan, att vi båda känt den som en Guds gåva.³¹⁵

Maja Beskow nämner ännu en barndomsvän som skulle bli en vän för livet: "Lekkamraten och den förtrogna vännen genom hela livet var kusinen Catharina Beskow. Regelbundet en gång i veckan vandrade de två på 'Skansen' i Stockholm, vår, vinter och höst, och utbytte tankar om 'allt mellan himmel och jord.'"³¹⁶ Catharina Beskow (1867–1937) var dotter till Gustaf Emanuel Beskows bror, kaptenen Carl Adolph Beskow.³¹⁷ Hon var tre år äldre än Elisabeth Beskow, och de båda kusinerna kom båda att leva som ogifta. Catharina Beskows sysselsättning står angiven som sekreterare. Efter vidare efterforskningar har jag funnit uppgifter om att Catharina Beskow gjorde sig en karriär som

³¹⁵ Beskow 1932, 24–25.

³¹⁶ Beskow 1932, 207.

³¹⁷ <http://beskow.org.se/xyzslakttrad123/0001/1181.htm>; <http://beskow.org.se/xyzslakttrad123/0001/1191.htm> [hämtade 2016-07-12].

schackspelerska.³¹⁸ Om detta nämns dock ingenting i Elisabeth Beskows efterlämnade material.

Under tiden på Sophiahemmet (1893–1894) utvecklades vänskapen med Sofia von Essen och tidigare nämnda Valborg "Bia" Keil. Om mötet med Sofia von Essen skriver Elisabeth Beskow följande:

Pappa följde mig till Sophiahemmet, och det kändes mycket svårt att skiljas från honom. När jag av husmodern fördes in i elevrummet, stod en av mina blivande kamrater där, och jag såg på henne, att hon kände precis detsamma som jag, ty hon såg orolig och bortkommen ut. Det tröstade mig. Sedermera fick jag bekräftelse på att jag känt rätt. Hon hade samma dag lämnat sitt hem i Uppsala och kände skilsmässan slitande. Det var Sofia von Essen, och hon blev min vän för livet.³¹⁹

Sofia von Essen (1866–1957) kom från en adlig familj. Hennes far hade varit såväl attaché i Paris som legationssekreterare i Wien. Modern, Blenda Rappe, var friherrinna och

³¹⁸ Katarina Beskow, https://en.wikipedia.org/wiki/Katarina_Beskow [hämtad 2016-07-24]; Chess Notes, <http://www.chesshistory.com/winter/winter127.html> [hämtad 2016-07-24], C.N. 9078. Katarina Beskow (C.N. 9073). From Henrik Malm Lindberg (Stockholm): "She came from a well-known middle-class Swedish family, and her father, Karl-Adolf Beskow, was a captain in the Helsing regiment. She was brought up in Hälsingland, but later moved to Stockholm. In 1912 she founded, and was chairman of, the first Swedish chess club for women, 'Stockholms kvinnliga schackklubb'. She taught other women chess and organized tournaments, and it was only in her later life that her career as a player developed. Second place in the London, 1927 tournament (C.N. 9074) was her most notable achievement, but she did well in Stockholm championships in the 1920s. In simultaneous exhibitions in Stockholm she drew with Alekhine in 1914 and defeated Spielmann in 1920.' The article gives her year of death as 1937, and since that contradicts the information from Allan Werle referred to in C.N. 9073, we queried the matter with Mr Lindberg. He draws attention to a family webpage which states that she died in Tullstorp, Sweden in 1937."

³¹⁹ Beskow 1932, 90–91.

kom även hon från en adlig familj.³²⁰ Tillsammans med den tredje rumskamraten Valborg Keil blev de en trio av nära vänner. Och vänskapen skulle hålla i sig, inte minst med anledning av de giftermål som så småningom följde för Bia Keil och Sofia von Essen. Den senare gifte sig med prästen Gösta Bruncrona, som kom att göra en karriär inom yrket. Han blev bland annat slottspastor vid Drottningholm och kom även att verka som hovpredikant.³²¹ Gösta Bruncrona var barndoms- och skolkamratkamrat med Elisabeth Beskows bror Bernhard Beskow. Det blev således ganska självklart för de tre "systrarna" att hålla liv i sin vänskap även efter att de alla av olika skäl blev tvungna att lämna sina yrken.

Maja Beskow och Julia Byström

Med Maja Beskow och Julia Byström delade Elisabeth Beskow en djup och innerlig vänskap. Det verkar som att det var dessa två kvinnor som stod Elisabeth Beskow allra närmast, åtminstone de dryga tjugo sista åren av hennes liv. Det bör dock framhållas att det kan vara tillgången till källmaterial som påverkar mina antaganden vad gäller tolkningen att dessa väninnor var de viktigaste för Elisabeth Beskow. Det är ju i Maja Beskows arkiv som jag slutligen lyckades lokalisera brev från Elisabeth Beskow och det är i den samlingen som jag alltså kunnat "lyssna" till det samtal som förts mellan vännerna. Beskowsläkten var, och är, en vitt förgrenad släkt. Längre utgick jag från att Maja Beskow och Elisabeth Beskow var kusiner. Så var dock inte fallet. Elisabeth Beskow visade sig vara fyrmänning till Maja Bes-

³²⁰ Von Essen, https://www.adelsvapen.com/genealogi/Von_Essen_nr_118 [hämtad 2016-07-27].

³²¹ Se Bruncrona, *Biografisk matrikel över svenska kyrkans prästerskap 1934* (Ohlsson) <http://runeberg.org/bioprast/1934/0014.html> [hämtad 2016-07-27].

kows far, John Beskow. Men släkt var de och grenarna leder tillbaka till den gemensamme stamfadern Ahrend Beskow, som föddes 1716 i Stralsund.³²² I sin minnesbok beskriver Elisabeth Beskow mötet med Maja Beskow år 1893 på följande sätt:

Här [i Öregrund där familjen hade sitt sommarställe, min anm.] ha vi träffat två familjer, som vi äro släkt med. De bo på den mest idylliska Öregrundsgård, gräsbevuxen, inramad av hus och plank och smyckad med en rikedom av rosor och syrénér. [– – –] I denna gamla gård blev vi bekanta med dessa släktingar.³²³

Maja Beskow var den första kvinnliga läraren vid Umeå högre allmänna läroverk och hon undervisade i teckning under åren 1900–1933. Hon var också känd som konstnär och fotograf.³²⁴ Maja Beskow delade bostad med den 20 år äldre och ogifta Julia Byström (1857–1946), också nämnd som "Akka" i breven. Henne lärde Maja Beskow känna i Svenska Kvinnors missionsförening i Umeå. De hade ett gemensamt hem på Storgatan 33 i Umeå.³²⁵ Med dessa två kvinnor kom Elisabeth Beskow att utveckla en mycket nära och förtroendefull relation, vilken jag menar också skulle kunna motsäga de påståenden som hävdar att det förekommit en lesbisk relation mellan Maja Beskow och Julia Byström.³²⁶ I den brevkorrespondens som jag har granskat och analyserat finns det en uppsjö av teman, känslor och

³²² Maja Beskow var döpt till Nanna Maria Kristina Beskow. Se <http://beskow.org.se/xyzslakttrad123/2-1.htm> [hämtad 2016-07-25].

³²³ Beskow 1932, 106–107.

³²⁴ Maja Beskow, <http://80.244.87.144/sv/se-and-gora/fotoarkivet1/fotografer-och-fotosamlingar/maja-beskow.html> [hämtad 2017-11-07].

³²⁵ Sundin & Kellgren 1988, 125.

³²⁶ Sofia Hultin, <http://www.sofiahultin.com/varhistoria.html> [hämtad 2016-07-25]; "Västerbottens museum utmanar vithetsnormen", <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=6381813> [hämtad 2016-07-25].

berättelser som delas, men att de skulle vara uttryck för en samkönad relation går inte att utläsa av brevmaterialet. Mycket utrymme ägnas åt praktiska frågor, ofta om förberedelser och planering inför sommarvistelser och resor. Men ständigt återkommande är också tankarna som vännerna delar om tro och andliga frågor.³²⁷ Elisabeth Beskow oroar sig också ofta för Maja Beskows hälsa och uppmanar henne allt som oftast att vara rädd om sig.³²⁸ För föreliggande avhandling har det dock, förutom de andliga spörsmålen, varit av intresse att uppmärksamma vilka frågor och teman med koppling till samtiden som Elisabeth Beskow skrev om.

Julia (Juliana) Byström var verksam som lärare vid seminariet för folkskollärarinnor. Det var alltså två yrkesutbildade kvinnor som Elisabeth Beskow delade många av sina tankar och likaså spenderade mycket tid tillsammans med. Elisabeth Beskow hade ett stort behov av att få dela, diskutera och debattera sina funderingar, men hon gjorde det inte offentligt. Brevväxlingen blev istället hennes viktiga forum. Julia Byström var född i Undersåker, Jämtlands län.³²⁹ Detta blev också något som kom att få betydelse för relationen till Elisabeth Beskow, som älskade att befinna sig i Jämtland. Det var också i Åre som Elisabeth Beskow till-

³²⁷ Se exempelvis E.I.7. Brev 1908–1910, Brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 25.9.1910, 2. I det brevet benämner Elisabeth Beskow relationen till Maja Beskow en "tros- och bönegemenskap". E.I.8. Brev 1911–1913, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow Se vidare 20.7.1911, 8; Odaterat brev, troligen Januari 192, 1–3; 13.11.1912; 21.12.1912, 2–3; 4.5.1913, 6; 13.5.1913, 3.

³²⁸ Se exempelvis Kartong E.I.1–5, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow odat. Brevkort; E.I.7. Brev 1908–1910 från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 20.5.1910; 20.8.1910; 16.12.1910, 2; E.I.11. Brev 1919–1923, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 30.11.1919, 2; E.I.8. Brev 1911–1913, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 1.1.1911; E.I.9. Brev 1914–1915, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 13.11.1914; 21.8.1915, 3.

³²⁹ Se *Sveriges dödbok 1901–2013*, Juliana Byström 18571107.

bringade sin sista tid i livet. Maja Beskow beskriver detta följande:

Två vänner ordnade åt henne ett hem i Åre. Från det rum på övre våningen, där hon fick sin fristad, hade hon utsikt över Åreskutans massiv och Mullfjället, Åresjön och Duvedsbygden. I detta lilla fjällhem, som skulle bli hennes sista på jorden, sköttes hushållsmaskineriet av hennes vän och andliga själsfrände, Julia Byström, som hon första gången lärde känna i Abisko 1908. Många somrar hade de två vandrat tillsammans på myrarna och mossorna i Jämtlands fjällängder, och det var icke någon ur vänkretsen som Runa så förtroligt talade med om sitt författarskap, som med denna sin några år äldre, älskade vän "Akka".³³⁰

Att Elisabeth Beskow hade en alldeles speciell relation till Julia Byström skriver hon om i sina egna anteckningar: "i kvällen kommo vi hem från den färden, Akka och jag, nöjda med vår dag och med varandra. Den färden knöt vår då begynnande, nu beprövade, vänskap fast från första stund."³³¹ Det blev också Julia Byström och Maja Beskow som skulle komma att vara nära Elisabeth Beskow under hennes sista tid i livet. Elisabeth Beskow genomgick två operationer på Sophiahemmet, den 28 december 1927 och den 14 februari 1928. Anledningen var en magcancer som sedan skulle sprida sig även till levern.³³² Maja Beskow skriver följande om detta:

Efter dessa genomgripande operationer bar hennes kropp flera svår-läkta sår, och för hennes natur med frihetsbegär för kropp och själ var återvändandet till livet med så reducerad rörelseförmåga ingalunda någon glädje. Hon bar smärtorna och lidandet för kropp och själ med sitt vanliga tysta mod. När hon efter operationen fått veta sin sjukdom, sade hon till sin svägerska [Bia, förf. anm.] "Jag är glad,

³³⁰ Beskow 1932, 236–237. Om resan till Abisko skriver Maja Beskow på sidorna 156–159.

³³¹ Beskow 1932, 159.

³³² Beskow 1932, 234, 238.

att det är den sjukdomen, ty då vet jag, att jag inte behöver leva länge till." Vid detta yttrande strålade hennes ögon.³³³

Maja Beskow och Julia Byström vårdade Elisabeth Beskow under hennes sista veckor i livet. Maja Beskow skriver:

Det blev lidande. Sjukdomen tog herraväldet dag för dag, men det medvetna andelivet gav Elisabeth styrka inifrån att bära bördan av den plågade kroppen utan klagan. De regelbundna vanorna behölls intill sista dagarna. Under förmiddagstimmarna bestod arbetet i korrekturläsning på den sista bok hon skrivit under hösten, "Förnyelse". Den hann bli färdigtryckt, medan hon ännu hade kvar någon handlingskraft, och när det första exemplaret kom, överlämnade hon det med rörd tacksamhet till Akka, och förmådde hon även skriva en älsklig tillägnan på första bladet.³³⁴

Elisabeth Beskow dog den 17 oktober 1928 med Julia Byström och Maja Beskow vid sin sida. Dödsorsaken anges i död- och begravningsboken ha varit "cancer coli operat cum metastatibor".³³⁵ Maja Beskow skriver: "Det var den 17 oktober kl. 8,30 på aftonen som skiljemuren föll och anden frigjord svävade till det hem, dit den från spädate barnaår längtat."³³⁶ Längtan till himlen var som tidigare nämnts ett givet inslag i det pietistiskt färgade språket. Elisabeth Beskows farmor använde det, liksom fadern Gustaf Emanuel Beskow. Det verkade dock som att Elisabeth Beskows hinderslängtan accelererade efter faderns död. Den följdes av det som Maja Beskow kom att beskriva som vandringsår. Elisabeth Beskow företog sig resor: "I sällskap med sin syster, sina kusiner eller närstående vänner besöker hon under

³³³ Beskow 1932, 234.

³³⁴ Beskow 1932, 240.

³³⁵ SSA, Stockholms rådhusrätt Bouppteckningsavd 1925–1947, Bouppteckningar 1928 E 1:46, Utdrag ur Död- och begravningsboken i akten I:1383. Daterat 16 november 1928, Jakobs församling, Stockholm.

³³⁶ Beskow 1932, 245–246.

en följd av år högfjällen i Norge, Danmarks väna bygder, Holland, Tyskland och Frankrike, alperna i Tyrolen och Schweiz och tillbringar flera månader i det soliga Italien.”³³⁷ Det är de sociala sammanhang som här har beskrivits och analyserats som på olika sätt har påverkat och format Elisabeth Beskows författarskap. Det handlade om familj och vänner men också dessa nämnda resor. Maja Beskow anger i sin minnesbok: ”De anteckningar från dessa vandringsår, som minnestecknaren förfogar över, dels hämtade ur minnesboken, dels ur brev, ge blott de yttre konturerna av resenärens upplevelser, men i Runas författarskap har dessa resor satt sina spår.”³³⁸

Arv att förvalta

Elisabeth Beskow efterlämnade ett rikt arv både vad gällde hennes författarskap men också i reda ekonomiska tillgångar. Dessa i sin tur var ett arv som hon hade fått del av efter faderns bortgång. Jag har tidigare angett att det fanns goda ekonomiska resurser hos familjen Beskow. Gunnar Wikmark anger att Gustaf Emanuel Beskows goda ekonomi grundade sig på att han hade fått del av detta via arv. Det ekonomiska välståndet placerade honom och hans familj inom det högre sociala samhällsskiktet, vilket också bidrog till att han lyckades att nå familjer och personer inom denna grupp med det budskap som han ville predika. Han var en så att säga betrodd man. Wikmark skriver:

Vill man söka finna de vägar, på vilka Beskow nådde de högre samhällsskikten, torde man först böra erinra sig det förhållandet, att han ju själv kom från ett hem, som säkert räknades såsom ett s.k. finare hem. Fadern var som bekant vice häradshövding och gods-

³³⁷ Beskow 1932, 139.

³³⁸ Beskow 1932, 139–140.

ägare och ägde en avsevärd förmögenhet. [– –] Även det hem, som Beskow med tiden grundade tillsammans med sin maka, räknades såsom ett hem i den "finare" stilen. Beskow var ju en välbärgad man, och hans hem bar vittne därom. Han bodde i eget Stockholmshus, och väl utrymme som heminredning och hemliv förrådade, att ägaren icke saknade detta livets goda.³³⁹

Att det inte saknades materiella resurser var självfallet även av betydelse för Elisabeth Beskow. Det gav henne möjligheter att bland annat företa sig resor, många gånger under långa perioder, i hemlandet men också i övriga Norden och i Europa.³⁴⁰ Det var likaså vanligt att hon vistades på pensionat under längre perioder, inte minst under sommar-månaderna. Det var således inte ekonomiska orsaker som gjorde att hon började skriva böcker och ge ut dem via förlag. Men när det väl blev så visade det sig att det också bodde en affärskvinna i denna författare. Hon hade noga ordning på kontrakten med sina förläggare och utgivare och ansvarade själv för sin ekonomi. När förlagen inte höll måttet eller inte uppfyllde avtalade kontrakt valde hon att lämna förlaget för att söka sig till ett nytt. Så blev till exempel fallet med Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens bokförlag, som hon inte tyckte hade ordning på ekonomin och utbetalningar av arvode, varför hon valde att inte ge ut fler böcker där.³⁴¹

Genomgångna bouppteckningar efter familjens kvarlåtenskap visar svart på vitt vilka ekonomiska tillgångar som fanns efterlämnade och vad de bestod av. Enligt de tillgångar som sammanställdes efter Gustaf Emanuel Beskows död får vi veta att de 1899 uppgick till en summa av

³³⁹ Wikmark 1943, 111–112.

³⁴⁰ Se Beskow 1932, 56–70, 139–168.

³⁴¹ J.A. Lindblads arkiv 1/5 1926-16/7 1926; E.I.14. Brev 1928–1929, "P.M." 31.8.1928.

147 293,20 kr.³⁴² Omräknat till dagens myntvärde skulle det innebära tillgångar till ett värde av närmare nio miljoner kronor.³⁴³ Men ännu mer intressanta är de uppgifter som vi finner i Elisabeth Beskows bouppteckning. Modern Anna Beskow och de tidigare nämnda fyra syskonbarnen blev arvingar av en förmögenhet som uppgick till en summa på 120 703,31 kr.³⁴⁴ Omräknat till dagens värde skulle det bli omkring tre och en halv miljoner kronor.³⁴⁵ Det måste anses som en anmärkningsvärd hög summa för en ogift kvinna vid denna tid. Ekonomiska bekymmer vad gällde tillgångar hade alltså inte Elisabeth Beskow och vad som framkommer i källorna verkar hon inte heller ha varit snål eller småaktig. Hon var mån om att bistå syskonbarnen med hjälp och stöd. Elisabeth Beskow verkar ha inträtt i rollen som ställföreträdande vuxen för sin döde bror. Hon berättar i breven till Maja Beskow hur det går för syskonbarnen och både gläder och bekymrar sig för dem.

I ett "P.M" som Elisabeth Beskow daterat den 31 augusti 1928 skriver hon "till älskade Ma angående mina förläggarkontrakt och affärer". Promemorian är inget juridiskt dokument, men innehåller viktig information från Elisabeth Beskow till sin mor Anna Beskow om betydelsefulla uppgifter som modern bör känna till. Likaså anger Elisabeth Beskow hur hon önskar att hennes arv skall fördelas. Hon anger följande:

Det är bäst att Ma tar emot hela arvet. Arvskatten blir mindre då, och så får Bia en gång mer på sin del, då hon får hälften av mitt

³⁴² SSA, Stockholms rådhusrätt Bouppteckning 1899-515-no, EIIA1:2:756, 515.

³⁴³ Summan var 8 861 101 kr. Se <http://www.historia.se/Jamforelsepris.htm> [hämtad 2016-07-29]; Edvinsson & Söderberg 2011, 270–292.

³⁴⁴ SSA, Stockholms rådhusrätt Bouppteckningsavd 1925–1947, Bouppteckningar 1928 E1:46, I:1383.

³⁴⁵ Summan var 3 453 405 kr. Se <http://www.historia.se/Jamforelsepris.htm> [hämtad 2016-07-29]; Edvinsson & Söderberg 2011, 270–292.

också enligt ditt testamente. Hon och de unga behöva i ekonomiskt avseende märka att jag gått bort, om du av mitt ger dem vad jag givit: Bias 100 i kvartalet, de fyra ungas månadspengar, 400 var om året. Jag brukar ge dem det på en gång, men kanske blir det lättare kvartalsvis.³⁴⁶

Promemorian vittnar om praktisk omsorg och förberedelse för hur pengarna skall komma hennes arvingar till del. De ekonomiska resurserna hade en gång kommit Elisabeth Beskow till del via arv, men de hade också utökats genom hennes författarskap och alla de upplagor av böcker som hennes böcker trycktes i. Genom att ta del av den nämnda promemorian finner vi således markörer för flera viktiga komponenter i Elisabeth Beskows liv. Där anges alla hennes förlagskontakter som visar på att hon var en företagskvinna med kontroll över sina affärer.³⁴⁷ Av promemorian framgår också hur hon ända in i döden hade en stor omsorg om sina allra närmaste och dem som var mindre bemedlade. Hon skriver till exempel att hon hade gett pengar till Stiftelsens yttre mission, men hon ger modern, Anna Beskow, frihet att själv välja till vilket liknande ändamål som hon skulle vilja skänka av arvet: "Men i sådant må du följa ditt eget intresse. Jag har betraktat vad jag äger som Herrens egendom, som jag fått att förvalta. Om du gör så också, blir [oläsligt ord] ett nytt intresse som kanske i någon mån skall kunna fylla tomheten."³⁴⁸ Även här finns

³⁴⁶ E.I.14. Brev 1928–1929, "P.M." PM 31.8.1928. På blad 2 promemorian, som för övrigt är hopejpat av små delar, finns ett hål, där en bit inte finns inklistrad. Vad som står angivet där är alltså oklart. Det finns heller ingen förklaring till varför PM:et har gått sönder från början.

³⁴⁷ På samma gång har Elisabeth Beskow i brev till Maja Beskow, daterat 25.11.1913, 1 skrivit om hur hon anser att hon inte har intresse för det administrativa arbetet med bokutgivningen. Hon skriver: "Jag ligger inte alls för den praktiska sidan af författarskapet. Reder den sig inte så godt som af sig själf så blir det inte mycket af."

³⁴⁸ E.I.14. Brev 1928–1929, "P.M." 31.8.1928.

det en omtanke i Elisabeth Beskows ord, där det verkar som att hon hoppas att modern också skall kunna finna en sysselsättning i någon förening eller liknande som kan hjälpa henne att hantera sin sorg och saknad efter dottern. Elisabeth Beskow var väl medveten om att hon skulle dö och hon anger i slutet av sitt PM till modern att "Det skär mig i hjärtat att lämna dig på din ålderdom, men anbefaller dig enträget åt Jesus Kristus [...]"³⁴⁹

Elisabeth Beskow hade fått ett i flera avseenden rikt arv att förvalta. Hon var ekonomiskt tryggad, hon hade fått ett teologiskt arv från sin hemmiljö och hon hade fått förmågan att skriva berättelser. Allt detta såg hon som sin uppgift att förvalta. I hennes ord att hon betraktade vad hon ägde som Herrens egendom, så är det också ett återkommande tema i hennes uppväxt, miljö och sammanhang. Att ge åt Herren vad som är hans verkar ha varit något som stämde väl överens med den livsföring som gällde hos familjen Beskow, i såväl sorg som glädje. Hemmet var öppet och i flera avseenden generöst och detta präglade Elisabeth Beskows uppväxt. Sin förmåga att skriva lät hon komma en stor läsekrets till del, och innan det blir dags att ta oss an vad hon skrev om i sina böcker skall vi i nästa kapitel ägna oss åt att närmare studera hennes utbildning samt teologiska och politiska grundsyn.

Kapitelsammanfattning

Det övergripande syftet med kapitlet har varit att kartlägga och analysera det sociala sammanhang som Elisabeth Beskow växte upp inom, med avseende på familj och sociala umgängeskrets. Det är således innebörden i det sociala och kulturella kapitalet som har definierats. Båda dessa kapital-

³⁴⁹ E.I.14. Brev 1928–1929, "P.M." 31.8.1928.

former ser också ut att ha fungerat som ett viktigt symboliskt kapital för Elisabeth Beskow. En individs uppväxtmiljö är också viktig att studera med tanke på att den också bidrar till att forma en människas habitus, alltså hennes förhållningssätt till sin tillvaro och sitt sammanhang.

Kartläggningen av Elisabeth Beskows föräldrar, syskon och vänner samt den borgerliga högre ståndsmiljö som var hennes hemmiljö har visat att det sociala nätverket som familjen ingick i hade rik tillgång till olika former av kapital som jag menar var av betydelse för hennes etablering som författare. Dels fanns det tillgång till ett förtroendekapital som var kopplat till namnet Beskow. Trots att Elisabeth Beskow själv inte vill dra "nytta" av namnet – varför hon valde att skriva under pseudonym – så hade det ändå i sin samtid ett symboliskt viktigt värde. Familjen hade därtill i hög grad sitt umgänge inom EFS och den lågkyrkliga väckelsen. Hennes tillgång till ett omfattande socialt sammanhang och nätverk kunde således också fungera som ett symboliskt kapital i hennes vidare karriär. Detta är mycket intressant med tanke på den bild som tecknats i tidigare biografier om att Elisabeth Beskow var blyg och tillbakadragen och levde tämligen isolerat. Bilden är inte fel, men den är inte hel. Betydelsen av den sociala miljön som hon ändå ingick i skall inte underskattas ha haft betydelse för framgången som författare. Att beakta den delen av hennes uppväxt kompletterar vår förståelse av bakgrunden till hennes kommande karriär som författare. Jag menar att det skulle komma att få en avgörande betydelse för hur hon så småningom etablerade sig som författare inom det kyrkliga fältet.

Elisabeth Beskow, liksom hennes syster och några av de väninnor hon umgicks med levde sina liv som ogifta. De var inga undantag utan snarare del av en demografisk utveckling under 1800-talets senare decennier, då antalet ogifta

kvinnor, speciellt inom det högre samhällsskiktet ökade avsevärt. Flera av dem fann sig heller inte i att vara icke yrkesarbetande, utan hade liksom exempelvis systrarna Beskow möjlighet att utveckla sina förmågor som exempelvis konstnärer och författare.³⁵⁰ Det framstår dock tydligt att tillgången till olika kapitalformer bidragit till att Elisabeth Beskow kunde etablera sig som författare. Jag tolkar det som att det ekonomiska kapitalet var en avgörande förutsättning, och ekonomiska resurser fanns i familjen Beskow. Men mycket viktigt synes även det sociala och kulturella kapitalet ha varit. En tydlig resurs i det sammanhanget synes fadern Gustaf Emanuel Beskow ha varit, där dessa båda kapitalformer tycks vara sammanfogade. I kapitlet har framkommit att av det källmaterial som har varit möjligt att analysera framstår hennes far, Gustaf Emanuel Beskow som en, inte bara för Elisabeth Beskow, utan också för den nyevangeliska väckelsen, driftig, aktiv och på flera sätt inflytelserik person. Två begrepp som beskriver fadern är initiativrik och orädd. Således menar jag att han framstår som å ena sidan företrädare för moderna tankar och idéer, i meningen att han vågar prova det som är nytt och därmed också är osäkert. Å andra sidan finner vi i Gustaf Emanuel Beskow en företrädare för konservativa politiska och teologiska åsikter. Som riksdagsman för de konservativa samt som pastor, predikant och en av de ledande inom den nyevangeliska väckelsen förefaller han ha haft en tydlig linje hur han ansåg att kyrka och samhälle skulle styras samt vad individens plats respektive ansvar skulle vara. Frågan är i vilken utsträckning vi kan se att Elisabeth Beskow har liknande tankar om detta som sin far. Det blir intressant att se i vilka avseenden hon efterliknar, eller kanske också

³⁵⁰ Detta är ett mönster som är tydligt framträdande bland samtida kvinnor med Anna och Elisabeth Beskow som finns med i *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (kommande).

avviker från faderns ståndpunkter och ställning. I fadern personifieras eller – om man så vill – sammanlänkas de olika typerna av kapital och resurser som kom Elisabeth Beskow till del. Hon hade de ekonomiska förutsättningar som krävdes, hon rörde sig inom ett högre socialt skikt, dock med synen att det fanns möjlighet att förändra och utveckla samhället – likväl med det ständiga syftet att det först och främst skulle ske genom att det kristna budskapet förkunnades och kunde finna en allt större spridning bland människor.

Att Elisabeth Beskow kom att påverkas av den sorgedrabade hemmiljön kom naturligtvis också att få betydelse för hennes syn på livet och den hinsides längtan som hon återkommande gav uttryck för. En viktig punkt i hennes tillvaro var hennes mor, Anna Beskow, som på samma gång dessvärre är den som källmaterialet låter oss lära känna minst. Men Elisabeth Beskows syn på kvinnan, kvinnans uppgift och vad som skulle betraktas som kvinnligt menar jag inte hittills framstått som självklart i det källmaterial som ligger till grund för denna avhandling. Men det torde finnas markörer i materialet som skall studeras i det kommande kapitlet, vilka kan ge oss någon mer klarhet i frågan.

5

Vägen till bildning och ideologiska ställningstaganden

Under 1800-talets senare hälft fördes en livlig debatt kring kvinnofrågan. Det fanns olika uppfattningar om hur den skulle "lösas" och åsikterna var starkt kopplade till klass. Inom de lägre sociala samhällsgrupperna fanns det sällan något annat alternativ än att kvinnan var tvungen att bidra till familjens försörjning. Hon var därför tvingad att lönearbeta utanför hemmet. Inom de högre samhällsklasserna användes däremot sällan ekonomiska argument då reformer för kvinnors rättigheter diskuterades. Snarare var det den ideologiska frågan om kvinnor och män över huvud taget kunde ha samma rättigheter, eller om kvinnans biologiska förutsättningar gjorde henne oförmögen att inneha samma uppgifter som männen. Under tiden frågan diskuterades skedde successiva förändringar vad gäller kvinnors villkor och möjligheter i juridiskt, ekonomiskt och ideologiskt hänseende.³⁵¹ Detta kom att påverka förutsättningarna för Elisabeth Beskow, hennes syster Anna Beskow och kvinnor i deras omgivning.

I följande kapitel skall Elisabeth Beskows utbildnings- och karriärväg, hennes teologiska och kyrkliga hemvist samt hennes politiska ståndpunkt kartläggas och analyseras. Det innebär att det är innebörden i Elisabeth Beskows kulturella kapital som kommer att undersökas i detta kapi-

³⁵¹ Qvist 1978, 107; 162–211.

tel. Det kulturella kapitalet sammanfattar tillgångar i form av utbildning, yrkeskunskap och bildningsnivå som en individ får del av under sitt liv.³⁵² Enligt Pierre Bourdieus teorier om olika kapitalers betydelse för att forma en människas livsväg och de möjligheter respektive begränsningar som förekommer, handlar det om en kombination av olika kapitalformer. Det kan också förekomma en kompensering, det vill säga om en typ av kapital saknas eller är svagt representerat kan det vägas upp av tillgången till andra typer av kapital. Sammantaget påverkar tillgången av olika kapital människans *habitus*. Det är en konsekvens av den miljö, det sammanhang och de tillgångar som människan har befunnit sig i och som påverkar uppfattningar, värden, smak och så vidare om olika företeelser här i världen.³⁵³ Genom att studera innebörden i de olika typer av kapital, med primärt fokus på det kulturella kapital som Elisabeth Beskow fick tillgång till, klargörs vad som bidrog till att forma hennes *habitus*.

Olika typer av material har legat till grund för undersökningen som redovisas i detta kapitel. Handlingar ur Beskowska skolans arkiv liksom ur arkivet för Blasieholmskyrkans stiftelse har excerperats. Maja Beskows minnesbok har även i detta kapitel utgjort ett viktigt källmaterial, dels genom hennes eget sammanställda innehåll med egna reflektioner kring väninnan Elisabeth Beskow, dels genom det material som hon delger ur Elisabeth Beskows egen minnesbok. Materialet har kompletterats med det analyserade arkivmaterialet och ger oss därför en uppfattning om hur Elisabeth Beskows utbildning och bildningsväg kom att se ut. I korrespondensen mellan Maja och Elisabeth Beskow anger Elisabeth Beskow flera av sina teologiska och politis-

³⁵² Broady 2000, 435–470.

³⁵³ Bourdieu 1992, 32; Lagerlöf Nilsson 2010b, 21.

ka ståndpunkter. Brevmaterialet har därmed också bidragit med viktiga uppgifter av relevans för att uppfylla kapitlets syfte.

Utbildningsmöjligheter för kvinnor under senare delen av 1800-talet

Under 1800-talet rådde i Sverige, liksom i många andra länder i Europa, en allmän (ut)bildningsiver. Detta gällde både den folkliga bildningen och den högre utbildningen vid läroverk. Det senare redogör historikerna Christina Florin och Ulla Johansson för i sin bok *Där de härliga lagrarna gro. Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914*.³⁵⁴ Deras studie visar att utbildningsivern vid läroverken ingick som en del av det borgerliga samhällets framväxt, där medelklassen utgjorde en ny och växande grupp bland befolkningen. Utbildningen blev också en viktig byggsten i det begynnande industrisamhället. Kunskap var en förutsättning för att samhällets olika sektorer skulle kunna utvecklas varför efterfrågan på utbildningsmiljöer och institutioner ökade. Utbildningsrevolutionen, som bidrog till en skolrevolution, var störst i Stockholm.³⁵⁵ I hela landet etablerades dock skolor för grundläggande folkundervisning. Florin och Johansson menar alltså att det inte enbart var tal om ekonomisk och teknisk förändring i 1800-talets samhälle. De betonar att det också förekom "en slags 'kulturrevolution', där utbildning och skolkunskaper blev allt viktigare samtidigt som börd och ärvda privilegier förlorade mark."³⁵⁶

Förutsättningarna för att kvinnor skulle kunna utbilda sig under senare delen av 1800-talet var dock begränsade,

³⁵⁴ Florin & Johansson 1993.

³⁵⁵ Spetze 2010; Spetze 1992.

³⁵⁶ Florin & Johansson 1993, 66.

om än det under seklet öppnades fler möjligheter än vad som funnits tidigare. I 1800-talets samhälle fanns en schablonmässig bild av vad som ansågs vara manligt och kvinnligt. Den avspeglades också inom skolans och utbildningens område. Folkskolereformen som genomfördes 1842 kom därför att bli betydelsefull för att alla skulle få samma rätt till grundläggande utbildning, oavsett kön och social bakgrund.³⁵⁷ Det var dock endast pojkar som var tillåtna att gå i de statliga läroverken där de fick grundläggande kunskaper i ämnen som krävdes för de högre utbildningarna. Om det fanns ekonomiska resurser i en familj kunde flickor få vidare utbildning i de (privata) flickskolor som inrättats som ett slags "svar" på männens läroverk. Flickornas utbildning var dock snarare avsedd för praktisk tillämpning än för vidare teoretiska studier. Den var således mer praktiskt nyttoinriktad än den som förmedlades vid (de manliga) läroverken. De kunskaper som flickorna fick genom flickskolorna var till för att användas i den borgerliga idealtypen av svenska hem som det nya svenska industrilandet skulle byggas på.³⁵⁸ Christina Florin och Ulla Johansson sammanfattar detta på följande sätt:

Den åtskillnad som i praktiken gjordes mellan könen i arbetsdelning, i lagar och förordningar och i familjen förstärktes på så sätt av utbildningssystemets könsliga uppdelning i gossläroverk och flickskolor. Utbildningssystemet var därför ett medel att befästa gällande definitioner av manligt och kvinnligt och därmed också den kvinnliga underordningen.³⁵⁹

Flickor tilläts att som privatister avlägga studentexamen år 1870. De svenska universiteten öppnades för kvinnor år 1873. Det var dock fortfarande omöjligt för dem att avlägga

³⁵⁷ Emanuelsson 1990, 26.

³⁵⁸ Florin & Johansson 1993, 123–125; Schånberg 2010.

³⁵⁹ Florin & Johansson 1993, 47–49.

examen i teologi eller juridik.³⁶⁰ Den första svenska kvinnan som avlade en doktorsexamen var Ellen Fries, som disputerade i historia år 1883 vid Uppsala universitet. Elsa Eschelsson blev den första kvinnan att disputeras i juridik år 1911, medan det skulle dröja ända till 1962 innan Eva Åsbrink som första kvinnan i Sverige blev doktor i teologi.³⁶¹

Fram till år 1927 var de statliga läroverken stängda för kvinnor, vilket alltså begränsade deras möjlighet till högre utbildning. Därmed var alltså kvinnor hänvisade till yrkesutbildningar som exempelvis sjuksköterska och lärare. Dessa yrken ansågs som respektabla och gav på så sätt kvinnorna i medelklassen en möjlighet att försörja sig på ett acceptabelt sätt.³⁶² Parallellt med att kvinnor fick möjlighet att arbeta inom nya statliga verk och nya kvinnoindustrier, arbetade kvinnor alltså kvar inom traditionellt kvinnliga yrkesområden. Dessa var främst vård- och omsorgsyrken som nu kom att professionaliseras. Det innebar att det efterfrågades utbildning och legitimation för att få utöva yrket. Exempel på sådana yrken är sjuksköterskor, barnmorskor och diakonissor.³⁶³ Historikern Gunhild Kyle menar dock att de befattningar som kvinnan hade rätt till inom dessa områden var de underordnade arbetena. Det handlade om "elementär undervisning men inte vetenskaplig, sjukvård men inte läkarkompetens, tjänster men inte ämbeten."³⁶⁴

³⁶⁰ SFS 1870:32 Qvist 1978, 102–103.

³⁶¹ För vidare information: se Ellen Fries, Elsa Eschelsson, Eva Åsbrink, *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (kommande).

³⁶² Emanuelsson 1990, 26–28.

³⁶³ Wikander 1991, 24.

³⁶⁴ Kyle 1987, 106. Historikern Agneta Emanuelsson vill dock hävda att ett undantag från mönstret kan noteras då det gäller de kvinnliga läkarna. År 1888 examinerades Sveriges första kvinnliga läkare, Karolina Widerström, och år 1900 fanns det i Sverige 15 kvinnliga läkare. Kvinnor hade haft rätt att studera medicin och hålla privat läkarpraktik sedan år 1870, men trots detta var de kvinnliga läkarna begränsade vad gällde att utöva sin profes-

Elisabeth Beskows utbildning

I Elisabeth Beskows familj skattades bildning och utbildning högt. Att tillägna sig ett digert kulturellt kapital ansågs som eftersträvansvärt. Likaså hörde hon till de förhållandevis få kvinnor som under 1800-talets sista decennier fick en tämligen gedigen utbildning. Men Elisabeth Beskow erhöll inte någon högre utbildning, även om hon troligtvis hade haft kapacitet att klara av en sådan.

Beskowska skolan

År 1867 grundade Elisabeth Beskows far Gustaf Emanuel Beskow Beskowska skolan, som var ett läroverk för pojkar. Samtidigt som skolan startades ledde han också arbetet med att bygga Blasieholmens kyrka som invigdes året efter, 1868. Dessa två stora projekt färdigställdes alltså ett par år innan Elisabeth Beskow föddes. Hon skulle komma att, något förvånande, börja sin skoltid inom Beskowska skolan – som enda flicka bland 300 pojkar.³⁶⁵ I sin minnesbok har Elisabeth Beskow skrivit följande om sin skolgång:

Då jag var sex år, sattes jag i första förberedande klassen i pappas skola, ensam flicka bland 300 pojkar. Ofta under de tre år jag gick där önskade jag, att mina kamrater varit flickor, eller ännu hellre, jag pojke. Som det nu var, hade jag icke mycket roligt av dem, då jag inte fick vara tillsammans med dem under rasterna. Det bestämdes så efter mitt första misslyckade försök att vara med skolkamraterna på gården. Knappast hade jag kommit ut till dem, förrän de alla störtade sig över mig för att ta mig om halsen, o i någon sorts

sion. Emanuelsson menar dock ändå att de kvinnliga läkarna, genom sin yrkesroll bröt de mönster som annars ansågs vara passande för kvinnor. Inte minst gav deras yrkesroll dem status och auktoritet att handla och agera i flera offentliga frågor. Se vidare Emanuelsson 1990, 26–28. För Karolina Widerström, se *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (kommande).

³⁶⁵ Beskow 1932, 19; Gunnarsson 1956, 20.

kärlek eller motsatsen vet jag icke, och förmodligen visste kamraterna det ej heller. Jag höll emellertid på att bliva kvävd av pojkarnas armar, innan min lärarinna [fröken Sophie Hultén, sedermera fru Almquist] kom och befriade mig. [– – –] Skillnaden mellan gosse och flicka kände jag skarpt och pinsamt och fick den föreställningen, att det var någon sorts skam att vara flicka.³⁶⁶

Så beskriver Elisabeth Beskow sin upplevelse att vara ensam flicka i en skola som var avsedd för endast pojkar. Det tycks dock ha funnits praktiska dilemman kring hur hon skulle benämnas i elevlistorna. Vid en genomgång av Beskowska skolans handlingar i form av bland annat förteckningar över eleverna är det svårt att finna Elisabeth Beskows namn bland de 300 pojknamnen. Ibland finns hennes namn angivet, medan hon i andra fall inte anges alls.³⁶⁷ Noteringarna är ojämna och inte kontinuerliga. Hon betecknas ibland som Elis. och ibland skrivs hon som Elisabeth. Exempelvis anges hon i den tryckta matrikeln för Beskowska skolans kataloger 1869–1899 under Andra förberedande klass som Beskow, Elis. M., födelsedatum och att hon började skolan höstterminen 1876.³⁶⁸ I klassböckerna anges hennes riktiga namn först höstterminen 1877 och då i samband med frånvaroangivelse. Hennes namn finns också angivet under Tredje Förberedande klassen V.T. 79 i volymen Betygskataloger.³⁶⁹

Vid en ytterligare jämförelse mellan den tryckta och den handskrivna versionen av inskrivningar visar den tryckta versionen att Elisabeth Beskow skrevs in på skolan

³⁶⁶ Beskow 1932, 19–20; För vidare information om Sophie Hultén (gift Almquist) se Beskow 1899, 78 och Sophie Almquist i *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (kommande).

³⁶⁷ Vid genomgång av Beskowska skolans arkiv (Matriklar över inskrivna elever D1 A:1, 1867–1905 och Klassböcker D1 C:2 1867–1886) finns inte Elisabeth Beskows namn angivet någonstans.

³⁶⁸ Beskowska skolan, Skolans kataloger 1869–1899 D5:1, 13.

³⁶⁹ Beskowska skolan, Betygskataloger – terminsbetyg D2 A:1–2.

hösten 1876. Det finns dock inte angivet i den handskrivna liggaren. Anmärkningsvärt är dock att hon den första gången som hon finns angiven i den tryckta versionen av liggare anges med förkortat namn vilket kan tolkas som ett pojknamn, Elis. Det är inget av de övriga pojknamnen som har förkortats på liknande sätt. Det är svårt att dra några säkra slutsatser när det gäller hur Elisabeth Beskows närvaro som elev vid Beskowska skolan har angivits, men det förefaller dock som att det inte har varit självklart hur hon skulle noteras. Om så hade varit fallet hade hennes namn kontinuerligt funnits med, på samma sätt som hennes bröders namn har angivits.³⁷⁰ Det kan möjligen ha varit så att det inte var helt självklart att Elisabeth Beskow skulle finnas officiellt registrerad som elev vid läroverket för pojkar. Osäkerheten kring hur vi skall tolka materialet är stor, men resultaten visar dock på att Elisabeth Beskows vistelse i Beskowska skolan inte var given och helt problemfri. Om det vittnar hon också själv, utifrån sin egen upplevelse av skolan.

Vilken sorts skola var det då som Elisabeth Beskow gick i under sina första tre skolår och som hennes far tog initiativ till att starta? Gustaf Emanuel Beskow skildrar i sina *Lefnadsminnen* bakgrunden till och beslutet att grunda en ny skola:

Min äldsta son var då 4 ½ år och borde redan inskrivas i Nya Elementarskolan, om han skulle få plats, när han hunnit vanliga skolåldern, ty i den skolan måste eleverna den tiden bilda kö för att komma in; de fingo oftast vänta två till tre år. Jag var dock ingen vän af den fria flyttningen, som den skolan åtminstone från början hade på sitt program, och de öfriga fasta skolorna, Maria och Klara, voro ännu mindre i min smak. Jag fick då först den tanken att söka samla en klass med jämnåriga till min son och med biträde af skickliga lärare föra dem fram till studentexamen. Ju mer jag tänkte där-

³⁷⁰ Se t.ex. Beskowska skolan Skolans katalog 1869–1899 D5:1, 11.

på, mognade omsider beslutet att uppsätta en fullständig skola. Min sons uppfostran hade gifvit mig första tanken på saken. Min innerliga önskan att få fritt sköta kristendomsundervisningen i en skola var den kraft, som mest verkade för beslutets mognad.³⁷¹

Elisabeth Beskows moster Vendla Emanuelsson återger i *Vintersol* (1900) sin observation till varför Gustaf Emanuel Beskow satte igång företaget: "Första impulsen till detta företag fick han, då han en dag hörde en lärare vid en av huvudstadens skolor tala hädande ord om en av den kristna församlingens heligaste handlingar. Och denne lärare undervisade i kristendom!"³⁷² Vendla Emanuelssona anger alltså i likhet med Gustaf Emanuel Beskow, att det var religiösa argument som avgjorde att skolan startades.

En annan viktig aspekt var språkundervisningen. Eleverna började läsa latin redan när de var åtta år, och latinet fortgick sedan som ett centralt ämne under de tio följande klasserna. Vidare bedrevs studier i franska, tyska, engelska och grekiska. Det privata läroverket blev ett stort företag att utöva föreståndarskap för, vilket Gustaf Emanuel Beskow också vittnar om då han noterar skillnaderna mot att ansvara för den kyrkliga verksamheten i Blasieholmens kyrka, där han alltså var predikant. Han skriver följande i *Lefnadsminnen*:

Ett kärt och dyrbart arbete var skolarbetet. Jag trufdes så innerligt väl bland mina gossar. Men det är ingen småsak att förestå ett stort läroverk med omkring 300 elever och några och tjuvu lärare och lärarinnor. Kyrkan på Blasieholmen och skolan på Mäster-Samuelsgatan öppnades samma vinter. Kyrkan gaf mig nästan inga svårigheter, blott tillfälle till en dyrbar verksamhet, visserligen förknippad med den underliga, obeskrifliga nöd, som jag tror åtföljer hvarje offentligt predikoämbete, där detta tages på allvar. Skolan gaf mig tillfälle till ett fullt ut lika dyrbart arbete, men här mötte svårigheter

³⁷¹ Beskow 1899, 77.

³⁷² Wikmark 1943, 73–74; Emanuelsson 1900, 100.

och pröfningar af mångahanda slag. Den, som skall förestå en skola, måste hafva starka nerver, vara fogsam, men bestämd och, den första och viktigaste af allt, kunna i verklig sann tro dagligen lämna sina bekymmer åt Herren.³⁷³

Det förefaller som om Gustaf Emanuel Beskow såg Beskowska skolan som en del av ett missionsprojekt, i vilket även Blasieholmens kyrka ingick. Syftet var att sprida evangeliet till fler människor men också att ge platser för en fördjupad kunskap om det kristna livets innebörd.³⁷⁴ I minnesboken *Vår skola som vi minns den. Beskowska skolan 1867–1937* sammanfattar Carl Svedelius vad han anser var skälen till att Gustaf Emanuel Beskow kunde göra en sådan succé:

Skolan startade vid en gynnsam tidpunkt. Beskows namn hade god klang inom vida kretsar av huvudstadens befolkning, var snart sagt på allas läppar. Hans, en ensam mans, stora kyrkobygge på Blasieholmen växte i höjden, säkerligen ett föremål för allmänt intresse. [– –] Det som skett var intet mindre än ett evenemang i huvudstadens kyrkoliv. Därom talades nog i de dagarna vitt och brett icke allenast i Stockholm. Mycket illvilligt prat frodades också. Beskow var en "läsarepräst" och då så... Han hade på 60-talet under sina predikoresor åtskilliga gånger kommit i delo med konventikelplakatet och så när burats in. Nidvisor, i vilka kyrkans namn, förvandlat till "Beskan", förekom, hörde man inte så sällan. [– –] Det måste erkännas att G.E. Beskow var en märklig man, som samtidigt byggde en kyrka med plats för 3000 åhörare och grundade en skola, som, medan han ännu hade ledningen därav, växte till ett högre fullständigt läroverk.³⁷⁵

Med tanke på i vilka sociala kretsar som familjen Beskow rörde sig och den ställning som Gustaf Emanuel Beskow hade i Stockholm vid tiden då skolan startades så var den

³⁷³ Beskow 1899, 80.

³⁷⁴ Beskow 1899, 60, 72–73.

³⁷⁵ Svedelius 1938, 18–19.

snart fylld av barn från samhällets övre sociala skikt. Gunnar Wikmark skriver: "Företaget hade ju också god framgång, manifesterad icke minst därav, att hertigparet av Östergötland, sedermera konung Oscar II och drottning Sophia, lät alla sina fyra söner inskrivas i skolan."³⁷⁶ År 1869 inskrevs prinsarna Gustaf (senare kung Gustaf V), Oscar, Carl och Eugen i skolan. Bland eleverna fanns flera kända namn, förutom Gustaf Emanuel Beskows brorsbarn Karl och Natanael Beskow, var Hjalmar Branting, Carl Svedelius, Verner von Heidenstam, Sven Hedin elever som skulle bli kända personligheter i sekelskiftets politiska och kulturella Sverige.³⁷⁷ Gunnar Wikmark ger sin tolkning och reflektion kring Gustaf Emanuel Beskows betydelse som skolman:

Genom att grunda sin skola gjorde Beskow en betydelsefull insats icke blott i det svenska undervisningsväsendets historia utan också och icke mindre i religiöst avseende. Genom den allmänna anda han försökte ingjuta i skollivet och i synnerhet genom sin undervisning i kristendomsämnet gav han skaror av svensk ungdom religiösa intryck, som åtminstone för många visade sig livsvariga.³⁷⁸

År 1882 överlämnade Gustaf Emanuel Beskow ledarskapet för skolan till rektor Carl Gustaf Bergman.³⁷⁹ Enligt Gunnar Wikmark var det "en viss meningsbrytning angående undervisningsplanen, närmare bestämt frågan huruvida latinet eller tyskan skulle vara det tidigast inlärdas främmande språket" som var anledningen till att Beskow valde att dra

³⁷⁶ Wikmark 1943, 76.

³⁷⁷ Sjöholm 1972, 40. Senare kända svenskar som gick vid denna skola var exempelvis Sven Bertil Taube, Olof Palme och Ulf Dinkelspiel.

³⁷⁸ Wikmark 1943, 79.

³⁷⁹ Svedelius 1938, 125; Beskow 1899, 82; Carl Gustaf L Bergman, *Svenskt biografiskt lexikon*, (art. av H. Rosengren), <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/18636> [hämtad 2016-07-10].

sig tillbaka. Gustaf Emanuel Beskow hade utverkat en ändring i läroplanen som innebar att tyskan blev första språket som eleverna fick lära sig. Detta motsatte sig "latinvännerna" och således ansåg Beskow att tiden var mogen att avsäga sig ledarskapet och lämna skolan till nya ägare. Vid den tiden hade dock Elisabeth Beskow lämnat Beskowska skolan och börjat i en skola avsedd för enbart flickor.

Löwenhielska skolan och Ateneum för flickor

Det verkar som om Elisabeth Beskows föräldrar hade uppfattningen att såväl söner som döttrar skulle få möjlighet att gå i skolan. Efter tre år i Beskowska skolan, som ensam flicka, beslöt dock föräldrarna att Elisabeth Beskow skulle flyttas till en annan privat skola, den Löwenhielska, som förestods av den tidigare nämnde Gustaf Samuel Löwenhielm. Han var lektor i moderna språk, gav ut läroböcker i franska och engelska och grundade också en skola. Att han var skolgrundare framkommer dock inte i uppslagsverk där Gustaf Samuel Löwenhielm finns angiven.³⁸⁰ Det skulle också kunna ses som en förklaring till varför skolan inte omnämns i förteckningar över skolor i Stockholm vid denna tid. Trots digra efterforskningar har jag inte heller lyckats att finna några efterlämnade arkiv från den löwenhielska skolverksamheten. Antalet mindre folkskolor i Stockholm var vid denna tid stort och alla förtecknades inte.³⁸¹ Förutom att Gustaf Samuel Löwenhielm var god vän till Elisabeth Beskows far, så gick också hennes äldre syster Anna i skolan som var avsedd endast för flickor. Det var också här som Elisabeth Beskow lärde känna

³⁸⁰ Gustaf Samuel Löwenhielm, <http://runeberg.org/authors/lowenhgs.html> [hämtad 2016-06-29].

³⁸¹ Se Spetze 1992.

Anna Löwenhielm, som skulle bli en av hennes bästa vänner.³⁸²

Efter att Elisabeth Beskow "läst privat några år", var det dags för henne att efter fjärde klass lämna Löwenhielmska skolan för att övergå till Ateneum för flickor.³⁸³ Skolan var en av dåtidens största flickskolor och startades av folkskolläraren Johan Löfvén.³⁸⁴ Skolvalet synes ha varit ett genomtänkt beslut av föräldrarna då Johan Löfvén var väl känd för familjen Beskow. Han och Gustaf Emanuel Beskow var samtida ledamöter i styrelsen för EFS, och Johan Löfvén kom att under decennierna kring sekelskiftet 1900 vara aktiv i EFS verksamhet.³⁸⁵ Vi har anledning att förmoda att han av Anna och Gustaf Emanuel Beskow sågs som en pålitlig skolföreståndare, då han i flera avseenden verkar ha haft liknande tankegångar och intresseområden att försvara som Gustaf Emanuel Beskow verkade för.

I likhet med Gustaf Emanuel Beskow hade Johan Löfvén startat en skola vid ungefär samma tid som Beskowska skolan startade. Till skillnad från Gustaf Emanuel Beskow var dock Johan Löfvén utbildad folkskollärare, och som nyutexaminerad sådan påbörjade han år 1876 sin karriär vid Stockholms folkskolor. Enligt artikel av Jan Garnert i *Svenskt biografiskt lexikon* började Johan Löfvén "nu regelbundet umgås i en liten krets som för bibelsamtal brukade träffas hos Johan Olof Lindgren, 'Trasskole-Lindgren'. Vid dessa sammankomster blev L uppmanad att som lärare ta hand om och ge undervisning åt de religiösa barn. Flera

³⁸² Beskow 1932, 24–25.

³⁸³ Beskow 1932, 25.

³⁸⁴ Ateneum för flickor, <http://runeberg.org/nfcn/0392.html> [hämtad 2016-09-11]. Arkivhandlingar från skolan finns endast tillgängliga från 1885 på Stockholms stadsarkiv, därför har inget material från denna tid kunnat gås genom.

³⁸⁵ Larspers 2012, 255.

föräldrar var oroliga för sina barns fostran i folkskolan.”³⁸⁶ Vi känner igen motiven till varför Beskowska skolan skulle startas. Det verkar ha funnits ett gemensamt behov av och efterfrågan på skolor där föräldrarna kunde vara säkra på att deras barn skulle fostras i en ordning och en ideologi som var i enlighet med den som de själva förespråkade.

Det finns endast knappa uppgifter om Elisabeth Beskows tid på Atenum för flickor, men av Maja Beskows bok om Runa får vi veta att Elisabeth Beskow gick i skolan till och med åttonde klass.³⁸⁷ Det måste betraktas som en lång skoltid för en flicka under 1870- och 1880-talet. Frågan var dock vad Elisabeth Beskow och hennes syster Anna skulle göra med sin utbildning. För trots att det framstår som om det skulle ha funnits en form av jämlik tanke när det gällde syskonen Beskows utbildning så fanns det ändå en skillnad i hur den ende överlevande sonen Bernhard Beskows utbildningsväg såg ut jämfört med systrarnas. Bernhard Beskow blev så småningom filosofie doktor och arbetade som lektor. I Atenum för flickor framhölls kontinuerligt att kvinnans plats och funktion i samhället primärt skulle vara i hemmet. Enligt Jan Garnert fanns ett tydligt drag av särartstanken i skolan. Kvinna och man hade olika uppgifter, för vilka det var viktigt att förberedas inför under skoltiden:

Undervisningen vid skolan var i flera avseenden särpräglad. Så togs t ex ämnet huslig ekonomi eller hushållslära upp på schemat för flickskolan redan 1891. Orsaken var den oro man kände för att kvinnans intellektuella bildning skulle gå så långt att hon försummade att förbereda sig för sina speciella livsuppgifter inom hemmet som husmoder.³⁸⁸

³⁸⁶ Johan Löfvén, *Svenskt biografiskt lexikon*, (art. av Jan Garnert), <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/10058> [hämtad 2016-12-10].

³⁸⁷ Beskow 1932, 25.

³⁸⁸ Johan Löfvén, *Svenskt biografiskt lexikon*, (art. av Jan Garnert), <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/10058> [hämtad 2016-12-10].

Utbildningen för flickor var således i första hand inriktad på att vara en resurs i deras förväntade roll som maka och mor. Ingen av dessa kom att bli Elisabeth Beskows eller hennes syster Anna Beskows livsuppgift. Andra sysslor av estetisk art väntade istället systrarna. Anna Beskow valde målandets väg och blev konstnär, medan Elisabeth Beskow hellre ville tjäna i praktisk gärning. Sjuksköterskans kall upplevde hon som den väg hon skulle vandra.

Meningsfull sysselsättning – möjlig utbildning

Enligt Maja Beskow hade Elisabeth Beskow tillräckliga kunskaper att klara av högre utbildning: "vad hade eljest varit naturligare, än att en så rik begåvning som Elisabeth hade förvärvat sig akademisk bildning. Hon hade utan svårighet klarat både en filosofisk och teologisk examen."³⁸⁹ Men det hörde vid den tiden till undantagen att kvinnor genomgick någon form av högre utbildning. Om de skulle ha någon vidareutbildning över huvudtaget efter den sexåriga folkskolan var det i så fall inom det praktiska området, en kurs inom en hushållsskola, att gå på lärarinneseminarium, på gymnastiskt institut eller att utbilda sig till sjuksköterska. Elisabeth Beskow skriver i sin minnesbok följande reflektioner om hennes väntade liv som borgerlig flicka:

Sedan jag slutat skolan, hade jag just ingenting annat att göra än att ta lektioner i franska och ridning, stoppa mina strumpor, brodera och sy en och annan blus åt mig själv, gå ut och gå med A.L.-m [Anna Löwenhielm, min anm.] och skriva vers för skrivbordslådan. Allt det där kunde ju vara angenämt nog, men tillfredsställde ej mitt växande krav på att få göra nytta i livet. Jag var ung och frisk och hade fullt upp av allting. Jag längtade att få ge min ungdom, min

³⁸⁹ Beskow 1932, 77.

hälsa och mitt jordiska goda åt dem, som intet hade av allt detta, åt de sjuka och fattiga.³⁹⁰

Elisabeth Beskows sätt att uttrycka sin längtan efter att få bidra med något meningsfullt kan ses som en tidsmarkör. Historikern Åsa Andersson har i sin avhandling om kallelstens betydelse för sjuksköterskeyrkets formering under åren 1850–1930 visat hur begreppet kallelse under en första fas var direkt kopplat till den kristna tanken om yrket som en direkt kallelse från Gud.³⁹¹ Under åren kring sekelskiftet 1900 kopplades kallelsen inte längre direkt till den kristna trosföreställningen om människans livsuppgift som guda-given. Fortfarande ansågs kallelsen komma från Gud, men det uttrycktes inte i direkta ordalag.³⁹² Det var dock ett vanligt "kall" bland borgerlighetens döttrar, att de kände sig manade att ge sig in på vårdens bana och att anta sjuksköterskans syssla. Samtidigt förekom en pågående, nästintill att likna vid värvningskampanj bland det högre samhällsskiktets döttrar till sjuksköterskans uppdrag.³⁹³ För att det svenska hälso- och sjukvårdssystemet skulle kunna byggas ut och bli tillgängligt för många krävdes mycket och billig arbetskraft. Den var ypperlig att hämta bland flickor från en borgerlig miljö och medelklass.

Elisabeth Beskows föräldrar ansåg dock inte att det var inom sjukvården som dottern skulle sysselsätta sig. De försökte istället få henne på andra tankar och föreslog att hon skulle bli sjukgymnast.³⁹⁴ Även detta yrke var ett respekterat alternativ för borgerlighetens döttrar.³⁹⁵ På Atenum för

³⁹⁰ Beskow 1932, 81.

³⁹¹ Andersson 2002.

³⁹² Andersson 2002, 38–39.

³⁹³ Emanuelsson 1990; Andersson 2002.

³⁹⁴ Beskow 1932, 81.

³⁹⁵ Ottosson 2005, 303–308; Yttergren & Bolling 2016, 198–200.

flickor hade just gymnastik varit ett obligatoriskt skolämne, vilket långt ifrån var självklart på alla skolor.³⁹⁶ Elisabeth Beskow påbörjade sjukgymnastutbildningen vid Arvedsons Gymnastiska Institut (AGI) som hade öppnat 1887. Utbildningen var en av tre befintliga sjukgymnastutbildningarna i Sverige på 1880-talet.³⁹⁷ Efter en termin på AGI lämnade Elisabeth Beskow dock utbildningen eftersom hon inte trivdes med arbetet.³⁹⁸

Ånyo tog Elisabeth Beskow upp frågan om sjuksköterskeutbildning med sina föräldrar och hon återger i sin minnesbok att denna gång gjorde hon det mer bestämt. Hon skriver: "I september 1892 framställde jag min önskan till mina föräldrar att få bli sjuksköterska och gjorde det mer målmedvetet och bestämt än förr. Min begäran mötte förvånansvärt litet motstånd. Alltså var det första hindret övervunnet."³⁹⁹ I sina skildringar om hur Elisabeth Beskow gjorde sitt yrkesval är det främst hennes önskan om att få vara till samhällsnytta som lyfts fram. Hon framstår som givmild och generös och att hon skulle ha själviska avsikter framkommer sällan i hennes formuleringar. Dock fanns det ett sådant drag:

³⁹⁶ Från 1882 förekom det ett samarbete mellan Ateneum för flickor med Gymnastiska centralinstitutet (GCI). År 1900 utvecklades samarbetet och från 1900 fanns det möjlighet att gå en preparandkurs för de elever som ville söka vidare till GCI. Se vidare uppgifter i artikel om Johan Löfvén, *Svenskt biografiskt lexikon* (art. av Jan Garnert), <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/10058> [hämtad 2016-12-10].

³⁹⁷ Sjukgymnastutbildningarna i Stockholm gavs vid GCI och AGI. En tredje utbildning fanns i vid Sydsvenska Gymnastik-Institutet i Lund. Se Ottosson 2005, 73; Yttergren & Bolling 2016, 197, 213; Arvedsons gymnastikinstitut, https://sv.wikipedia.org/wiki/Arvedsons_gymnastikinstitut [hämtad 2016-12-10].

³⁹⁸ Beskow 1932, 81.

³⁹⁹ Beskow 1932, 82.

Jag längtade att få lämna mitt lättjefulla liv och slita ut mig för dem. Även för min egen skull längtade jag till sjukvården. Jag kände det farliga i ett dådlöst liv som mitt, särskilt med min drömmande läggning. Oföretagsam av naturen, behövde jag ett kall, som tvang mig till arbete. Jag kände, att jag skulle komma att gå under på något sätt om jag ej fick ett sådant.⁴⁰⁰

Elisabeth Beskow var en kvinna med begåvning för att klara olika sorters studier, inte minst var hon duktig i språk. Men tiden, hennes sociala sammanhang och efterfrågan bidrog med stor sannolikhet till att det var just sjukvårdens område som framstår ha lockat så starkt. I de olika citat som angivits ovan ser vi dock att hon också ger uttryck för att hon har en "drömmande" natur. Det som hon i sin ungdom trodde skulle kunna bli hennes största last, kom att i ett senare skede bli hennes största tillgång och rikedom, det vill säga hennes förmåga att dikta och skriva berättelser. Men först skulle hon i praktik få pröva på vad det innebar att vara sjuksköterska, och tillika erfara hur hennes fysiska hälsa skulle sätta gräns för hennes fortsatta arbete inom sjukvården.

Sophiasyster med hjärtsnurr

I november 1892 påbörjade Elisabeth Beskow sjuksköterskeutbildningen vid Sabbatsbergs sjukhus. På sjukhuset fanns två olika utbildningar. På den ena, Röda Korsets sjuksköterskeutbildning, fanns ingen ledig plats. Elisabeth Beskow fick därför rådet att tillfråga husmodern på Sabbatsberg, som var föreståndare för den ettåriga kursen, om det fanns plats där. Elisabet Dillner, tidigare rektor för Uppsala sjuksköterskehems sjuksköterskeskola, beskriver denna utbildning i sin bok *Sjuksköterskeutbildningen inom*

⁴⁰⁰ Beskow 1932, 81.

Röda Korset 1866–1904. Hon förklarar att Sabbatsbergs sjukhus hade sin egen sjuksköterskeskola från och med 1883, och att den från 1891 fick allt fastare former. En husmoder anställdes på sjukhuset som fortsättningsvis ansvarade för utbildningen. Det var således denna utbildning som Elisabeth Beskow påbörjade.⁴⁰¹

Inom vårdområdet var den praktiska delen av yrkesutbildningen viktig och prioriterad. Eleverna utgjorde samtidigt en betydelsefull del av arbetskraften vid sjukhuset och Elisabeth Beskow beskriver hur hon i detta praktiska arbete fick assistera vid operationer, vaka vid sjuk- och dödsbäddar samt lära sig bädda sängarna på rätt sätt.⁴⁰² Hon skriver i sin minnesbok:

Arbetsamt var det på avdelningen, men jag njöt av att gå där i salen med alla dessa sjuka omkring mig och ha mitt arbete bland dem. Jag tyckte äntligen jag hade rättighet att leva, och jag kände tillfredsställelse av att, efter mitt lättjefulla och själviska liv, känna, hur jag arbetade för andra. Livets och dödens allvar kom mig nära, och lidandet låg utbrett för mina ögon, med det tyngde icke ner mig. Att människor lida hade jag vetat förr, nu såg jag det framför mig och kände en viss lättnad genom att jag icke drog mig undan det längre, utan gjorde det lilla jag kunde för att lindra.⁴⁰³

Elisabeth Beskow var verksam vid tre olika sjukhus under det dryga ett och ett halvt år som hon utbildade sig till sjuksköterska. Efter att ha tillbringat sex månader på Sabbatsbergs sjukhus hade hon också kommit i kontakt med Sophiasystrarna, det vill säga sjuksköterskor som var utbildade vid Sophiahemmet. Där var utbildningen ett halvår längre, alltså 18 månader.⁴⁰⁴ Elisabeth Beskow ansåg sig be-

⁴⁰¹ Dillner 1934, 137; Emanuelsson 1990, 40–41.

⁴⁰² Beskow 1932, 84–86.

⁴⁰³ Beskow 1932, 86.

⁴⁰⁴ Emanuelsson 1990, 42.

höva mer kunskap för de uppgifter som väntade henne: "Jag kände mig också svag och oduglig för det stora kall jag valt och tyckte, att jag väl behövde Sophiahemmets längre elevkurs." Vid samma tillfälle anger hon dessvärre hur hon började känna av sina hjärtproblem: "mitt hjärta dallrade 200 slag i minuten, och min kraft var därefter. Jag sade dock ingenting till någon om hur illa jag mådde, allra minst hemma, av fruktan att ej få ägna mig åt sjukvården, ty det ville jag nu mer än någonsin."⁴⁰⁵ Elisabeth Beskow började sin kurs på Sophiahemmet i november 1893. Hon anger hur hennes känsla för att påbörja den utbildningen var större och djupare än då hon blev elev vid utbildningen på Sabbatsbergs sjukhus:

Nu var det icke oron för att ej kunna se sjuka, som anfäktade mig, utan andra sensationer. Det steg jag nu tog var mer bindande, ty efter provmånaden skulle jag stanna som sköterska i tre år." [– – –] Fordringarna på sköterskorna voro stora där, och som pappa var medlem av styrelsen skulle han också och inte bara jag komma att stå med skammen, om jag ej kunde motsvara fordringarna. Allt detta gjorde mig bävande.⁴⁰⁶

Gustaf Emanuel Beskow var både präst/själasörjare och medlem i styrelsen för Sophiahemmet under åren 1889–1897.⁴⁰⁷ Far och dotter möttes på Sophiahemmet, och Elisabeth Beskow skriver om detta: "Då träffades vi på sätt och vis i gemensamt arbete och kände den alltid starka samhörigheten oss emellan ytterligare stärkt."⁴⁰⁸ Historikerna Agneta Emanuelsson och Åsa Andersson framhåller båda hur sjuksköterskeutbildningen vid Sophiahemmet hade en tydligt kristen profil och eleverna på sjuksköterskeutbildning-

⁴⁰⁵ Beskow 1932, 88.

⁴⁰⁶ Beskow 1932, 90.

⁴⁰⁷ Beskow 1899, 96.

⁴⁰⁸ Beskow 1932, 94.

en sågs som blivande missionärer.⁴⁰⁹ Andakter och psalmsång var självklara inslag. Åsa Andersson skriver enligt följande:

Sköterskorna sjöng och läste religiösa texter för patienterna. Man tog även emot besök av lekmän och präster som ville hålla andaktsstunder på sjukhussalarna. Den religiösa delen av verksamheten leddes av hemmets själasörjare, pastor Gustaf Beskow, som knutits till drottningens sjuksköterskehem och som en gång i veckan höll andaktsstund för sköterskor och elever. Beskow blev sedermera hovpredikant och följde med till Sophiahemmet.⁴¹⁰

Tiden på Sophiahemmet innebar också att Elisabeth Beskow fick nya vänner som både skulle bli hennes släkt och vänner för livet. Dessa var Sophia von Essen och Valborg Keil, kallad Bia.⁴¹¹

Den tidvis tunga och arbetskrävande praktiska utbildningen kompletterades med en teoretisk kurs som avslutades med en tentamen. Utbildningen examinerades i juni 1894. Elisabeth Beskows hjärtproblem fortsatte dock under hela hennes utbildningstid. Hon var medveten om att de varslade henne om att sjuksköterskeyrket inte var ett lämpligt för henne.

Att lämna sjukvården var något jag ej ville tänka mig ens som en möjlighet, så innerligt trivdes jag med det arbetet. Ju mer jag kom in i det, desto ansvarsfullare kände jag det, och jag fann det alltför högt för mig. Men jag anade dock, att jag skulle tvingas att lämna det förr eller senare. [– – –] Emellertid återkommo anfallen och ingo ej mera över av sig själva. Det var tydligen bara en tidsfråga, hur länge jag skulle kunna hålla ut.⁴¹²

⁴⁰⁹ Emanuelsson 1990, 43; Andersson 2002, 97.

⁴¹⁰ Andersson 2002, 97.

⁴¹¹ Beskow 1932, 91–92.

⁴¹² Beskow 1932, 95, 96.

Innan Elisabeth Beskow blev tvungen att lämna sitt yrke hann hon med att arbeta på ytterligare ett sjukhus, det första i sitt slag i Stockholm, Serafimerlasarettet. Hon ger uttryck för att arbetet vid "Serafimen" var mer betungande än arbetet vid de tidigare anstalterna. Tiden vid Serafimerlasarettet varade endast en månad. Elisabeth Beskow fick då en ny "attack åt hjärtat" som slutade i en utgjutning i hjärtsäcken: "Då sade det sig självt, att den tid jag så mycket fruktat var inne. Jag nödgades lämna mitt älskade sjuksköterskekall."⁴¹³

Elisabeth Beskow ville förena sin önskan om att vara till hjälp för andra människor med att göra en viktig insats för det svenska samhället. Hennes vilja att arbeta inom vården verkar alltså ha varit betydelsefullt på både ett individuellt och övergripande plan. Samhället och sjukvårdsprojektets utbyggnad vid tiden runt sekelskiftet efterfrågade en stor mängd kvinnor som var villiga att gå in i denna uppgift. Att således göra det med en religiös övertygelse om att detta var det bästa sättet att tjäna sin Herre varken förmerade eller förringade betydelsen av att Elisabeth Beskow genom sin utbildning och, om än korta verksamhet, bidrog till en viktig samhällsinsats för att sjukvården i Sverige skulle kunna etableras. Detta stämde väl överens med både hennes teologiska och politiska grundsyn. Hon framhåller i sina olika texter att hon ville vara ett redskap för Gud på samma gång som hon ville tjäna sitt fosterland. Under decennierna kring sekelskiftet 1900 blomstrade nationalromantiken och nationalkänslan i Sverige och vi skall vidare få mer kunskap om hur detta både präglade och komplicerade Elisabeth Beskows grundinställning till livet. Vem skulle hon framför allt tjäna – Gud eller Fosterlandet?

⁴¹³ Beskow 1932, 98.

Ett nytt uppdrag

När Elisabeth Beskows livsdröm och upplevda kallelse var omöjlig att realisera uppstod återigen ett slags sysslolöshetens vakuum. Men den här gången hade hon en förväntan att en ny uppgift väntade henne:

Gud hade lett mig till sjukvården, och Han hade hjälpt mig igenom dag för dag. Nu ledde Han mig bort ifrån den, och jag hade intet annat val än att följa ledningen. Trots vemodet och saknaden, ja, jag kan säga sorgen, kände jag en stor och förunderlig glädje. Det var, som om Gud ville mig något och brydde sig så mycket om mig, att Han gjorde sig besvär med att leda mig mot min egen vilja. I den omständigheten, att det ej var människor, ej jag själv, utan Gud, som tog mig bort ifrån sjukvården, låg det för mig mer än tröst. Jag undrade mycket, vad Han skulle ge mig i stället för det Han nu tog ifrån mig. Ty fastän hjärtat hindrade mig från ett så strängt arbete som sjukvård, hade jag dock krafter till något mindre ansträngande.⁴¹⁴

I sin redogörelse för hur hennes första bok kom till skriver Elisabeth Beskow emellertid om samma händelse att: "jag såg mig dock om efter någon ny verksamhet, men ingen dörr öppnade sig. Intet annat gavs mig än att sitta hemma och göra just ingenting."⁴¹⁵ Så nog befann hon sig i ett vakuum, utan en vad hon betecknar som meningsfull sysselsättning – men hon hade en tro på att en uppgift väntade henne. Frågan var dock vilken.

Maja Beskow skriver att Elisabeth Beskows livsväg var kringgärdad av begränsningar, och vad gällde att börja skriva ner sina berättelser och att slå in på skrivandets bana var heller inget oproblemiskt val: "Naturen hade skänkt henne en spelande, rik fantasi, som spann skimrande trådar kring allt och alla, samt lätthet att forma tankarna i ord och

⁴¹⁴ Elisabeth Beskow ur Minnesbok, citerat i Beskow 1932, 98.

⁴¹⁵ Beskow 1923, 192.

i dikt. Men kvinnor, som voro behäftade med skrivklåda, betraktades då för tiden med misstänksamhet och ett visst förakt och gingo under namnet "blåstrumpor".⁴¹⁶ Blåstrumpa var en ironisk beteckning för skrivande kvinnor som hade sitt ursprung i 1700-talets England. Uttrycket började användas i Sverige under slutet av 1800-talet i samband med att allt fler kvinnliga författare etablerade sig. Att kallas blåstrumpa var i så måtto generellt inte något positivt.

Elisabeth Beskow trotsade dock risken att bli kallad "blåstrumpa" och började skriva berättelser. Hon gjorde det med det bestämda syftet att sprida det kristna budskapet, ge människor vägledning och att förmedla ett budskap om möjlighet till tro och försoning. Men hon betecknar sig aldrig som en predikant eller missionär. Hon ville heller aldrig tala offentligt, vilket hon ger uttryck för i brev till Maja Beskow. Det kan ha berott på hennes blyghet och dåliga hörsel.⁴¹⁷ Hon verkar också ha varit rädd för att tappa "fattningen" och bli "rörd" inför folkskaror.⁴¹⁸ I tidigare kapitel har vi fått bekanta oss med den sociala miljö som Elisabeth Beskow växte upp inom och de personer

⁴¹⁶ Blåstrumpor, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/blåstrumpor> [hämtad 2016-01-09]; Beskow 1932, 79.

⁴¹⁷ I brev till Maja Beskow 30.8.1917 beskriver sig Elisabeth Beskow som "halvdöv och helblyg". Se E.I.10. Brev 1916–1918.

⁴¹⁸ Angående blyghet hos Elisabeth Beskow se exempelvis Beskow 1932, 126. I brev till Maja Beskow 9.3.1909, 4 (se E.I.7. Brev 1908–1910) skriver Elisabeth Beskow också: "Att du uppträder och håller föredrag – bussigt gjort, jag beundrar dig uppriktigt! Jag skulle dött af det eller åtminstone gjort som 'salig Dumbom', som 'vid ingången kom af sig'." I brev den 25.4.1914 (det saknas noterat år, men brevets innehåll anger att det är 1914 brevet är skrivet) på s. 4 skriver Elisabeth Beskow: "Den 18, pappas begravningsdag, samlades hans forna nattvardsbarn och vänner till en minnesfest i Blasieh. Jag hörde ju ingenting af talen, och det var jag glad åt, då jag efteråt fick höra deras innehåll. Jag är rädd rörelsen skulle ha öfverväldigat mig, och det är min fasa att i sällskap inte kunna hålla känslan i tygel." Se E.I.9. Brev 1914–1915.

som fanns i hennes omgivning. Vi skall nu få möta de tankar vad gäller teologi och politik som också fanns runt henne och vars ideologi formade hennes egen föreställning om världen och tron. Detta låg till grund för hennes sätt att bemöta livet här på jorden men också att beskriva sina tankar om det som väntade hinsides.

Teologiska och politiska ställningstaganden

Elisabeth Beskow gjorde inte uppror mot det religiösa och politiska arv som hon fick med sig hemifrån. Så skulle lika gärna kunna ha blivit fallet. Ett exempel då så skedde är Frida Stéenhoff, som var dotter till Bernhard Wadström och som i sin tur var Gustaf Emanuel Beskows gode vän.⁴¹⁹ Historikern Christina Carlsson Wetterberg har i en biografi över Frida Stéenhoff visat hur denna använde sin skrivarförmåga till att formulera hur hon ville göra uppror och bryta med den miljö som hon var född och fostrad inom.⁴²⁰ I boken om Frida Stéenhoff lyfter Christina Carlsson Wetterberg fram hur Stéenhoffs uppväxtmiljö var nästintill identiskt lik Elisabeth Beskows.⁴²¹ Båda familjerna var ju en del av den nyevangeliska väckelsen och dess nätverk. Dött-

⁴¹⁹ I sina *Lefnadsminnen* anger Gustaf Emanuel Beskow Bernhard Wadström som "en af mina bästa vänner". Se Beskow 1899, 14. Ellen Hagen som blev politiker, landshövdingefru och aktiv inom kvinnornas rösträttsrörelse var också dotter till Bernhard Wadström. Se Carlsson Wetterberg 2010, 74; Florin 2006, 259. För närmare beskrivning av Frida Stéenhoff och Ellen Hagen se "Frida Stéenhoff" och "Ellen Hagen" i *Svenskt kvinnohistoriskt lexikon* (kommande).

⁴²⁰ Carlsson Wetterberg 2010.

⁴²¹ Carlsson Wetterberg 2010, 22–35.

rarna verkar dock inte haft kontakt och omnämner inte varandra i brev eller texter.⁴²²

Elisabeth Beskow valde att stanna i den lågkyrkliga miljön med pietistiska inslag och hon hade en markant konservativ politisk ståndpunkt. Högern var det parti som hon sympatiserade med. Men hennes inställning till tro och politik var inte konservativ i meningen att hon inte hade benägenhet att tänka i nya banor eller att förändra sitt eget sätt att leva. Elisabeth Beskow förefaller snarare haft ett modernt drag, så till vida att hon vågade pröva nya tankebanor och sätt att tolka sin omvärld. Hon gör det oftast i dialogform i breven till Maja Beskow. Det är också Majas Beskows egna ord om Elisabeth Beskows religiösa miljö som på ett bra sätt sammanfattar denna:

Den miljö, i vilken hon fostrats, var religiös. Det var Fosterlands-Stiftelsens första skede med den rosenianska väckelsens andevind och med denna ett vaknande intresse för lekmannaverksamhet. Det var söndagsskolans, bibelsamtalskretsarnas och missions-syfoöreningsarnas pingsttid. Och Gustaf Emanuel Beskow var en av budbärarna från den folkliga väckelsen till huvudstadens förnäma värld. [– –] Den nybyggda Blasieholmskyrkan, Beskowska skolan, som han grundat, och hemmet på Malmskillnadsgatan samt Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens lokal, Betlehemskyrkan (vid Sergelgatan) hörde till de andliga meningsfrändernas hemvist. Ofta satt en liten tyst flicka vid sin faders sida och lade märke till allt som försiggick omkring henne. Hon hade en stor iakttagelseförmåga och en för ett barn rent av otrolig religiös intuition.⁴²³

⁴²² I ett avseende skiljde de sig dock åt och det gällde skolvalet. Frida Stéenhoff gick till skillnad från Elisabeth Beskow på Åhlnska skolan, där flera av de senare "moderna, självförsörjande och emancipatoriska" kvinnorna i Stockholm fick sin utbildning. Åhlnska skolan var en av de mest ansedda flickskolorna i Sverige vid denna tid. I lärarkollegiet fanns bland annat reformpedagogen Anna Sandström. Se Carlsson Wetterberg 2010, 33. Jag har dock inte funnit några noteringar om att den Åhlnska skolan var ett alternativ för Elisabeth Beskows skolgång.

⁴²³ Beskow 1932, 80.

Inom den pietistiska, lågkyrkliga miljön var det viktigt att individen fattade ett eget avgörande beslut att vilja vara en bekännande kristen. Förkunnelsen som skulle leda fram till detta beslut kunde te sig olika. Inom den nyevangeliska väckelsen var det inte ovanligt att en sträng lagförkunnelse förmedlades till åhörarna, men den utmynnade ändå alltid i en försäkran om att Guds nåd alltid stod till buds för syndaren. Drag av liknande resonemang går att spåra i Elisabeth Beskows andliga och teologiska funderingar, som hon ofta ger uttryck för i breven till Maja Beskow. Troligen var hon präglad av faderns gudssyn som hade en tydlig luthersk förankring, och där nåden, förlåtelsen och försörningen samt Guds kärlek ingick som viktiga komponenter.⁴²⁴ Det förefaller också vara denna som hon själv vill förmedla vidare och som också kom att utgöra grundtonen i hennes författarskap.

Blasieholmskyrkan

Å ena sidan är det ganska enkelt att bestämma Elisabeth Beskows teologiska hemvist, å andra sidan är det inte lika enkelt att bestämma hennes församlingstillhörighet och kyrkolokal där hon firade gudstjänst och deltog i församlingsverksamhet. Det ligger nära till hands att anta att det var inom Blasieholmskyrkan som Elisabeth Beskow hade sin församlingstillhörighet. Det är delvis också sant, men hon var även verksam som söndagsskollärare för en klass pojkar i Betlehems kyrkan, firade gudstjänst i Jakobs kyrka eller hade gudstjänst med sig själv som enda deltagare.⁴²⁵

⁴²⁴ Se t.ex. Eriksson & Larspers 2016.

⁴²⁵ För Elisabeth Beskows deltagande i Betlehems kyrkans söndagsskoleverksamhet se Beskow 1932, 49–55; för exempel på hur hon deltog i gudstjänst i Jakobs kyrka se E.I.8. Brev 1911–1913, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 13.3.1915, 3; om hur Elisabeth Beskow håller gudstjänst med

Gudstjänstrummet i form av kyrkobyggnad var inte viktigast för Elisabeth Beskow i hennes religionsutövning. Tryggheten och gudstron fanns djupt förankrade inom henne och det fysiska rummet var därför av sekundär betydelse. Jag har inte heller funnit underlag som styrker att hon var föreningsmedlem i EFS, vilket med tanke på faderns aktiva insats i stiftelsen kunde ha tett sig som naturligt. En genomgång av matrikelmaterial i Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens arkiv har dock inte kunnat bekräfta att så skulle vara fallet.⁴²⁶

Blasieholmskyrkan hade likväl en central plats i familjen Beskows liv, och det var också där som Elisabeth Beskow konfirmerades. Blasieholmskyrkan var ett unikt bygge och man kan till och med kalla det för ett för sin tid unikt projekt. Gustav Emanuel Beskow är troligen också mest känd som initiativtagare till att starta detta projekt på Blasieholmen i Stockholm vilket skulle komma att få namnet Blasieholmens kyrka eller Blasieholmskyrkan, i folkmun vanligen kallad för "Beskan" efter dess upphovsman.⁴²⁷ Byggnaden uppfördes i hörnet Stallgatan–Blasieholmsgatan, på Blasieholmen. Den revs dock 1964.⁴²⁸

Gustaf Emanuel Beskows idé att bygga en kyrka föddes i samband med att den Evangeliska Alliansen år 1861

sig själv hemma se exempelvis E.I.8. Brev 1911–1913, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 12.5.1912, 4. För vidare information om Betlehemskyrkan (också kallad Engelska kyrkan) och dess koppling till den nyevangeliska väckelsen se Alm 2003, 183; Hofgren 1992, 51–53.

⁴²⁶ Genomgång av föreningsmatriklar från 1875–1909 och 1909–1923 innehåller inte Elisabeth Beskows namn. Riksarkivet Landsarkivet i Uppsala, Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen (EFS), Huvudarkivet, EFS D IV:1, Fören:s matriklar 1875–1909; EFS D IV:2 Fören:s matriklar 1909–1923. Det kan dock vara möjligt att andra förteckningar över medlemmar förekommit men de har inte kunnat återfinnas och finns inte i nämnda arkiv.

⁴²⁷ Beskow 1899, 80.

⁴²⁸ Holmblad 1992, 44.

höll en bönevecka i Betlehemskyrkan. Kyrkan hade plats för 1 100 personer, men var under denna vecka överfylld och behovet av en större kyrka gjorde sig påmind. Det fick Gustaf Emanuel Beskow att inse "behovet af en större kyrka i hufvudstaden att begagnas till sådana fria möten."⁴²⁹ Evangeliska Alliansen hade bildats i London 1846 och hade som syfte att vara en "trosgemenskap mellan enskilda kristna människor i olika protestantiska konfessioner."⁴³⁰ År 1853 bildades en svensk centralavdelning, vilken hade ett flertal underavdelningar ute i landet. Oloph Bexell beskriver alliansens syfte på följande sätt: "Tanken var att samla omvända människor med väckelsenit, och att det i ett sådant arbete gick att lägga de teologiska kontroversfrågorna åt sidan. Gemenskap blev viktigare än bekännelseenhet."⁴³¹

Om böneveckan som genomfördes i Stockholm 1861 skriver Ernst Newman att den gav så gott resultat "att den brittiska allianskommittén alltsedan dess årligen utfärdade en inbjudan till de kristna jorden runt att under den vecka, som börjar med första söndagen i januari, dagligen samlas till bön rörande för hela kristenheten betydelsefulla ämnen."⁴³² Newman hävdar att det var i samband med böneveckan som hölls i Stockholm 1865 som Gustaf Emanuel Beskow kom på tanken att en ny kyrka skulle behövas för att rymma alla de deltagare som kom. I Beskows egna *Lefnadsminnen* anger han dock att tanken föddes redan 1861 i samband med böneveckan i Stockholm.⁴³³ Gustaf Emanuel Beskow fick inspiration till hur byggnaden skulle kunna tänkas se ut under en vistelse i London sommaren 1862 då

⁴²⁹ Beskow 1899, 59.

⁴³⁰ Bexell 2003b, 40.

⁴³¹ Bexell 2003b, 40.

⁴³² Newman 1937, 233–234.

⁴³³ Beskow 1899, 59.

han besökte Spurgeons Tabernacle.⁴³⁴ Det var också denna byggnad som fungerade som förlaga till den kyrkobyggnad som slutligen stod klar för invigning 1868.⁴³⁵ Gustaf Emanuel Beskows syfte med den nya kyrkan var att bereda plats för möten där stora skaror kunde samlas.

Det är väl värt att notera att byggandet av Blasieholmskyrkan skedde under en tid när bestämmelserna kring konventikelplakatet fortfarande diskuterades. Konventikelplakatet tillkom i Sverige 1726 och förbjöd att fria gudstjänstliknande sammankomster hölls i hemmen utan att en präst fanns närvarande. Bestämmelsen ändrades 1858 för att i december 1868 i princip upphävas. Förordningens syfte var att hindra en konkurrerande verksamhet till den lutherska statskyrkan och att förhindra separatistiska rörelsers spridning.⁴³⁶ Det är med tanke på den i samtiden pågående diskussionen förstäligt att det var en viktig fråga för Gustaf Emanuel Beskow vilken ställning den nya kyrkan skulle ha "i formellt kyrkligt avseende".⁴³⁷ Gunnar Wikmark skriver i sin bok enligt följande:

Han önskade visserligen, att verksamheten skulle betraktas såsom kyrklig så till vida att högmässa efter Svenska kyrkans ritual skulle hållas varje söndag på eljes vedertagen tid [- -] i all övriga avseenden skulle kyrkan och verksamheten där vara fristående i förhållande till den allmänna kyrkliga organisationen. Pastorsbefattningen skulle vara en "fri prästplats", som icke tillsattes genom

⁴³⁴ Beskow 1899, 59. Beskow uttrycker följande: "När jag under min vistelse i London sommaren 1862 första gången kom in i Spurgeon Tabernacle, tänkte jag, att om jag någon gång skulle bygga en kyrka, skulle den bli lik detta Tabernacle, en stor, aflång fyrkant med två våningar djupa läktar, som gå rundt omkring och uppbäras af järnpelare, som räcka från golv till tak. Tanken tog i det afseendet ett slags form."

⁴³⁵ För en utförligare redogörelse av turerna kring förberedelserna inför byggandet se Beskow 1899, 59–72 och Wikmark 1943, 80–87.

⁴³⁶ För konventikelplakatets historia se Bexell 2003b, 38–39.

⁴³⁷ Wikmark 1943, 83.

vanlig omröstning i någon territoriell församling utan disponerades av en "styrelse av troende män".⁴³⁸

Blasieholmens kyrka kom således att inneha en alldeles speciell och unik ställning bland Stockholms kyrkor. Inger-Britt Holmblad skriver att "Beskows Blasieholmskyrka uppfördes för att fungera som väckelsekyrka inom Svenska kyrkans ram. Det var en kyrka för Jakobs församling i Stockholm och Beskow var präst i svenska kyrkan och predikade den rena evangelisk-lutherska läran. Högmässa firades varje söndag enligt Svenska kyrkans ordning."⁴³⁹ Detta bidrog alltså till att Blasieholmskyrkan var en plats där många kunde känna sig hemma. Biskopen i Lund, Edvard Rodhe, var en av dem som beskrev kyrkans öppna tillgänglighet för många:

Till pastor Beskow i Blasieholmen lyssnade man gärna. Man kunde med gott samvete höra honom, fastän han var präst, ty Blasieholmen var ingen riktig kyrka. Och man kunde med gott samvete gå till Blasieholmen, ty Beskow var i alla fall präst i svenska kyrkan och Blasieholmskyrkan var invigd enligt svenska kyrkans ordning.⁴⁴⁰

I domprosten Johan Theophil Brings artikel om Gustaf Emanuel Beskow i *Svenskt Biografiskt lexikon* anges att "Blasieholmen gav tillfälle till ökad predikoverksamhet inom huvudstaden under delvis friare former än det egentliga församlingsarbetet erbjöd. Den publik tillströmning, som B:s flitiga homiletiska insats framkallade, gav uttryck åt en sida av det andliga livet i Stockholm, vilken blev föremål för myc-

⁴³⁸ Wikmark 1943, 83.

⁴³⁹ Holmblad 1992, 44.

⁴⁴⁰ Rodhe 1930, 447–448; Österlin 1947, 31.

ken uppmärksamhet”.⁴⁴¹ Gunnar Wikmark poängterar lika-
ledes detta då han lyfter fram att det märkliga inte var att
kyrkans 3 000 platser var fyllda då den invigdes, utan

[...] att åhörarnas antal förblev i det närmaste lika stort under Beskows hela omkring trettioåriga verksamhetstid där. I första hand var det givetvis Stockholms egna invånare, som samlades i templet på Blasieholmen. Härtill kom att många kvinnor och män från landsorten, som besökte huvudstaden begagnade tillfället att höra den kände predikanten med egen kyrka.⁴⁴²

Vi kan alltså föreställa oss att Elisabeth Beskows barn- och ungdomsår innebar att hon var delaktig i gudstjänster i ett kyrkorum som var till brädden fylld med åhörare som kommit från när och fjärran för att lyssna till olika predikanter, vanligen hennes egen far, men det kunde också hända att det var andra präster eller predikanter som tjänstgjorde.

Beskow utförde icke all verksamhet vid Blasieholmskyrkan ensam. Med tiden anställde han andra präster såsom medhjälpare. [– –] gärna ställde Beskow sin predikstol till förfogande för tillfälliga talare, Bernhard Wadström, Wald. [Waldemar, min anm.] Rudin, biskop A. F. Beckman, lord Radstock, de danska lekmannaförkunnarna Möller och Andersen, amerikanaren Eli Johnson, P. P. Waldenström m.fl. Vad som i ett senare kapitel berättas om hur Beskow efter den waldenströmska stridens början stängde sin kyrka för Waldenström, visar emellertid, att han gav tillträde till Blasieholmskyrkans predikstol endast åt i hans mening pålitliga förkunnare.⁴⁴³

Det är intressant att notera de namn som anges som tillfälliga predikanter i Blasieholmskyrkan och som därmed också måste ha räknats till skaran ”pålitliga förkunnare”.

⁴⁴¹ Gustaf Emanuel Beskow, *Svenskt biografiskt lexikon* (art. av J.Th. Bring), <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/18133> [hämtad 2017-01-10].

⁴⁴² Wikmark 1943, 87.

⁴⁴³ Wikmark 1943, 90.

Bland de mer kända predikanterna fanns exempelvis Lord Radstock, vars egentliga namn var Granville Augustus William Waldegrave. Hans vistelse i Stockholm 1878–1879 var en anmärkningsvärd händelse som kom att få avgörande konsekvenser för den nyevangeliska väckelsen som spreds i Stockholm då. Kyrkohistorikern Lars Österlin har undersökt denna speciella kyrkohistoriska händelse och delgivit sina resultat i boken *Stockholmsväckelsen kring Lord Radstock* (1947).⁴⁴⁴ Lord Radstock skulle hålla ett föredrag i Blasieholmskyrkan på sin väg hem till London från en missionsresa i Sankt Petersburg. Mötet gjorde intryck på den högre stockholms societeten och Radstock bestämde sig därför att stanna i Stockholm ytterligare en tid.⁴⁴⁵ Oloph Bexell nämner om detta: "När officersfamiljer ur Stockholms högsta societet snart drogs in i väckelsen, berättade om sin omvändelse och dess konsekvenser väckte detta stor uppmärksamhet."⁴⁴⁶ Elisabeth Beskow var vid denna tid ett barn, men fanns med i den uppståndelse som skedde om än hon inte själv skrivit om den i någon av de texter som jag har studerat. Det hölls också så kallade salongsmöten, på slottet och i andra välbärgade hem inom den högre societeten i Stockholm. Ett av dessa hem var Gustaf Emanuel Beskows, och om än det kanske inte gjorde ett större avtryck på Elisabeth Beskow i meningen att hon skrev om händelsen senare i livet, har vi skäl att anta att hon antingen själv deltog och mindes, eller åtminstone fått händelsen återberättad för sig.⁴⁴⁷ Lord Radstocks besök i

⁴⁴⁴ Österlin 1947.

⁴⁴⁵ Österlin 1947, 26–27.

⁴⁴⁶ Bexell 2003b, 160.

⁴⁴⁷ Österlin 1947, 50–52; Ljunggren, 1992, 12. Även hos till exempel familjen Bernhard Wadström hölls salongsmöten. Se Carlsson Wetterberg, 2010, 30 med vidare hänvisning till Ellen Hagens samling (se not 38, 312 i Carlsson Wetterberg 2010).

Stockholm blev en avgörande händelse för hur verksamheten i Blasieholmskyrkan skulle komma att utvecklas. Det blev ett viktigt uppdrag för Gustaf Emanuel Beskow att ta ansvar för att de som kom till tro genom den radstockska väckelsen också fick sin andliga hemvist i kyrkan.⁴⁴⁸

Det som avgjorde vilka präster och pastorer som tilläts att predika i Blasieholmskyrkan var deras teologiska grundsyn. Den skulle överensstämma med en evangelisk-luthersk tolkning av det kristna budskapet. Samtliga namn på de präster och pastorer som predikade i kyrkan hade någon anknytning till den nyevangeliska väckelsen. Det framkommer dock en bredd även bland förkunnarna. Där fanns skarabiskopen Anders Fredrik Beckman, känd för sina sympatier med den lågkyrkliga rörelsen, men också P.P. Waldenström som nämnts om tidigare. De olika teologiska tolkningar som Waldenström och Beskow utvecklade innebär att de också kom till personliga meningsskiljaktigheter.⁴⁴⁹ Gustaf Emanuel Beskow kvarstod som präst och

⁴⁴⁸ Österlin 1947, 29–30, 78.

⁴⁴⁹ I Gunnar Wikmarks bok finns brevväxlingen mellan G.E. Beskow och P.P. Waldenström under åren 1876–1884 återgiven. Den kännetecknas främst av en underliggande vilja att försöka att överbrygga de olika teologiska ståndpunkterna genom en kristen broderskärlek. Med det förekommer också hårda ordväxlingar. Exempelvis finns det i ett brev från Beskow till Waldenström 23.3.1877 en passus som är överstruken i den brevkopian som enligt Wikmark finns att tillgå. Det innebär att det är Beskows tankar som han vill förmedla till Waldenström, men som sedan verkar ha strukits innan brevet slutligen skickades, och har således inte nått Waldenström. Beskow skriver: "En sak till, Waldenström – det är kärleken till din själ, som ger mig rätt att säga ännu ett ord: var rädd för världen och världskärleken. Det är farligt att bygga, det är farligt att vilja rik varda. Du strider om betydelse av Kristi kors istället för att hava det till din enda berömmelse, och under tiden ökas dina beundrare i tusental, dina skrifter gå som ingen annans, du kallas att predika överallt i landet, och dina predikningar lovprisas öppet i tal och skrift. Du är i strid med konsistorium och reder dig som en karl; dina inkomster växa, din förmögenhet ökas hastigt. Du bygger både i staden och på landet, du bygger en kyrka och ett tryckeri. – Ack, var

predikant i Blasieholmskyrkan fram till sin död 1899. Beskows svåger Fredrik Hammarsten blev strax före Beskows död ombedd att bli hans efterträdare som pastor.⁴⁵⁰

En av många viktiga verksamheter som kom att bedrivas i Blasieholmskyrkan var konfirmandundervisningen som Gustaf Emanuel Beskow ansvarade för.⁴⁵¹ Bland sina konfirmander hade han sina egna barn och sina brorsbarn.⁴⁵² Det var inte heller ovanligt att elever ur Beskowska skolan också gick och "läste" för Beskow. En genomgång av konfirmationsböckerna visade att klasserna var uppdelade efter kön. Bland flickorna som läste för Gustaf Emanuel Beskow finner vi bland annat Ellen Fries, den första kvinnan som disputerade i historia, Anna Mathilda Roos, som skulle komma att grunda Kvinnliga Missionsarbetare (KMA) och starta Mongolmissionen och Maria Cederschiöld som skulle bli journalist, kvinnorrättsaktivist och första kvinna att bli utrikeschef på en tidning.⁴⁵³

Elisabeth Beskow var yngre än dessa kvinnor och omnämns i förteckningen över nattvardsbarn för åren 1886–

och en av dessa faror är stark nog att kunna komma en människa på fall, och tänk då, huru mäktiga alla dessa faror tillsammans skola vara." Wikmark 1943, 320.

⁴⁵⁰ Wikmark 1943, 92; Hammarsten 1922, 13–14; Hofgren 1992, 68–69. Kyrkan såldes 1964 till Svenska Arbetsgivarföreningen och inkomsten av försäljningen delades mellan Stadsmissionen och Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen. De två organisationer som var kyrkans "två faddrar" enligt arkivbeskrivning till Blasieholmskyrkans stiftelse på Uppsala Landsarkiv. Vidare sägs: "Beskow, den sistnämndes förste expeditionsföreståndare, var ett instrument för dem båda." Se Stockholms stadsarkiv, Arkivförteckning, Sven Olsson, "Blasieholmskyrkostiftelsens arkiv".

⁴⁵¹ Hofgren 1992, 68.

⁴⁵² Beskow 1932, 13. EFS Särarkiv I:1, Blasieholmskyrkan DI:1 Konfirmationsböcker 1866–1899, Förteckning över "nattvardsbarn 1881–1882".

⁴⁵³ EFS Särarkiv I:1, Blasieholmskyrkan DI:1 Konfirmationsböcker 1866–1899, Förteckning över "nattvardsbarn 1871". För Anna Mathilda Roos och Maria Cederschiöld se *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (kommande).

1887. Bland hennes läskamrater finner vi Sven Hedins syster, Emma Charlotta Hedin och P.P. Waldenströms dotter, Elna Fredrika Waldenström.⁴⁵⁴ Den senare är mycket intressant med tanke på den splittrade relationen mellan P.P. Waldenström och Gustaf Emanuel Beskow. Jag har inte funnit någon ytterligare förklaring till varför P.P. Waldenström lät sin dotter vara "konfirmand" hos sin, vad litteraturen har framställt som antagonist, Gustaf Emanuel Beskow. Men kanske hade någon form av försoning skett mellan dem båda. I förteckningen står endast P.P. Waldenström angiven utan hustru. Han betecknas som "lektorn". Vid övriga namn står båda föräldrarna angivna.⁴⁵⁵ Även Elisabeth Beskows närmsta vän Anna Löwenhielm var konfirmand hos Gustaf Emanuel Beskow, men i årskullen efter Elisabeth Beskow.⁴⁵⁶ Således har Elisabeth Beskows teologiska och andliga hemvist klargjorts. Hur hon lät den implementeras i sitt liv skall vi nu studera vidare.

Det politiska intresset som en avgud?

Var går gränsen för en kristen människas politiska intresse? Detta förefaller ha varit en av de centrala frågor som Elisabeth Beskow brottades med i sitt vuxna liv. Hon var mycket politiskt intresserad och hade ett digert intresse för aktuella samhällsfrågor samt hur de påverkade människors sätt att förhålla sig till varandra. Men detta intresse och tidvis starka engagemang upplevde hon periodvis höll på att

⁴⁵⁴ EFS Särarkiv I:1, Blasieholmskyrkan DI:1 Konfirmationsböcker 1866–1899, Förteckning över "nattvardsbarn 1886–1887".

⁴⁵⁵ EFS Särarkiv I:1, Blasieholmskyrkan DI:1 Konfirmationsböcker 1866–1899, Förteckning över "nattvardsbarn 1886–1887".

⁴⁵⁶ EFS Särarkiv I:1, Blasieholmskyrkan DI:1 Konfirmationsböcker 1866–1899, Förteckning över "nattvardsbarn 1887–1888"

få henne att tappa riktningen som hon önskade hålla i livet; att främst rikta sin tro och tanke mot Gud.⁴⁵⁷

Elisabeth Beskows politiska hållning var i likhet med de teologiska idéerna, samstämmiga med faderns. Elisabeth Beskow hade en tydligt konservativ politisk uppfattning om samhället och sin omvärld, och hade en stark fosterlandskärlek och en försvarsvänlig hållning. Gustaf Emanuel Beskow var inte politiker i någon egentlig mening men blev efter ett visst valtumult 1887 riksdagsman för Stockholms stad i andra kammaren åren 1888–1890.⁴⁵⁸ Han tillhörde det protektionistiska partiet, som var ett konservativt parti och föregångare till dagens moderatparti. Partiet var försvarsvänligt och förespråkade höjda tullar på importerade varor.⁴⁵⁹ Hur mycket politik som diskuterades i det beskowska hemmet är oklart. Brevet till Maja Beskow skrev Elisabeth Beskow under en tid då det var mycket oroligt i Europa. Det rustades för ett kommande första världskrig och det förekom en rad olika preventiva satsningar, om vilka Elisabeth Beskow nämner i sina brev. Med stor iver anger hon till exempel sina sympatier för pansarbåtsinsamlingen som startade 1912. Hon bidrog med pengar och skriver till Maja Beskow: "Så din patriotism har dragit in dig i det verksamma arbetet för försvaret – det tycker jag om dig för! Självt har jag ingen lista men har gått in i pansarbåtsföreningen med hjärta och pengar."⁴⁶⁰

⁴⁵⁷ E.I. Brev 9. Brev 1914–1915, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 23.3.1914; 18.10.1914.

⁴⁵⁸ Wikmark, 120–130; Beskow 1899, 102–106; Andra Kammarens protokoll 1888, n:r 1, 5; Andra Kammarens protokoll 1888, n:r 2, 9.

⁴⁵⁹ Se Lewin 2002, 46–74. I samband med 1887 års val var tullfrågan som mest aktuell. I likhet med flera andra länder i Europa övergav Sverige frihandelsystemet och införde tullar på spannmål och industrivaror. Se Hedenborg & Kvarnström 2015, 185. Om tullfrågan se Carlsson 1994c, 94–99.

⁴⁶⁰ E.I. Brev 8. Brev 1911–1913, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 22.2.1912, 1.

Den ständigt återkommande frågan var dock hur hon skulle kunna få ihop sitt politiska intresse med sin kristna tro. För Elisabeth Beskow handlade det inte om att stillasittande bara "tro". Det handlade också om att agera. Men hur och för vad, och hur mycket hon skulle engagera sig, det var frågor som hon kontinuerligt funderade över. Hon såg dock de konservativas politik som ett "hjälpmedel" att väcka folk till den kristna tron. Men det skulle ske med hjälp av tro och bön. I brev den 1 mars 1914 skriver hon:

Det käns (sic!) så oroligt i själen vid tanken på Sveriges framtida öde. Fast jag har hoppet om Guds hjälp, är det ändå som att det högre lifsbehof inom en att hålla vingarna beredda till högre flygt i händelse kvisten, man sitter på, måste brista. Jag menar stärkandet af sitt medborgarskap i det rike, som ej är af denna världen och därför ej kan bäfva. Det knakar inte bara i vårt älskade Sveriges fogar utan i alla riken i Europa, och snart se vi nog det böljande folkhafvet i full storm. Nog tror jag som du, att det är striden mellan Krist och Antikrist, som blåser upp. O, Maja, att i den tiden få vara med och få stå på Kristi sida!!! Att få vara hans vittne och bli trogen – det vore något värdt!⁴⁶¹

Elisabeth Beskow hade inget till övers för socialdemokratin eller för liberalerna. Hon uttrycker till och med i brev att hon är glad åt när det blir en schism inom socialdemokratin.⁴⁶² Hon var likaså irriterad över dem som inte sympatiserade med samma linje som hon gjorde, vilket hon ibland far ut i kraftiga ordalag kring. Så sker exempelvis i brevet till Maja Beskow daterat den 22 februari 1912 där Elisabeth Beskow skriver om pansarbåtinsamlingen. Hon skriver enligt följande:

⁴⁶¹ E.I. Brev 9. Brev 1914–1915, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 1.3.1914, 1–2.

⁴⁶² E.I. Brev 8. Brev 1911–1913, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 9.4.1912, 3.

Att lumpenheten skulle sticka fram sin sotnäsa också i detta – ja framför allt just i detta storslagna och upplyftande, det var ju bara att vänta, ty sådan är lumpenheten. Men det ståtliga verket skall nog visa sig starkare än motståndet. Låt oss bedja, att det måtte kunna utföras så rent från biavsikter att det skall liksom glödande kol på ovännens huvud bränna bort det småaktiga och partisinnade hos våra ledande män.⁴⁶³

På samma gång tycks det dock som om Elisabeth Beskow har ett problem med hur hon skall hantera dem som inte tycker som hon. Ännu en gång använder hon sin tro för att försöka lösa detta inte minst moraliska dilemma för henne: Att hon inte kan älska sin fiende på det sätt som en kristen människa borde. Till Maja Beskow ställer hon frågan:

Har du tänkt på vår plikt som kristna att älska (1) Staff och Branting och den där Rosén och sådana alla? "Älsken edra ovänner!" När vi inga egna sådana ha måste vi öfva den kärleken på vårt lands fiender. Det är ohyggligt svårt, det känns (sic!) nästan som landsförräderi att försöka. Jag har tagit mig för att be för särskildt de där två topparna i vänsterkomplexet. Helst ville jag nog be ned eld af himmelen att förtära dem, men det vore att missbruka bönens privilegium att be så. Därför ber jag om deras omvändelse men kan inte låta bli att flicka (sic!) in en bön om att Gud måtte vända deras anslag mot dem till Sveriges väl. Det är inte utan att inte det ser ut som om han gjort så hittills.⁴⁶⁴

Hon ser det också som sitt uppdrag att finnas med och bevaka politiken och att vara med och dra sitt strå till stacken för att högern skall få framgång.⁴⁶⁵ Ett tydligt exempel på detta är när hon ger en direkt återblick av vad som

⁴⁶³ E.I. Brev 8. Brev 1911–1913, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 22.2.1912, 1.

⁴⁶⁴ E.I. Brev 8. Brev 1911–1913, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 22.2.1912, 1–3.

⁴⁶⁵ Se exempelvis E.I. Brev 9. Brev 1914–1915, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 21.2.1914, 3–4.

utspelade sig i Stockholm vid tiden för det stora Bonde-tåget. Till Maja Beskow ställer hon frågan:

Har du hört mycket om Bondetåget? Äfven om du läst allt som skrivits om det kan det aldrig jämföras med att ha varit med. Jag var i Blasieholmskyrkan med samtliga norrlänningarna!! Nedre boten och första läktaren full af en sympatiserande församling med lyftning i anletsdragen. Kring blomsterklädt altare stodo standarer i händerna på härliga starka bondemän. Nils talade till dem så att deras ögon tårades. Och psalmen "Vår Gud är oss en väldig borg" dånade mäktigt när alla reste sig och sjöng den. – sedan ordnade de sig utanför och tågade med sina vajande standar genom hänfödda människomassor upp till kungen. Du skulle ha sett dina norrlänningar, när de satt sig i gång på Blasieholmstorg och hänförelsen brast för omkring dem från fönster och balkonger och trottoarer. De sågo för förlägna ut och visste inte riktigt hur de skulle bära sig åt med all denna hyllning. Men så tog man tafatt åt mössan eller smålog upp mot någon balkong. Men så kom marschen i takt med hyllningen och snart viftade bondeleden lika lifligt som åskådarna. Det var ej hvarandra vi hälsade blott, utan tillsammans hälsade vi alla Sverige. Ännu när jag tänker på den historiska dagen går en rysning af högtlig glädje igenom mig, och det känns underbart att den var verklighet.⁴⁶⁶

Det råder inga tvivel om att Elisabeth Beskow är närmast hänförd över vad som händer i Stockholm vid denna tid. Det är svårt att avgöra vad som är vad här. Är det mötet mellan landsbygd och storstad som gör henne nästintill generad, är det fosterlandskärleken som nästan håller på att välta omkull henne i känslostormar eller är det ett uttryck för att hon här ser sin kärlek till Gud och Sverige i en gemensam aktion? Men så återkommer uttryck för känslan av att det ändå är något som inte är riktigt bra med denna

⁴⁶⁶ E.I. Brev 9. Brev 1914–1915, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 21.2.1914, 1–2. Fortsättningsvis skriver Elisabeth Beskow också om hur hon och hennes mor har bönder inackorderade i sitt hem. Således utgjorde deras hem ett bland många som inkvarterade bönder i Stockholm under dagarna som de samlades i huvudstaden.

översvallande kärlek till fosterlandet. Hon skriver om det till Maja Beskow:

Vet du jag har på sista tiden fått en tanke, som plågar mig därför att jag tror den är sann, och så träffar den själfva hjärtat i ens bröst. Jag undrar om inte fosterlandet i vår tid har blifvit en afgud för alla folk, också för oss. Den mest förföriskt gudslika och mest ädelt dyrkade af alla afgudar. Jag ligger själf i hängifenhets på knä för honom och kan ännu inte resa mig, fast jag tycker mig börja ana, hans egenskaper af afgud. När kärleken till fosterlandet blir starkare än kärleken till nästan så att man känner sig inte kunna med dem, som inte dyrka det, när kärleken till fosterlandet blir starkare än den af Jesus anbefallda och in i döden praktiserade kärleken till fienderna, så att man tycker sig fylla en helig offergudstjänst då man skaffar pansarbåtar och kulsprutor för att meja ned sina fiender – istället för att älska dem – är det inte afguderi? Jag hörde nyligen om en kristen högt stående officer, som fasar för det djäfulska i kriget och intages af den tanken att alla kristna i alla land böra neka att göra krigstjänst. Om de genomträngdes af Kristi ande så att de kunde göra det trots hänet – just från fosterlandsvännerna i sina länder – och trots straff, kanske fängelse och död, skulle de ej då kanske lyckas stjälpas upp och ned på världens tänkesätt, framtvunga respekt för sin kristendom och bereda väg för tusenårsriket? Den där tanken vill inte släppa mig, och, fast den pinar mig, vill jag inte släppa den. Den fördömer ju obarmhärtigt den försvarsentusiasm, som fyllt min själ och så mångas under det sista året! Jag bär försvarsmärket och sätter det på mina bref och ska nu betala in till den sista pansarbåtsinsamlingen – och jag gör det allt med glädje och kärlek, fast jag börjat undra, om jag ej borde skämmas i stället.⁴⁶⁷

Elisabeth Beskow brottas alltså under den period som jag studerat med hur stort utrymme hennes politiska intresse och engagemang ska få ta i hennes liv. När det hindrar och skymmer hennes livs viktigaste ställningstagande, att vara sin Herres tjänarinna och att ständigt ha sin blick riktad

⁴⁶⁷ E.I.9. Brev 1914–1915, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 18.10.1914, 3–6.

mot korset, då blir hon missmodig och skäms. När hon alltmer funderar på anledningen till sitt engagemang anar hon att det är för sin egen skull och inte för sin Herres. Det är då det tycks uppstå en paradoxal känsla och tanke hos henne, vad skall hon ta sig till med sitt politiska intresse?

Synen på kvinnofrågan och kvinnors rösträtt

När det gäller Elisabeth Beskows syn på kvinnofrågan ger hon inte uttryck för ett klart ställningstagande. Över tid verkar dessutom hennes uppfattning ändras. Själv utgör hon ett exempel på en av alla de kvinnor som levde i Stockholm decennierna kring sekelskiftet 1900 som var ogift, yrkesarbetande, ekonomiskt oberoende genom arv, självständig och politiskt intresserad. Man skulle nästintill kunna säga att hon var oberoende. Men det var hon inte. Ett av de tydligare tecknen på detta var just frågan om kvinnors rösträtt. Vid sex olika tillfällen tar hon upp frågan i brev till Maja Beskow.⁴⁶⁸ I det första brevet som hon nämner om ämnet frågar hon Maja Beskow hur hon ser på saken.

Hvad säger du om den stora rösträtsreformen? Nu är det bara vi kvinnor, brottslingarna, idioterna och konkursmän, som äro utan rösträtt i Sverige. Fint sällskap ha vi, det kan inte nekas! Dagny [tidskriften, min anm.] spottar och fräser väl som en katt, kan jag tänka? Det måtte ha varit en energisk kaffegäst som fick er båda att prenumerera på samma tidning!⁴⁶⁹

⁴⁶⁸ E.I.7. Brev 1908–1910, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 11.2.1909, 7; 22.1.1910, 2–3; 28.1.1910, 3; 7.2.1910, 2; E.I.8. Brev 1911–1913, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 20.7.1911, 2–3; 9.4.1912, 3.

⁴⁶⁸ E.I.8. Brev 1911–1913, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 9.4.1912, 3.

⁴⁶⁹ E.I.7. Brev 1908–1910, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 11.2.1909, 7.

Vid det andra tillfället, nästan ett år senare, har Elisabeth Beskow fått en förfrågan av journalisten och försvarsvännen Eira Hellberg om hon kan skriva om sin syn på frågan i tidningen *Dagny*.⁴⁷⁰ Elisabeth Beskow meddelar dock att hon inte avser att skriva något inlägg i någon tidning: "Det senare gör jag naturligtvis inte, ty tidningspolemik ligger fjärran från min röst, men säga denna min mening skall jag väl."⁴⁷¹ Hon fortsätter att uttrycka hur hon är "ganska likgiltig för rösträtten" och att hon inte tror "att det blir så mycket bättre ställt varken för oss eller samhället om vi få den, men jag tycker att vi böra ha den bara såsom den enklaste och mest solklara rätt. Det är underligt långt till vår likställdhet med mannen än trots all upplysning!"⁴⁷² Alltmer verkar det som att Elisabeth Beskow, liksom i frågan om fosterlandskärleken, kopplar samman ämnet med sin gudstro. I det tredje brevet där frågan omnämns skriver hon hur hon som kristen inte primärt är i behov av den politiska rösträtten för hon har redan tillgång till en annan sådan: "att den, som känner och har en rösträtt långt mera verksam än den politiska, nämligen börens, kan ju inte väntas kämpa så ifrigt för det mindre är, då hon redan har det största." Men om detta ville Elisabeth Beskow inte skriva i tidningen. Vad som höll henne tillbaka var hon inte säker på:

Jag är ej på det klara med om den känsla, som höll mig tillbaka, var mest besläktad med hans, som grävde ned sitt pund, eller med

⁴⁷⁰ Här avses troligen Eira Hellberg som var journalist, författare och försvarsvän. Under första världskriget var hon också krigskorrespondent. Se Eira Hellberg, https://sv.wikipedia.org/wiki/Eira_Hellberg [hämtad 2017-01-12].

⁴⁷¹ E.I.7. Brev 1908–1910, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 22.1.1910, 2–3.

⁴⁷² E.I.7. Brev 1908–1910, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 22.1.1910, 3.

andan i ordet om att ej utsätta sitt heliga för att försmädas genom att kasta sina pärlor för – ja för dem, som alls ej kunna fatta deras värde. Vilket tror du det var? Det egentligaste skälet var dock kanske det, att jag ej ville offentligt uppträda emot Eira, vilket det ju skulle ha blivit, helst som hon skrivit till mig och bett om bistånd i denna strid. Men jag skrev till henne min mening enskilt.⁴⁷³

Det är tydligt att Elisabeth Beskow ser rösträtten som en principiellt viktig rättighet, nästan som att den skulle vara naturgiven och självklar. Men för egen del förstod hon inte riktigt vad hon skulle ha den till. I takt med att frågan kom att bli allt mer politiserad var hon inte alls lika säker på att hon ville vara med och stödja rösträttsrörelsen.

Elisabeth Beskow läste också *Pennskaftet*, en roman av Elin Wägner som utkom samma år, 1910. Om denna skriver hon till Maja Beskow: "Jag har just läst 'Pennskaftet', en bok om rösträttskvinnor, för vilken Rösträtten intagit Guds plats. Av den väntas allt och för den offras allt. Men pigg och rolig är boken även om man retar sig på den."⁴⁷⁴

Elisabeth Beskow verkar dock ha varit en av medlemmarna i Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt (LKPR).⁴⁷⁵ Hon nämner inte när hon gick med i föreningen, men hon meddelar när hon lämnar den. Christina Florin anger i sin bok *Kvinnor får röst. Kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse* (2006) hur LKPR 1911 valde att lämna sin neutralitetslinje. Rörelsen kom därefter att stödja partier som drev frågan om kvinnors rösträtt, det vill säga liberaler och socialdemokrater. Det fanns en risk med

⁴⁷³ E.I.7. Brev 1908–1910, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 7.2.1910, 2.

⁴⁷⁴ E.I.7. Brev 1908–1910, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 28.1.1910, 3. Se Wägner 1910.

⁴⁷⁵ Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/landsforeningen-for-kvinnans-politiska-rostratt> [hämtad 2017-01-12].

att gå in som aktiv part i den partipolitiska diskussionen. Risken innebar att de kvinnor som sympatiserade med högern skulle komma att lämna rörelsen.⁴⁷⁶ En av dem som gjorde det var Elisabeth Beskow. Sommaren 1911 hade hon fått nog. Ännu en gång inleder hon samtalet genom att ställa en fråga till Maja Beskow:

Hur gör du med rösträtten nu efter L.K.P.R-s egenmäktiga tilltag att svika neutraliteten? Jag går demonstrativt ut med min 75öring, ty inte vill jag understödja agitation för de partier jag minst tillhör, och inte sätter jag vår rösträtt framom allt annat, fast jag nog sätter den långt fram. I synnerhet tror jag den kommer att göra gott mot prostitutionen, kriget, dryckenskapen och en del hävdvunna orättvisor.⁴⁷⁷

I april 1912 har Elisabeth Beskow kommit fram till att hon inte längre tycker att kvinnorna skall få sin rösträtt ännu – och hon hänvisar det till politiska motiv, att det inte vore av godo för landet. "Och vår rösträtt! Jag har kommit därhän att jag inte alls vill att vi ska få den än. Det vore bestämt inte bra för landet i sin helhet om än kanske för vissa detaljer – och landet framför allt!"⁴⁷⁸ Och därmed är allt tal om kvinnors rösträtt slutdiskuterat med Maja Beskow. Jag har heller inte funnit några andra noteringar om hur Elisabeth Beskow fortsättningsvis såg på frågan.

Det är svårt att få en bestämd uppfattning om Elisabeth Beskows egen syn på både gifta och ogifta kvinnors roll, ställning och kallelse. Hon uttalar sig på ett sätt som ger bilden av att hon menar att kvinnor skall få välja själva

⁴⁷⁶ Florin 2006, 50 med vidare hänvisning till litteratur angiven vid not 101, 318.

⁴⁷⁷ E.I.8. Brev 1911–1913, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 20.7.1911, 2–3.

⁴⁷⁸ E.I.8. Brev 1911–1913, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 9.4.1912, 3.

och de skall vara till nytta – samtidigt framhåller hon att kvinnor skall hålla sig till den uppgift som är dem given. Möjligen kan man här tänka sig att hon är präglad av den lutherska tanken att den uppgift som varje människa har blivit tilldelad skall personen också vara nöjd med och utföra. Dilemmat när det gäller kopplingen mellan kön och verk är ju dock att det inte bara finns en väg att utföra sin kallelse. Det blev inte minst hennes eget liv ett exempel på. Förutsättningarna kunde ändras och gav upphov till att nya vägar kunde prövas. Frågan som var aktuell var dock om vägarna för kvinnor skulle vara färre än de som stod till buds för män. Därom får vi inte ett klart besked från Elisabeth Beskow. Kanske kan frånvaron av ett samlat ställningstagande i synen på kvinnors roll och uppgift bero på att de förändringar som skedde under 1800-talets andra hälft var en förutsättning för hennes egen livsväg. Utan de reformer som öppnade möjligheterna för kvinnor hade hennes livsväg varit betydligt mer begränsad. Att då vidhålla en tydlig konservativ hållning som förespråkade att kvinnor i första hand skulle utöva uppgiften att vara maka och mor och inte ägna sig åt offentlig verksamhet blev omöjligt. Men härom får vi alltså inga tydliga besked i uttalanden som hon gör i breven till Maja Beskow eller i sin minnesbok. Tydligt är dock att Elisabeth Beskow företräder en komplexitet. Det är en dubbel bild som framträder, vilken jag menar inte är framskriven i tidigare biografier. Denna dubbelhet blir mycket viktig att ha med i tolkningen av Elisabeth Beskows verksamhet.

Kapitelsammanfattning

Det övergripande syftet med kapitlet har varit att kartlägga och analysera Elisabeth Beskows bildningsresa genom att studera hennes utbildning, yrkesval samt politiska och teo-

logiska ställningstaganden. Detta kan också samlas under det gemensamma begreppet kulturellt kapital. Vad det innebar för Elisabeth Beskows del har undersökningen bidragit med svar på. Tack vare att en rad reformer genomfördes under andra hälften av 1800-talet blev det möjligt för kvinnor att tillägna sig utbildning och kunskap på ett nytt sätt än vad som varit möjligt tidigare. Elisabeth Beskows utbildningsväg utgör nästintill ett skolexempel på hur en dotter ur en borgerlig familj, som hade intresse för bildning och kunskap, kunde se ut. Hon fick tidigt ta del av en omfattande grundutbildning, inte minst vad gällde språkkunskaper, och hon fick gå i flickskola till och med åttonde klass. Hon var således väl förberedd för att klara av en högre akademisk utbildning, men en sådan verkar inte ha varit aktuell. Istället började hon, liksom så många andra kvinnor inom det växande yrkesområdet sjukvården. Hon blev dock tvungen att lämna yrket beroende på fysiska begränsningar.

Elisabeth Beskow förblev ogift och nöjde sig inte med att bli försörjd av ett digert ekonomiskt arv. Det var således inte ekonomiska faktorer som drev henne att finna en annan sysselsättning än den som sjuksköterska. Istället valde hon författandet – men det skulle ha ett bestämt syfte. Hennes genomgående drivkraft och ambition var att i och genom hela sitt liv förmedla evangeliet till sina medmänniskor. Antingen skulle det ske som sjuksköterska eller som författare av uppbyggelseberättelser. Hennes längtan och drivkraft ser ut att ha varit tydligt förankrad i den miljö som hon hade sin hemvist i, både vad gäller hemmet, utbildningen och den andliga hemvisten. Genom sin far, Gustaf Emanuel Beskow, präglades hon både vad gällde synen på utbildning, bildning och teologisk uppfattning. Hon var "sin fars dotter" i så många avseenden. Familjens umgängeskrets och sociala nätverk verkar också ha fått stor

betydelse för att hon valde den yrkesbana som blev hennes. Sammantaget kom hennes bildningsväg och kulturella kapital tillsammans med tillgången av det omfattande sociala kapital som kartlades i kapitel 4 att utgöra förutsättningarna för hur Elisabeth Beskows habitus utformades, det som gjorde att hon agerade som hon gjorde, utan att vara någon strategi eller ha en speciell avsikt. Detta skall dock inte förväxlas med att hon hade ett bestämt mål med sin väg och sin verksamhet. Men målet hade troligen formats tidigt under hennes uppväxt inom den lågkyrkliga och pietistiska miljön. Ett enda var nödvändigt för henne, att i alla avseenden hålla blicken fäst på Jesus och att i allt lita till Guds nåd. Hon ger dock uttryck för att hennes aktiva politiskt- och samhällsintresserade person brottades med den grundläggande livsinställningen. I sökandet efter kunskap, bildning och förklaringar till omvärldens händelser verkar hennes kristna tro både vara en tillgång och en begränsning, om vi skall tolka hennes egna uttalanden. I ett retrospektivt perspektiv kan vi dock se att den kristna tron ingår som en viktig och oundgänglig del av Elisabeth Beskows kulturella kapital som kom att präglade hennes tolkning av sitt liv, sin samtid och de frågor som hon diskuterar. Hennes kristna tro är allt för henne. Den blir hennes avgörande resurs för sitt liv och den blir den avgörande förutsättningen för att hon valde att börja skriva uppbyggelseberättelser till vägledning, tröst och uppmuntran för sina läsare.

6

Att förmedla och bli bedömd

Under åren 1895–1928 gavs 51 av Elisabeth Beskows manus ut i bokform.⁴⁷⁹ De flesta av dem publicerades på Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens bokförlag, A.V. Carlsons bokförlag och J.A. Lindblads förlag.⁴⁸⁰ Böckerna publicerades i flera upplagor, vilket är ett tecken på att de hade stor spridning och lästes av många.⁴⁸¹ I följande kapitel är syftet dels att studera om och i så fall hur Elisabeth Beskow bemöter den moderna samhällsutvecklingen i sina böcker, dels att undersöka hur hennes böcker mottogs och bedömdes i sin samtid. En viktig aspekt att fokusera är hur Elisabeth Beskow låter moderniseringsuttryck korrespondera med det kristna budskapet och på vilket sätt. Vilka teman, berättelser och karaktärer använder hon?

I detta kapitel har olika typer av källmaterial använts. Jag har studerat 15 böcker ur Elisabeth Beskows produk-

⁴⁷⁹ Delar av kapitlet har tidigare publicerats i Lagerlöf Nilsson 2011 och Lagerlöf Nilsson 2009a. Se även Lagerlöf Nilsson 2014c.

⁴⁸⁰ Furuland 1999, 525. Se bilaga 1 för en förteckning över Elisabeth Beskows böcker.

⁴⁸¹ Uppgifter angående antal upplagor finns i bilaga 1. Det skall dock noteras att det är svårt att finna exakta uppgifter om hur många upplagor som böckerna trycktes i. Jag har angett den upplaga som jag funnit för det senaste tryckåret för boken. Det är dock möjligt att böckerna kan ha utkommit i ytterligare upplagor vars uppgifter jag inte har funnit.

tion utifrån det formulerade syftet.⁴⁸² Vidare används 12 skriftliga förlagsutlåtanden samt 31 anmälningar och recensioner ur svenska dagstidningar för att granska hur hennes bokmanus och böcker mottogs och bedömdes i samtiden.⁴⁸³ Jag har studerat de handlingar som rör Elisabeth Beskows böcker och som finns i de olika förlagens arkiv.⁴⁸⁴ Det är dock endast i Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens förlagsarkiv som skriftliga utlåtanden kring manusen finns arkiverade.⁴⁸⁵ Dessa har analyserats och redovisas för i kapitlet. På de två övriga förlagen fanns inga arkiverade förlagsutlåtanden. Elisabeth Beskows böcker anmäldes och recenserades också i allmän svensk dagspress.

Att spåra bokanmälningar och recensioner är ett grannliga arbete. För perioden 1895–1910 har jag lyckats kartlägga att 31 recensioner/bokanmälningar av Runas böcker finns publicerade. Det är möjligt att det kan finnas fler, men dessa är vad jag lyckats spåra fram. Elisabeth Beskows böcker recenserades/anmäldes i följande dagstidningar: *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter*, *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*,

⁴⁸² De böcker som ingår i undersökningen är följande: *Allt eller intet* (1895), *Hvardagslif* (1898), *Med blicken mot det osynliga* (1906), *Röster* (1909), *Af jordens stoft* (1910), *Hans moders Gud* (1914), *Han och hans hustru* (1915), *Grannarna i Västanfors* (1916) *Skalunga I* (1919), *Skalunga II* (1920), *Ols Barbro* (1921), *Hans ögons ljus* (1923), *Ekekronas* (1924), *Fader och son* (1925) och *Testamentet* (1927).

⁴⁸³ Förteckning över recensioner och anmälningar som ingår i studien finns i bilaga 2.

⁴⁸⁴ De arkiv som har gått igenom är Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens förlagsarkiv, J.A. Lindblads arkiv och arkiv från A.V. Carlsons bokförlag. I A.V. Carlsons bokförlags arkiv hittade jag inga handlingar som har koppling till Elisabeth Beskow. Det finns dock ett kontrakt mellan G.E. Beskow och förlaget som visar att fadern alltså gett ut böcker på förlaget tidigare. Kontraktet är daterat 24 december 1877. Se A.V. Carlsons bokförlag Kontrakt 1867–1920 F1:1.

⁴⁸⁵ Ett av utlåtandena omtalade samma bokmanus. Utlåtandena fanns därmed för 11 inlämnade manus.

Nya Dagligt Allehanda, Svenska Dagbladet, Svenska Morgonbladet, Sydsvenska Dagbladet Snällposten och Vårt Land. Om än antalet anmälningar och recensioner är begränsat menar jag dock att det utgör ett tillräckligt underlag för att få en uppfattning om innehållet i bedömningarna som framförs om Elisabeth Beskows produktion. Detta kan i sin tur utgöra grund för vidare och fördjupad forskning inom temat i framtida studier.

Det finns alltid en problematik behäftad med att göra ett urval av material. Något räknas in medan något annat räknas bort och kommer således inte med som underlag för undersökningen.⁴⁸⁶ Det viktiga är på vilka grunder urvalet har gjorts. Ett urval av vilka "Runa-böcker" som har bedömts som relevanta att ingå i studien har gjorts utifrån ett kvalitativt urvalskriterium. Det innebär att innehållet i böckerna har avgjort om de skall ingå i studien. Ett alternativt tillvägagångssätt i urvalsprocessen skulle ha kunnat vara att välja den metod som Åke Kussak tillämpat i sin undersökning, det slumpmässiga urvalet som kan ske genom lottning.⁴⁸⁷ I den tidigare nämnda metodartikel som jag tillsammans med Henric Bagerius och Pia Lundkvist har publicerat i *Historisk tidskrift* förordar vi dock en kvalitativ urvalsmetod. Vi motiverar det följande:

Den skönlitterära bokfloden är enorm och dess innehåll ännu mer omfattande. Hur skall då urvalet göras och motiveras? Utifrån antagandet att skönlitteraturen reflekterar och refrakterar samhället och kan hjälpa oss att säga något om den tid som den tillkommit i, faller det sig ofta naturligt att i första hand välja litterära verk som skildrar sin samtid snarare än att ge sig i kast med historiska romaner. [– –] Som vi ser det bör problemformuleringen vara styrande vid valet av litterära källor. Av det skälet förordar vi ett syste-

⁴⁸⁶ Bagerius, Lagerlöf Nilsson & Lundkvist 2013, 392–394.

⁴⁸⁷ Kussak 1982, 94.

matiskt och teoretiskt motiverat urval snarare än ett slumpmässigt.⁴⁸⁸

I samklang med detta har således urvalet för min undersökning av Runa-böcker gjorts. För att korrespondera med avhandlingens syfte har jag valt att studera teman som påverkas och aktualiseras av den i samtiden pågående moderniseringen. De teman som är framträdande och återkommande, och som därför ägnas vidare uppmärksamhet är således kärleken mellan man och kvinna; samspelet mellan klass, arbetarrörelse och kristen tro samt synen på kvinnans plats och uppgift.

Kapitlet följer en disposition där det fortsättningsvis redogörs för de tre angivna temana som Elisabeth Beskow behandlar. Därefter följer en redovisning av de förlagsutlåtanden som finns arkiverade och som visar hur i detta fall Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen bedömde hennes bokmanus. Vidare diskuteras hur Elisabeth Beskows litteratur mottogs av dagspressen i form av bokanmälningar och recensioner. Avslutningsvis avhandlas berättelsens dialogiska funktion, det vill säga hur litteraturen kunde användas för att debattera och diskutera aktuella ämnen och frågeställningar.

Kärlek och sedlighet som ett modernt problem

Ett av de mest framträdande temana i Elisabeth Beskows böcker är kärleken mellan man och kvinna. Huruvida temat var ett av författaren medvetet inlägg i den omfattande sedlighetsdebatt som stormade i olika forum under 1800-talets två senare decennier skall låtas vara osagt. Men den

⁴⁸⁸ Bagerius, Lagerlöf Nilsson & Lundqvist 2013, 393–394.

vid tiden aktuella debatten kom att påverka synen på relationen mellan man och kvinna.⁴⁸⁹ Att Elisabeth Beskow vid upprepade tillfällen behandlar temat menar jag verkar tyda på att hon ville bidra med inlägg i debatten, utifrån sin kristna syn på hur kärlek och äktenskap mellan man och kvinna skulle komma till uttryck. Men hon gör det inte på ett förenklat sätt, vilket jag skall återkomma till nedan.

Den offentliga debatten i ämnet uppstod i samband med att den kontroversielle nationalekonomen Knut Wicksell höll ett föredrag i Uppsala år 1880. I sitt anförande förespråkade han att preventiva åtgärder skulle vidtas för att hindra de sociala och ekonomiska problem som överbefolkningen, enligt hans åsikt, bidrog till.⁴⁹⁰ I föredragets kölvatten uppstod en omfattande debatt med flera olika inlägg och ståndpunkter.⁴⁹¹ Framför allt var det mäns så kallade "normala sexualitet" som hamnade i fokus.⁴⁹² Den legitimerade att borgerliga män fick besöka prostituerade, som i sin tur tvingades att inställa sig hos polis och läkare varje vecka för att garantera att de inte spred könssjukdomar. Paradoxalt nog kom dock debatten och diskussionen att främst handla om hur kvinnors sexualitet skulle kontrolleras, medan den

⁴⁸⁹ För en ingående redogörelse om sedlighetsdebatten och dess konsekvenser för synen på könen, tolkat ur ett teologiskt perspektiv se Hammar 1999, kap 5.

⁴⁹⁰ Sina idéer hade Knut Wicksell i huvudsak hämtat inspiration till från den engelske läkaren George Drysdales bok *Samhällslärans Grunddrag*, som utkom på svenska 1878. I den framhöll han hur sexuell avhållsamhet kunde leda till sjukdom hos både män och kvinnor. Detta blev därför föremål för diskussion hur man skulle lösa den samtida idén om den borgerliga ogifta kvinnans kyskhet. Männen hade full rätt att besöka prostituerade medan kvinnorna istället skulle få utlopp för sina behov genom en "förändligad kärlek". Dubbelmoralen var slående. Se Nolin, 1999, 186–187; Florin 2006, 74–75.

⁴⁹¹ Se Gärdlund 1956, Bredsdorff 1973 och Boëthius 1969, 63–74 för en ingående redogörelse över ståndpunkter och inlägg.

⁴⁹² Bredsdorff 1973; Manns 1997, 56–62; Nolin 1999, 186–189.

manliga driften alltså inte sågs som ett problem så länge den "naturligt" fick utlopp.⁴⁹³ Debatten fördes i flera olika forum om än det var ett som var mer framträdande, skönlitteraturen. Litteraturvetaren David Gedin skriver följande om detta i sin bok *Fältets herrar*:

Men även om debatten fördes i artiklar, föredrag och broschyrer tog den framför allt avstamp i skönlitteraturen. Litteraturen var [...] det traditionella och främsta forumet för att diskutera etiska problem, speciellt sådana som hade att göra med sedligheten. Där fick konflikterna mänsklig, individualiserad och offentlig utformning.⁴⁹⁴

Frågan rörde upp stämningarna, inte minst inom kyrkan. Bland annat var Martin Johansson och John Personne, biskopar i Härnösand respektive Strängnäs stift, flitiga debattörer.⁴⁹⁵ Gedin skriver vidare:

Visserligen tycks sexualfrågan ha uppfattats som ett mer brännande ämne – förmodligen för att den mer konkret rörde den borgerliga kärnfamiljens fundament och för att det innebar ett hot att överhuvudtaget väcka frågan – men religionsproblematiken var inflätad i den. Inte minst eftersom statskyrkan och dess tro var forumet för de värderingar som bland annat inkluderade sexualmoralen, och kyrkans funktion var att fungera som samhällets högsta instans i etiska frågor.⁴⁹⁶

Som Gedin framhåller spreder de "omvälvande" tankarna bland annat i den moderna romanen, som i flera fall framförde en annan tolkning av omvärlden än vad kyrkan tidigare hade gjort. Men det var inte bara i romanens form eller

⁴⁹³ Se vidare Swanström 2000 angående prostitutionsfrågan i Sverige under 1800-talet.

⁴⁹⁴ Gedin 2004, 92.

⁴⁹⁵ Martin Johansson var biskop i Härnösands stift 1888–1908 och John Personne var biskop i Linköpings stift 1910–1926. Se Lagerlöf Nilsson 2010b, 285.

⁴⁹⁶ Gedin 2004, 101.

vid sammankomster med föredrag som temat diskuterades. Det kom också att bli allt mer drastisk praktik av alternativa former att se på kärleken, och inte minst äktenskapet. Sålunda ingick exempelvis Knut Wicksell ett så kallat stockholmsäktenskap med rösträttsaktivisten Anna Bugge år 1889.⁴⁹⁷ Christina Florin skriver i sin bok *Kvinnor får röst* följande:

Äktenskapet som de unga tu stod i begrepp att ingå var varken kyrkligt eller borgerligt utan endast grundat på en personlig överenskommelse och ett kontrakt mellan de två. Skandalen blev enorm. Tidningarna skrev. Det talades om något i särklass sedeslöst, om konkubinatt, om otyglat lättsinne. Men Anna Bugge och hennes Knut Wicksell stod på sig – det konfessionslösa äktenskapet var en demonstration mot att kvinnor som gifte sig ställdes under mannens målsmanskap och sålunda blev omyndiga.⁴⁹⁸

I efterdyningarna av sedlighetsdebatten krävdes att kyrkan skulle gå i svaromål i frågan om kärlekstemat. Kyrkan stod dock inte svarslös inför kritiken som riktades mot den som institution, som företrädare och försvarare för en konservativ ordning. Inte minst var dess uppgift att försvara en "samhällsbevarande ordning" där äktenskapet utgjorde en av de grundläggande entiteterna. Kyrkan kom att se det som en angelägen uppgift att betona att kärleken både var Eros och Agape och att kärleken mellan man och kvinna (Eros) hade sitt ursprung, sin förankring och sin drivkraft i den grundläggande och livgivande kärleken mellan Gud och människa (Agape). Det gjorde man bland annat genom litteratur och inte minst genom uppbyggelselitteratur i form av skönlitterära texter, det som jag väljer att benämna som uppbyggelseberättelser. Elisabeth Beskows böcker är ett bra exempel på sådana berättelser.

⁴⁹⁷ Anna Bugge Wicksell, *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon* (kommande).

⁴⁹⁸ Florin 2006, 79.

Kärleken mellan man och kvinna som ett centralt tema

I majoriteten av Elisabeth Beskows böcker är temat kärlek. Det handlar såväl om kärleken mellan man och kvinna som mellan Gud och människa och hur det förekommer en ständigt kamp mellan dessa båda "kärlekar" i människors liv. Elisabeth Beskow menade inte att den andliga kärleken och den fysiska/mänskliga kärleken behövde ta ut varandra, men att de stundom ändå blev ämne för konflikt. Elisabeth Beskow ansåg att för att en man och en kvinna skulle ha ett harmoniskt liv tillsammans var det eftersträvansvärt att de hämtade kraft till den gemensamma kärleken hos Gud.

Själv levde Elisabeth Beskow som ogift och i ett brev till Maja Beskow i augusti år 1895, alltså samma år som hennes första bok *Allt eller intet* kom ut på Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens förlag, skriver hon:

Du har alldeles rätt i, att det är farligt att komma i något överspant förhållande till Jesus. Det har jag aldrig tänkt på. Men jag känner en så översvallande kärlek till Kristus, att jordisk lycka och kärlek därvid förefaller mig så *lätt* umbärliga. Möjligen kan det ju vara exalterat, ty även de människor, som stå Honom allra närmast, känna behov av jordisk kärlek och lycka och drivas ej bort från Gud därav, då jag däremot i sommar känt Kristi kärlek fullkomligt nog för mig. Jag skulle inte ens *vilja* ha någon jordisk lycka.⁴⁹⁹

I brevet uttrycker Elisabeth Beskow dels den ambivalens som hon återkommer till vid upprepade tillfällen om trosfrågor – en önskan att få leva som en hängiven kristen utan att det skulle bli "överspant", som hon själv uttrycker det i citatet ovan. Dels uttalar hon hur hennes längtan är att vara sin Herres tjänarinna och att detta är henne alldeles nog. Hon vill inte "ha någon jordisk lycka" som skulle kunna

⁴⁹⁹ Beskow 1932, 120.

hindra denna relation och detta självpåtagna uppdrag. Hennes uttryck om "jordisk kärlek och lycka" skulle kunna tolkas som att hon inte ville ha någon man eller familj.

Gunilla Gunner frågar i sin artikel om Elisabeth Beskow hade en egen erfarenhet av olycklig kärlek och som i sin tur påverkade hur hon låter exempelvis karaktären Ebba i hennes första bok *Allt eller intet* få erfara denna. Gunner resonerar vidare: "Det finns inte mycket som vare sig stödjer eller motsäger det. Varför hon inte gifte sig och på det sättet inte skaffade sig en familj har hon inte kommenterat."⁵⁰⁰ Orsaken till att Elisabeth Beskow aldrig gifte sig har inte heller jag funnit uttalad i direkta ordalag. Men på ett antal ställen i sina brev till Maja Beskow verkar det som om hon skulle vara tillfreds med sitt liv som ogift. I ett av breven säger hon att hennes fantasifigurer ger henne del av den värld som hon själv inte får uppleva: "Här har jag nu genomläst de första korrekturen på min nya bok: 'Han och hans hustru'. Så du ser att den handlar om det där lyckliga tillståndet, som jag så bra kan vara utan i verkligheten därför att jag har det i fantasien."⁵⁰¹ I ett annat sammanhang ger hon uttryck för liknande tankar då hon exempelvis skriver att hon tackar för alla sina ofödda barn.⁵⁰² Oavsett vilka egna erfarenheter som Elisabeth Beskow hade, eller inte hade, av en mänsklig kärlek debatterades temat flitigt under den tid då hon skrev sina böcker. Och att den diskussionen över huvud taget var uppe som

⁵⁰⁰ Gunner 2009, 317.

⁵⁰¹ E.I.9. Brev 1914–1915, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 21.7.1915.

⁵⁰² E.I.3. Brev (odaterat), brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow odat. Endast "Den 25", 12. Elisabeth Beskow skriver: "Men för den som får gå bort från denna tiden är det ljuvligt. Däremot beklagar jag alla barn som födas och jag kan ej hjälpa att jag finner det ohyggligt korttänkt af folk att skaffa hit sådana där små stackare nu till allt elände som blir. Jag kan inte säga vad jag är glad och tacksam för alla mina ofödda barn!"

ämne på en offentlig agenda var i sig kontroversiellt. Elisabeth Beskows böcker bör ses i ljuset av detta.⁵⁰³

Kärleken mellan man och kvinna framstår långt ifrån alltid som idealiserad och oproblematiserad i Elisabeth Beskows böcker. Snarare visas olika exempel på konflikter. I boken *Med blicken mot det osynliga* ges ett exempel på hur problematiseringen kring kärleken mellan man och kvinna kunde te sig i hennes berättelser. Handlingen i just denna bok utspelar sig i en borgerlig miljö och kretsar kring ett triangeldrama mellan makarna Göran och Marianne och sekreteraren Ulla. Göran bidrar med ekonomisk hjälp till Mariannes far, godsägaren Gerhard Rein, som har ekonomiska problem.⁵⁰⁴ Eftersom dottern Marianne är psykiskt bräcklig känner Göran stort ansvar, såväl ekonomiskt som socialt, för henne när det står klart att Gerhard kommer att dö inom kort. Göran föreslår Marianne att de skall gifta sig trots att det saknas all form av kärlek mellan dem. Marianne har inget emot det förestående giftermålet men hennes oförståelse för vad som skulle hända framkommer i följande resonemang mellan henne och Göran:

”Förstår du hvad det innebär, det jag ber dig om?” Hon såg frågande på honom; det var tydligt, att hon ej förstod det. ”Gå vi till din far och begär hans välsignelse, så är det för vår gemensamma framtid som man och hustru”, sade Göran högtidligt. Han reflekterade hvarken över sina eller Mariannes känslor. Hvad de båda hade att göra var honom så solklart, att känslan ej behöfde rådfrågas alls, den var utom räkningen. Marianne skulle stå ensam och öfvergifven vid faderns död, Boholm var mera Görans än hennes, och hon skulle för själfva sin existens vara beroende av hans ädelmod eller sitt eget arbete. Ett giftermål dem emellan skulle lösa alla ekonomiska svårigheter för henne, och äfven för honom göra ställningen enkel och klar. Därtill kom, att han visste Gerhard Reins

⁵⁰³ Se Florin 2006, 74.

⁵⁰⁴ *Med blicken mot det osynliga* 1906, 19.

önskan i detta fall, fast den taktfulle vännen aldrig på minsta sätt häntydt på något sådant.⁵⁰⁵

I den inledande delen av boken beskrivs Göran som den ansvarstagande försörjaren och beskyddaren. Handlingen överraskar inte läsaren inledningsvis. Istället följs den borgerliga genusföreställning som fanns under 1800-talets senare hälft: att mannen krasst uttryckt skulle vara den starke, den beskyddande och den ansvarstagande, som skulle ta hand om den bräckliga, svaga och värnlösa kvinnan. Framför allt skulle han ha ansvar för den ekonomiska försörjningen. För detta behövdes inte nödvändigtvis kärleksfulla och erotiskt laddade känslor. Men handlingen tar en vändning. Efter en tid insjuknar Marianne i en psykisk sjukdom som kräver att hon förflyttas från hemmet. Äktenskapet är olyckligt. Nu uppträder också den andra kvinnan som ingår i handlingen, Ulla Brese. Det uppstår kärlek mellan Göran och Ulla, vilket leder till att Göran vill skilja sig från sin sjuka hustru. Detta motsätter sig dock Ulla, och hon kämpar för att bevara sin moraliska hållning gentemot såväl Göran som Gud. För Ulla är det omöjligt att tänka sig en skilsmässa mellan Göran och Marianne, till vilken hon själv skulle vara anledningen. Göran är oförstående till att Ulla envist framhåller det otänkbara med att genomföra en skilsmässa. Han ställer Ulla till svars:

”Hvarför talar ni alltid om, att min hustru ska bli frisk igen?” frågade Göran Scotte med illa dold otålighet, då han och Ulla stod tillsammans i ett af de höga salsfönstren på Boholm och sågo stjärnorna tändas ute på det mörknande firmamentet. [...] ”Ni vet lika väl som jag, att hon aldrig blir frisk”, fortfor Göran, ”är det ej då bättre att se den sanningen i ansiktet än att försöka intala mig ett falskt hopp?” ”Det är alltid bäst att fasthålla hoppet, så länge det finns möjlighet, och så länge det finns liv, finns det hopp”, sade Ulla,

⁵⁰⁵ *Med blicken mot det osynliga* 1906, 23–24.

men kände utan att erkänna det, hur svaga hennes ord voro, ty hennes tal var ej ett sant tal, det förutsatte hos honom något, som ej längre fanns där, nämligen viljan att hoppas, och själf hyste hon väl knappast heller detta hopp, hon höll upp det blott till skydd.⁵⁰⁶

Ulla är kär i Göran och det gör det svårt för henne att framhålla tanken om äktenskapets varaktighet på ett trovärdigt sätt, både för sig själf och för Göran. I *Med blicken mot det osynliga* belyser Elisabeth Beskow bland annat vad ett äktenskap innebär, hur frågan om skilsmässa skall hanteras, huruvida skilsmässa över huvudtaget är möjlig och i så fall under vilka premisser. Ullas inställning representerar den traditionellt kristna synen på äktenskapet, vilken dock utmanas genom att skälen som Göran anger för skilsmässa framstår som rimliga och godtagbara. Parterna, Göran och Ulla, är inte eniga om vad som är giltiga grunder för en separation. För Görans del är känslorna för Ulla skäl nog, och eftersom frun är sjuk och intagen på anstalt ser han sig varken tvungen att fortsatt ha det huvudsakliga ansvaret för henne eller att kvarstå i det kärlekslösa äktenskapet. Ulla framför dock skäl mot skilsmässan mellan Marianne och Göran. Den strider mot hennes kristna livshållning. Löftet som är givet mellan makarna får inte brytas och allra minst vill hon själf vara anledningen till detta. Samtidigt framträder hennes egna ambivalenta känslor. Trots att situationen är ytterst komplicerad, och att ett av skälen till att det är komplicerat är just Ullas kristna tolkning av vad som är moraliskt godtagbara argument, framför Elisabeth Beskow genom berättelsen budskapet om att den kristna tron också kan bli en hjälp att lösa dilemmat:

Ulla hade tagit korset på frivilligt, medvetet, hon kände dess tryck, men hon älskade det. Nu grep hon hårdt, hårdt om det, ty hon såg sig kommen på en *hårfin väg utmed en farlig brant*, och hennes enda

⁵⁰⁶ *Med blicken mot det osynliga* 1906, 205–206.

kraft var just korset, i hvilket Han, som lagt det på, också höll, och med hvilket han ledde henne.⁵⁰⁷

Under tiden som Ulla är ute på en längre resa genomgår Marianne en förbättring och flyttar tillbaka till hemmet. Göran tar återigen hand om sin hustru, men den känslomässiga bindningen till Ulla kvarstår. Efter en kort tid dör Marianne och förutsättningarna för Göran och Ulla ändras. Det dröjer dock ytterligare tre år innan Göran ställer den fråga till Ulla som har funnits i luften sedan kärleken växte fram. Boken har ett öppet slut, men där antyds att Göran och Ulla blir ett par. Det uttrycks i de inlindade orden som Ulla formulerar: "Det var första gången han med ord uttalade det, som dock legat tyst i hela vårt förhållande. Jag svarade ingenting, jag bara mötte hans blick. Kanske log jag mot honom, kanske inte, men det vet jag, att mitt öga åter speglade ljuset, som låg i hans!"⁵⁰⁸

Elisabeth Beskow låter den genomgående tanken och det återkommande temat i berättelsen vara att förtröstan på Guds hjälp gör det möjligt för människan att hantera situationer som synes vara olösliga. Det krävs dock att människan är medveten om hur den gudomliga kärleken kan förändra hennes eller hans liv. Detta representeras i boken av Ullas ständigt återkommande argument att det är hennes uppgift som en kristen att, trots sina egna känslor, stötta Göran att finnas kvar vid sin frus sida.

En liknande problematik inleder boken *Av jordens stoft* där Monica Grant och den redan förlovade Alfred Dunkert har blivit häftigt förälskade. I denna bok intar dock kvinnan och mannen andra roller än i *Med blicken mot det osynliga*. I *Av jordens stoft* är det inledningsvis kvinnan som är pådrivande till att ett annat förhållande skall brytas för att

⁵⁰⁷ *Med blicken mot det osynliga* 1906, 206. Mina kursiveringar.

⁵⁰⁸ *Med blicken mot det osynliga* 1906, 275.

ett nytt skall kunna etableras. Monica uppmuntrar Alfred till att bryta sin förlovning och hon säger: "O, du är modig, du är en man! Om än alla klandra dig, så skall jag omfamna dig! Jag vet du fann din fästnös kärlek fadd som vatten – min skall bli som eld!"⁵⁰⁹ När förhållandet drar ut på tiden och ingen förändring sker börjar Monicas tålmod att tryta och hon ställer ett ultimatum:

Monica var så van att få allt hvad hon ville, att hon ej kunde finna sig i motstånd, hon tyckte, att hon tålt det länge nog från Dunkert. Glöden i hennes blick blev farlig. – Du tänker alltjämt på den andra. Mitt tålmod börjar ta slut. Du får välja mellan henne och mig. – Har jag ej gjort valet och valt dig? Och hur kunde jag väl annat! Han såg på henne och blef stum. Hon märkte hur ofri han var, hur bunden af sin lidelse för henne. Hvad var det väl då som gjorde, att han så envist motstod hennes önskan att offentliggöra förlofningen? – Den andra binder dig ännu! Kan du då ej vara man och slita de gamla banden och bli helt min, bli min inför alla? – Jo, jag vill, jag skall – – – – Men? ifyllde hon frågande, där ligger ett men i tonen? – Jag fick just i dag höra, att hon ligger sjuk.⁵¹⁰

Den sjuka fästnös Beatrice dör så småningom och Monica känner en stor skuld som hon försöker komma till rätta med genom att göra bot. Hon kallar sig för botgörerska.⁵¹¹ Efter hand får hon frid i sitt inre då hon funnit sin tröst hos Gud. Till slut hittar Monica och Alfred också tillbaka till varandra men först sker en lång utläggning om hur Monica, genom Guds hjälp, försonats med Beatrice – som hon nämner som en ängel.⁵¹² Den olyckliga ingången i förälskelsen mellan en kvinna och en man framställs alltså efter en rad förvecklingar möta ett gott slut. Dock sker det inte utan Guds hjälp.

⁵⁰⁹ *Af jordens stoft* 1910, 2.

⁵¹⁰ *Af jordens stoft* 1910, 7–8.

⁵¹¹ *Af jordens stoft* 1910, 17.

⁵¹² *Af jordens stoft* 1910, 156–160.

Elisabeth Beskow återger kontinuerligt i sina böcker och sina berättelser hur kärleken mellan man och kvinna sällan var (är) en okomplicerad historia. Att synen på kärlek och äktenskap utmanas och problematiseras i samtiden är något som Elisabeth Beskow tar upp i sina berättelser. Exemplet i *Med blicken mot det osynliga*, att ekonomiska argument framfördes som skäl till äktenskap återkommer i flera böcker. Synen på mannen som den givne familjeförsörjaren ifrågasätts och blir inte ett självklart argument för att äktenskap skall ingås. Istället framför Elisabeth Beskow också känslans betydelse. I boken *Hans moders Gud* är berättelsens kärna hur en gammal ekonomisk oförrätt mellan Anton Gissler och Otto Gripenstam leder till att sonen Vilhelm Gripenstam har för avsikt att hämnas på faderns kombattant. Fadern har blivit lurad på pengar och Vilhelm Gripenstam skall med egna surt förvärvade medel nu ställa allt till rätta, det vill säga reda ut skulder och ekonomiska trassligheter. Det faller sig dock inte bättre än att han, som utbildat sig till läkare, blir kär i en sköterska vid namn Vera. Det uppdragas dock att hon är Anton Gisslers dotter och komplikationen blir ett faktum.⁵¹³ Efter en rad förvecklingar står det dock klart att Vilhelm och Vera vill gifta sig med varandra. Ekonomi är fortfarande ett brännande ämne och då Vera tar upp att fadern (Anton Gissler) skulle kunna bistå med ekonomisk hjälp blir Vilhelms stolthet mer än lovligt stött:

– Pappa är rik och ger mig allt jag ber om. – När du blir min hustru, är det mig du skall gå till för hvad du behöver, svarade han fast och stolt och kysste hennes hand med en glöd, som hade lika mycket af härskaren som tillbedjaren. – Pappa skulle gärna betala dina skulder och ge oss ett årligt underhåll, sade hon skyggt, anande ett motstånd inom honom. – När du talar så, kunde jag tro att du inte kände mig. Hon rodnade som för en förebräelse. – Jag är inte den,

⁵¹³ *Hans moders Gud* 1914, 73, 81.

som kan lefva på en hustrus pengar och än mindre på en svärfars. Vad hon älskade honom för denna manliga själfständighet! Men icke dess mindre tyckte hon, att han dock var litet halstarrig, som inte ville se saken så, som den var. – När vi blir gifta, har vi ju allt gemensamt. Hvad gör det då, hvad som fört det ena eller andra i boet? svarade hon. – Vi ska göra paktum för dig, när vi gifta oss, så att allt, som är och blir ditt, förblir ditt. – Men hvarför Vilhelm? frågade hon bedjande. – Därför att jag vill det.⁵¹⁴

Vilhelm Gripenstam är fast övertygad om att det är han som skall försörja sin hustru, med egna förtjänade medel. Det är otänkbart för honom att leva på hustruns och indirekt den blivande svärfaderns pengar. Att denne därtill är hans fiende gör inte saken bättre. Vem som skall försörja vem och vad som ligger till grund för ett äktenskaps ingående är ett genomgående tema som Elisabeth Beskow vid upprepade tillfällen behandlar. Vera och Vilhelm gifter sig och deras gemensamma liv präglas av ett pågående försöningsarbete mellan Vilhelm och svärfadern.⁵¹⁵

Det kanske tydligaste exemplet på berättelse där just den ekonomiska jämkningen mellan, vad det verkar, två oförsonliga parter skall ske genom ingående i ett äktenskap framställs i boken *Testamentet*. Här utspelas en berättelse om hur en äldre man (36 år) vill tvinga sig till ett gifte med en yngre kvinna (18 år). Kvinnans, Tordis, far har problem med spriten och har intecknat sin gård i skulder för att kunna köpa alkoholen av patron Bengt Olsson som bedriver en smuggelverksamhet. Bengt Olsson tänker sig nu att skulderna skulle kunna skrivas av på Tordis far, kapten Tor Grissles konto, i utbyte mot att denne ger sitt ord på att han ger Olsson sin dotter.⁵¹⁶ I boken lyfter Elisabeth Beskow fram frågor som har koppling till samtiden, vilka dock

⁵¹⁴ *Hans moders Gud* 1914, 190–191.

⁵¹⁵ *Hans moders Gud* 1914.

⁵¹⁶ *Testamentet* 1927, 15–23, 32–39.

inte alla blir tydligt besvarade. Kanske är hennes avsikt att lyfta fram frågorna för en vidare debatt, snarare än att ge klara svar? Hon betonar att ingen människa bör tvingas ingå äktenskap som saknar den rätta känslan, det vill säga kärlek från båda parterna. Kanske vill hon här framhålla hur kvinnors fria vilja skall tas hänsyn till då ett äktenskap mellan man och kvinna skall ingås?⁵¹⁷ Hon lyfter också frågan om vad som skall hända med en kvinna som är "giftas-mogen", men som är föräldralös. Var skulle hon bo och vem skulle bestämma över henne?⁵¹⁸

I böckerna *Fader och son* och *Hans ögons ljus* behandlas också temat kärlek mellan man och kvinna. Men det är två olika "problem" som författaren låter stå i centrum i böckerna. I båda böckerna är det frågan om att parterna är på väg att ingå i äktenskap, men att det inte är självklara val. I *Fader och son* handlar det om att mannen, Orvar, har en synskada som gör att han kommer att bli blind med tiden. Är detta ett hinder för kvinnan att ingå i ett äktenskap och i så fall varför? Det genomgående temat i boken blir att Elisabeth Beskow lyfter fram hur en kvinna måste ge upp sin frihet för att ingå i äktenskapet. I detta sammanhang är orsaken främst att hon måste bli sin makes ledsagarinna, men det finns även andra orsaker. Exempelvis blir hon tvungen att ge upp sitt yrke som konstnär. I samtal mellan kvinnan och hennes blivande svärfar uttrycks följande:

Jag är verkligen fäst vid honom, försäkrade hon. Jag står inte ut med tanken att göra honom sorg. Jag har lovat att gifta mig med honom. – Äktenskapet får inte bli en barmhärtighetsgärning å er sida. Allra minst Orvar skulle kunna finna sig i det. Hon kände det som om han drivit henne i en återvändsgränd och spärrade utgången för henne. Hon såg sig vildt om efter någon utväg ur denna hjärtlöshet, som han likasom ville tvinga på henne och brännmärka henne för.

⁵¹⁷ T.ex. *Testamentet* 1927, 167–168, 179–183.

⁵¹⁸ *Testamentet* 1927, 193–195.

Plötsligt fick hon ögonen på vad hon sökte. Det var ej en ursäkt, ej en undflykt blott, utan en sanning. – Det är inte mig själv jag älskar mer än Orvar, det är konsten. Jag skulle inte känna det som en uppoffring att gifta mig med honom, om inte det innebure att jag måste offra konsten. Hon reste på sig i återvunnen självaktning. Doktorn höjde frågande på ögonbrynen. – Varför skulle ni behöva offra konsten, om ni gifte er med Orvar? Hon gjorde en liten uttrycksfull åtbörd med händerna, som angav hur omöjligt det var att förklara den saken för en i konstens betingelser oinvidg. – Det skulle aldrig bli detsamma. Jag skulle hämmas. – Hur många konstnärinnor äro inte gifta och utöva sin konst ändå? – Utöva den ja, men hur? Och för resten är de inte... Hon hejdade sig och bet sig i läppen. – Inte gifta med blinda män, menar ni, ifyllde doktorn hårdt. Hon rodnade häftigt, som om han stuckit henne, ty han hade träffat huvudet på spiken och blottat den kärlekslöshet hon just hoppades ha bortförklarat.⁵¹⁹

I *Hans ögons ljus* är det ännu en gång en synskadad man som utgör en av berättelsens huvudpersoner. I detta fall är han redan blind då berättelsen inleds. Av de böcker som jag har undersökt anser jag att denna tydligast och mest direkt tar upp hur den "fria kärleken" kan vara en livsform som framstår som ett reellt alternativ till ett formellt äktenskap. Han (Greven/herr Stockman) vill gifta sig med sin sekreterare Margareta (Gretchen) men kan inte erbjuda henne ett lagvigt äktenskap, då han är bunden av ett löfte att inte ingå i äktenskap på grund av en arvsfråga.⁵²⁰ Greven vill på grund av detta leva i ett så kallat "fritt förhållande" med Margareta, som dock finner detta problematiskt. I dialogen då han första gången ber henne bli hans uttrycks följande:

– "Bli min, Gretchen!" – "Skulle jag bli er hustru?" andades hon fram. – "Till gagnet, om än ej till namnet. Lidande skall du ej bli på att bli min. Allt vad du rimligtvis kan begära vill jag göra för dig",

⁵¹⁹ *Fader och son* 1925, 114–115.

⁵²⁰ *Hans ögons ljus* 1923, 89–91.

lovade han ivrigt, glad att hon ändtligen svarat något. – "Jag är då inte mera värd än så!" – "Men, älskade barn, inser du inte? Min ställning har sina förpliktelser." – "Det har min också." – "Din? Är du inte helt och hållet din egen, ensam i världen, utan närmaste, utan familj?" – "Jo." – "Och fattig?" – "Ja." – "Och skuldsatt?" – "Ja." – "Vad har du då att förlora? Vem angår det vad du tar dig till? Bli min, och jag skall betala dina skulder och dra försorg om dig. Rikligt. Det lovar jag." Hon svarade inte. Hela hennes varelse darrade av förödmjukelse och sorg, av längtan och skräck. Han sjönk i hennes ögon, men det hjälpte henne ej stort. Hennes hjärta hade ursäkter för honom även i denna stund, då det skalv under den skymf han tillfogat henne. Han var blind och begärde henne som tröst i sitt livslånga mörker, och hon ville ingenting hellre än att få bli honom denna tröst och glädje. [– – –] Men då hon stod framför honom och han sträckte ut armarna för att fatta om henne, fick självbevarelseinstinkten åter makt över alla andra känslor inom henne, så att hon böjde sig ned och snabbt gled under hans arm och ut genom dörren.⁵²¹

Margareta är förvirrad över den situation som uppstått, och hon delvis ångrar sitt uppträdande då Greven gett henne förslaget att bli hans, om än inte genom att bli hans lagvilda hustru.

Hon hade stunder, då hon ångrade att ej ha givit vika för honom. Det kunde ju vara så, att han verkligen älskade henne, just henne personligen. Och nog visste hon, att hon älskade honom! I sina åsikter var hon ej emot den fria kärleken, hon hade tvärtom förfäktat den som något rätt gentemot den i hennes tycke trånga åsikt, som dömer den såsom orätt. Och dock hade hon flytt som för sitt liv, då ett dylikt fritt förbund erbjudits henne av den man hon älskade.⁵²²

Situationen blir allt värre och Margareta överväger till och med att begå självmord, men de två finner varandra till slut och gifter sig. Även i denna berättelse lyfter dock Elisabeth Beskow fram frågan om vad som skall ligga till grund för

⁵²¹ *Hans ögons ljus* 1923, 75–76.

⁵²² *Hans ögons ljus* 1923, 77–78.

att ett äktenskap skall ingås och huruvida det alls är nödvändigt att så sker. Jag finner detta vara ett tydligt inlägg i den samtida debatten om synen på vad kärlek och äktenskap är och skall vara.

I Elisabeth Beskows böcker har män och kvinnor sina bestämda karaktärer och männen företräder generellt den mänskliga kärleken medan kvinnorna framstår som en typ av frälsargestalter som förutom mänsklig kärlek också skall representera en andlig sådan. Det förekommer också skildringar av kristna män, i regel då gestaltade i en präst. I sina skildringar av prästerna Ols Erik Larsson i romanerna *Skalunga I* och *II* samt Hugo Lester i *Ols Barbro*, framträder exempel på två skilda "prästkarakter". Ols Erik Larsson är den jordnära prästen som lever nära sina församlingsbor och bistår dem med den praktiska handling som situationen kräver. I centrum för hans livstolkning finns förlåtelsen och försoningen, både mellan Gud och människa och människor sinsemellan. Hans förhållande till kärleken är eftertänksamt och inga förhastade beslut fattas. Trots att äktenskapet låter vänta på sig, och också är mycket noga övervägt när det väl ingås, blir det en komplicerad relation med hans hustru Helvig Furuclou, en adelsfröken som har mycket svårt att finna sig till rätta i rollen som prästfru i en landsortsförsamling.⁵²³ Den blir till och med så komplicerad att hon inte kan stå ut med den. Helvig Furuclou väljer att flytta från Skalunga till Stockholm, där hon bosätter sig med den ena dottern, Härdis. Makarna skiljer sig inte men är bosatta på var sitt håll tills döden skiljer dem åt. Den andra dottern, Ols Barbro, bor kvar i prästgården i Skalunga och växer upp tillsammans med fadern och farmodern.⁵²⁴

⁵²³ *Skalunga I* 1926 [1919]; *Skalunga II*, 1925 [1920].

⁵²⁴ *Skalunga II* 1925.

Prästen Hugo Lester företräder en bibeltolkning som Ols Erik Larsson inte tycker om. Elisabeth Beskow har låtit Lester delvis präglas av den nya liberala bibeltolkning som genom tyska influenser fick fotfäste i Sverige runt sekelskiftet. Ols Erik Larsson ställer sig mycket kritisk till den. Han kallar läran för villfarelse och låter till och med bränna böcker som rättfärdigar den bibelsynen.⁵²⁵ Ols Barbro reagerar därför starkt mot Lesters tolkning och hon klär sitt missnöje i häftiga ordalag.⁵²⁶ Än mer tilltrasslad blir situationen då hon blir förälskad i pastor Lester, och denne först besvarar hennes kärlek men sedan gör en kovändning och gifter sig med Ols Barbros väninna och sjuksköterskekollega Marianne. Lesters syn på kvinnor och kärlek är om inte raka motsatsen, så dock en annan än Ols Eriks. Lester är betydligt mer impulsiv och lockad av kvinnors skönhet och yttre dragningskraft.⁵²⁷ Elisabeth Beskow låter även kvinnor ha ett flirtande drag. Temat framstår som ett slags exempel på att varken en kvinna eller en man skall ta kärleken som något lättjefullt, eller leka med känslan. Exempelen förefaller vara moraliska exempel framförda genom lättlästa och enkla vardagsskildringar.⁵²⁸

Även om den stilistiska formen i Elisabeth Beskows böcker var enkel menar Gunilla Gunner att Elisabeth Beskow inte värjde sig för att ta upp den tidens komplicerade och utmanande frågeställningar. Och hon gjorde det genom att diskutera olika perspektiv på relationstemat som exempelvis synen på skilsmässor, fria förbindelser och kärlek

⁵²⁵ *Skalunga II* 1925, 116–117.

⁵²⁶ *Ols Barbro* 1921, 183–184.

⁵²⁷ *Ols Barbro* 1921.

⁵²⁸ Se t.ex. *Sif* 1917.

mellan en äldre kvinna och en yngre man.⁵²⁹ Elisabeth Beskows syn på tillvaron var realistisk och hon verkar ha varit mån om att framhålla det komplexa i tillvaron. Hennes berättelser visar därför prov på flera perspektiv av verkligheten genom att visa att kärleken mellan man och kvinna kunde se olika ut. Samtidigt är det underliggande budskapet tydligt – hon har en fast övertygelse om vilka moraliska normer som skall gälla och för att leva upp till dessa behöver människan gudomlig hjälp. I *Skalunga II* skildras detta genom dialogen mellan Ols Erik Larsson och hans blivande hustru Helvig inför det förestående bröllopet: "Tror du vi ska komma ihop oss? frågade hon. Med Guds hjälp ska vi nog komma om sams. Med Guds hjälp? upprepade hon tankfullt. Litar du då i allting till honom? I allting och utslutande, svarade han med ett lugn, i vilket låg en obeskrivlig trygghet. Hon satt och såg på honom med en inåtvänd blick och tänkte över sig och honom."⁵³⁰

I sina berättelser låter Elisabeth Beskow individerna berätta om sin omvändelse och på så sätt ger hon läsaren exempel på vad den innebär och hur den kan gå till. Men personerna fungerar inte bara som exempel, de vittnar om liv och möjliga vägar för läsarna att förhålla sig till de miljöer de själva kanske är en del av och om inte annat stöter på i det omkringliggande samhället. Genom sina berättelser förmedlar Elisabeth Beskow exempel på hur hon menar att kärleken har sitt ursprung i människors gudsrelation, varför hon ständigt kopplar samman den mänskliga kärlekens villkor med individernas relation till Gud.

⁵²⁹ Gunner 2009, 314, 319–320. Se exempelvis *Med blicken mot det osynliga* 1906; *Hans ögons ljus* 1923; *Ekekronas* 1924; *Skalunga I* 1926; *Skalunga II* 1925, *Grannarna i Västanfors* 1916, *Fader och son* 1925.

⁵³⁰ *Skalunga II* 1925, 20.

Klass, arbetarrörelse och kristen tro

En annan för tiden högst aktuell fråga som Elisabeth Beskow tar upp är klassfrågan och förhållandet mellan arbetarrörelsen och Svenska kyrkan, som hon kallar statskyrkan. I romanens form hanterar Elisabeth Beskow den komplexa men också delvis infekterade frågan som väcktes av att arbetarrörelsen såg kyrkan som ett uttryck för överhetens klassförtryck och följaktligen en institution som skulle bekämpas.⁵³¹

Redan i Elisabeth Beskows första roman *Allt eller intet* nämns hur det fanns en problematik vidhäftad med att förena socialism och kristen tro. I *Allt eller intet* är huvudpersonen Ebba angelägen om att värna de mindre bemedlade. Hon vill göra nytta och bidra med hjälp till dem som behöver den. Hon brottas med den svåra frågan varför hon skall ha det så bra medan så många lider, är fattiga och behöver hjälp. Ebba och väninnan Klara prövar genom samtal och handling olika sätt att hjälpa de fattiga och i någon mån återgälda att de själva inte lider brist på pengar och materiella ting. Klara tycker att Ebba överskrider gränsen för vad som är godtagbart för deras samhällsklass. Ebba lider av att förutsättningarna för olika människor ser så olika ut och hon säger till väninnan: "Hvarför skall *han* vara så fattig och sjuk och usel och *jag* hafva det så bra på alla vis? Det var ej mer än rätt, att jag gaf honom, och därför skämdes jag, när han tackade för den ynkligt lilla summan." Klara utbrister då "Men, kära Ebba är du socialist? Det är ju så öfver allt i världen och har alltid varit så. Gud har delat olika, och när han gjort det, kan du väl ej hafva skäl till klander."⁵³² I en något mer skämtsamt ton tas temat åter upp ett par sidor

⁵³¹ Claesson 2004.

⁵³² *Allt eller intet* 1895, 4–5.

fram i boken då Klara inför Ebbas bror ingenjör Valter Wester återger följande ord:

”Jag har gjort en mycket öfverraskande upptäckt på vägen”, sade den unga damen skrattande, då ingenjören hjälpte henne af med kappan. ”Jaså! Och det skulle vara?” ”Att Ebba blifvit en fullfjädrad socialist med de mest samhällsomstörtande idéer!” ”Hvad, Ebba socialist? Hon, som har allt hvad hon kan önska och mer till! Hvad kommer åt dig Ebba”, sade han skrattande. ”Det är ej alla, som äro socialister af själfviska bevekelsegrunder”, svarade Ebba halft på skämt, halft på allvar [...].⁵³³

Gunilla Gunner menar i sin artikel om Elisabeth Beskow att ”det socialistiska spåret kommer inte igen i någon större utsträckning i de övriga böckerna”.⁵³⁴ Det stämmer dock inte, snarare utvecklas tematiken bland annat i *Röster* och *Han och hans hustru*. Troligen har det samband med att Elisabeth Beskow själv dels brottades med frågan om hur kristen tro och politiskt intresse och engagemang skulle kunna förenas, dels var frågan högaktuell under tidsperioden och verkar ha krävt att bli diskuterad. Och Elisabeth Beskow gör det genom sina berättelser. Temat kärlek utesluts dock inte. I exempelvis boken *Röster* är det kärleksrelationen mellan en man och en kvinna, Gunnar och Kerstin, som står i händelsernas centrum. I deras relation är det dock inte trosfrågan som är primär. Snarare är det deras olika klassbakgrund samt synen på vad som lämpar sig som göromål för gifta kvinnor som diskuteras. Elisabeth Beskows roman *Röster* är enligt författaren Olov Gunnarsson ”den av hennes böcker, där hon mest och tydligast låter strömningarna i tiden komma till tals”.⁵³⁵ I min studie av Elisabeth Beskows böcker menar jag dock att det finns flera böcker där

⁵³³ *Allt eller intet* 1895, 7.

⁵³⁴ Gunner 2009, 315–316.

⁵³⁵ Gunnarsson 1956, 92.

”tidens strömningar” kommer till uttryck, men det är givetvis avhängigt vad man definierar som tidens strömningar.

I *Röster* är förutom kärlek politik ett övergripande tema. Här betonas hur människans politiska åskådning får konsekvenser för vilka övriga ståndpunkter hon väljer att inta i tidens aktuella frågor. Genom hela boken drivs den grundläggande frågan om hur en kristen människas förhållningssätt till såväl politik som till synen på hur samhällsordningen skall se ut. Det innebär att Elisabeth Beskow i sin bok problematiserar synen på att samhället är skiktat i olika sociala grupperingar och huruvida en man och en kvinna kan ingå äktenskap med varandra om de kommer från olika sociala skikt. Det ligger nära till hands att tolka det som att det är den lutherska treståndsläran som hon problematiserar, det vill säga om att varje människa har fått sin plats och sitt sammanhang som en Guds gåva och som en del i Guds plan och skapelseordning. Ordningen innebär att varje människa har sin specifika uppgift och sin plats i tillvaron, och människan skall vara nöjd med den.⁵³⁶ Men livet är mer komplicerat än så, och detta förefaller vara något som Elisabeth Beskow finner angeläget att diskutera bland annat i boken *Röster*. Gunnar Hogardt i *Röster* illustrerar spänningsförhållandet mellan kristen tro och en socialistisk ideologi. Han är filosofie doktor, litteraturkritiker och författare men också agitator för socialdemokratiens sak. Gunnar bor och är verksam i Stockholm men blir vid ett av sina besök hos brodern Sven, som bor på landsbygden, förälskad i Kerstin, som är fäbodjanta. För Gunnar är detta inget hinder, men hos Kerstin finns en rädsla för att

⁵³⁶ Luthers treståndslära innebär att samhället är indelat i tre stånd; det andliga, det politiska och hushållsståndet. Ordningen finns formulerad i den så kallade hustavlan som ingår i Luthers Lilla Katekes. Se vidare Tegborg & Jarlert 2001, 31.

deras olika bakgrund kan bli ett problem för deras gemensamma liv:

Men en småsak återkallade snart hennes tanke till den yttre, den obetydligare värkligheten, hvilken ju dock ej kan förbises, eftersom lifvet består af småting. Hon kom att se nedåt, och hennes blick snudade vid den grofva arbetskjolen, som fladdrade för stormen, och hon såg mjölkstäfvan, som hon höll i handen. "Herreman och bonde-dotter", sa hon i känslan af den stora yttre skillnaden mellan dem.⁵³⁷

Trots att Gunnar lovar Kerstin att hålla fast vid sitt ord att han vill gifta sig med henne finns det flera som vill varna Kerstin för att gå in i detta äktenskap. Kerstins mamma liksom Svens fru Karin varnar Gunnar för att uppvakta Kerstin och anför flera olika skäl till att det inte passar sig att gifta sig med någon som har en annan klassbakgrund. I ett samtal mellan Kerstin och Karin utväxlar de följande ord:

"Man har sagt mig, att Kerstin kastar sina blickar högt", sade fru Karin. "Hvem har sagt det?" "Det gör detsamma – men är det sant, Kerstin?" "Hvad är högt och hvad är lågt?" [– – –] "Inför Gud äro vi ju alla lika", sade fru Karin. "Men det ges dock vissa åtskillnader mellan människor, som göra sig gällande, antingen man vill det eller ej. Kan man än förbise dem för en tid, så går det ej i längden. Det finns ett ordspråk, som säger: Lika barn leka bäst." Kerstin teg. Arbetet brukade gå lätt för henne, men nu blef det henne med ens så tungt, men ännu tyngre skulle det bli, ty den nästa som lade på sten på hennes börda, var den gamla modern några dagar senare.⁵³⁸

Den gamla mor Anna frågar Kerstin om mannen som hon håller kär är "herreman", och när Kerstin svarar ja på frågan säger Anna: "Då vore det bäst, att han icke komme." Kerstin frågar: "Hvarför?" Och modern svarar: "Lika barn leka bäst".⁵³⁹

⁵³⁷ Röstern 1909, 78.

⁵³⁸ Röstern 1909, 90–91.

⁵³⁹ Röstern 1909, 92–93.

Kerstin ryckte till. För andra gången denna varning! Och det värsta var, att något inom henne upprepade detsamma ständigt, pinsamt, hindrande henne att tro och hoppas. I naturens tempelsal kände hon sig så ett med Gunnar, men bland människor blef skillnaden mellan dem så stor – och det var ju bland människor i en stor stad de skulle komma att lefva tillsammans.⁵⁴⁰

Trots varningarna och de hinder som finns för förhållandet mellan Gunnar och Kerstin, gifter de sig och bosätter sig i Stockholm. Där är Gunnar en central gestalt i stadens kulturella liv och Kerstin blir som hans fru en del av det sociala umgänget som utgör Gunnars viktiga nätverk. Kerstin charmerar sin omgivning och det framgår i romanen att Gunnar faller några svartsjuka kommentarer. Dessa viftar dock Kerstin snabbt bort och istället blir hon själv alltmer medveten om "att hon i Gunnar äktat en man, som kanske i högre grad än andra tillhörde sin samtid och samhället och icke blott sina närmaste".⁵⁴¹

För Gunnar finns det ingen tanke på att Kerstins och hans skilda sociala bakgrunder skall få hindra deras kärlek. Den är överordnat allt annat, vilket ligger i linje med hans politiska ståndpunkt: han vill inte låta göra skillnad på folk. Det senare framkommer också i samtal med brodern Sven. Bröderna har samma människosyn, men däremot inte samma gudssyn. Som tidigare nämnts är det i samtalen med Gunnar som Svens religiösa tvivel uppstår. I slutet av boken står det klart att även Gunnar har påverkats av deras samtal. I samband med ett förstamajtåg får Gunnar syn på en banderoll som talar mot kyrkan: "Men som han går där i tåget, får han se framför sig en fana med en skrift djärfvare än de andras. [...] Vinden för ut duken, så att den står helt utbredd, och Gunnar läser: 'Ned med tronen, altaret och

⁵⁴⁰ *Röster* 1909, 92–93.

⁵⁴¹ *Röster* 1909, 131.

penningpåsen!”⁵⁴² Gunnar genomlider en inre kris, som till sist leder till att han blir sjuk. I bokens avslutande del möts bröderna i sina funderingar och det verkar som att de till slut har nått en gemensam uppfattning och syn på människans förhållande till Gud. Även i denna bok är slutet dock öppet och den slutliga tolkningen av händelsens utveckling lämnas till läsaren.

Röster iscensätter det för tiden komplicerade förhållandet mellan kyrka och arbetarrörelse. De tankar och frågeställningar om kyrkans förhållande till arbetarrörelsen som reses i boken måste ses som en del av den stora diskussion som fördes i kyrkliga kretsar kring sekelskiftet 1900. Hur skulle man förhålla sig till en folkrörelse som hade på sin agenda att avskaffa kyrkan och som i grunden ansåg att kyrkan som institution var ett uttryck för överklassens strävan att bibehålla en viss maktordning i samhället? Arbetarrörelsen såg den hierarkiska kyrkan som ett uttryck för en samhällsordning som gick stick i stäv med dess ideologi. Men likt Gunnar fanns det också individer som försökte samordna de olika tankegångarna och sökte en hemvist i båda lägren. Om vi går utanför Elisabeth Beskows författarskap finner vi goda exempel på detta i till exempel Harald Hallén, en präst i Karlstads stift som också var socialdemokratisk riksdagsman vid 1900-talets början.⁵⁴³ Hans dubbla uppdrag fick dock biskopen J.A. Eklund, själv högerman, att aktivt agera mot Hallén och till och med kräva att denne skulle lämna sitt prästämbete. Detta realiserades aldrig, men de olika politiska ståndpunkterna i förhållande till kyrkan som samhällelig institution gjorde att situationen blev laddad och komplicerad.⁵⁴⁴

⁵⁴² *Röster* 1909, 360

⁵⁴³ Claesson 2004.

⁵⁴⁴ Se ex. J.A. Eklunds brevsamling, Uppsala universitetsbibliotek, brev från Harald Hallén till J.A. Eklund 7.4.1914, 20.4.1914. Lagerlöf Nilsson 2010b, 186.

Även i romanen *Han och hans hustru* tar Elisabeth Beskow upp frågan om förhållandet mellan kristen tro och socialism.⁵⁴⁵ I boken framstår det, enligt min mening, ännu tydligare hur författaren vill låta karaktärerna diskutera och problematisera de olika perspektiven på vad det innebär att vara en troende och hur detta kunde kopplas till den politiska grundsynen. I *Han och hans hustru* är Henning Garth, som är lektor i filosofi, svenska och kristendom och hans blivande hustru Gunnel berättelsens huvudkaraktärer. Han är en varmt troende kristen, medan hon "kände kristendomen blott som en fiende till livsglädjen."⁵⁴⁶ Gunnel är författare och blir så småningom också aktiv i arbetarrörelsens klasskamp. Gunnels och Hennings olika inställning till politisk ståndpunkt och kristen tro gör att det förs fram argument för och emot att leva tillsammans med en människa som inte delar den senare. Ett tydligt exempel på "motargument" är då Henning Garth får mottaga brev från "vänner" som varnar honom från att ingå äktenskap med en otroende kvinna.⁵⁴⁷

Så de dömde hans Gunnel, som de ej kände! Ej under, att han harmades och upprördes! Ett pinsamt medvetande om, att deras omdöme ej skulle mildras – snarare motsatsen – då de lärde känna henne, vässade udden och gjorde smärtan intensiv. Men ju plågsammare han kände dessa varningar och omdömen, desto intensivare blev hans ömhet för hans så hårt bedömda älskling.⁵⁴⁸

När Henning och Gunnel har gift sig med varandra framställs inte deras gemensamma liv i en romantisk och oproblematiserad dager. Men Henning Garth låter utmaningen att

⁵⁴⁵ *Han och hans hustru* 1915.

⁵⁴⁶ *Han och hans hustru* 1915, 11.

⁵⁴⁷ *Han och hans hustru* 1915, 38.

⁵⁴⁸ *Han och hans hustru* 1915, 39.

leva med en icke-troende fru bli till uppbyggelse för honom själv.

Han tystnade, och då han tänkte tillbaka på sitt gifta liv, märkte han, hur uppfostrande det varit att ha nödgats leva sin kristendom dagligen inför en icke troende, som han längtade vinna. Det hade skärpt hans ärlighet, hans självkritik, och det hade gjort honom mer beroende av Guds kraft än något annat kunnat göra.⁵⁴⁹

Vidare är det dock inte Hennings politiska motstånd mot socialismen som han anger som skäl till att han ser negativt på Gunnels alltmer intensiva aktivitet i klassfrågan. Det är att hennes arbete tar upp tid och fokus från honom och att det alltmer blir hennes gud.⁵⁵⁰ För Gunnel är det viktigast att i praktisk handling verka för att alla medborgare skall ha samma rättigheter, och att de svagas och fattigas röst också skall få höras. Hon menar att vägen för att detta skall bli en realitet heter socialism. Henning motsäger inte sig hennes syn men ser inte socialismen som vägen till frihet för alla. Följande samtal i ämnet förs mellan makarna:

Tvivlar du på det? – Inte på din vilja. Men – *vore* du verkligen så ärlig, som du vill vara, skulle du inte kunna vara emot så många berättigade krav, som ligga i tiden. – Som till exempel? – De undertrycktas frihetskamp. – Jag vet inte, att jag är emot den. – Du är emot socialismen. – Jag kan inte inse, att socialismen är något frihetsparti, tvärtom avslöjar det sig alltmer som ett tvångsparti. – Du förstår den inte alls! – Jag gör väl inte det då, efter du säger det. [...] Det är bara under kampen det måste vara tvång, när socialismen har segrat, då blir det frihet för alla, sade hon sedan mindre hett, men mycket bestämt. – Tror du? frågade han lugnt och tillade som för sig själv: "I skolen förstå sanningen, och sanningen skall göra eder fria." – Kanske socialismen just har den sanning, som skall göra människorna fria. – "Var och en, som gör synd, han är syndens träl – – Om nu Sonen gör eder fria, så ären I verkligen fria."

⁵⁴⁹ *Han och hans hustru* 1915, 112.

⁵⁵⁰ *Han och hans hustru* 1915, 120.

Spegla socialismen i det ordet! – Hur vet du, att inte Sonen är just i socialismen? – Vill socialismen befria människorna från deras synd? – Från de maktägandes egoism, som väl är synd om något! – Sonens lärjungar börjar striden mot sin *egen* synd. Gör socialismens det? Hon visste inte vad hon skulle svara. Det var inte lätt att disputera med honom, som såg allt från en annan synpunkt och talade en annan andes språk.⁵⁵¹

I slutet av boken blir det ett barn som får bära det missionerande uppdraget. I detta fall är det Estrid, Hennings och Gunnels dotter som genom sin naturliga förtröstan på Gud och på Jesus hjälper sin mor att på allvar börja våga söka en gudstro. Dottern är ledsen och trött när hon kryper upp i sin mors famn och hon vet inte vad som känns fel.

Hon lutade huvudet mot sin mor och tycktes ej längre helst vilja gå sin väg. Gunnel smekte henne sakta och ömt. Småningom ljusnade Estrid utan synbar anledning. Då såg hon upp, log mot Gunnel och smög sina armar om hennes hals. – Nu är det över, sade hon. – Kommer det ofta på dig så här? frågade Gunnel. – Ibland bara. – Vad brukar du göra då? – Jag går undan. – Till Jesus? Hon funderade litet, innan hon svarade. – Nej, det kan jag inte, men han får alltid reda på mig så småningom. Gunnel förstod, att den lilla tog ljusningen i lynnet för att vara Jesus, som kom till henne, och djupt rörd tänkte hon, att det nog var så också.⁵⁵²

Boken avslutas med att Gunnel "gömde ansiktet vid sin mans bröst och viskade sin skygga bekännelse. – Han kanske tar reda på mig så småningom" och så överlämnar Elisabeth Beskow till läsaren att själv begrunda bokens öppna slut.⁵⁵³

I Elisabeth Beskows samtid förekommer en tydlig indelning i olika samhällsskikt, och temat återkommer i böckerna. Det handlar oftast om hur människor väljer att överskrida klassgränserna, ibland beroende på kärleken, ibland

⁵⁵¹ *Han och hans hustru* 1915, 103–104.

⁵⁵² *Han och hans hustru* 1915, 220–221.

⁵⁵³ *Han och hans hustru* 1915, 222.

beroende på andra orsaker, och hur svårt det kan vara att finna sig till rätta i miljöer som är andra än den vederbörande är uppvuxen inom. I böckerna *Skalunga I* och *II* blir det intressant att ta del av hur Elisabeth Beskow inte väjer för att problematisera även självklara klassgränser.⁵⁵⁴ När prästen Ols Erik Larsson och adelsfröken Helvig Furuclou finner varandra finns det flera saker som blir orsak till att de har svårt att till fullo förstå varandra. En är att Helvig Furuclou kommer från en högre ståndsmiljö i Stockholm medan Ols Erik Larsson kommer från en bondsläkt. Som präst borde han ha räknats till ett högre samhällsskikt, som akademiker och bildad man, men Elisabeth Beskow placerar honom inte där. Istället låter hon prästen utgöra representant för landsbygden och för ett annat sätt att vara, om än som präst och med akademisk utbildning. Följande skildras om Ols Eriks första besök i Helvig Furuclous hem.

Helvig ville se Ols i sin sfär som han sett henne i sin. Hon bjöd honom därför tillsammans både med det förnäma umgänget och den frigjorda kamratkretsen, och hon tog honom med sig överallt där hon brukade gå, på teatrar, opera, konserter och de bjudningar, dit hon kunde förskaffa honom tillträde. Som han ville se hennes värld, följde han med, vart hon förde honom. Han kunde ju ej bedöma den utan att se den. Han passade inte alls i hennes värld, det såg hon klart, och det gjorde han själv ingen hemlighet av. Men han var ej tafatt i den, han lät ej imponera på sig av något, blev ej förlägen av något sällskap. Överallt och med alla förblev han sig själv lika fullständigt som i stugorna i *Skalunga*. Han gjorde ej minsta försök att förändra sig och falla efter, men han utmanade heller icke varken med sätt eller i tal. Han var sin vana trogen att se till människan genom alla sorters skal, och han hade en stor makt att upptäcka och komma till tals just med det äkta mänskliga även hos den mest förkonstlade.⁵⁵⁵

⁵⁵⁴ *Skalunga I* 1926; *Skalunga II* 1925.

⁵⁵⁵ *Skalunga I* 1926, 223–224.

Elisabeth Beskows placering av prästen Ols Erik Larsson som en representant för landsbygden och bönderna, menar jag är en innovativ metod som möjliggör att flera röster kan komma till uttryck i berättelsen och således gör den polyfon. På så sätt får fler perspektiv utrymme och problematiseringen kring olika ämnen blir mångfaldig och komplex istället för entonig och direkt.

En annan orsak till att aktörerna ifrågasatte och över-skred klassgränser kunde vara då kvinnor ville utföra något till nytta för samhället. Hur Elisabeth Beskow behandlar temat om den aktuella kvinnofrågan skall vi analysera vidare.

Kvinnans plats och uppgift i det moderna samhället

Elisabeth Beskows bemötande av och syn på kvinnors roll och uppgift i det förändrade samhälle som bryter fram under decennierna kring sekelskiftet 1900 är inte solklar vare sig i hennes böcker eller i hennes brev. Den moderna kvinnans uppgift blir med tiden en annan och något nytt, men exakt vad detta innebar för Elisabeth Beskow är svårt att sätta fingret på. Hon återkommer dock vid flera tillfällen till ämnet vilket jag menar visar att hon fann det viktigt att diskutera och därtill problematisera. Kanske var det också ett sätt för henne att själv försöka komma fram till någon form av ställningstagande.

Genom sina böcker förmedlade Elisabeth Beskow en syn på kvinnans uppgift och livsbetingelser genom att skildra olika typer av kvinnliga karaktärer. Oftast förekommer starka och tämligen principfasta kvinnor. Gunner skriver: "Romanerna är fulla av trosvissa kvinnor. Självständiga kvinnor. Knepigade kvinnor. Välbärgade kvinnor. Komplicerade

kvinnor. Men inte av några underdåniga kvinnor.”⁵⁵⁶ Jag håller med Gunner om detta, förutsatt att begreppet underdåniga kan diskuteras. I berättelserna finns också beskrivningar av kvinnor som är svaga, sköra, sjukliga och bräckliga.⁵⁵⁷ I flera av böckerna ges exempel på kvinnor som framför sin önskan om att få göra något meningsfullt av sina liv.⁵⁵⁸ De nöjer sig inte med att utföra de förväntade kvinnliga sysslorna, att ta hand om hem och familj. Temat anges redan i Elisabeth Beskows första bok *Allt eller intet*. Handlingen tar sin utgångspunkt i borgarflickan Ebbas längtan efter att få bidra med något av nytta för samhället och de mindre bemedlade. Av såväl Olov Gunnarsson som Gunilla Gunner har det framhållits hur detta är ett tecken på att temat är angeläget för Elisabeth Beskow, inte minst för att hon här kunde ge utlopp för en egen erfarenhet av synen på flickor och kvinnors roll inom det samhällsskikt där hon själv vuxit upp.⁵⁵⁹ Hon kunde ju inte själv stå ut med tanken på att hon inte skulle få göra något med sitt liv som var av betydelse för andra. Jag menar dock att man även kan tänka sig att tematiken inte bara är vald för att diskutera och bearbeta Elisabeth Beskows egen erfarenhet utan att detta var ett ämne som rörde hela samhället. Att temat helt enkelt är ett inspel i debatten om kvinnofrågan. Hur skulle frågan om kvinnors plats och funktion i ett samhälle som var under förändring, från jordbrukssamhälle till att bli ett industrisamhälle, lösas? Ett samhälle som var i stort behov av (billig) arbetskraft i form av lärarinnor, sjuksköterskor, telegrafister och så vidare. I ljuset av den historiska kontexten framstår således Elisabeth Beskows val av

⁵⁵⁶ Gunner 2009, 316.

⁵⁵⁷ Se exempelvis *Hvardagslif*, 147.

⁵⁵⁸ Se bl.a. *Allt eller intet* 1895; *Hvardagslif* 1898, 119; *Ols Barbro* 1921; *Grannarna i Västanfors* 1916, 58.

⁵⁵⁹ Gunnarsson 1956, 54; Gunner 2009, 315.

tematik i sin första bok som ett långt mer medvetet och avsiktligt val, som ett sorts debattinlägg, än bara att ge röst för egna erfarenheter i romanens form.

I *Grannarna från Västanfors* får vi möta ett annat exempel på hur en ung flicka, Brita Sander, drömmer om att få utbilda sig. Brita Sander har en bror, Erik Sander, som får utbilda sig till präst. För sin guvernant Lucia ger Brita uttryck för sin längtan men också frustration över att hennes möjligheter till skillnad från broderns är begränsade. Och allt beroende på att hon är kvinna. Brita Sander ber Lucia tala med pappan Edgar Sander "så kanske han så småningom skulle kunna komma att förstå, att också en flicka kan behöfva komma ut i världen och få bli något."⁵⁶⁰ Hon är dock inte klar över vad hon vill bli, hon vet bara att hon vill lämna sitt barndomshem, och hon vet bestämt att hon vill utbilda sig. Lucia säger då att Brita skall vara tacksam att hon har ett gott och välbeställt hem och inte vara otacksam varpå Brita svarar:

Men jag längtar ut i alla fall. Och det som retar mig är, att om jag vore pojke, skulle ingen fordra att jag skulle gå hemma jämt. Erik till exempel, vår bror, han får vara i Uppsala och studera. Men om Anna [system, min anm.] eller jag ville göra något dylikt, skulle vi visst inte få det.⁵⁶¹

Lucia lovar att försöka tala med fadern vid tillfälle varpå Brita blir utom sig av glädje.⁵⁶² Lucia finner dock en annan väg att få igenom Britas önskan att få utbilda sig. Hon tar hjälp av grannfrun Fru Clareus, vars dotter skall resa till Stockholm och utbilda sig till konstnär. "Lucia berättade nu allt om Britas planer och svårigheter. – Hon vill att jag skall

⁵⁶⁰ *Grannarna i Västanfors* 1916, 58.

⁵⁶¹ *Grannarna i Västanfors* 1916, 59.

⁵⁶² *Grannarna i Västanfors* 1916, 59.

tala med hennes far, men det vet jag vore alldeles lönlöst. Han skulle inte höra på mig. Men *om* fru Clareus ville åtaga sig Britas sak, då vore den så gott som vunnen.” Fru Clareus svarar att hon skall göra ett försök.⁵⁶³ Hennes samtal med den konservatieve kyrkoherden Sander fick god verkan och en dag frågar han Brita:

Vet du vilka fordringarna äro för att bli antagen vid gymnastiska centralinstitutet?” [...] Jag har tänkt på, att du kanske gör bäst i att lära dig något, som du kan försörja dig själf med, i händelse jag skulle falla ifrån. Du har ju håg för gymnastik, och det är ett bra arbete, som betalar sig.⁵⁶⁴

Det visade sig att fru Clareus framhållit ekonomiska motiv i sin argumentering för att övertyga Edgar Sander om att dottern borde få börja studera. De båda familjernas döttrar skulle kunna dela rum och på så sätt dela på kostnaderna för boendet, vilket Sanders tyckte var ett bra förslag. ”Är det Guds vilja, så jämnar det sig, och du kan få börja i höst”, säger han till dottern Lucia.⁵⁶⁵

I *Med blicken mot det osynliga* tas också frågan upp om vem ”nutidskvinnan” är. Trots att tidigare nämnda Ulla i jämförelse med Göran framstår som konservativ i sina ställningstaganden förs i boken ett samtal om huruvida Ulla ändå kan ses som en modern kvinna och vad det i så fall är som gör att hon kan karakteriseras så. I ett samtal mellan Göran och den kvinna som Ulla arbetar för, Eva, om vad ”nutidskvinnans kärlek” innebar menar Eva att ”Ulla kan då icke uppställas som typen för nutidskvinnan”. Göran svarar: ”Icke som typen kanske, men som en typ.” Eva förstår inte hur Göran menar och replikerar att hon inte kan ”inse,

⁵⁶³ *Grannarna i Västanfors* 1916, 135–137.

⁵⁶⁴ *Grannarna i Västanfors* 1916, 140.

⁵⁶⁵ *Grannarna i Västanfors* 1916, 140–141.

att Ulla i något hänseende är modern, snarare förvånar det mig, hur gammaldags hennes åsikter ofta äro". Göran påpekar att han inte bara har tänkt på hennes åsikter "utan på karaktär och sinne, och det är till sinnet och karaktären som hon förefaller mig vara den mest äkta tidstyp jag sett". Eva förstår fortfarande inte vad Göran menar är modernt hos Ulla och dialogen dem emellan fortsätter:

"Hvad är det då, som gör henne typisk? Det skall intressera mig att höra", sade fru Eva och flyttade sig på stolen af idel ifver och intresse. "Är inte det mest utmärkande draget för vår tid en kamp för frigörelse?" "Jo." "Och förefaller inte fröken Brese alldeles ovanligt frigjord?" Fru Eva funderade. "På visst sätt kanske, men på ett annat sätt icke." "Mig förefaller hon vara i bästa och djupaste mening frigjord", sade Göran Scotte. "Hon är ingen slaf, allra minst sin egen." Fru Eva satt tyst, så häpen blef hon inför det hans ord uppenbarade – icke Ullas inre frigjordhet, men Göran Scottes varma uppskattande däraf. Hon frågade sig, om Ulla var att gratulera eller beklaga för det intryck hennes personlighet gjort på denne tilldragande och dock så oåtkomlige man.⁵⁶⁶

Ett annat exempel på en kanske ännu tydligare frigjord kvinna är Ols Barbro som, i likhet med exempelvis Ebba i *Allt eller intet* och Vera i *Hans ögons ljus* blir sjuksköterska för att bidra med tjänst för de som behöver henne. I fallet med Ols Barbro motsätter sig modern Helvig Furuclou dotterns önskan att få utbilda sig, men ger i likhet med ovan anförda exempel också till slut med sig. Ols Barbro nöjer sig dock inte med att utbilda sig till sjuksköterska utan utbildar sig till läkare och öppnar egen praktik.⁵⁶⁷ I boken *Testamentet* ges exempel på ännu ett "manligt" yrke som innehas av en kvinna. Ols Barbros dotter Karin utbildar sig till jurist och framträder i boken som en företrädare för Tor-

⁵⁶⁶ *Med blicken mot det osynliga* 1906, 200–201.

⁵⁶⁷ *Ols Barbro* 1921.

dis sak och rätt.⁵⁶⁸ Vid denna tidpunkt då Elisabeth Beskow skriver sina böcker är kvinnorna som är utbildade till jurister och läkare i markant minoritet gentemot antalet män inom yrkena. Ändå placerar Elisabeth Beskow dem i sina berättelser, självklart och med en given plats vilket skulle kunna tyda på att hon själv ville framföra att det var en rimlig tanke att de kvinnor som hade förmåga och möjlighet också skulle få utbilda sig, även till yrken som vid tiden var manligt dominerade.

I samklang med det förda resonemanget om hur Elisabeth Beskows huvudtema kärlek vinklas utifrån olika horisonter, visas hur hon inte endast hade för avsikt att visa vägen till förlåtelse och försoning. Därtill verkar hon ha haft för avsikt att för sin samtid visa att kvinnorna liksom männen hade en uppgift och ett egenvärde – i romanerna framfört inte minst som medaktörer i frälsningsprocessen.⁵⁶⁹ Detta kan också tolkas som att kvinnorna skulle ses som fullvärdiga samhällsmedborgare per se.

Makt och dom – beslut om bokutgivning och böckernas mottagande

Att Elisabeth Beskow valde att skicka sitt första bokmanus, *Allt eller intet* till Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens förlag var inte särskilt förvånande. Det var inom denna lågkyrkliga rörelse som hon hörde hemma, och hon kände till att denna typ av berättelse passade väl in i förlagets bokutgivning. Hennes far satt både i styrelsen och i skriftgranskningsutskottet som beslutade vilka böcker som skulle ges ut.⁵⁷⁰ Tidigare nämndes hur hon valde pseudonymen som

⁵⁶⁸ *Testamentet* 1960, 100, 140, 173.

⁵⁶⁹ Lang 1952, 208.

⁵⁷⁰ Beskow 1923, 193.

en strategi för att hantera detta, men lika viktigt är att hon lät lämna manuset med bud. Elisabeth Beskow berättar vad som fick henne att till slut våga språnget:

Jag läste nu upp den för min bästa vän [Anna Löwenhielm, min anm.]. Då jag såg, hur den fängslade henne, kom jag på den tanken att den kanske också skulle kunna intressera andra. Vid ett tillfälle var hon så uppe i berättelsen, att hon glömde, att jag skrivit den, och började undra med mig, hur jag trodde det skulle gå. Först då hon lade märke till mitt småleende, kom hon ihåg sammanhanget, och vi fingo båda roligt. Den lilla episoden var dock för mig ett bevis på att min skildring kunde intressera. Min vän råde mig också ivrigt att ge ut den.⁵⁷¹

Olov Gunnarsson menar att det är troligt att det är Anna Löwenhielm som "med författarinnans och pastor Beskows goda minne ta upp förhandlingar med förlaget om bokens utgivning."⁵⁷² Men det var inte den bästa vännen som lämnade in manuset till granskning.⁵⁷³ I förlagshandlingarna framgår att det var Elisabeth Beskows moster, Vendla Emanuelsson, som levererade manuset till förlaget.⁵⁷⁴ Några vidare handlingar som styrker eller förklarar orsaken till detta har jag inte kunnat finna, men händelsen kanske inte var så märklig eftersom mostern, som själv var författare, hade kontakt med förlaget sedan tidigare. Hon hade också gett ut böcker där.⁵⁷⁵ I varje fall vet vi utifrån handlingarna att det inte var Anna Löwenhielm som lämnade in manuset.

⁵⁷¹ Beskow 1923, 192–193.

⁵⁷² Gunnarsson 1956, 50–51.

⁵⁷³ Gunnarsson 1956, 50.

⁵⁷⁴ Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgransk. Utsk. 1887–1905, nr 241, 20.5.1895.

⁵⁷⁵ Se t.ex. inlämnat manus 13.9.1899. Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgransk. Utsk. 1887–1905. Nummer okänt.

Förlagsutlåtanden

Om än antalet förlagsutlåtanden som är arkiverade och kvarlämnade är få och ganska kortfattade, är det ett källmaterial av stort värde. Härigenom kan vi få en uppfattning om hur man resonerade i bedömningen av Elisabeth Beskows inlämnade manus, och kanske viktigast för den här avhandlingens sammanhang, *vad* det är som granskarna uppehåller sig vid. Det säger oss något om vad som anses viktigt att bedöma.

Under det sena 1800-talet var de flesta bokförlag små. I många fall var det enmansföretag där bokförläggaren själv drev verksamheten, läste och bedömde manus.⁵⁷⁶ På Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens förlag var det dock inte så. Trots att det var ett litet förlag granskades varje insänt manus av två personer som skrev var sitt utlåtande. Granskarna bedömde arbetets kvalitet och angav vilka ändringar som behövde göras innan utgivning kunde ske. Med dessa utlåtanden som underlag fattade skriftställningsutskottet beslut om manuset skulle publiceras.

I Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens förlagsarkiv finns granskningsutlåtanden för manus till *Allt eller intet*, *Hvardagslif*, *På Elghyttan*, *Den gamle prästen i Hornsjö*, *Berättelser af Runa*, *Ljudande malm*, *Nina*, *Brita*, *Katri*, *Med blicken mot det osynliga* och *Crucifixus*.⁵⁷⁷ Utlåtandena innehåller olika typer av kommentarer. Ibland uppehåller sig granskaren främst vid språkliga och formella kommentarer men det finns också synpunkter på själva innehållet och hur författaren har

⁵⁷⁶ Englund & Kåreland 2008, 67.

⁵⁷⁷ Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgranskn. Utsk. 1887–1905, nr 241, 404, 464 b, 465, 544 (585), 544b, 549b, 583b, 714, 799 och 821, Det finns ett gemensamt utlåtande för tre korta berättelser som jag inte vet var de publicerades till slut. Berättelserna heter *På Hafvet*, *Stackars Ludde* och *Öfver heden*. Manusen är daterade till inlämning 17.10.1904.

skrivit fram olika ställningstaganden. I utlåtandena över det första inlämnade bokmanuset, det till *Allt eller intet*, framkommer olika synpunkter. Granskare ett skriver: "Arbetet är ganska intressant och kan föra stor nytta, bland annat emedan det inskräper faran af äktenskap mellan andligen olik sinnade personer. Tillstyrkes." Granskare två är något mer flerordig och skriver följande:

Författarinnan, som förefaller att vara ny, ådagalägger ganska mycken människokänedom. Hon synes vara en förmåga väl värd att taga vara på. I språkligt afseende behöfs en granskning, likaså åtskilliga uttryck från damernas konversationspråk såsom att Ebbas sjukhändighet, nit och allvar "klädde" henne så väl.⁵⁷⁸

Granskare två anges vara Joh. Löfvén och det är nog ganska säkert att det är samme man som nämndes som grundare till Atenum för flickor, där Elisabeth Beskow var elev. Han var också ledamot i EFS styrelse.⁵⁷⁹ Om granskarna var helt ovetande om vem författaren bakom pseudonymen Runa var vet vi inte men klart framgår av granskare tvås uttalande att det var känt att det var en kvinna som använde pseudonymen Runa. Detta menar granskaren också blir tydligt genom det språk och sätt att uttrycka sig som författaren använder. Värt att notera är dock det moraliskt uppfostrande draget som granskare ett framhåller, att bokens innehåll främst skall ses som en varning för att äktenskap ingås mellan två personer som inte delar den kristna tron. Ett lika centralt tema är dock hur Ebba som kvinna i en brytningstid uttrycker en längtan att få bidra med något av betydelse för samhällsnyttan. Denna aspekt kommenterar inte granskarna, men det är ett tema som diskuteras ovan och som också Gunilla Gunner anger som ett väl så

⁵⁷⁸ Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgransk. Utsk. 1887–1905, nr 241, 20.5.1895.

⁵⁷⁹ Se kapitel 5.

centralt motiv i boken.⁵⁸⁰ Den aspekten i boken är värd att uppmärksamma och visar på hur Elisabeth Beskow diskuterar en högst tidsaktuell fråga.

Utlåtandena från de två granskarna över manuset till boken *Hvardagslif* har en enig och positiv ton. Främst betonas att berättelsen präglas av en "sund och kristlig anda".⁵⁸¹ Det verkar, av förklarliga skäl, ha varit viktigt för bedöarna att den teologiska grundtonen som framfördes i böckerna var i tydlig överensstämmelse med den som Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen stod för. Ingen missuppfattning skulle kunna ske. En granskning skedde alltså så att inga teologiska villolärer skulle förmedlas via berättelserna.

I utlåtandet över manuskriptet till *Ljudande malm* framkommer något mer utförligt vad denna kristliga anda innebär och en kortare sammanfattning av berättelsens kärna och budskap delges.⁵⁸² Granskaren betonar hur författaren har förmåga att framställa det kristna budskapet i berättelsens handling och genom dess karaktärer. Även förmågan till "väl utförda karakterteckningar och vackra naturskildringar" anses "vittna om praktiskt sinne och fin iakttagelseförmåga". Utlåtandet över manuset till *På Elghyttan* "förordades varmt till utgifvning i stiftelsens förlag" av den förste granskaren. Den andra granskaren har dock några mindre synpunkter av innehållsmässig karaktär:

Instämmer lifligt i ofvanstående förord. Dock skulle jag lika lifligt önska, att förf. före arbetets utgifvande toge under omsorgsfull pröfning de ställen som jag något betecknat med ett ?. Utan tvifvel skulle det goda arbetet vinna på en omarbetning eller rättare sagdt justering på dessa ställen, så att stötande, i sitt sammanhang opas-

⁵⁸⁰ Gunner 2009, 315–316.

⁵⁸¹ Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgranskn. Utsk. 1887–1905, nr 461, 18.1.1898.

⁵⁸² Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgranskn. Utsk. 1887–1905, nr 403/404, 2.12.1899.

sande, någon gång svårfattliga, till och med här och där själfvåldiga uttryck förekomma.⁵⁸³

Även här är det formen som granskaren på sina ställen efterfrågar en viss justering. Vad exakt de "själfvåldiga" uttrycken innebär är svårt att avgöra, men det kan han handlat om hur Elisabeth Beskow har karakteriserat sina roman-gestalter och hur hon har låtit dem ta ställning i teologiska frågor. I utlåtandena kring manuset till boken *Gamle prästen i Hornsjö* blir det än tydligare att just den teologiska aspekten måste vara i överensstämmelse med den teologiska linje som man från förlagets sida vill följa.⁵⁸⁴ I utlåtandena till den boken framkommer följande. Granskare ett skriver:

Jag hade önskat, att författarinnan ej framställt "separatismen" som något godt. Man må väl kunna gilla lekmanverksamhet utan att därför gilla separatism. Det är ju också i berättelsen något betänkligt, att separatisterna i "förargelse" öfver den gamle pastorns afslag på deras begäran att få använda skolsalen bygga ett missionshus och för att förödmjuka den fromme och nitiske prästen hålla möten samtidigt med gudstjänsten i kyrkan. Allt detta är, minst sagdt, underliga motiv för andlig verksamhet, äfven om de ej sällan förekomma, man må väl dock ej behöfva bygga den fria verksamheten på sådan grund. Språket är stundom tungt, kommateringen slarfvig, och jag anser det vara en onödig artighet mot satan att skriva hans namn med stor bokstaf. Då berättelsen har, såsom man kunde vänta af "Runa", många och stora förtjänster, synnerligast beträffande den gamle prästen, som är hjälte i densamma, vill jag icke afstyrka densamma. A.J.⁵⁸⁵

⁵⁸³ Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgranskn. Utsk. 1887–1905, nr 465, ej daterat.

⁵⁸⁴ Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgranskn. Utsk. 1887–1905, nr 549, 18.2.1903.

⁵⁸⁵ Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgranskn. Utsk. 1887–1905, nr 549, 18.2.1903, 1.

Granskare två skriver:

Enligt min uppfattning har icke författarinnan framställt separatismen såsom något godt utan endast objektivt skildrat separatismens utveckling inom församlingen delvis beroende på ett måhända oklokt steg af församlingens pastor. Dock kan missförstånd lätt uppstå angående denna den enda svaga punkten i boken, men denna fara undanröjes lätt, om författarinnan med några ord betonar det känsliga församlingskallet hos separatismens förkämpe och likaså framhåller huru det hade varit klokt af den gamle prästen att just i detta konkurrensläge öppna skolhuset, ett steg som ju icke under alla förhållanden varken behöfver vara nödvändigt eller välbetänkt. Den förbisedda kommatering är ock lätt att åstadkomma. Det vore ledsamt om ett så verkligt godt arbete skulle gå stiftelsen ur händerna. Af mig förordas det varmt. Fr. Hammarsten⁵⁸⁶

Genom de båda granskarnas synpunkter framkommer klart att de centrala påpekandena i texten främst handlar om den dåtida aktuella teologiska spänningen mellan Svenska kyrkan och de separatistiska rörelserna. Till vilken falang den lågkyrkliga rörelsen skulle räknas var ett ständigt återkommande debattämne. I sin grundval var ju EFS en inomkyrklig väckelserörelse utan ambition att bli en egen, separatistisk rörelse. Men på sina håll i landet blev detta ändå fallet i samband med att man ville börja fira egna gudstjänster och hålla samlingar. Än mer problematiskt blev det då man ville börja hålla egna nattvardsgångar. Hur skulle detta fungera utan att ses som en konkurrerande verksamhet? Denna problematik lyfter alltså Elisabeth Beskow fram i manuset till *Den gamle prästen i Hornsjö*. Men hon lyssnar till granskarnas kritiska synpunkter och meddelar svar i ett brev som är daterat den 13 juli 1904. Brevet är ställt till Hofrättsrådet Widström och finns arkiverat tillsammans

⁵⁸⁶ Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgranskn. Utsk. 1887–1905, nr 549, 18.2.1903, 2. Fr. Hammarsten är Elisabeth Beskows ingifte morbror Fredrik Hammarsten.

med ovan angivna handlingar. Däri kommenterar hon själv sin avsikt med hur hon har beskrivit separatismen och hon formulerar det följande:

Igår fick jag mig tillsänt Hofrättsrådets bref till min mor angående manuskriptet till "Den gamle prästen i Hornsjö". Direktör Jonson lämnade mig manuskriptet, så snart han fått det tillbaka från Hofrättsrådet, då jag naturligtvis ville se ändringarna, innan boken trycktes, och dessutom själf önskade göra en grundligare ändring af det omtvistade kapitlet om sekterism, hvilket det aldrig varit min mening att afhandla. Hvad jag ville var bara att framställa en konflikt mellan högmodet och ödmjukheten i den gamle prästens inre, och genom den ändring jag nu senast vidtagit har jag lyckats göra detta utan att alls beröra frågan om sekterismens eller lekmanapredikans värde eller skada. Så att den punkten är nu alldeles utstruken ur boken.⁵⁸⁷

Det är här intressant att ta del av hur Elisabeth Beskows avsikt med passagen om konflikten, som uppfattats som ett inlägg i debatten om separatistiska rörelser i förhållande till Svenska kyrkan, i själva verket snarare var avsett att visa på den konflikt som fanns *inom* den gamle prästen. Det förefaller här som att Elisabeth Beskow hade avsikten att lyfta fram en i grunden högst mänsklig känsla, hur stoltheten och högmodet har svårt att vika för ödmjukhet och tillmötesgående för att hantera en komplicerad situation. Elisabeth Beskows föresats verkar alltså vara långt vidare och riktade sig vad jag menar till en bredare läsekrets, medan granskarna främst stannar vid och uppfattar den uppenbara konflikten. Den som också var högst aktuell och påtaglig i de kyrkliga sammanhang som granskarna själva hörde hemma i.

⁵⁸⁷ Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgranskn. Utsk. 1887–1905, nr 544; E.I. Brev 6. Brev 1904–1907, brev från Elisabeth Beskow 13.7.1904 till Hofrättsråd Widström.

I utlåtandet över manuset till *Med blicken mot det osynliga* har de båda granskarna gett noggranna synpunkter på innehållet. Det synes som att betoningen även här ligger på teologiska ställningstaganden och man förväntar sig redigering på ett antal ställen för att läsaren skall undvika missuppfattningar. En av granskarna är för övrigt den i avhandlingen tidigare nämnde Bernhard Wadström. Den första punkten som man har synpunkter kring är hur Elisabeth Beskow har beskrivit Ulla Brese som allt för dyster. Granskaren ställer frågan: "Hvarför skildras fru B. så dyster, då hon är representant för en verklig kristen?" Vidare menar man att det finns en risk att läsaren uppfattar hennes karaktär som representant "för all levande kristendom". Det bör justeras för att ett missförstånd i detta fall skall undvikas, enligt granskaren. Därefter anges två kommentarer som direkt är synpunkter på teologiska frågor. Den ena handlar om att författaren inte skall befatta sig med "denna farliga lära om omvändelse efter döden" och den andra om att författaren har förminskat betydelsen av Guds straffande rättfärdighet. Angående det senare skriver granskaren: "Detta bortförklarande av Guds straffande rättfärdighet strider uppenbart emot Guds Ord och måste uteslutas eller omarbetas till försiktigare uttryck, för så vidt EFS skall kunna utgifva arbetet."⁵⁸⁸ Ytterligare en kommentar görs angående ett teologiskt ställningstagande som måste justeras för att boken skall kunna ges ut av EFS. Det handlar om Jesu död på korset och hur det framställs i manuset. Granskaren säger: "Motiv till ämnet för altartaflan kan finnas att därför – i strid mot Skriftens ord – nedsätta korslidandets centrala betydelse eller uttyda detta lidande såsom endast kroppsligt. Kan utan svårighet ändras och måste så för att kunna

⁵⁸⁸ Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgranskn. Utsk. 1887–1905, nr 714, 1.

användas af EFS.”⁵⁸⁹ Det förefaller alltså som att det genomförts en noggrann granskning så att den ”rätta” teologiska tolkningsramen blir tydlig för att böckerna skall kunna ingå i Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens förlagsutgivning. I samtliga angivna synpunkter står noterat att de två ytterligare granskarna också instämmer i synpunkterna. Det är alltså ett enhälligt utlåtande vad gäller anmärkningarna på just dessa ämnen. Det finns också ett längre utlåtande över manuset till *Med blicken mot det osynliga* som är formulerat som en sammanhängande text och där manusets handling sammanfattas. Granskaren anger inledningsvis vilket ”modernt problem” det är som är centralt i handlingen och följande sammanfattas:

Förf. har ställt för sig den uppgiften att från kristlig synpunkt behandla de modernaste problemen i nutidens skönlitteratur – äktenskapets helgd: ett äktenskap ingås mot endera eller båda parternas vilja eller stundom med densamma, men efter ett eller annat år har man tröttnat på hvarandra eller har man fått syn på ”den rätte” och nu inträder den förmenta plikt-kollisionen, som i den vanliga framställningen leder till ”själhfärdelse” d.v.s. i detta fall äktenskapsbrott, skilsmessa och ny förbindelse – eller i bästa fall skilsmessa utan äktenskapsbrott. Förf. har dock ytterligare tillspetsat sitt problem, ja så långt att från juridisk synpunkt skilsmessan är fullt berättigad – och inför en sådan plikt-kollision ställer hon en kristen man och kvinna.⁵⁹⁰

Vidare fortsätter granskaren att ge Elisabeth Beskow beröm för att ”Utan tvifvel [...] gifvit sitt hittills icke blott största utan äfven betydelsefullaste arbete en litterär synpunkt. Från EFS synpunkt kan den tillstyrkas efter några smärre

⁵⁸⁹ Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgranskn. Utsk. 1887–1905, nr 714, 2.

⁵⁹⁰ Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgranskn. Utsk. 1887–1905, nr 714, 3.

ändringar hvilken förf. lätt kan vidtaga.”⁵⁹¹ I detta utlåtande får vi bekräftat att Elisabeth Beskow inte väjer för att diskutera tidsaktuella frågor och att hon därtill väljer att problematisera dem istället för att ge klara och tydliga besked om vad som skall gälla. Detta lämnas till läsaren att själv ta ställning till. Detta menar jag är karakteriserande för Elisabeth Beskows metod för att framföra sitt budskap. Jag får anledning att senare återkomma till detta.

När det gäller utlåtandena över manusen till *Nina*, *Katri* och *Crucifixus* är de mycket kortfattade och samstämmiga, de rekommenderas till utgivning utan kommentarer.⁵⁹² En reflektion som kan göras i samband med detta är möjligen att manusen till *Katri* och *Crucifixus* är inlämnade 1907 och 1908. Författaren Runa är vid den tiden högst etablerad på det aktuella bokförlaget och kanske kan det vara en förklaring till de korta utlåtandena, och vad det förefaller som snabba omdömena.⁵⁹³ Men det hände också att manus av Runa fick markeringen ”afstyrkes”. I ett utlåtande över de kortare berättelserna ”Stackars Ludde” och ”På havet” menar granskarna att innehållet inte håller måttet och inte bör ges ut. Det råder dock inte samstämmighet mellan granskarna och av utlåtandena att döma synes det som berättelserna tillstyrktes efter justeringar.⁵⁹⁴

I de angivna exemplen från förlagsutlåtandena finns överlag en positiv inställning till den nya författaren som hade etablerat sig på stiftelsens bokförlagsarena. De syn-

⁵⁹¹ Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgranskn. Utsk. 1887–1905, nr 714, 3.

⁵⁹² Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgranskn. Utsk. 1887–1905, nr 583, 799 och 821.

⁵⁹³ Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgranskn. Utsk. 1887–1905, nr 799, 821.

⁵⁹⁴ Stockholms Stadsarkiv, EFS Särarkiv I:4 Förlagsbolaget EI:1, Medd. Fr. Skriftgranskn. Utsk. 1887–1905, nr 544 (585), 17.10.1904; 19.10.1904.

punkter som framförs handlar dels om språkliga justeringar och en del kommentarer kring formen, dels om hur hon formulerar sig kring teologiska frågor. Elisabeth Beskow, alias Runa, blev läst av många, även av kritiker. Det är innehållet i vad de senare skrev som skall ägnas vidare uppmärksamhet.

Anmälningar och bokrecensioner

I ett brev daterat i juni 1901 skriver Elisabeth Beskow till Maja Beskow om hur hon mottagit litteraturkritikernas röster om hennes böcker: "Jag förstår nu, att motgången och kritiken i vintras inte var vad jag vid den första smärtan trodde, ett avhuggande, utan det var en rensning. – Nu är jag bara tacksam och glad för den, så glad att Gud bryr sig om att lära mig, hur jag bör skriva."⁵⁹⁵ Innehållet i omdömena som sägs har framförts i pressen verkar ha tagit hårt på Elisabeth Beskow, något som också Maja Beskow och senare Olov Gunnarsson anger.⁵⁹⁶ Vad stod då i recensionerna, och vad var det som hon tog så illa vid sig? Hur bedömdes hennes böcker av litteraturkritiker och bokanmälare? Det skall vi försöka få ett svar på via de anmälningar och recensioner som har granskats. Det är dock viktigt att betona att redan det faktum att Elisabeth Beskows böcker recenserades i dagspressen i själva verket var ett erkännande av hennes författarskap. Litteraturvetaren Lina Samuelsson skriver i sin avhandling *Kritikens ordning*: "Ofta anses en recension i sig vara en positiv värdering av verkets betydelse; det blir åtminstone uppmärksammat och anses värt att kommentera."⁵⁹⁷ Elisabeth Beskows böcker hade stor

⁵⁹⁵ Beskow 1932, 141.

⁵⁹⁶ Beskow 1932, 139–141; Gunnarsson 1956, 73.

⁵⁹⁷ Samuelsson 2013, 10.

spridning och de recenserades. Det är dock svårt att avgöra om böckerna först fick spridning och därför recenserades, eller om spridningen blev en effekt av att de recenserades.

Det är svårt att dela in innehållet i anmälningarna/recensionerna i gemensamma teman men några ämnen är återkommande och de redovisas här. De är bedömningen av stil och genre; till vem böckerna riktar sig och bedömning av författarens förmåga att förmedla sitt budskap. Över lag är de positiva omdömena om Runas böcker i majoritet och hennes böcker rekommenderas för det mesta till vidare läsning.⁵⁹⁸ I huvudsak kommenteras stilen i böckerna med beröm, till exempel som i en recension i *Svenska Morgonbladet*: "Stilen är ovanligt redig, kraftig och klar, och karaktärerna äro skarpt och konsekvent tecknade."⁵⁹⁹ Elisabeth Beskow anses ha god förmåga att skildra karaktärer och ett omdöme lyder: "Författarinns styrka ligger i karaktärsteckningar".⁶⁰⁰ Vidare ges positiva omdömen om hennes förmåga att driva berättelsens tema, liksom att formulera sig: "[...] berättelsen är väl skriven och innehåller många både vackra och tänkvärda ord".⁶⁰¹

Ett återkommande tema som kommenteras i recensionerna är genren inom vilken Elisabeth Beskows litteratur hör hemma, att böckerna räknas till en "kristen litteratur" eller "tendenslitteratur". Om det bidrar till att innehållet och författarskapet som sådant bedöms på ett annat sätt kan inte avgöras utifrån denna undersökning. Ett ämne för framtida studier och vidare forskning skulle kunna vara att jämföra hur olika författare mottas och bedöms i recensioner. Det skulle kunna vara fruktbart att jämföra författare

⁵⁹⁸ Se t.ex. *Svenska Morgonbladet* 23.12.1895; *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 12.18.1896; *Nya Dagligt Allehanda* 24.5.1902.

⁵⁹⁹ *Svenska Morgonbladet* 23.12.1895.

⁶⁰⁰ *Svenska Morgonbladet* 21.12.1904.

⁶⁰¹ *Svenska Dagbladet* 18.12.1895.

som är verksamma inom samma genre, i detta fall den som Elisabeth Beskow skrev inom, men också genom att jämföra dessa med mottagandet av profan litteratur. På så sätt skulle man kunna få svar på frågan om denna typ av kristen litteratur bedöms annorlunda än allmän skönlitteratur.

I recensionerna framhålls att Runas författarskap kännetecknas av en allvarlig religiös grundton, och att hon har ett eget sätt att förmedla tolkning av religion som varken kan karakteriseras som luthersk dogmatisk eller pietistisk. "Dess formel var i stället kärleken till Gud, uttryckt i kärleken till nästan."⁶⁰² På ett annat ställe anges att "en andlig grundströmning har dock kännetecknat hennes samtliga böcker."⁶⁰³ Detta är dock inte helt oproblematiskt för en del recensenter och man menar att Runa ibland tar sig rätten att förmedla ett budskap som hon inte alltid lyckas med. Framför allt är det frågan om hur författaren lyfter fram sitt budskap som kritiseras. Några utdrag ur två olika recensioner om *På Elghyttan* ger exempel på vad som bland annat kritiserades i recensionerna.⁶⁰⁴

Särskilt dialogerna i den nya boken förefaller skäligen magra och blifva osmakliga när de röra sig om höga, andliga ämnen såsom frågan om alltings återställelse, försoningens helighet osv. Dessa ämnen lämpa sig dock ej för kallprat, äfven om detta har ett andligt skimmer öfver sig.⁶⁰⁵

På ett helt annat sätt har författarinnan fattat både religionen och sättet att inkorporera uppfattningen däraf i handlingen i romanen *På Elghyttan*. Det är där icke religionen som källa till ett lif i kärlek som en driffjäder till ädla och upphöjda handlingar hon låter framlysa i sina personers göranden och låtanden utan det är den luther-

⁶⁰² *Nya Dagligt Allehanda* 24.5.1902.

⁶⁰³ *Svenska Morgonbladet* 18.11.1908.

⁶⁰⁴ Här skall sägas att båda recensenterna jämför och relaterar till de tidigare böckerna *Allt eller intet*, *Hvardagslif* och *Ljudande malm*.

⁶⁰⁵ *Svenska Morgonbladet* 3.5.1902.

ska kristendomens dogmatiska formulering af försoningsläran som hon på ett stundom till och med rent traktatmässigt sätt predikar.⁶⁰⁶

Det betonas att berättelserna präglas av ett förenklande och banaliserande drag samt saknar "känslans djup och tankens skärpa".⁶⁰⁷ Här framställs tämligen hårda omdömen och om de var dessa som Elisabeth Beskow hade tagit del av då hon skrev sitt brev till Maja Beskow i juni 1901 kunde vi härvidlag förstå vad saken gällde. Men det är inte dessa recensioner som hon åsyftar, då de som är angivna här publicerades i maj 1902.⁶⁰⁸ Enligt Olov Gunnarsson är det dock troligt att kritiken som Elisabeth Beskow sägs ha tagit så illa vid sig av avser recensioner över *Ljudande malm*, en bok som inte verkar ha recenserats i högre grad av allmän press. En kort notis i *Nya Dagligt Allehanda* finns i september 1900, som anger att boken finns som nyhet. Det ges dock inga vidare utlåtanden eller omdömen kring den.⁶⁰⁹ En recension av boken finns emellertid i *Svenska Morgonbladet* i början av november 1900.⁶¹⁰ Där anges att författaren haft högre litterära ambitioner med boken än vad som framkommit i tidigare böcker. När recensenten ställer frågan om Runa lyckats med detta lyder svaret följande: "Från formell synpunkt sedt kan svaret näppeligen bli annat än ett "nej". Karaktärsteckningen lider af motsägelser, och tidsfärgen – berättelsen är förlagd till 1700-talets senare del – är nog ej fullt träffad."⁶¹¹ Trots att recensenten framför bestämd kritik mot bokens litterära ambitioner liksom till att Runa även använder alltför många spök- och skräckscener i berättel-

⁶⁰⁶ *Nya Dagligt Allehanda* 24.5.1902.

⁶⁰⁷ *Nya Dagligt Allehanda* 24.5.1902.

⁶⁰⁸ *Ljudande malm* recenserades därutöver i några kyrkliga tidningar vilka dock inte ingår i min föreliggande studie. Se Gunnarsson 1956, 70–71.

⁶⁰⁹ *Nya Dagligt Allehanda* 21.9.1900.

⁶¹⁰ *Svenska Morgonbladet* 3.11.1900.

⁶¹¹ *Svenska Morgonbladet* 3.11.1900.

sen, avslutas recensionen med en rekommendation till vidare läsning:

Berättelsens tendens är nämligen att framhäfva Guds i människans hjärta utgjutna kärlek, som något, hvarförutan äfven den ädlaste karaktär ej blir annat än en "ljudande malm" och en "klingande bjällra". Detta bokens syfte är ju emellertid behjärtansvärdt och godt, och "Ljudande malm" skall på grund häraf i likhet med författarinnans föregående berättelse utan tvifvel finna många intresserade läsare.⁶¹²

Syftet med boken menar recensenten alltså att Runa lyckas förmedla. Några korta rader om boken nämns även i *Nya Dagligt Allehanda* i maj 1902.⁶¹³ Den recensionen återkommer jag ytterligare till nedan.

Även recensionen över *På Elghyttan* i *Svenska Morgonbladet* i maj 1902 rekommenderar boken för vidare läsning om än recensenten J.O. avslutar recensionen med en brysk kommentar: "'På Elghyttan' bjuder emellertid på en i det hela nyttig och god samt underhållande läsning. Hvad anmälaren har emot den, är, att den saknar djup och innerlighet."⁶¹⁴ I en recension av *Med blicken mot det osynliga* framförs viss kritik mot att författaren är alltför moralistisk i sin berättelse: "Ofta sticker äfven ett skoltantmässigt undervisande pekfinger fram." Ändock förmodar recensenten att boken "blir säkerligen mycket läst inom en viss krets af den bokläsande allmänheten och det kan därför vara berättigadt att ägna den en mera ingående uppmärksamhet i dagspressen."⁶¹⁵

I en recension över boken *Röster* inleder recensenten med att ge Runa lovord för hennes förmåga att ta in flera

⁶¹² *Svenska Morgonbladet* 3.11.1900.

⁶¹³ *Nya Dagligt Allehanda* 24.5.1902.

⁶¹⁴ *Svenska Morgonbladet* 3.5.1902.

⁶¹⁵ *Nya Dagligt Allehanda* 27.2.1907.

olika tänkandens perspektiv i sin bok: "Signaturen Runas 'Röster' är en nutidsskildring, gjord af en författarinna med utprägladt religiös ståndpunkt, men dock med förståelse af olika rörelser i tiden och med en fördragsamhet för olika tänkande, som man långt ifrån alltid finner hos de religiösa."⁶¹⁶ Dessvärre tycker dock inte recensenten att Runa lyckas med sin föresats att "slå en bro mellan olika tänkande." Man menar att hon skulle möta missnöje bland olika läsargrupper: "Hennes meningsfränder torde anse, att hon gör alltför stora eftergifter åt de 'världsliga', och dessa senare tycka nog, att hennes 'Röster' smaka alltför mycket af uppbyggelseskraft."⁶¹⁷ Det är alltså tydligt att kritiken då den framförs främst riktas mot Elisabeth Beskows huvudsakliga syfte med sina böcker, att förmedla det kristna budskapet. Och syftet med Elisabeth Beskows böcker var att förmedla just "djup och innerlighet". Men det fanns också recensenter som menade att Runa lyckades ovanligt bra med denna föresats. I *Aftonbladet* 1910 recenserades boken *Af jordens stoft* och recensenten inleder med att sammanfatta Runas syfte: "Vi stå här inför en allvarlig och tillkämpad lifsåskådning, en sådan som alltid väcker aktning äfven hos olika tänkande. För denna sin lifsåskådning pläderar förf:an varmt och innerligt i sina böcker."⁶¹⁸ Runas budskap med sina böcker framstår således tydligt och om hon bedömdes hårt av en del kritiker fanns det på samma gång de som menade att hon lyckades väl med sin föresats. Samma recensent i *Aftonbladet* avslutar sin anmälan med följande ord:

Ehuru Runas böcker tillhöra tendensskrifterna, kan man icke frånkänna dem litterärt värde. Människoskildringarna äro ganska kon-

⁶¹⁶ *Aftonbladet* 20.12.1909.

⁶¹⁷ *Aftonbladet* 20.12.1909.

⁶¹⁸ *Aftonbladet* 8.12.1910.

sekvent hållna och vittna om psykologisk blick. Man märker för öfrigt, att förf:an har för mycken bildning och för mycken humanitet för att hemfalla åt den ensidighet och intolerans, som man tyvärr icke sällan finner hos författare med utpräglad religiös lifsåskådning.⁶¹⁹

Detta menar jag kan tolkas som ett tydligt erkännande av det författarskap som Elisabeth Beskow utförde. Recensenten säger här att författaren lyckas med det som många andra författare inom samma genre vanligen misslyckades med. Kanske kan en förklaring till detta finnas i Elisabeth Beskows egen återkommande reflektion över just detta, att hon inte vill hemfalla i ett som hon uttrycker det "överspönt förhållande till Jesus".⁶²⁰ Men hon lyckas också att förmedla att hon är en bildad kvinna, och att hon framför allt har förmågan att nyansera eller om man hellre vill, problematisera, det budskap som hon vill förmedla, såväl i sina böcker som i sitt eget liv.

Elisabeth Beskow valde att förmedla sitt budskap i romanens form, vilket i sig alltså kan ses som att hon öppnade dörren för bedömning från två håll; dels för budskapet som förmedlades i uppbyggelseberättelsens form, dels som skönlitteratur vilken alltså kunde bedömas och jämföras med profana skönlitterära författare. Att bli en framstående skönlitterär författare var aldrig Elisabeth Beskows syfte och därför var just den typen av bedömning svår för henne att hantera. I en recension i *Svenska Morgonbladet* 1904 skrivs dock att det är denna skönlitterära form som kan utgöra ett viktigt medel för att framföra sitt budskap: "Runa har henom (sic!) sina tidigare böcker [...] gjort sig känd och värderad hos den del af vårt folk, som sätter värde på en lektyr, hvilken under skönlitteraturens form skänker näring

⁶¹⁹ *Aftonbladet* 8.12.1910.

⁶²⁰ Beskow 1932, 120.

åt människans djupaste behof.”⁶²¹ Att formen av någon recensent bedöms som skönlitterär menar jag dock inte motiverar en jämförelse med profana skönlitterära författare. Elisabeth Beskow skrev uppbyggelseberättelser. Olov Gunnarsson skriver i sin bok om Runa:

Runa var en bland flera som skrev sådana böcker. Helt fri från det uppbyggliga momentet blev hon väl aldrig, och det skall hon inte klandras för. Elisabeth Beskow var en kristen författarinna, det glömdes hon aldrig själv, och de kritiker, som i sin ivers hetta slog hårdast efter henne med färlan och samtidigt glömdes denna omständighet, de har dömt sig själva och varit ute i oträngt mål.⁶²²

Av några recensenter framhålls också att litteraturen är könad, det vill säga att den riktar sig i huvudsak till ett kön och i detta fall är det kvinnor. I en recension i *Nya Dagligt Allehanda* används rubriken ”Tre damromaner”.⁶²³ Recensenten ger en samlad bedömning av tre olika böcker som vederbörande tror främst kommer att läsas av damer och de förmodas också vara skrivna av damer, trots att en av

⁶²¹ *Svenska Morgonbladet* 21.12.1904.

⁶²² Gunnarsson 1956, 72. Samtidigt är det intressant att notera hur Olov Gunnarsson 1956 själv är ytterst hård i sin bedömning av Elisabeth Beskows litteratur. Han skriver: ”Det kan inte hjälpas, men de tre böcker (förf. anm. *Allt eller intet*, *Hvardagslif* och *Ljudande malm*), som [...] refererats och som utgör det väsentliga av Runas författarskap under 1800-talets sista lustrum, är ytterst tafatt och valhant skrivna. Språket är torftigt och nyanslöst, med ett vimmel av utslitna klichéer. Framförallt är dialogen stelbent och skrivbordsmässig. Runa var nog psykolog på så sätt, att hon hade en skarp iakttagelseförmåga, att hon kunde både se och återge vad som karakteriserade en människa, men hon satt ännu för mycket fången i schabloner. Hon tecknade i svart och vitt. De som var ädla blev så kolossalt ädla, och de som var bovaktiga blev bovaktiga på det mest rysansvärda sätt. Hon beskriver själsstrider och andlig vånda, tvivlets mörker och syndakänslans ångest, så att man får den uppfattningen att det handlar om ett tillfälligt anfall av migrän, som nog går över om man får sova ett tag.” Se Gunnarsson 1956, 71–72.

⁶²³ *Nya Dagligt Allehanda* 24.5.1902.

författarna har ett herrnamn (Uno Wallmo). Skribenten menar att detta kan urskiljas "genom rent 'qvinnliga' karaktersdrag i skrifsätt." Detta skrifsätt präglas av att det är känslan som är den drivande faktorn i berättelserna och den menar recensenten är det som är "deras gemensamma qvinnliga drag". Vidare framhålls att den mest betydande "af dem, är den jag satt främst signaturen Runas 'Ljudande malm'".⁶²⁴ I det avslutande omdömet av Runas bok betonas just hur det är den så kallade kvinnliga förmågan att lyfta fram känslan som också blir bokens styrka. Recensenten skriver:

Den djupa och innerliga känsla af religiöst behof, som fyller boken, har en sund och från bigott dogmatism och pjunkig pietism fri karakter. Författarinnan fordrar, at kristendomen för att vara verklig och lyckobringande för individen samt med förmåga att skänka en evighetstörstande varelse frid skall genomtränga hans lif, yttra sig i handling och i kärlek, den kärlek, utan hvilken äfven den strängaste rättrådighet blott är en ljudande malm och en klingande bjällra. Denna kärlek till Gud, yttrande sig i kärlek till människorna, är den känsla, som fyller Runas arbete.⁶²⁵

I denna recension tillskrivs Runa ha lyckats med sin försats att förmedla sitt budskap till sina läsare. Framför allt är det känslan av Guds kärlek till människorna som recensenten menar att hon på ett förtjänstfullt sätt förmedlar.

I de anmälningar/recensioner som jag har tagit del av ges övervägande ett positivt omdöme av de böcker som Elisabeth Beskow har skrivit. I flera av recensionerna ges författaren Runa erkännande och hennes böcker framhålls som viktiga för sin samtid och de rekommenderas därför till vidare läsning. Litteraturen ses som uppbygglig litteratur till exempel som "nyttig och god samt underhållande läs-

⁶²⁴ *Nya Dagligt Allehanda* 24.5.1902.

⁶²⁵ *Nya Dagligt Allehanda* 24.5.1902.

ning”.⁶²⁶ Men det ges också kritik – det sägs att böckerna ”saknar djup och mening”, och att de helt enkelt är banala och lättvindiga i sin handling, likaså att de teologiska perspektiven är förenklade. Det framhålls också att böckerna främst är riktade till unga kvinnor och att de därför skulle kunna betraktas som damlitteratur. Detta är recensenterna dock inte eniga kring, man är inte ens säker på om det är en dam som använder pseudonymen Runa.⁶²⁷

Böckernas dialogiska funktion

Elisabeth Beskows böcker är för en nutida läsare en ganska monoton läsoplevelse. I flera fall verkar också berättelsens teman vara ett ”eko” av hennes eget liv och erfarenheter. Trots det har böckerna en funktion, de ingår som en del i en pågående dialog mellan olika normsystem och visar genom de berättelser som förmedlas hur Elisabeth Beskow bemöter i samtiden aktuella teman. Men det är inte den enda bilden av berättelserna. Om man läser och studerar böckerna i syftet att söka efter om och i så fall hur ämnen som var aktuella i samtiden tas upp visar sig en rad intressanta resultat. Det övergripande temat som diskuteras är kärlek. Varför Elisabeth Beskow har valt detta tema kan vi inte säkert veta, kanske var det för att hon visste att det skulle locka läsare, få böckerna att bli sålda osv. Men det är också tydligt att temat kärlek ger utrymme och goda möjligheter att problematisera såväl gamla som nya ordningar i samhället. Att helt enkelt möjliggöra en dialog med tidens strömningar. Utifrån detta tema diskuterar Elisabeth Beskow hur det nya möter det gamla, hur tradition möter förnyelse. Med hjälp av de olika rösterna i berättelserna återspeglas både de gamla ordningarna som de nya ifrågasätter och ut-

⁶²⁶ *Svenska Morgonbladet* 3.5.1902.

⁶²⁷ *Aftonbladet* 22.12.1896.

manar men som också kan påverka till att något nytt skapas. Även om kärlek är det övergripande temat i de flesta böcker avhandlas flera andra ämnen med koppling till samtiden. Frågan om de olika könsrollerna och inte minst kvinnors uppgift är ett återkommande tema där dialogen mellan handling och samtid är slående. Likaså diskussionen om hur tro och politik, främst vad gäller synen på socialism/arbetarrörelse skall kunna hanteras. Elisabeth Beskow har en förmåga att via det enkla, på gränsen till det banala lyfta fram och föra ett samtal kring de komplicerade, paradoxala och svåra frågorna. Hon väjer inte undan för dem utan låter rösterna i sina böcker debattera. Möjligen är det också detta som gör att böckerna blev så populära. I sin enkelhet finns också en komplexitet, något som utmanar läsaren att själv ta ställning. Ytterst till det budskap som är hennes djupaste och mest centrala – att förmedla den kristna trons mysterium till sina läsare.

I Elisabeth Beskows böcker förs dialoger. De är fyllda med en mångfald av röster. Det sker mellan olika parter och på olika nivåer. Dialogerna mellan de olika aktörerna blir ett viktigt didaktiskt verktyg för att såväl budskapet som själva samtalet och mötet mellan aktörerna skall bli synligt. Michail Bakhtin har framhållit att skönlitterära texter kan innehålla en mångstämmighet som blir märkbar då olika individer dels representerar olika ståndpunkter men också låter dessa brytas mot varandra så att möten och dialog uppstår mellan de olika aktörerna. I sin tur blir detta en refraktion, återspeglning av de debatter som förs i det omkringliggande samhället och på så sätt blir dialogens andra funktion märkbar i Elisabeth Beskows böcker. Dialogen kommer till uttryck i hur de olika berättelserna tar upp teman som kopplas till samtiden och som därmed i berättelsens form debatteras, diskuteras och problematiseras. Böckerna kommunicerar ett budskap, vilket författa-

ren också har klargjort i andra sammanhang. Men budskapet är kontextualiserat i ett sammanhang som ger inblick om tidens föreställningar kring kärlek, tro och moraliska dilemman. Inte minst kan detta bli synligt genom de "lösningar" på de rader av förvecklingar och dilemman som framkommer i böckerna. Det intressanta framstår dock när författaren väljer alternativa vägar, och som inte är självklart väntade. Jag vill tolka det som att det förekommer en dialog mellan läsaren och författaren, men också mellan alternativa tolkningar och förhållningssätt gentemot samtiden. Det förekommer alltså dialoger på flera plan och mellan flera parter. Allra tydligast, mest direkt och enklast att följa är dock den dialog som förs mellan rösterna i böckernas handlingar. De har ett budskap att framföra och det är inget förenklat och entonigt budskap. Snarare är det komplext och visar på mångfald av lösningar och röster – utan att för den skull tappa riktning och fokus. Målet är ett och det är tydligt, människor skall få höra om Guds oändliga kärlek. Men budskapet förmedlas genom berättelser som grundar sig i vanliga människors liv, med de glädjeämnen och bekymmer som de alltid har rymt och rymmer.

Sådd och skörd

Elisabeth Beskows avsikt med sina böcker var att förmedla "tron på det enda nödvändiga", det vill säga det kristna budskapet. I brev till Maja Beskow beskriver hon hur hon ser sitt författarskap som en "sådd":

Jag betraktar mitt författarskap som en sådd och ser med rörd undran hur Gud vidgar mitt åkersfält och alltjämt fyller på i min korg. Vad har jag då annat att göra än fortfara att strö ut kornen? Jag har fått bevis på, att ett och annat fallit i god jord och burit frukt, och

kan väl antaga att fler korn, än jag vet om, så gjort. Det ger mig rättighet att leva.⁶²⁸

Elisabeth Beskow förmedlade också sina tankar kring vem som skulle förmedla evangeliet och när det kunde ske. Hon skriver i brev till Maja Beskow:

Gud utväljer sina vittnen. Ofta synes det, som om han helst använde dem, vilka kunna hänföra sin omvändelse till en viss tidsperiod, ett genombrott, efter vilket de känna sig uppfyllas av det andliga livets krafter. De flesta levnadsteckningar över arbetare i Gud vingård låta oss blicka i tider av andlig nöd, mörker och tvivel, innan ljuset bryter igenom och uppfyller själen med frid. Elisabeth genomlevde aldrig något sådant andligt genombrott. Hennes sinne var från de spädaste barnåren vänt mot det ljus, som strålar ut från Frälsarens gestalt.⁶²⁹

Elisabeth Beskow nämner aldrig om att hon själv upplevde en specifik tidpunkt för sin omvändelse. Kanske är det också detta, i kombination med hennes uppväxt och hemvist inom en luthersk lågkyrklighet som får henne att skriva berättelser och skildringar där omvändelsen ligger som en kontinuerlig underton, men som sällan anger att det är vid en bestämd tidpunkt som omvändelsen sker. Snarare läggs tyngdpunkten på *processen*, det vill säga vägen fram till att omvändelsen eventuellt kommer att ske som blir det centrala. Det är läsarens fria val och beslut om en omvändelse sker.

Det hände att Elisabeth Beskow också fick respons på sina böcker, exempelvis genom brev från läsare. I ytterligare ett brev till Maja Beskow ger Elisabeth Beskow uttryck för sin tacksamhet över att få veta hur böckernas budskap

⁶²⁸ E.I.10. Brev 1916–1918, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow, 20.1.1917, 7–8.

⁶²⁹ I brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow återgivet i Beskow 1932, 110.

har blivit till glädje och uppbyggelse, att hennes sådd alltså också gav skörd. Då fann hon sin verksamhet meningsfull och sitt syfte med böckerna uppfyllt:

Idag fick jag ett brev, som varit på väg till mig från Indien alltsedan den 7 Dec. Det är från en obekant, hon tycks vara missionär och kom ut till Indien för ett år sedan efter 9 års lång längtan dit. Hon skrev bara för att tacka mig för mina böcker, som hon säger sig ha haft godt av sedan sin 14, 15 års ålder. Och hon hoppas att "mången i vår orosfyllda tid måtte finna vägledning tillrätta fadershemmet genom läsningen av Runas arbeten". – Är det inte lyckligt att få sådana brev? Jag tar dem som en blick ur Jesu öga just till mig. Och det blir så varmt och ljust. Vad hans nåd är stark i att plåna ut synd, då en sådan stackare som jag kan få känna hans välbehag! Och få vara hans redskap!⁶³⁰

Genom sina böcker ville Elisabeth Beskow vara en motvikt till den så kallade Nick Carter-litteraturen som "fördunklade de moraliska begreppen hos både unga och gamla".⁶³¹ Hon ville helt enkelt förmedla ett alternativt, eller kanske snarare en annan sorts budskap. Hennes litterära stil var lika förenklad som stilen i Nick Carter-litteraturen, men med sina berättelser avsåg Elisabeth Beskow att väcka, trösta och uppbygga människor, och inte minst att uppmana dem att hålla fast vid den trosordning i moraliska frågor som hon ansåg att en kristen livshållning skulle medföra. Med sina berättelser ville Elisabeth Beskow visa på ett föredöme och med en bestämd avsikt lät hon sina romanfigurer bli närmast idealtypiska. Maja Beskow kommenterar hur Elisa-

⁶³⁰ E.I.9. Brev 1914–1915, brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow, odaterat "Lördag e.m. i skymning 1917".

⁶³¹ Beskow 1932, 192. I brev från Elisabeth Beskow till Maja Beskow 9.3.1909, 4 omnämner Elisabeth Beskow att hon tycker att en skolpojke som sprider Nick Carter-litteratur skulle ha kallats upp av rektor. Om att pojken sprider böckerna kommenterar hon "Det tycker han är oskyldigt kanske!" (se E.I.7. Brev 1908–1910).

beth Beskow använder sig av metoden att låta sina roman-
gestalter vara idealtypiska för att föra fram sitt budskap:

Ett säreget drag spårar man ofta i hennes böcker: hon skildrar stundom männen så ädla, så goda, så ridderliga. Hon skildrar dem så högsinnade, att de bli överkliga. Hur vågar hon sätta idealet så högt? Men – i hennes fantasi voro de verkliga, dessa manliga gestalter, rena i sinnen och i seder. Och en stor del av de män hon mött i levande livet hade givit henne denna bild av ädel manlighet. Skildringen beror dels på detta, dels även därpå, att hon avsiktligt ville höja människorna i deras egna och i varandras ögon. Hon *ville* något med sin diktning. Hon hade ej förgäves haft till fader en stor pedagog och själasörjare. Medvetet eller omedvetet tillämpade hon i sina böcker två satser: "Man blir lik en bild man ser på", samt: "Man skall älska fram det bästa hos varandra".⁶³²

Maja Beskow framhåller alltså att det delvis går att spåra en likhet med faderns sätt att undervisa och förmedla sitt budskap som kan återfinnas hos Elisabeth Beskow. Men hennes metod att framföra sitt budskap sågs inte alltid som oproblematiske. Till och med nästan 30 år efter Elisabeth Beskows död diskuterades den. Då höll Brita Selander ett radioanförande i programmet "Hemmets magasin" där hon karakteriserade Elisabeth Beskows didaktiska metod följande:

Runa skrev och levde i sina böcker, hon levde så intensivt med sina diktade människor att deras värld blev mycket verkligare för henne än den verkliga värld som hon själv levde i. [...] Och böckerna befolkade hon med människor som levde och stred för sina kristna ideal, många gånger i konflikt med sina egna motspänstiga känslor. Runa skrev lätt och flytande, snabbt och med glimten i ögonvrån, hon såg det humoristiska i livet och hon kunde ge uttryck för det också och så hade hon verkligen sinne för vardagens liv och trevnad. [...] Runa var litet verklighetsfrämmande när det gällde att skildra människor, men hon var inte omedveten om det. Tvärtom, det var ofta med flit, som hon gjorde sina människor litet bättre än vi vanligen brukar vara i verkligheten, för hon ville ställa upp ideal

⁶³² Beskow 1932, 205–206.

för sina läsare och då arbetade hon efter den gamla sanningen att man blir lik den man älskar...⁶³³

Enligt Brita Selander använde Elisabeth Beskow en metod som innebar att berättelserna primärt skulle förmedla moralisk och andlig vägledning. Den tolkningen instämmer jag i. Med hjälp av de litterära gestalterna gav Elisabeth Beskow exempel på vad som ansågs vara rätt och fel, och vad som behövde åtgärdas för att allt skulle ställas till rätta igen. Elisabeth Beskow gjorde detta genom att exemplifiera med högst vardagsnära berättelser om människor. I böckerna framträder många gestalter och personligheter för att visa hur problem och händelser hanteras, tolkas och bemöts på olika sätt. Genom att lyfta fram flera sidor av och perspektiv på etiska och moraliska problem visar Elisabeth Beskow i vilken riktning hon vill vägleda sina läsare. Hon gör det inte genom att förenkla den komplexa verkligheten, snarare använder hon den för att framhålla möjliga lösningar ännu tydligare. Genom det komplexa skymtar en lösning fram. Lösningen kan dock vara inlindad och lämnad till läsaren själv att tolka, vilket också utgör en del av Elisabeth Beskows pedagogiska metod: att bemyndiga läsaren att själv ta ställning.

Kapitelsammanfattning

Kapitlet har syftat till att studera om och hur Elisabeth Beskow bemöter moderniseringen i sina böcker samt vilka teman som varit framträdande och i samklang med tidens aktuella frågor. Det har också studerats hur hennes bokmanus bedömdes av bokförlagen och hur hennes böcker recenserades i dagspressen. I nästintill samtliga studerade böcker förekommer temat kärlek. Det handlar om kärleken

⁶³³ Citerat i Gunnarsson 1956, 153–154.

mellan Gud och människa samt kärleken mellan man och kvinna.

I de studerade Runa-böckerna framkommer vägledande exempel hur en troende kristen skall förhålla sig till det nya, det moderna, till det som är nyskapande. Det överordnade temat som Elisabeth Beskow använder, och som jag menar kan tolkas som medlet för att visa på hur hanteringen av det nya skall gå till, är kärleken. Temat är ett av de mest aktuella ämnena decennierna kring sekelskiftet 1900, då gamla ordningar och ideal som var kopplade till synen på äktenskap och sedlighet utmanades av en ny syn på fri kärlek och alternativa samlevnadsformer som till exempel så kallade stockholmsäktenskap (sambo utan att vara gifta). Elisabeth Beskow låter kärleken vara både fundamentet, problemet men också lyckan i berättelserna. Med hjälp av kärleken kan människor möta, hjälpa och delge medmänniskor råd. Men den kan också vara problematisk och ställa till oråd om den inte har sin grund och upphov i den gudomliga kärleken. Mänsklig kärlek kan inte bli hel och fullständig innan människan förstått den gudomliga kärleken. Med hjälp av den insikten kan hon rustas för att möta den föränderliga tillvaron med allt vad det innebär, enligt de berättelser som förmedlas i Elisabeth Beskows böcker.

Elisabeth Beskows berättelser, som i sin handling framstår som enkla, på gränsen till triviala och kanske väl så förutsägbara, hjälper oss att komplicera vår förståelse av hur synen på kärlek, äktenskap och skilsmässa i praktiken tolkades i en kristen kontext vid tiden kring sekelskiftet 1900. Hon lyfter fram att kärlek med förhinder alltid är komplicerat, oberoende av kontext. Temat är genomgående i hennes böcker, och det utgör också en klangbotten för hennes bemötande av moderniseringen i sina böcker. Genom det enkla framskyntar det komplexa och det sker i

den mest vardagliga beskrivning: det som händer när idealen krockar med verkligheten, det som händer när människor "drabbas" av förälskelse och kärlek, när det kontrollerbara inte längre går att kontrollera utan känslorna tar överhanden. Kanske är det just därför som Elisabeth Beskow också väljer detta tema, trots att hon själv inte "avslöjar" egna erfarenheter inom området. Med sina skildringar visar hon på ett tydligt sätt människors sårbarhet och oförmåga att alltid styra och råda över sina känslor. Men Elisabeth Beskow lyfter in en ytterligare dimension – möjligheten för människorna att hämta kraft och stöd från en personlig Gud som bryr sig om människornas liv och leverne.

Ett annat tema är hur den kristna tron skall hanteras i samband med ett politiskt intresse och engagemang. Temat om vilka likheter och skillnader som finns mellan den kristna tron och den vid tiden framväxande socialdemokratin/ arbetarrörelsen diskuterar hon, liksom hur de båda ideologierna skall kunna samverka. I samband härmed kan också konstateras att frågan om klass och olika sociala skiktning i samhället samt "vem som kan umgås med vem och hur" är ett tema som förekommer i berättelserna. Kopplat till detta tema liksom till temat om kärlek är också frågan om kvinnors och mäns plats i samhället. Det temat ter sig vid en första läsning vara tämligen självklar och schabloniserad. Vid en närmare läsning går det dock att märka att det finns en problematisering av ämnet som alltså visar på att det finns alternativa tolkningar hur berättelsen skall uppfattas. Detta bör förmodligen också ses som ett uttryck för Elisabeth Beskows metod att föra fram sitt budskap. Till detta renodlar hon också mentaliteter som hon på olika sätt också tillskriver aktörernas karaktärer i böckerna. Det kan framstå som en naiv metod, men förefaller snarare vara väl genomtänkt och en effektiv metod för att belysa karaktä-

rernas olika ståndpunkter. På så sätt blir mångfalden av olika röster mer märkbar och bidrar till att problematisera de olika frågor och teman som behandlas i böckerna.

7

Sammanfattande slutdiskussion

Ämnet för denna avhandling har varit att studera Elisabeth Beskow, känd under pseudonymen Runa, och hennes författarskap i mötet mellan tradition och förnyelse. Avhandlingens övergripande syfte har således varit a) att studera Elisabeth Beskow och hennes väg till författarskapet, b) att undersöka hur hon genom sitt författarskap behandlade de moderna förändringsprocesser som förekom vid sekelskiftet 1900 och hur hennes böcker motogs och bemöttes i sin samtid samt c) att nyansera den tidigare bilden i biografiska skildringar av Elisabeth Beskow.

Elisabeth Beskow levde och verkade under åren 1870–1928, en tid som kännetecknas av omfattande förändringar inom en rad olika samhällsområden. Detta utmanade människor att på olika sätt bemöta de omställningar som skedde. En stor och inflytelserik samhällsinstitution som markant påverkades av de pågående förändringarna var Svenska kyrkan. Under sekler hade den varit den dominerande aktören när det gällde att ange vad som skulle vara den gällande moraliska och etiska ordningen för människors liv och leverne. Denna formulerades tydligt i Hustavlan där det angavs hur ordningen i hushållet och samhället skulle se ut. Den lärde människor var gränserna gick för hur de skulle agera i olika livssituationer.

I och med de nya ordningar som etablerades under slutet av 1800-talet, då kyrkan på ett helt nytt sätt utmanades av den framväxande arbetarrörelsen och de nya separatistiska rörelserna som senare kom att formeras i fri-

kyrkor, tvingades kyrkan att svara på kritiken och ifrågasättandet av dess dominerande position. Den utveckling som kom att äga rum kan benämnas som en sorts reklamprojekt för kyrkans verksamhet. Olika typer av aktiviteter anordnades och man började använda nya medel som verktyg för att nå ut med sitt budskap.

Ett sådant var att börja ge ut en ny typ av litterära publikationer. Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen såg bland annat som sin uppgift att sprida det kristna budskapet i en ny form av bokgenre, den så kallade uppbyggelseberättelsen i romanliknande böcker som gavs ut på stiftelsens eget bokförlag. Det var också där som Elisabeth Beskow gav ut sin första bok och inom den genren som hon fann sin uppgift. Hon blev därmed en del av det större projektet att lyfta fram en ny sida av Svenska kyrkans verksamhet. Den skulle visa att man fortfarande var en institution av stor betydelse i det omformade svenska samhället och att man var redo att svara på kritiken och ifrågasättandet som riktats från andra rörelser mot dess dominerande inflytande i samhällsordningen, men också över enskilda individers liv och leverne.

Med den historiska utvecklingen som fond har Elisabeth Beskows liv och författarskap studerats. Avhandlingens första empiriska studie har haft till uppgift att klargöra vilken bild av Elisabeth Beskow som har framställts i uppslagsverk och biografiska skildringar. Bilden som framträder är för det första att det långt ifrån är självklart att Elisabeth Beskows namn över huvud taget nämns i det studerade materialet. I de fall då det görs är det i regel mycket kortfattat. Den andra empiriska undersökningen i avhandlingen har varit att studera Elisabeth Beskows väg till att etablera sig som författare. Det har skett genom att kartlägga och analysera hennes sociala bakgrund och sociala nätverk, i form av släkt, familj och vänner samt utbild-

ning och karriärväg. Den tredje empiriska studien innebar vidare att sätta Elisabeth Beskows böcker, förlagsutlåtanden och bokanmälningar/recensioner i fokus för att studera hur Elisabeth Beskow bemöter de moderna strömningar som var i omlopp decennierna kring sekelskiftet 1900. Den studien har gett svar på vilken/vilka ämnen som Elisabeth Beskow ansåg var viktiga att behandla och diskutera i den kristna uppbyggelseberättelsen kring sekelskiftet 1900. Det blev också vidare intressant att studera hur Elisabeth Beskow använde berättelsen för att förmedla sitt budskap till läsaren. Det förefaller som att den användes för att ge en kompassriktning för vad som ansågs vara ett kristet liv och leverne. Hur detta budskap mottogs har studerats genom att granska utlåtanden av hennes opublicerade manus samt recensioner av de utgivna böckerna. En studie har således genomförts för att utreda hur Elisabeth Beskows litteratur bemöttes och uppfattades. Svaren på de tre forskningsfrågorna bidrar därmed med en bild av vem Elisabeth Beskow var och hur hon bemötte sin samtids utmaningar. Den fjärde forskningsuppgiften blev att relatera denna bild i förhållande till den bild som presenterats av Elisabeth Beskow i tidigare skildringar. Frågan som jag ställde var om det är möjligt att nyansera och till och med problematisera den bild av Elisabeth Beskow som tidigare varit den gängse, och vad innebär i så fall denna nyansering?

Den sociala bakgrundens betydelse för författarskapet

För att Elisabeth Beskow skulle kunna etablera sig som författare och få spridning av sina böcker behövde hon tillgång till en arena där hon kunde sprida sitt budskap. För att det skulle bli möjligt behövde hon dessförinnan tillgång till olika former av resurser, det som sociologen Pierre Bour-

dieu benämner som kapital. Förutom tillgång till kapital krävdes också att hon fick ett förtroende av förlagen som gav ut hennes litteratur, och av läsarna som köpte och läste hennes böcker. Det behövdes således ett förtroendekapital som kom i omsättning för att Elisabeth Beskows författarkarriär skulle etableras och få spridning. Det fick den, och vilka resurser som hon hade tillgång till för att så skulle kunna bli fallet har jag studerat genom att kartlägga hennes sociala bakgrund. Det har inneburit att hennes släkt, familj och vänner har kartlagts, liksom hennes utbildnings- och karriärväg. Fokus har också legat på att uppmärksamma de intresseområden som hon själv ger uttryck för, vilket studien har visat framför allt har gällt teologiska och politiska frågor. Med hjälp av teoretiska och metodiska utgångspunkter för hur det biografiska perspektivet kan studeras menar jag att bilden av Elisabeth Beskow har framträtt på ett nytt sätt. Framför allt har min ambition varit att lyfta fram de tillfällen då hon beskriver händelser och företeelser på ett sätt som "skär" något mot den förväntade bilden. Den fås i sin tur från de tidigare studier och beskrivningar som finns om den person som studeras.

Christina Carlsson Wetterberg har poängterat hur en studie om en individ och dess sociala sammanhang också kan innebära att olika identiteter hos individen framträder. Ibland kan de dessutom vara direkt motsägelsefulla, vilket kan fresta forskaren att välja bort det som inte stämmer in i den bild vars konturer är mest synliga. Jag har försökt att inte falla för den frestelsen utan haft som ambition att ge en så mångfaldig beskrivning av Elisabeth Beskow och hennes sammanhang som möjligt. Först då blir det också möjligt att nyansera och problematisera den bild som har presenterats i tidigare biografier och uppslagsverk. I dessa är hon sparsamt omnämnd i förhållande till sin far Gustaf Emanuel Beskow och sin kusins fru, den kända barnboks förfat-

taren Elsa Beskow. Undersökningen av om och hur hennes namn förekommer i uppslagsverk och tidigare biografier har visat intressanta resultat. I de fall Elisabeth Beskows namn omnämns sker det ofta kort eller till och med som en del av en artikel om hennes far, Gustaf Emanuel Beskow. I några få fall har hon fått egna artiklar av lite längre karaktär. I de litteraturhistoriska uppslagsverken är hon synnerligen sällan omnämnd, vilket kan hänga samman med Johan Svedjedals tidigare anförda efterfrågan på vidare studier av en grupp som han betecknar som bortglömda kvinnliga författare.⁶³⁴

Elisabeth Beskow hör definitivt till den grupp som inte tidigare i högre utsträckning har uppmärksammats inom det litteraturvetenskapliga eller litteratursociologiska forskningsfältet. Men hon har inte heller varit föremål för några mer omfattande studier inom kyrkohistoriska eller historiska studier. Elisabeth Beskows plats har hittills varit marginell i all typ av historieskrivning, och hennes plats inom lexikon och uppslagsverk är i de fall hon alls finns nämnd kortfattad.

I de biografiska skildringar som finns om Elisabeth Beskow synes det också ha funnits något som hänger samman med att hon har varit "dold" för sin eftervärld. Det tecknas en samstämmig bild av henne som lågmäld, blyg och att inte vilja vara en del av offentligheten. Bilden som presenteras är att hon inte ville ta plats och skymma det budskap som hon hade som sitt primära syfte att förmedla i sina böcker. Biografierna som sådana verkar dock ha en viss förskjutning i de teman och det utrymme de ger åt personen Elisabeth Beskow, hennes böcker samt hur de motogs. I de tidiga skildringarna från 1930-talet, som Maja Beskows minnesbok över författaren Runa och det tryckta

⁶³⁴ Svedjedal 1994, 83–84.

radioföredraget av Gerda Mundt, *Forfatterinden Elisabeth Beskows Liv og Livsmaal*, var det personen Elisabeth Beskow som hade främsta fokus. I de senare biografiska arbetena som kom på 1950-talet, i form av Ingrid Langs biografi *Runa. Et liv i lyset* och Olov Gunnarssons *En bok om Runa*, fokuseras mer en analys och tolkning av hennes litterära produktion. Personen Elisabeth Beskow blir inte primär. Förskjutningen av perspektivfokus kan ha att göra med att det under 1950-talet gavs ut en nyproduktion av Runaböckerna i Norge och Sverige, och det då ansågs intressant och relevant att presentera författaren Runa för den nya läsekrets som böckerna riktade sig till. I ett bredare kyrkohistoriskt perspektiv skulle förskjutningen i vilka teman som får mest utrymme kunna ses som en effekt av att den kristna uppbyggelseberättelsen under 1950-talet etablerats som ett viktigt inslag i den inhemska evangelisationen. Litteraturen i bred mening hade blivit ett betydelsefullt redskap i missionsprojektet att nå människor med det kristna budskapet. Bland böckerna fanns inte enbart romaner, noveller och liknande böcker – där fanns också biografier. De senare kom med sina skildringar av betydelsefulla personer att få en viktig uppgift, inte minst genom att synliggöra dem som blivit dolda eller glömda och som av olika anledningar inte blivit memorerade för eftervärlden. Elisabeth Beskow var en av dessa glömda och gömda kvinnor.

En individs uppväxtmiljö är också viktig att studera med tanke på att den också bidrar till att forma en människas habitus, alltså hennes förhållningssätt till sin tillvaro och sitt sammanhang. Elisabeth Beskow växte upp inom en borgerlig miljö, i en familj med omfattande bildningskapital. Familjen hade tillgång till ett socialt nätverk som verkar ha haft betydelse för hennes etablering som författare. Dels fanns det ett förtroendekapital som var kopplat till namnet Beskow. Trots att Elisabeth Beskow själv inte ville dra "nyt-

ta” av namnet – varför hon valde att skriva under pseudonym – så hade det ändå i sin samtid ett symboliskt viktigt värde. Familjen hade därtill i hög grad sitt umgänge inom EFS och den lågkyrkliga väckelsen. Hennes tillgång till ett omfattande socialt sammanhang och nätverk kunde således också fungera som ett symboliskt kapital i hennes vidare karriär. Detta är mycket intressant med tanke på den bild som framförts i tidigare biografier om att Elisabeth Beskow var blyg och tillbakadragen och levde tämligen isolerat. Bilden är inte fel, men den är inte hel. Betydelsen av den sociala miljön som hon ändå ingick i skall inte underskattas ha haft betydelse för framgången som författare. Att beakta den delen av hennes uppväxt kompletterar förståelsen av bakgrunden till hennes kommande karriär som författare. Jag menar att den skulle komma att få en avgörande betydelse för hur hon så småningom etablerade sig som författare inom det kyrkliga fältet.

Elisabeth Beskow, liksom hennes syster och några av de väninnor hon umgicks med, levde sina liv som ogifta. De var inga undantag utan snarare del av en demografisk utveckling under 1800-talets senare decennier, då antalet ogifta kvinnor, speciellt inom det högre samhällsskiktet ökade avsevärt. Flera av dem fann sig heller inte i att vara icke yrkesarbetande, utan hade liksom exempelvis systrarna Beskow möjlighet att utveckla sina förmågor som exempelvis konstnärer och författare. Elisabeth Beskow hade tillgång till en rad olika kapitalformer som bidrog till att hon kunde etablera sig som författare. Familjen hade goda ekonomiska resurser vilket gjorde att Elisabeth Beskow inte behövde känna en ekonomisk press att försörja sig på sitt författarskap. Det gav henne därmed en viss ”frihet” att våga pröva sina förmågor och bearbeta teman som hon inte med säkerhet kunde veta skulle falla i god jord hos förlag och läsare. Det ekonomiska kapitalet bidrog därför till både

frihet och möjlighet att våga pröva författarbanan utan att ha försörjningsansvar. Men mycket viktigt synes även det sociala och kulturella kapitalet ha varit. Hos Gustaf Emanuel Beskow tycks nämligen dessa båda kapitalformer ha varit sammanfogade. Han var en betydelsefull person främst för Elisabeth Beskow, men också för den nyevangeliska väckelsen. Han var driftig, aktiv, orädd och risktagande. Mest tydligt märks detta i hans initiativ att bygga Blasieholmens kyrka och att starta Beskowska skolan. Således framstår han som å ena sidan företrädare för moderna tankar och idéer, i den meningen att han vågar prova det som är nytt och i någon mening därmed också osäkert. Å andra sidan finns i Gustaf Emanuel Beskow en företrädare för konservativa politiska och teologiska åsikter. Som riksdagsman för de konservativa samt som pastor, predikant och en av de ledande inom den nyevangeliska väckelsen förefaller han ha haft en tydlig linje för hur han ansåg att kyrka och samhälle skulle styras samt vad individens plats respektive ansvar skulle vara. Liknande dubbla tendenser möter vi hos Elisabeth Beskow. Det torde vara ett arv från hennes hem som framstår som samtidigt en progressiv som en konservativ miljö. I fadern personifieras eller – om man så vill – sammanlänkas de olika typerna av kapital och resurser som kom Elisabeth Beskow till del. Hon hade de ekonomiska förutsättningar som krävdes, hon rörde sig inom ett högre socialt skikt med tillgång till ett omfattande socialt nätverk.

I hemmet fanns också förutsättningar för att de Beskowska barnen skulle tillägna sig kulturellt kapital, vilket delvis blir märkbart genom att såväl sönerna som döttrarna fick tillgång till utbildning. Tack vare att en rad reformer genomfördes under andra hälften av 1800-talet blev det möjligt för kvinnor att tillägna sig utbildning och kunskap på sätt som inte tidigare hade varit möjligt. Elisabeth Bes-

kows utbildningsväg utgör nästintill ett skolexempel på hur en dotter ur en borgerlig familj, som hade intresse för bildning och kunskap, kunde se ut. Hon fick tidigt ta del av en omfattande grundutbildning, inte minst vad gällde språkkunskaper och hon fick gå i flickskola till och med åttonde klass. Hon var således väl förberedd för att klara av en högre akademisk utbildning, men en sådan verkar inte ha varit aktuell. Istället började hon, liksom så många andra kvinnor inom det växande yrkesområdet sjukvården. Hon blev dock tvungen att lämna yrket beroende på fysiska begränsningar. Elisabeth Beskow förblev ogift men nöjde sig inte med att bli försörjd av ett digert ekonomiskt arv. Hon valde att bli författare med ett bestämt syfte – att förmedla evangeliet till sina medmänniskor.

Sammantaget kom hennes bildningsväg och kulturella kapital tillsammans med tillgången av det omfattande sociala kapitalet att utgöra förutsättningarna för hur Elisabeth Beskows habitus utformades, det som gjorde att hon agerade som hon gjorde utan en specifik avsikt. Detta skall dock inte förväxlas med att hon hade ett bestämt mål med sin väg och sin verksamhet. Men målet hade troligen formats tidigt under hennes uppväxt inom den lågkyrkliga och pietistiska miljön. Ett enda var nödvändigt för henne, att i alla avseenden hålla blicken fäst på Jesus och att i allt lita till Guds nåd. Hon ger dock uttryck för att hennes aktivt samhällsintresserade person brottades med den grundläggande livsinställningen. I sökandet efter kunskap, bildning och förklaringar till omvärldens händelser verkar hennes kristna tro både vara en tillgång och en begränsning, om vi skall tolka hennes egna uttalanden. I ett retrospektivt perspektiv kan vi dock se att den kristna tron ingår som en viktig och oumbärlig del av Elisabeth Beskows kulturella kapital som kom att prägla hennes tolkning av sitt liv, sin samtid och de frågor som hon diskuterar. Hennes kristna

tro är allt för henne. Den blir hennes avgörande resurs för sitt liv och den blir den avgörande förutsättningen för att hon valde att börja skriva uppbyggelseberättelser till vägledning, tröst och uppmuntran för sina läsare.

Tradition, modernitet och förnyelse

Elisabeth Beskow var verksam i en brytningstid mellan tradition, modernitet och förnyelse. Det är också i skärningspunkten av dessa tre begrepp som hon själv och hennes verksamhet tar plats och får sitt utlopp. Man skulle kunna säga att mitt i denna skärningspunkt verkar det i källmaterialet som att Elisabeth Beskows uppmaning till sig själv, till sina vänner och läsare var att bli medveten om sin personliga kallelse. För att få klarhet i vad den innebar menade Elisabeth Beskow att människan behövde Guds vägledning. I avsikt att illustrera hur detta kunde ta sitt uttryck i praktiken använder hon berättelser där det ingår olika etiska dilemman och moraliska förvecklingar i handlingarna. Dialogen såväl mellan aktörerna i berättelserna som mellan teman och samtidigt blir ett effektivt sätt att kommunicera budskapet.

Elisabeth Beskow låter sina litterära figurer ikläs olika karaktärer som framför skilda röster, ibland låter hon dem brytas mot varandra för att åskådliggöra hur svaret inte är självklart givet på förhand utan kräver begrundande och reflektion för att komma fram till en bestående lösning. Hon väjer inte för att diskutera de svåra frågorna och de ibland komplicerade valsituationer som livet kan kräva. Det är inte några enkla lösningar som presenteras – om än det vid en första läsning av de "enkla" romanerna kan framstå som så. Med sin litterära produktion, i en lättläst och under lång tid banaliserad genre, menar jag att Elisabeth Beskow visar exempel på hur tidsaktuella frågor, etiska

problem och moraliska dilemman framställs på ett mångbottnat och problematiserat sätt – dock med ett gemensamt mål, att vägleda människan till möjligheten att överlämna sitt liv till Gud. Genom sina berättelser formulerar hon en teologi som är ytterst vardagsnära och som är avsedd att få fäste i människors liv för att få en praktisk konsekvens. Detta såg hon som sin primära kallelse och sitt uppdrag.

Enligt både Maja Beskow och Olov Gunnarssons tolkning av hur Elisabeth Beskow mottog bemötandet av sina böcker i pressen, var det de passusar som omnämnde hur hennes budskap var otydligt och förenklat, att hon helt enkelt inte lyckades med att föra ut sitt budskap, som tog hårdast vid henne. Men hon gav inte upp utan såg sig som ett redskap som formades för sin uppgift. Vid sin död 1928 hade hon publicerat 51 böcker, som trycktes i flera upplagor och översattes till flera olika språk. Och de kom trots sin enkla och lågt aktade litterära status att recenseras i dagspressen. I ett retrospektivt perspektiv kan vi nog med rätta säga att hon fullföljde det uppdrag och den kallelse som hon ansåg vara sin. Hennes röst lyssnades till av många och om än det fanns en kritisk ton till hennes stil och förmåga att skriva och berätta så fick hon ändå plats i litteraturkritikernas smala utrymme. Målet att förkunna Guds ord till människors väl och frälsning, var och blev hennes livsuppgift. Elisabeth Beskow blev det hon såg sig ämnad att vara – en evangeliets budbärare som förkunnade sitt budskap dock alltid och enbart genom det skrivna ordet.

Elisabeth Beskow ville bidra med en kompassriktning för "det uppväxande släktet" i Sverige. Hon förespråkade en modern kristen människa som möter det nya samhället med en personlig och genomtänkt gudstro som gör det möjligt att navigera bland tidens moraliska blindskär. Detta problematiserar hon genom att diskutera aktuella teman

som exempelvis skilsmässor, klassöverskridande och åldersöverskridande äktenskap samt synen på gifta kvinnors uppgifter. Kärleken mellan man och kvinna sågs inte som en privat angelägenhet, utan något som var viktigt att kontrollera för att det skulle finnas en tydlig ordning i samhället. Företrädare för kyrkan såg det som sin uppgift att vaka över att "det kyrkliga inflytandet" i sexualmoraliska frågor vidmakthölls. Hon lyfter också fram de två stora "utmanargrupperna" till kyrkans verksamhet – den framväxande frikyrkorörelsen och arbetarrörelsen och låter dem få röst i böckerna. Hon sätter således tidsaktuella frågor på dagordningen i sina berättelser och diskuterar dem, genom att låta olika aktörer i sina böcker få företräda de olika perspektiven och ståndpunkterna. Elisabeth Beskows litteratur kom därför att användas med ett långt vidare syfte än vad som vid första anblicken förefaller vara fallet. De enkla och lättillgängliga berättelserna passade väl in som verktyg i arbetet att försvara kyrkans fortsatta inflytande i moraliska frågor. Genom berättelserna förmedlades det budskap som ansågs viktigt att sprida i det samhälle där sekulariseringen på olika sätt blev ett alltmer märkbart inslag.

Jag menar att Elisabeth Beskow i sina skildringar framstår som en liberal föregångare, med blicken mot det moderna och med modet att våga framföra alternativa tolkningar och tankegångar. På samma gång är hon präglad av sitt kristet konservativa synsätt. Bland annat märks detta i hennes beskrivning av mäns och kvinnors roller och uppgifter i samhället. Men inte heller där är hon alldeles klar i sina ställningstaganden utan överlämnar till läsaren att ta ställning. Hon skildrar i sina berättelser både kvinnor som inordnar sig i de traditionella uppfattningarna om vad en kvinna skulle och borde göra och kvinnor som revolterar mot detta och vill hävda ett annat livsmönster. Det är svårt att bilda sig en samstämmig uppfattning om Elisabeth Bes-

kows personliga syn på kvinnors roll, ställning och kallelse, som gifta eller ogifta. Hon motsätter sig det borgerliga "onyttiga" kvinnoidealet på samma gång som hon menar att kvinnor skall hålla sig till den uppgift som är dem givna – just i egenskap av att vara kvinna. Hon har kontinuerligt ett paradoxalt förhållande till kvinnors uppgift, såväl vad som kommer fram i privata brev som i hennes böcker. Den bilden är heller inte tillräckligt framskriven i tidigare biografiska skildringar. Elisabeth Beskow förespråkade kvinnors frihet att själva få bestämma över sina liv och att också få möjlighet att bidra med sina resurser i ett samhälle som behövde kvinnlig arbetskraft och förmåga. Men, det fick inte ske utanför det som var det acceptabla. Problemet är att hon själv inte verkar vara klar över var gränser för detta gick. Kanske är det därför som hon problematiserar frågorna och ämnen där kvinnors frigörelse återkommande är på dagordningen i hennes böcker. Hon diskuterar också frågan privat, och hennes inställning till kvinnors utrymme och frigörelse är inte tydlig. Snarare ambivalent och ibland direkt paradoxal. Denna dubbelhet i hållning blir mycket viktig att ha med i tolkningen av Elisabeth Beskows verksamhet. Med sina skildringar av olika kvinnoöden vill hon presentera alternativa tolkningsmöjligheter. Det framstår som att hon vill göra upp med den falang som ansåg att mäns och kvinnors uppgifter och relationer var givna genom skapelseordningen. Elisabeth Beskow förmedlar en bild av att kvinnor skall ses som fullvärdiga samhällsmedborgare vars talanger och kapacitet skall tas tillvara.

Det kyrkliga reklamprojektet innebar att man välkomnade nya alternativa tolkningar och vägar att förmedla vad som kunde vara förenligt med den kristna tron. På samma gång lyftes också ett varningens finger för detta nya. Elisabeth Beskow förefaller vara en konservativ förespråkare för klassisk kristen tro, men hennes böcker, berättelser,

teman och hennes eget liv är långt ifrån enbart traditionella och konservativa. De talar om ett modernt sätt att leva – om man med ett modernt sätt menar ett för tiden ”nytt”, vägval ett sätt att våga gå sin egen väg och att inte inordna sig i den förväntade ordningen. Hon tar upp ämnen som inte var självklara att diskutera inom kyrkans hägn. Hon förefaller se det som sin uppgift att väcka frågor som var uppe till debatt i övriga samhället också kom till diskussion inom det kyrkliga området.

Elisabeth Beskows böcker ingick som en viktig del i det kyrkliga moderniseringsprojektet. Berättelserna är komplexa, vilket bland annat framkommer i de olika ställningstaganden som romanfigurerna gör. I sina böcker låter hon olika röster komma till tals och brytas mot varandra, vilket pekar på att det finns en flerfaldighet i hur olika problem kan lösas. De olika litterära gestalterna visar också genom sina olikheter prov på skilda sätt att bemöta, hantera men också finna lösningar på problematiska situationer. Detta är en viktig del av Elisabeth Beskow pedagogiska och metodiska framställning: hon ger den samtida läsaren frihet att själv tolka budskapet som framförs i böckerna och ta ställning till hur problemen skall lösas. På samma gång är det genomgående, men inte alltid direkt uttalade budskapet något av en paradox – för att kunna leva i kärleksfulla relationer med varandra och sin omgivning behöver människor ett personligt förhållande till Gud. Öppenheten framstår därmed som begränsad: för att framtiden och de nya strömningarna skulle kunna hanteras krävdes således att människan fann den kristna tron och medvetet tog ställning. Det är ett annat modernt drag, att hon alltså inte bestämmer för läsaren hur böckernas avslut och upplösning skall tolkas och förklaras. I den meningen ingår Elisabeth Beskows arbeten och tankegångar i den moderna strömning som fanns inom den kyrkliga sfären och där hon teo-

logiskt själv hade sin hemvist – hon strävade efter att individen skulle bemyndigas till att göra individuella val och komma fram till egna ställningstaganden. Bara så kunde människan bli trygg i sin övertygelse och därmed bli rustad för att möta den nya tidens och samhällets utmaningar.

En nyanserad bild av Elisabeth Beskow

Genom att använda och analysera olika typer av källmaterial har jag i min avhandling kunnat uppvisa fler och mer nyanserade forskningsresultat om Elisabeth Beskow och hennes verksamhet än vad som har framkommit i tidigare studier och skildringar av henne. Hädanefter kan en mer problematiserad bild av Elisabeth Beskow som individ och författare uppvisas och ligga till grund för en vidare diskussion.

De fyra viktigaste resultaten som jag har kommit fram till menar jag är: för det *första* att hon själv var en självklar del av den modernisering som ägde rum decennierna kring 1900, och på så sätt också påverkades av den. I det konservativa och borgerliga hem som hon växte upp i fanns på samma gång en modernitet och progressivitet som utmanade till att våga pröva nya vägar. Det påverkade Elisabeth Beskow att våga ett nytt "språng" och att diskutera tidsaktuella frågor i ny form, med respekt för och tilltro till sina böckers läsare att själva tolka hennes budskap. Hon var således mer modern än vad hon tidigare framställts som.

Det leder fram till det *andra* viktiga resultatet: att den bild av Elisabeth Beskow som tecknats i tidigare skildringar har visat sig vara allt för onyanserad. Den är inte felaktig men har genom den här genomförda studien kunnat kompletteras med fler och viktiga perspektiv. Bilden av Elisabeth Beskow skall fyllas ut med en bild av en modern kvinna, med starka åsikter i teologiska och politiska frågor, med en

tidvis hård attityd och med bestämda uppfattningar om hur hennes omgivning, det samhälle och tid hon lever i skall "styras". Hon är alltså i sig själv ett uttryck för en "modern nutidskvinna" med egna åsikter som hon vill skall få genomslag. Hon själv beskriver sig dock inte som en "modern nutidskvinna" om än det är det som hon i sin person och i sin verksamhet uppvisar och på så sätt förmedlar hur tradition och förnyelse sammanfaller. Det visar sig då hon formulerar sina åsikter men också då hon tar plats och etablerar sig som författare.

Det *tredje* viktiga resultatet handlar om hur hennes författarskap ingick som en del av den moderniseringsprocess som pågick inom det kyrkliga fältet och där hennes böcker kom att utgöra ett tydligt exempel på ett nytt forum där tidens aktuella frågor diskuterades. I hennes böcker har vi fått möta hur hon diskuterar de frågor som var "brännande" inom det kyrkliga fältet, och kanske föga förvånande handlade det om människors mest privata del, den om kärlek och intimitet, men också om tro och politik. De valda temana menar jag kan ses som en refraktion av den aktuella debatten i samhället och som utmanade kyrkan att också bearbeta dem. Det gör Elisabeth Beskow i sina berättelser och därmed blir dessa böcker ett viktigt medel i den pågående kommunikationen och bearbetningen av inte alltid så enkla, snarare komplexa, frågor.

Det *fjärde* resultatet som jag vill lyfta fram är hur hennes böcker mottogs i sin samtid, vilket är en ny typ av studie som inte har ägnats uppmärksamhet på det kyrkohistoriska fältet tidigare. Att Elisabeth Beskows böcker över huvud taget uppmärksammades i samtidens dagspress anger att de ansågs värda att kommentera. Det visar i sin tur två intressanta resultat – den ena att uppbyggelseberättelser med religiösa teman vid sekelskiftet 1900, trots kyrkans utmanade och ifrågasatta samhällsposition, fortfarande

de hade betydelse och bedömdes ha ett budskap av värde för samtidens läsare. Därför recenserar de. Det andra är att innehållet i de recensioner som har granskats överlag var positiva. I några av dem förmedlades också en seriös tolkning av vad det "positiva" innebar. Det visar att anmälan/recensenten tagit sin uppgift på allvar och inte i första hand varit ute efter att skriva fram sig själv. En kritisk granskning förmedlad i en seriös stil ger läsaren av recensionen en uppfattning om värdet i densamma. Anmälan/recensionen kan således bedömas såväl som en kvarleva i sig själv, ett spår av den som skrivit den samtidigt som det förekommer en anmärkning och bedömning av boken som har granskats. Det kritiska draget som förmedlades i recensionerna, liksom i de få förlagsutlåtanden som finns arkiverade i Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens förlagsarkiv, var synpunkter på hur hon behandlat teologiska frågor.

Tiden som Elisabeth Beskow verkar i är fylld av paradoxer. Mellan gamla och nya ordningar, mellan tradition och förnyelse, mellan motstånd och progression. Mitt i denna omvälvande period formas hennes väg som författare och hennes uppgift att bemöta sin samtids utmaningar men också möjligheter. Därför är det kanske inte så konstigt att den övergripande samlade bilden av Elisabeth Beskow och hennes verksamhet bäst beskrivs genom ordet *paradox*. Elisabeth Beskow blir en paradox, hennes verksamhet blir en paradox. Att utföra en studie med fokus på författare, litterär produktion och mottagande och bedömning i recensioner har inneburit en ny forskningsansats som inte har genomförts i liknande studier av författare inom genren uppbyggelseberättelse. Den ansatsen kan vidareutvecklas, problematiseras och gärna inkludera ett större antal författare för att göra jämförelse över tid, mellan manliga och kvinnliga författare och av litteratur inom olika teologiska riktningar. Det förefaller alltså som att detta initierande arbete

på fältet har visat så pass intressanta resultat att de med fördel kan vidareutvecklas i framtida studier.

Summary

The aim of this thesis is to study the Swedish author Elisabeth Beskow, whose pen name was Runa, and her authorship at the point of intersection between tradition and renewal. The overall purpose is a) to study Elisabeth Beskow and her path to authorship; b) to examine how she through her authorship dealt with the modern processes of change occurring around the turn of the century 1900 and how her books were received by her contemporaries; and c) to nuance the picture of Elisabeth Beskow in previous biographical depictions.

Elisabeth Beskow (1870–1928) lived during a time characterized by extensive changes in a variety of social areas. People were challenged to respond in different ways to the changes taking place. The Church of Sweden was a significant institution with great influence in society. For centuries it had been the dominant authority commanding the current moral and ethical order for people's lives and way of living. With the new state of affairs established at the end of the 19th century, the Church of Sweden was forced to respond to criticism and questioning of its dominant position. The development that took place was like an "advertising project" for the Church. Various types of activities were organized and new means were used for reaching out with the gospel.

This dissertation's first empirical study investigates the picture of Elisabeth Beskow as presented in encyclopaedias and biographical books. The result that emerges is, first of all, that Elisabeth Beskow's name is seldom mentioned, and then only very briefly. The second empirical study in the dissertation involves studying Elisabeth Beskow's path to establishing herself as an author. This is done by mapping

and analysing her social background and social networking, in the form of relatives, family and friends as well as education and career paths. The third empirical study focuses on Elisabeth Beskow's books, publishing reports and book reports/reviews to study how she responded to the modern ideas circulating during the decades around the turn of the century 1900. The study shows which subjects Elisabeth Beskow considered as important to discuss in the Christian devotional literature in her time. Furthermore, it is interesting to study how Elisabeth Beskow used stories to convey her message to the reader. It appears that her aim was to provide a compass for what was considered to be a Christian life. How this message was received has been studied partly by reviewing statements in her unpublished manuscripts and reviews of her published books. A study has therefore been conducted to investigate how Elisabeth Beskow's literature was perceived. The answers to the three research questions thus contribute to an image of who Elisabeth Beskow was and how she responded to contemporary challenges. The fourth task is to relate this picture to the one previously presented of Elisabeth Beskow. The aim is to nuance and problematize the image previously considered normal, and then to describe the new picture subsequently emerging here.

The importance of social background to authorship

As Elisabeth Beskow established herself as a writer and distributed her books, she needed access to an arena where she could spread her message. To make this possible, she previously had access to various resources, termed capital by the sociologist Pierre Bourdieu. In addition to access to capital, she also had to gain the trust of the publishers who

published her literature and of the readers who bought and read her books. Thus a “trust capital” came into circulation, helping to establish and propagate Elisabeth Beskow’s career as an author. I study the resources she had available for this by mapping her social background; her family and friends as well as education and career paths. The focus has also been to draw attention to the areas that she herself expressed interest in, which the study has shown above all to concern theological and political issues.

From theoretical and methodological starting points for how the biographical perspective can be studied, I consider that the picture of Elisabeth Beskow appears in a new light. In particular, my ambition has been to highlight the occasions when she describes events and phenomena in an unexpected way. The historian Christina Carlsson Wetterberg has emphasized how a study of an individual and her or his social context can lead to the appearance of different identities in the individual. Sometimes they can be directly contradictory, which may tempt the researcher to deselect what does not fit into the expected image. I have tried not to fall for that temptation and had the ambition to give as broad a description of Elisabeth Beskow and her context as possible. Only then was it possible to nuance and problematize the image presented in previous biographies and encyclopaedias. In these, she is only sparsely mentioned, and then mainly in relation to her father Gustaf Emanuel Beskow and her cousin’s wife, the well-known children’s writer Elsa Beskow. In a few cases, she has been accorded her own, slightly longer article. In encyclopaedias of literary history she is rarely mentioned. Elisabeth Beskow definitely belongs to the group that has not previously been attractive to the fields of literature or sociology of literature research. However, neither has she been subject to any more extensive studies in church history or other historical

studies. Elisabeth Beskow's place has so far been marginal in all types of historical writing and her place in dictionaries and encyclopaedias is thus also marginal, if indeed she is mentioned at all.

In biographical depictions of Elisabeth Beskow, she appears as low-key, shy and unwilling to play any kind of public role. The picture presented is that she did not want her person to obscure the message she had as her primary purpose to convey in her books. However, the biographies as such appear to have a certain displacement in the themes and space they give to Elisabeth Beskow, her books, and how they were received. In the early publications of the 1930s, such as Maja Beskow's *Författarinnan Runa. En minnesbild grundad på författarinnans dagböcker och brev* and the printed radio lecture by Gerda Mundt, *Forfatterinden Elisabeth Beskows Liv og Livsmaal*, it was the person Elisabeth Beskow who was mainly in focus. In the later biographical works that came out during the 1950s in the form of Ingrid Lang's biography *Runa. Et liv i lyset* and Olov Gunnarsson's *En bok om Runa* more focus was on the analysis and interpretation of her literary production. This shift of perspective may be due to the fact that in the 1950s new editions of the Runa books were published in Norway and Sweden, and the books were considered to introduce the author Runa to new reading circles for whom the books were intended. In a wider perspective of church history, the displacement concerning which themes were given most space could be seen as a consequence of the establishment of the Christian structure of the 1950s as an important element of the domestic evangelisation. Literature in broad terms had become an important tool in the mission to reach people with the Christian message. Among the books available were not only novels and other fiction, but also biographies. The latter with their depictions of important

persons came to fulfil an important assignment, not least by drawing attention to people whose lives had gone unrecorded or who had been forgotten and thus for various reasons had not left any mark for coming generations. Elisabeth Beskow was one of those unrecorded or forgotten women.

Elisabeth Beskow grew up in a bourgeois environment, in a family with extensive education capital. The family had access to a social network that seems to have been important for her establishment as an author. Secondly, there was a trust capital that was associated with the surname Beskow. Even though Elisabeth Beskow herself did not want to take advantage of the name – which is why she chose to use a pen name – it had a symbolically important value at the time. In addition, the family had a high degree of involvement in the Swedish Evangelical Mission and the low church revival. Her access to an extensive social context and network could thus also serve as a symbolic capital in her further career. This is very interesting given the picture shown in previous biographies that Elisabeth Beskow was shy and retiring and lived quite isolated. The picture is not wrong, but it is not complete. The significance of the social environment in which she was still included should not be underestimated to have been important for the success of the author. Taking into account that part of her upbringing completes our understanding of the background to her forthcoming career as an author. My view is that this aspect of her background would be of crucial importance for how she eventually established herself as a writer in the church field.

Elisabeth Beskow, like her sister and some of her female friends, lived their lives as unmarried. They were not exceptions, rather part of demographic developments in the late 19th century, when the number of unmarried

women, especially in the higher social echelons, increased significantly. Many of them did not seek to work professionally but, like the Beskow sisters, simply had opportunities to develop their artistic and literary abilities. Elisabeth Beskow had access to a variety of forms of capital that helped her establish herself as a writer. The family had good financial resources, which meant that Elisabeth Beskow did not have to feel any economic pressure to support herself through her authorship. It gave her a certain freedom to dare to test her abilities and process themes that she could not know for sure would fall in good soil with publishers and readers. Her economic capital therefore contributed to both freedom and the possibility to try the road without having responsibility. But it is also obvious how important her social and cultural capital was for her development.

In Gustaf Emanuel Beskow, these two forms of capital seem to have been joined together. He was not only an important person for Elisabeth Beskow (as her father), but also for the new evangelical revival. He was active, fearless and a risk-taker. This was most clearly noticeable in his initiative to build Blasieholmen Church and to start the Beskowska School. Thus, he was a representative of modern thoughts and ideas, in the sense that he dared to try what was new even though it might involve insecurity. On the other hand, Gustaf Emanuel Beskow was a representative of conservative political and theological views. As a Member of Parliament for the conservatives, as a pastor and one of the leaders in the New Evangelical Revival, he appears to have had a clear idea of how he wanted the church and society to be governed, as well as of the place and responsibility of the individual. We can see similar double trends in Elisabeth Beskow. It seems to have been a legacy from her home, with its simultaneously progressive

and conservative environment. Her father personified or linked together the different types of capital and resources from which Elisabeth Beskow could then benefit. She had the financial conditions required and she lived at a higher social level with access to a comprehensive social network.

Their home offered the Beskow children the opportunity to acquire cultural capital, one sign of which was that both sons and daughters were given good educations. Due to the fact that a series of reforms were implemented in the second half of the 19th century, it became possible for women to acquire education and knowledge in ways that had not been possible before. Elisabeth Beskow's educational path is an obvious example of what was possible for a daughter from a bourgeois family who had an interest in education and knowledge. She received a comprehensive elementary education, acquiring language skills not least, and she was allowed to attend a girls' school until the eighth grade. She was thus well prepared to profit from a higher academic education, but none seems to have been considered. Instead, like many other women, she began her training in the growing occupation of nursing. However, she had to leave the profession due to physical constraints. Elisabeth Beskow remained unmarried, but was not satisfied with being provided for by a very substantial economic legacy. She chose to become a writer with a specific purpose – to convey the gospel to her fellow human beings.

All in all, her path including education and cultural capital, together with the availability of extensive social capital, provided the prerequisites for how Elisabeth Beskow would arrange her habitus. However, this should not be confused with the final definite goal for her path and activity. This goal was probably formed early during her development within the low church, pietistic environment. One thing was essential for her, in all respects, and that was

to keep her eyes on Jesus and to trust in the grace of God. However, she described her active, socially interested self as wrestling with her basic attitude to life. In the search for knowledge, education and explanations of the outside world's events, her Christian faith seems to have been both an asset and a limitation if we are to interpret her own statements. However, in a retrospective perspective, we can see that the Christian faith was an important and indispensable part of Elisabeth Beskow's cultural capital characterizing her interpretation of her life, her contemporaries and the issues she discusses. Her Christian faith was everything for her. It became her decisive resource in life and it became the decisive precondition for her choosing to begin writing stories to provide guidance, comfort and encouragement for her readers.

Tradition, modernity and renewal

Elisabeth Beskow was active in a transition between tradition, modernity and renewal. It is also at the intersection of these three concepts that a vital part of her life and activities took place. According to the source material, it seems that at this point of intersection Elisabeth Beskow's call to herself, her friends and readers was for each to be aware of her or his personal calling. To clarify what that meant, Elisabeth Beskow stated that human beings needed God's guidance. In order to illustrate how this could be expressed in practice, she used stories that included various ethical dilemmas and moral complications in their narratives. The dialogue between the characters in the stories as well as between the themes and the contemporary period became an effective way of communicating the message. Elisabeth Beskow let her literary characters have different voices, sometimes allowing them to be in conflict with each other

to illustrate how there was no obvious, given answer in advance but that reasoning and reflection were required in order to arrive at a lasting solution. She did not try to avoid discussing difficult questions and the sometimes complicated choices that life demands of us. No simple solutions are presented – although at first reading of the “simple” novels that may appear to be the case. Through her literary production, in an easy-to-read genre that has for a long time been defined as banal, my study shows that Elisabeth Beskow provides examples of how questions considered sensitive at that time, ethical problems and moral dilemmas could be depicted and problematized in a multifaceted way – though with the common goal of guiding people to the opportunity of handing over their lives to God. Through her narratives, she formulated a theology that was extremely down-to-earth and that was intended to get take root in people's lives with practical consequences. This was her primary calling and mission.

According to both Maja Beskow's and Olov Gunnarsson's interpretations of how Elisabeth Beskow received the reviews in the press, it was the passages that described her message as being so unclear and simplified that she simply failed to convey it to her readers that were the hardest for her to swallow. However, she did not give up; she saw the criticism as a tool that was created for precisely that task. At the time of her death in 1928, she had published 51 books, printed in several editions and translated into several different languages. And despite their simple and low-level literary status, they were reviewed in the daily press. In a retrospective perspective, we can rightly say that she fulfilled the mission and the call that she considered to be hers. Her voice was listened to by many, and although there was a critical tone towards her style and ability to write and tell, she still gained attention in the narrow space

offered by literary critics. Her life task was proclaiming God's word for the sake of people's well-being and salvation. Elisabeth Beskow became what she intended to be – a messenger of the gospel who proclaimed the message always and only through the written word.

Elisabeth Beskow acted as a compass for "the growing generation" in Sweden. Her ideal was a modern Christian human being meeting the new society with personal faith that enabled her or him to navigate among the moral pitfalls of the time. She problematized this by discussing current themes such as divorce and marriage over class and age barriers as well as the view of the tasks suitable for married women. The love between men and women was not seen as a private matter, but something that was important to control to maintain social order. Representatives of the Church saw it as their duty to stand guard over the "church's influence" on sexual moral issues. Beskow also highlighted the two major "challenger groups" to church activities – the emerging revival movement and the labour movement and she allowed them their own voices in her books. She thus put time-related questions on the agenda in her stories and discussed them by allowing different characters in her books to represent the different perspectives and positions. Elisabeth Beskow's literature was therefore used for a far wider purpose than seems at first sight to be the case. The easy and easy-to-read stories fit well into the work of defending the church's continued influence in moral matters. The stories conveyed the message that was considered important to spread in a society where secularization in various ways became an increasingly noticeable element.

My study shows that Elisabeth Beskow appears in her depictions as a liberal pioneer, with her gaze focused on modern society and the courage to dare to offer alternative

interpretations and thoughts. At the same time, she is characterized by her Christian conservative approach. Amongst other things, this is notable in her description of the roles and tasks of men and women in society. However, she is not explicit as to her positions, but passes on to the reader the responsibility to take a stand. In her stories she portrays women who embrace the traditional perceptions of what a woman should do as well as women who revolt against this and want to claim another way of living. It is difficult to form a coherent view of Elisabeth Beskow's personal view of women's role, status and vocation, as married or unmarried. She opposes the bourgeois "unprofitable" women's ideals at the same time as she believes women should adhere to the task given to them – just to be a woman. She has a continuous paradoxical relationship with women's assignment in life, both in private letters and in her books. This contradictory picture has not been sufficiently investigated and described in previous biographical accounts. Elisabeth Beskow advocated women's freedom to make decisions about their lives and to also be able to contribute their resources in a society that needed female labour and ability. However, this should be limited by what was "acceptable". The problem is that she herself did not seem to be aware of where the limits for this were. Perhaps that is why issues and topics concerning women's liberation were repeatedly on the agenda of her books. She also discussed the issue privately, and her attitude to women's space and liberation was not clear, rather ambivalent and sometimes directly paradoxical. This double attitude becomes very important for our interpretation of Elisabeth Beskow's activities. With her depictions of different women's destinies, she wanted to introduce alternative interpretative opportunities. It seems that she wanted to deal with the phalanx who believed that the duties and

relationships of men and women were given in and since the Creation. Elisabeth Beskow conveyed a view that women should be seen as full-fledged citizens, whose talents and capabilities should be used in their society.

The church advertising project welcomed new alternative interpretations and ways to convey the Christian faith. At the same time, a warning finger was raised against “the new things” that appeared. Elisabeth Beskow seems to have been a conservative advocate of classical Christian faith, but her books, stories, themes and her own life are far from traditional and conservative. They speak of a modern way of living – if a modern way, a “new” type of choice means daring to follow one’s own path and not fit into the expected scheme. She addresses topics that are not self-evident to discuss within the bounds of the church. She seems to see her task as raising questions that were debated in other communities and also getting them discussed in various church arenas. Elisabeth Beskow’s fiction was an important part of the church modernization project. The stories are complex, which is reflected in the various positions taken by the novels’ characters. In her books, she allows different voices to speak to and react against each other, indicating that there is a multiplicity of ways that different problems can be solved. The different literary figures also show different ways of responding and acting, as well as finding solutions to problematic situations. This is an important part of Elisabeth Beskow’s pedagogical and methodological presentation: she gives the contemporary reader the freedom to interpret the message presented in the books her- or himself and to assess how to solve the problems. At the same time, the perpetual, but not always directly expressed message is something of a paradox – in order to live in loving relationships with each other and their surroundings, people need a personal relationship

with God. The openness thus appears to be limited: for people to be able to cope with the future and the new currents, they must accept the Christian faith and consciously take a stand. Another modern feature is that she does not decide for the reader how the ending and resolution of the books should be interpreted and explained. In that sense, Elisabeth Beskow's work and thoughts belong in the modern stream that existed within the church sphere and where she herself was theologically resident – she sought individual empowerment to make individual choices and to come to one's own conclusions. Only then could human beings be confident in their conviction and thus be equipped to meet the challenges of the new age and community.

A nuanced picture of Elisabeth Beskow

By using and analysing different types of source material, I have been able to present more nuanced research results on Elisabeth Beskow and her activities than previously found in earlier studies and descriptions of her. Henceforth, a more challenging image of Elisabeth Beskow as an individual and author can be presented and constitute the basis for further discussion.

My four most important results are: firstly, that she herself was an obvious part of the modernization process that took place in the decades around 1900, and thus also influenced by it. In the conservative and bourgeois homes she grew up there were at the same time modernity and progressivity that challenged people to dare to try new ways. They influenced Elisabeth Beskow to dare a new "leap" and to discuss contemporary issues in a new form, with respect for and confidence in the readers of her books

to interpret their messages themselves. She was thus more modern than she has previously been described as.

This leads to the second important result: that the portrait of Elisabeth Beskow in previous depictions has proved to be all too simplified and lacking in light and shade. It is not wrong, but this study complements it with more detail and new, important perspectives. The image of Elisabeth Beskow must be filled out with the characteristics of a modern woman, with strong views on theological and political issues, and sometimes with a hard attitude and firm perception of how her environment, society and times should be governed. She is thus in herself an expression of a “modern woman” with her own opinions that she wants to put across. However, she does not describe herself as a “modern woman”, despite that being what she shows in her personality and in her activities, thus communicating how tradition and renewal coincide. She displays her modernity in how she formulates her opinions and also in how she creates her own space and establishes herself as an author.

The third important result is about how her writing was part of the modernization process of the church, where her books came to be conspicuous examples of a new forum for discussing the current issues of the time. In her books we have met her discussions of the issues that were “burning” in the church sphere, and perhaps not surprisingly they concerned both the most private aspect of people’s lives, love and intimacy, and also faith and politics. I argue that her chosen themes can be seen as a refraction of the current debate in society which challenged the church to process these new thoughts and ideas. Elisabeth Beskow processes them in her stories and thus her books become an important part of the ongoing communication and processing of hard questions.

The fourth result I want to highlight is how Beskow's books were received in her day, an approach that has not received attention by church historians earlier. The fact that Elisabeth Beskow's books were noted in the contemporary daily press at all, indicates that they were considered worth commenting. In turn, it shows two interesting results – firstly that creating stories with religious themes at the turn of the century in 1900, despite the church's challenged and questioned social position, was still significant and considered to have a message of value for contemporary readers. Therefore, Beskow's books were reviewed. The second result is that the content of the reviews examined was overall positive. Some of them also conveyed a serious interpretation of what "positive" meant. It shows that the notifier/reviewer took her/his duties seriously. A critical review conveyed in a serious style gives the reader of the review an idea of the value of the review. Thus, a review may be judged partly as a trace of the person who wrote it and partly as a comment on and assessment of the book that has been reviewed. The critical opinions conveyed in the reviews and in the few published papers filed in the publishing archives of the Swedish Evangelical Mission, were views on how theological issues were dealt with.

The time when Elisabeth Beskow was active seems to have been full of paradoxes. Between old and new understandings, between tradition and renewal, between conservatism and progress. In the midst of this revolutionary period, her path as a writer was formed including her mission to respond to contemporary challenges and also to opportunities. Therefore, it is perhaps not so strange that "paradox" is the best word overall to describe Elisabeth Beskow and her activities. Elisabeth Beskow becomes a paradox, and her ventures constitute a paradox. Carrying out a study focusing on authorship, literary production and contem-

porary reviews of that literary production has involved a new research perspective not previously implemented in similar studies by authors studying this genre, that is, edifying religious literature. This approach can be further developed and problematized, and it may advantageously include a larger number of authors for comparison over time, for example of male and female authors and of literature with different theological perspectives. It thus appears that this pioneering work in the field has shown such interesting results that it could to good advantage be further developed in future studies.

Referenser

Otryckta källor

Riksarkivet Landsarkivet, Uppsala

Blasieholmsstiftelsens arkiv

Konfirmationsbok för Blasieholmskyrkan 1866–1899

EFS-arkiv, Huvudarkivet

EFS D IV:1 Fören:s matriklar 1875–1909

EFS D IV:2 Fören:s matriklar 1909–1923

Födelsebok,

Storkyrkoförsamlingen (AB,A) CIIa:7 1869–1872

Stockholms stadsarkiv (SSA)

Beskowska skolan

Betygskataloger – terminsbetyg, D2 A:1–2

Betygskataloger över studentexamen, D2 B:1

Klassböcker D1 C:2 1867–1886

Klassböcker 1868–1886 D1 C:3 Nedre förberedande klassen

Matriklar över inskrivna elever D1 A:1, 1867–1905

Skolans kataloger 1869–1899 D5:1

EFS Särarkiv

Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens förlagsarkiv

I:4 Förlagsbolaget

EI:1, Medd. Fr.Skriftgransk. Utsk. 1887–1905

I:1 Blasieholmskyrkan

DI:1 Konfirmationsböcker 1866–1899

Hälsovårdsnämndens dödsbevis 1878–1926

Stockholms rådhusrätt

Stockholms rådhusrätt Bouppteckning 1899-515-no. E II A 1:2: 756

Stockholms rådhusrätt Bouppteckning 1907-2-no. E II A 1:2: 803

Stockholms rådhusrätt Bouppteckningsavd 1925–1947, Bouppteckningar
1928 E 1:4

Stockholms rådhusrätt Bouppteckningsavd 1925–1947, Bouppteckningar
1939 E 1:228

Rotemännens arkiv (SE/SSA/0032/3)

Överståthållarämbetet, Skatteverket

Centrum för Näringslivshistoria

J.A. Lindblads arkiv

In- och utgående brev

1 januari 1925–31 mars 1925

1 september 1925–31 oktober 1925

1 november 1925–31 december 1925

1 maj 1926–16 juli 1926

A.V. Carlsons bokförlag arkiv

A.V. Carlsons bokförlag

Kontrakt 1867–1920 F1:1

Folkrörelsearkivet i Västerbotten

Maja Beskows arkiv

E. Korrespondens

E.I. Brev. 1886–1929; E.I. 1–14:

Brev till och från Elisabeth Beskow

Uppsala universitetsbibliotek

J.A. Eklunds brevsamling

Sveriges dödbok 2001–2013

Tryckta källor

- Beskow, Elisabeth [Runa], *Af jordens stoft*. Stockholm: A.V. Carlsons Bokförlags A.B., 1910.
- Beskow, Elisabeth [Runa], *Allt eller intet*. Stockholm: Fosterlands-stiftelsens förlagsexp., 1895.
- Beskow, Elisabeth [Runa], *Ekekronas*. Stockholm: A.V. Carlsons Bokförlags A.B., 1924.
- Beskow, Elisabeth [Runa], *Fader och son*. Stockholm: A.V. Carlsons Bokförlags A.B., 1925.
- Beskow, Elisabeth [Runa], *Grannarna i Västanfors*. Stockholm: A.V. Carlsons Bokförlags A.B., 1916.
- Beskow, Elisabeth [Runa], *Han och hans hustru*. Stockholm: A.V. Carlsons Bokförlags A.B., 1915.
- Beskow, Elisabeth [Runa], *Hans moders Gud*. Stockholm: A.V. Carlsons Bokförlags A.B., 1914.
- Beskow, Elisabeth [Runa], *Hans ögons ljus*. Stockholm: A.V. Carlsons Bokförlags A.B., 1923.
- Beskow, Elisabeth, "Hur min första bok kom till", i *Hågkomster och livs-intryck. Av svenska män och kvinnor*. Uppsala: J.A. Lindblads förlag, 1923. s. 191–193.
- Beskow, Elisabeth [Runa], *Hvardagslif*. Stockholm: Fosterlands-stiftelsen, 1898.
- Beskow, Elisabeth [Runa], *Med blicken mot det osynliga*. Stockholm: Fosterlands-stiftelsen, 1906.
- Beskow, Elisabeth [Runa], *Ols Barbro*. Stockholm: A.V. Carlsons Bokförlags A.B., 1921.
- Beskow, Elisabeth [Runa], *Röster*. Stockholm: A.V. Carlsons Bokförlags A.B., 1909.
- Beskow, Elisabeth [Runa], *Skalunga I*. Stockholm: A.V. Carlsons Bokförlags A.B., [1919], sjätte upplagan 1926.
- Beskow, Elisabeth [Runa], *Skalunga II*. Stockholm: A.V. Carlsons Bokförlags A.B., [1920], femte upplagan 1925.
- Beskow, Elisabeth [Runa], *Testamentet*. Stockholm: A.V. Carlsons Bokförlags A.B., 1927.

- Beskow, Gustaf Emanuel, *Lefnadsminnen*. Stockholm: Fosterlands-stiftelsen, 1899.
- Beskow, Maja, *Författarinnan Runa. En minnesbild grundad på författarinnans dagböcker och brev*. Stockholm: Carlson, 1932.
- Gunnarsson, Olov, *En bok om Runa*. Stockholm: Gummesson, 1956.
- Lang, Ingrid, *Runa. Et liv i lyset*. Oslo: Lutherstiftelsen, 1952.
- Mundt, Gerda, *Forfatterinden Elisabeth Beskows Liv og Livsmaal. Radio foredrag 7. December 1931*. Aarhus, 1932.
- Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1888, Andra kammaren*. Stockholm: Riksdagen, 1888.
- Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1919, Första kammaren. Fjärde bandet, nr 37–44*. Stockholm: P.A. Norstedt & söner, 1919.
- Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1919, Andra kammaren, Femte bandet, nr 49–58*. Stockholm: P.A. Norstedt & söner, 1919.
- Svensk Författningssamling (SFS) 1870:32*.
- Svensk Författningssamling (SFS) 1919:20*.

Tidningar

Aftonbladet

Dagens Nyheter

Göteborgs Handels och Sjöfartstidning

Nya Dagligt Allehanda

Svenska Dagbladet

Svenska Morgonbladet

Sydsvenska Dagbladet Snällposten

Vårt Land

Litteratur

- 1686 års Kyrkolag. Utg. av Samfundet Pro Fide et Christianismo. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelsens Bokförlag, 1936.
- Abrams, M. H., *The mirror and the lamp. Romantic theory and the critical tradition*. London: Oxford University Press, [1953] 1975.
- Agrell, Beata, "Gömma det lästa i sitt inre. Fromhet och klasskamp i tidig svensk arbetarprosa", i *Ord & Bild*. 2003:4. s. 66–77.
- Ahlberger, Christer et al. (red.), *Historier. Arton- och nittonhundredatalens skönlitteratur som historisk källa*. Göteborg, 2009.
- Aldén, Lars, *Stiftskyrkans förnyelse Framväxten av stiftsmöten och stiftsråd i Svenska kyrkan till omkr 1920*. Diss., Lund, 1989.
- Alm, Göran, "Kyrkobyggande i Sverige 1865–1910", *Sveriges kyrkohistoria. Folkväckelsens och kyrkoförnyelsens tid*. Bd 7. Stockholm: Verbum, 2003. s. 282–293.
- Ambjörnsson, Ronny, Ringby, Per & Åkerman, Sune (red.), *Att skriva människan. Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre*. Stockholm: Carlsson, 1997.
- Andersson, Åsa, *Ett högt och ädelt kall. Kalltankens betydelse för sjuksköterskeyrkets formering 1850–1933*. Diss., Umeå, 2002.
- Arping, Åsa, "Hvad gör väl namnet?" *Anonymitet och varumärkesbyggande i svensk litteraturkritik 1820–1850*. Göteborg: Makadam, 2013.
- Bagerius, Henric, "Historikern och skönlitteraturen" i Bagerius, Henric & Lagerlöf Nilsson, Ulrika (red.), *Moderna historier. Skönlitteratur i det moderna samhällets framväxt*. Lund: Nordic Academic Press, 2011. s. 17–32.
- Bagerius, Henric & Lagerlöf Nilsson, Ulrika, "Det moderna samhällets framväxt – en komplicerad historia" i Bagerius, Henric & Lagerlöf Nilsson, Ulrika (red.), *Moderna historier. Skönlitteratur i det moderna samhällets framväxt*. Lund: Nordic Academic Press, 2011a. s. 7–15.
- Bagerius, Henric & Lagerlöf Nilsson, Ulrika (red.), *Moderna historier. Skönlitteratur i det moderna samhällets framväxt*. Lund: Nordic Academic Press, 2011b.

- Bagerius Henric, Ulrika Lagerlöf Nilsson, Pia Lundqvist, "Skönlitteraturen i historievetenskapen – några metodologiska reflektioner" i *Historisk tidskrift* 2013:3. s. 384–410.
- Bakhtin, Michail, "Discourse in the novel" i Holquist, Michael (red.), *The dialogic imagination. Four essays*. Austin: Univ. of Texas P., 1981.
- Bakhtin, Michail, *Dostojevskjs poetic*. Gråbo: Anthropos, [1963] 1991.
- Bengtsson, Tommy & Ohlsson, Rolf, "Sveriges befolkning: myter och verklighet", i Furuhausen, Birgitta (red.), *Äventyret Sverige. En ekonomisk och social historia*. Stockholm: Utbildningsradion, 1993. s. 113–132.
- Bennich-Björkman, Bo & Furuland, Lars, "Vad folket sjöng och läste", i Lönnroth, Lars & Delblanc, Sven (red.), *Den svenska litteraturen. Genombrottstiden 1830–1920*. Bd 2. Stockholm: Bonnier, 1999. s. 269–300.
- Bennich-Björkman, Bo, Furuland, Lars & Lönnroth, Lars, "Liberalismens tidsålder – periodöversikt", i Lönnroth, Lars & Delblanc, Sven (red.), *Den svenska litteraturen. Genombrottstiden 1830–1920*. Bd 2. Stockholm: Bonnier, 1999. s. 9–34.
- Bexell, Oloph, "Den teologiska examensordningens utveckling. Några noteringar med anledning av en 100-årig reform" i Ström, Per, *Promotionsfesten i Uppsala 24 januari 2003*. Uppsala 2003a. s. 7–23.
- Bexell, Oloph, *Sveriges kyrkohistoria. Folkväckelsens och kyrkoförnyelsens tid*. Bd 7. Stockholm: Verbum, 2003b.
- Björkstrand, Gustav, *Livet är ett lagspel. John Vikström som kyrklig ledare och samhällspåverkare*. Fontana media, 2016.
- Blaschke, Olof, "Das 19. Jahrhundert. Ein zweites konfessionelles Zeitalter?", *Geschichte und Gesellschaft* 2000:1. s. 38–75.
- Boëthius, Bertil, Hildebrand, Bengt & Nilzén, Göran (red.), *Svenskt biografiskt lexikon*. Stockholm, 1918–
- Boëthius, Ulf, *När Nick Carter drevs på flykten. Kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908–1909*. Stockholm: Gidlund, 1989.
- Boëthius, Ulf, *Strindberg och kvinnofrågan till och med Giftas I*. Diss., Stockholm: Prisma, 1969.
- Bohman, Nils & Dahl, Torsten (red.), *Svenska män och kvinnor. Biografisk uppslagsbok*. Bd 1. Stockholm: Bonnier, 1942.

- Bourdieu, Pierre, "Genese et structure du champ religieux", *Revue française de sociologie*, vol. XII, no 3, juillet-septembre 1971. s. 295–334.
- Bourdieu, Pierre, *Kultur och kritik – anföranden*. Andra omarbetade upplagan, Göteborg: Daidalos, [1984] 1997.
- Bourdieu, Pierre, *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos, 1999.
- Bourdieu, Pierre, *Texter om de intellektuella. En antologi*. Stockholm: B. Östlings bokförlag Symposion, 1992.
- Bouvrie, Synnøve des & Roxman, Susanna (red.), *Kvinnliga författare. Kvinnornas litteraturhistoria från antiken till våra dagar*, Stockholm: AWE/Geber, 1983.
- Bra Böckers lexikon*. Höganäs: Bra böcker, 2000.
- Brandes, Georg, *Det moderne gjenembruds maend. En række portræter*. København, 1883.
- Bredsdorff, Elias, *Den store nordiske krig om seksualmoralen. En dokumentarisk fremstilling af sædelighedsdebatten i nordisk litteratur i 1880'erne*. København: Gyldendal, 1973.
- Broady, Donald, "Kapitalbegreppet som utbildningssociologiskt verktyg", i Bjerg, Jens (red.), *Pedagogik* 2000. s. 435–470.
- Broady, Donald, "Kulturens fält. Om Pierre Bourdieus sociologi" i *NORDICOM-NYTT* 1988:1–2. s. 59–88.
- Broady, Donald, "Nätverk och fält", i Gunneriusson, Håkan (red.), *Sociala nätverk och fält*. Uppsala, 2002b. s. 32–48.
- Broady, Donald, *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Andra upplagan, Stockholm, 1991.
- Caine, Barbara, *Biography and history*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
- Caine, Barbara, "Feminist Biography and Feminist History", *Women's History Review*, vol. 3:2, 1994. s. 247–261.
- Carlsson, Sten, "Befolkningsutvecklingen från 1800-talets mitt", i *Den svenska historien. Emigrationen och det industriella genombrottet*. Bd 13. Stockholm: Bonniers förlag, 1994a. s. 26–30.

- Carlsson, Sten, "Den moderna socialpolitikens grundläggning 1881–1914", i *Den svenska historien. Från storstrejken 1909 till folkhemspolitik*. Bd 14. Stockholm: Bonniers förlag, 1994b. s. 10–21.
- Carlsson, Sten, *Fröknar, mamseller, jungfrur och pigor. Ogifta kvinnor i det svenska ståndssamhället*. Uppsala, 1977.
- Carlsson, Sten, "Protektionister och frihandlare 1885–95", i *Den svenska historien. Emigrationen och det industriella genombrottet*. Bd 13. Stockholm: Bonniers förlag, 1994c. s. 94–109.
- Carlsson, Sten, "Sverige under första världskriget", i *Den svenska historien. Från storstrejken 1909 till folkhemspolitik*. Bd 14. Stockholm: Bonniers förlag, 1994d. s. 74–91.
- Carlsson Wetterberg, Christina, "Att biografiera en kvinnlig intellektuell" i Rosengren, Henrik & Östling, Johan (red.), *Med livet som insats. Biografien som humanistisk genre*. Lund: Sekel, 2007. s. 127–140.
- Carlsson Wetterberg, Christina, *...bara ett öfverskott af lif-. En biografi om Frida Stéenhoff (1865–1945)*. Stockholm: Atlantis, 2010.
- Carlquist, Gunnar & Carlsson, Josef (red.), *Svensk uppslagsbok*. Bd 3. Andra omarb. och utvidgade upplagan, Malmö: Förlagshuset Norden, 1958.
- Claesson, Urban, *Folkhemmets kyrka. Harald Hallén och folkkyrkans genombrott – en studie av socialdemokrati, kyrka och nationsbygge med särskild hänsyn till perioden 1905–1933*. Diss., Uppsala, 2004.
- Dahlbacka, Ingvar, "På blodsnådens grund". *Om Adi Sjöblom och hennes författarskap*. Vasa: Evangeliföreningen, 1997.
- Dahlbacka Ingvar & Nordbäck Carola (red.), *Biografien i väckelseforskningen. Rapport från NORDVECK:s konferens i Åbo den 28–29 augusti 2009*. Åbo Akademi, 2010.
- Den svenska kyrkohandboken. Antagen för Svenska kyrkan av 1986 års kyrkomöte*. Del 1, *Den allmänna gudstjänsten och De kyrkliga handlingarna*. Stockholm: Verbum, 1987.
- Dillner, Elisabet, *Sjuksköterskeutbildningen inom Svenska röda korset åren 1866–1904. Några blad ur sjuksköterskeväsendets uppkomst och första skeden i Sverige*. Stockholm: Bonnier, 1934.
- Drysdale, George R., *Samhällslärans grunddrag eller fysisk, sexuel och naturlig religion...* Stockholm: Associationsboktr, 1878.

- Edvinsson, Rodney, & Söderberg, Johan, "A Consumer Price Index for Sweden 1290–2008", *Review of Income and Wealth*, vol. 57 (2), 2011. s. 270–292.
- Eklöf, Motzi, *Läkarens ethos. Studier i den svenska läkarkårens identiteter, intressen och ideal 1890–1960*. Diss., Linköping, 2000.
- Ekström, Sören, *Makten över kyrkan. Om Svenska kyrkan, folket och staten*. Stockholm: Verbum, 2003.
- Emanuelsson Blanck, Agneta, *Pionjärer i vitt. Professionella och fackliga strategier bland svenska sjuksköterskor och sjukvårdsbiträden, 1851–1939*. Diss., Huddinge, 1990.
- Emanuelsson, Vendela, "G.E. Beskow. En blick på hans person och verksamhet" i *Vintersol. Illustrerad kalender*. Stockholm: P. Palmquist Aktiebolag, 1900. s. 93–109.
- Englund, Boel & Kåreland, Lena, *Rätten till ordet. En kollektiobiografi över skrivande Stockholmskvinnor 1880–1920*. Stockholm: Carlsson, 2008.
- Eriksen, Sidsel, "Biografier som lakmuspapir. Overvejelser omkring den socialhistoriske biografi", i *Dansk Historisk tidsskrift* 1996:16. s. 160–183.
- Eriksson, Lars Olov & Larspers, Torbjörn (red.), *Carl Olof Rosenius. Teolog, författare, själavårdare*. Skellefteå: Artos Academic, 2016.
- Erla Hulda Halldórsdóttir, et al. (red.), *Biography, gender and history. Nordic perspectives*. Turku: Turun yliopisto, 2016.
- Florin, Christina, *Kampen om katedern. Feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860–1906*. Diss., Umeå, 1987.
- Florin, Christina, *Kvinnor får röst. Kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse*. Stockholm: Atlas, 2006.
- Florin, Christina & Johansson, Ulla, "Där de härliga lagrarna gro". *Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914*. Stockholm: Tiden, 1993.
- Fornäs, Johan & Bolin, Göran (red.), *Moves in modernity*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1992.
- Forser, Tomas, *Kritik av kritiken. 1900-talets svenska litteraturkritik*. Gråbo: Anthropos, 2002.

- Fredrik Hammarsten. *Några minnesblad ur hans liv och verksamhet*. Stockholm: Fosterlands-stiftelsen, 1922.
- Frykberg, Ragnhild, *Bondetåget 1914. Dess upprinnelse, inre historia och följder*. Stockholm Hörsta, 1959.
- Furuland, Gunnel, *Romanen som vardagsvara. Förläggare, författare och skönlitterära häftesserier i Sverige 1833–1851 från Lars Johan Hierta till Albert Bonnier*. Diss., Stockholm: LaGun, 2007.
- Furuland, Lars, "Folkrörelser och arbetardikt", i Lönnroth, Lars & Delblanc, Sven (red.), *Den svenska litteraturen. Genombrottstiden 1830–1920*. Bd 2. Stockholm: Bonnier, 1999. s. 521–546.
- Gedin, David, *Fältets herrar. Framväxten av en modern författarroll. Artonhundraåttitalet*. Diss., Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion, 2004.
- Gelfgren, Stefan, *Ett utvalt släkte – väckelse och sekularisering. Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen 1856–1910*. Diss., Skellefteå: Norma, 2003.
- Gunner, Gunilla, *Nelly Hall. Uppburen och ifrågasatt – predikant och missionär i Europa och USA 1882–1901*. Diss., Uppsala, 2003.
- Gunner, Gunilla, "Runa och den skönlitterära väckelselitteraturen" i Persson, Anders & Lindmark, Daniel (red.), *Från Sara Greta till Lilla svarta Sara. Väckelsen i litteraturen och väckelsens litteratur*. Skellefteå: Artos, 2009. s. 310–322.
- Gunneriusson, Håkan, *Det historiska fältet. Svensk historievetenskap från 1920-tal till 1957*. Diss., Uppsala, 2002a.
- Gunneriusson, Håkan, "Fält och sociala nätverk – så förhåller de sig till varandra" i Gunneriusson, Håkan (red.), *Sociala nätverk och fält*. Uppsala, 2002b. s. 32–48.
- Gustafsson, Tommy & Arnberg, Klara, *Moralpanik och lågkultur. Genus- och mediehistoriska analyser 1900–2012*. Stockholm: Atlas, 2013.
- Gårdlund, Torsten, *Knut Wicksell. Rebell i det nya riket*. Stockholm: Bonnier, 1956.
- Göransson, Anita (red.), *Maktens kön. Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*. Nora: Nya Doxa, 2007.
- Hadenius, Stig, *Drottning Victoria av Sverige. Om kärlek, plikt och politik*. Stockholm: Norstedt, 2010.

- Hagemann, Gro & Åmark, Klas, "Från 'husmorskontrakt' till 'jämställdhetskontrakt': Yvonne Hirdmans genusteori", *Häftan för kritiska studier*, 2000:2. s. 4–27.
- Hammar, Inger, *Emancipation och religion. Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860–1900*. Diss., Stockholm: Carlsson, 1999.
- Hansson, Klas, *Svenska kyrkans primas. Ärkebiskopsämbetet i förändring 1914–1990*. Diss., Uppsala, 2014.
- Hatje, Ann-Katrin, "Skönlitteratur som historisk källa. 1900-talets romaner som samtidsdokument", i Ahlberger, Christer et al. (red.), *Historier. Arton- och nittonhundredatalens skönlitteratur som historisk källa*. Göteborg, 2009. s. 102–110.
- Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars (red.), *Det svenska samhället 1720–2000. Böndernas och arbetarnas tid*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur, 2007.
- Heggestad, Eva, *Fången och fri. 1880-talets svenska kvinnliga författare om hemmet, yrkeslivet och konstnärskapet*. Diss., Uppsala, 1991.
- Hermelin, Carola (red.), *Kvinnliga författare 1893–1899. Biobibliografi över svensk och finlandssvensk skönlitteratur*. Stockholm: Almqvist & Wiksell international, 1982.
- Hessler, Carl Arvid, *Statskyrkodebatten*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1964.
- Hirdman, Yvonne, "Genussystemet. Reflexioner kring kvinnors sociala underordning", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 1988:3. s. 49–63.
- Hofgren, Allan, "Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen", i Ljunggren, Hans (red.), *Hyddor och helgedomar i huvudstaden. Väckelserörelsens byggnader i Stockholm 1840–1990*. Stockholm: Komm. för Stockholmsforskning, 1992. s. 50–74.
- Holmblad, Inger-Britt, "När väckelsen fick tak över huvudet i Stockholm", i Ljunggren, Hans (red.), *Hyddor och helgedomar i huvudstaden. Väckelserörelsens byggnader i Stockholm 1840–1990*. Stockholm: Komm. för Stockholmsforskning, 1992. s. 34–44.

- Hreinsson, Einar & Nilson, Tomas, "Introduktion" i Hreinsson, Einar & Nilson, Tomas (red.), *Nätverk som social resurs. Historiska exempel*. Lund: Studentlitteratur, 2003. s. 7–32.
- Hårdstedt, Martin, *Finska kriget 1808–1809*. Stockholm: Prisma, 2006.
- Hårdstedt, Martin, *Om krigets förutsättningar. Den militära underhållsproblematiken och det civila samhället i norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808–09*. Diss., Umeå, 2002.
- Hägg, Göran, *Den svenska litteraturhistorien*. Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1996.
- Jarlert, Anders, *Drottning Victoria. Ur ett inre liv. En existentiell biografi*. Stockholm: Carlsson, 2012.
- Johansson, Egil, "Kyrkan och undervisningen", *Sveriges kyrkohistoria. Enhetskyrkans tid*. Bd 4. Stockholm: Verbum, 2002. s. 248–258.
- Jonsson, Bibi, *Blod och jord i trettioalet. Kvinnorna och den antimoderna strömningen*. Stockholm: Carlsson, 2008.
- Jonsson, Bibi, *Bruna pennor. Nazistiska motiv i svenska kvinnors litteratur*. Stockholm: Carlsson, 2012.
- Kjersén Edman, Lena, *52 kvinnliga författare. Från 1700-tal till 2000-tal*. Lund: BTJ förlag, 2007.
- Kolbe, Gunlög, *Om konsten att konstruera en kvinna. Retoriska strategier i 1800-talets rådgivare och i Marie Sophie Schwartz' romaner*. Diss., Göteborg, 2001.
- Kortner, Olaf (red.), *Aschehoug og Gyldendals Store norske leksikon*. Bd 2. Oslo: Kunnskapsforl., 1978.
- Kussak, Åke, *Författaren som predikant. Ett frikyrkosamfunds litterära verksamhet 1910–1939*. Diss., Stockholm: Gummesson, 1982.
- Kyle, Gunhild, "Kvinnoliv i staden II", i Kyle, Gunhild (red.), *Handbok i svensk kvinnohistoria*. Stockholm: Carlsson, 1987. s. 93–110.
- Kyrkohistorisk Årsskrift* 2008.
- Lagerlöf Nilsson, Ulrika, "Biografiska skildringar av Runa och hennes författarskap 1923–1956", i Dahlbacka Ingvar & Nordbäck Carola (red.), *Biografen i väckelseforskningen. Rapport från NORDVECK:s konferens i Åbo den 28–29 augusti 2009*. Åbo Akademi, 2010a. s. 104–114.

- Lagerlöf Nilsson, Ulrika, "Ett sedelärande alternativ eller en maktförstärkande strategi? Runas litterära produktion från slutet av 1800-talet till mitten av 1900-talet", i Ahlberger, Christer et al. (red.), *Historier. Arton- och nittonhundredatalens skönlitteratur som historisk källa*. Göteborg, 2009a. s. 169–178.
- Lagerlöf Nilsson, Ulrika, "Julboken, biskopinnan och missionen. Om Julia Aurelius förhållande till herrnhutismen" i Persson, Anders & Lindmark, Daniel (red.), *Från Sara Greta till Lilla svarta Sara. Väckelsen i litteraturen och väckelsens litteratur*. Skellefteå: Artos, 2009b. s. 323–337.
- Lagerlöf Nilsson, Ulrika, "Kyrkan som nationens grund. Stifts julbok, lutherskt arv och nationell mobilisering" i Claesson, Urban & Sinikka Neuhaus (red.), *Minne och möjlighet. Kyrka och historiebruk från nationsbygge till pluralism*. Stockholm: Makadam, 2014a. s. 54–77.
- Lagerlöf Nilsson, Ulrika, *Med lust och bävan. Vägen till biskopsstolen inom Svenska kyrkan under 1900-talet*. Diss., Göteborg, 2010b.
- Lagerlöf Nilsson, Ulrika, "Moderna strömningar och kyrkliga förnyelseprojekt. Runa och den kristna moraliska fostran kring sekelskiftet 1900" i Bagerius, Henric & Ulrika Lagerlöf Nilsson (red.), *Moderna historier. Skönlitteratur i det moderna samhällets framväxt*. Lund: Nordic Academic Press, 2011. s. 99–124.
- Lagerlöf Nilsson, Ulrika, Recension av Alexander Maurits, *Den vackra och erkända patriarcalismen. Den lundensiska högkyrklighetens präst- och mansideal*, Lund 2011, 2013 i *Historisk Tidskrift* 2014:4. 2014b. s. 757–759.
- Lagerlöf Nilsson, Ulrika, *Statens tjänarinnor. En studie av barnmorskeyrkets professionaliseringsprocess under 1800-talets senare hälft*. Opublicerad C-uppsats, Historiska inst., Göteborgs universitet, 1996.
- Lagerlöf Nilsson, Ulrika, "Älskad och föraktad. Några metodiska reflektioner utifrån en receptionsstudie av Elisabeth Beskows författarskap 1895–1910" i *Ennen ja nyt* 2014:2, 2014c. <http://www.ennenja.nyt.net/?p=864>
- Lagerlöf Nilsson, Ulrika & Meurling, Birgitta (red.), *Vid hans sida. Svenska prästfruar under 250 år – ideal och verklighet*. Skellefteå: Artos 2015a.

- Lagerlöf Nilsson, Ulrika & Meurling, Birgitta, "Vid hans sida – en introduktion" i Lagerlöf Nilsson, Ulrika & Meurling, Birgitta (red.), *Vid hans sida. Svenska prästfruar under 250 år – ideal och verklighet*. Skellefteå: Artos, 2015b. s. 7–12.
- Larspers, Torbjörn, *Konfessionalitet och medbestämmande. Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens struktur och den nyevangeliska väckelserörelsens regionala nivå fram till 1922*. Diss., Uppsala, 2012.
- Larsson, Esbjörn, *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning. Kungl. krigsakademien mellan åren 1792 och 1866*. Diss., Uppsala, 2005.
- Lee, Hermione, *Biography. A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Leffler, Yvonne, *Sigge Stark. Sveriges mest produktiva, utskällda och lästa författare*. Göteborg, 2015.
- Lewin, Leif, *Ideologi och strategi. Svensk politik under 130 år*. Femte upplagan, med nytt EU-kapitel. Stockholm: Norstedts juridik, [1984] 2002.
- Liljewall, Britt, *Bondevardag och samhällsförändring. Studier i och kring västsvenska bonde dagböcker från 1800-talet*. Diss., Göteborg, 1995.
- Lindmark, Daniel, *Uppfostran, undervisning, upplysning. Linjer i svensk folkundervisning före folkskolan*. Umeå, 1995.
- Linnell, Björn (red.), *Litteraturhandboken. Sjätte omarbetade och utökade upplagan*, Stockholm: Forum, 1999.
- Ljunggren, Hans, "En byggande gemenskap", i Ljunggren, Hans (red.), *Hyddor och helgedomar i huvudstaden. Väckelserörelsens byggnader i Stockholm 1840–1990*. Stockholm: Komm. för Stockholmsforskning, 1992. s. 5–13.
- Ljunggren, Hans (red.), *Hyddor och helgedomar i huvudstaden. Väckelserörelsens byggnader i Stockholm 1840–1990*. Stockholm: Komm. för Stockholmsforskning, 1992.
- Lund, Jørn (red.), *Den store danske encyklopædi*. Bd 2. København: Danmarks Nationalleksikon, 1995.
- Lundin, Johan A., *Predikande kvinnor och gråtande män. Frälsningsarmén i Sverige 1882–1921*. Malmö: Kira, 2013.

- Lundqvist, Karl Axel, *Från prästoälde till lekmannastyre. Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen som inomkyrklig lekmannarörelse i Skelleftebygden 1875–1923 – speglad i riksperspektivet*. Skellefteå: Artos, 2008.
- Lundqvist, Sven, *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850–1920*. Uppsala, 1977.
- Lönnroth, Lars & Delblanc, Sven (red.), *Den svenska litteraturen. Genombrottstiden 1830–1920*. Bd 2. Stockholm: Bonnier, 1999.
- Manns, Ulla, *Den sanna frigörelsen. Fredrika-Bremer-Förbundet 1884–1921*, Diss., Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion 1997.
- Maurits, Alexander, *Den vackra och erkända patriarcalismen. Prästmannaideal och manlighet i den tidiga lundensiska högkyrkligheten, ca 1850–1900*. Stockholm: Universus Academic Press, [2011] 2013.
- Medvedev, P. N. /M. M. Bakhtin, *The formal method in literary scholarship. A critical introduction to sociological poetics*. Baltimore: Johns Hopkins U.P. [1928] 1978.
- Meijer, Bernhard, Westrin, Theodor, Berg, Ruben G:son, Söderberg, Verner & Fahlstedt, Eugène (red.), *Nordisk familjebok. Konversationslexikon och realencyklopedi*. Stockholm: Nordisk familjeboks förlag, 1904–1926.
- Mellberg, Margaretha, "Den falska genvägen till representativitet. Slarvig litteraturanals som historisk metod", i *Historisk tidskrift* 2001:3. s. 347–360.
- Meurling, Birgitta, *Sarons liljor? En etnologisk studie av prästfruars könskonstituering*. Diss., Stockholm: Carlsson, 1996.
- Munthe, Arne, *Västra Södermalm intill mitten av 1800-talet. En stadsdel och dess kyrkliga liv – historisk skildring*. Stockholm: Kommittén, 1959.
- Møller Jensen, Elisabeth (red.), *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*. Bd 2. Höganäs: Wiken, 1993.
- Møller Jensen, Elisabeth (red.), *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*. Bd 3. Höganäs: Wiken, 1996.
- Naess, Harald S., Ingwersen, Niels & Zuck, Virpi (red.), *Dictionary of Scandinavian literature*. New York: Greenwood, 1990.
- Nationalencyklopedin*. Bd 2. Höganäs: Bra böcker, 1990.

- Newman, Ernst, *Den Waldenströmska försoningsläran i historisk belysning*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyr, 1932.
- Newman, Ernst, *Evangeliska Alliansen. En studie i protestantisk enhets- och frihetssträvan*. Lund: C.W.K. Gleerups förlag, 1937.
- Nolin, Bertil, "Det moderna genombrottet" i Lönnroth, Lars & Delblanc, Sven (red.), *Den svenska litteraturen. Genombrottstiden 1830–1920*. Bd 2. Stockholm: Bonnier, 1999. s. 178–199.
- Nordbäck, Carola, "'Det gäller att lära av den heliga historien'– Historiebruk i kyrkohistoriska romaner" i Groop, Kim & Sarelin, Birgitta (red.), *Historiska perspektiv på kyrka och väckelse. Festskrift till Ingvar Dahlbacka på 60-årsdagen*. Helsingfors: Finska Kyrkohistoriska samfundet, 2013. s. 23–42.
- Olsson, Bernt & Algulin, Ingemar, *Litteraturens historia i Sverige*. Bd 5. Stockholm: Norstedt, 2009.
- Olsson, Sven "Blasieholmskyrkokostiftelsens arkiv", Opublicerad Arkivförteckning, Stockholms Stadsarkiv, u.å.
- Ottosson, Anders, *Sjukgymnasten – vart tog han vägen? En undersökning av sjukgymnastyrkets maskulinisering och avmaskulinisering 1813–1934*. Diss., Göteborg, 2005.
- Pettersson, Torsten, "Vad är modernitet? En kortfattad positionsbestämning?" i Bråkenhielm, Carl Reinhold & Pettersson, Torsten, *Modernitetens ansikten. Livsåskådningar i nordisk 1900-talslitteratur*. Nora: Nya Doxa, 2001. s. 28–39.
- Pipes, Richard, *Den ryska revolutionen*. Stockholm: Natur och kultur, 1997.
- Pleijel, Hilding, Olsson, Bror & Svensson, Sigfrid, *Våra äldsta folkböcker*. Lund: Gleerup, 1967.
- Possing, Birgitte, "Et kritisk blik på biografien" i Rosengren, Henrik & Östling, Johan (red.), *Med livet som insats. Biografien som humanistisk genre*. Lund: Sekel, 2007. s. 33–50.
- Possing, Birgitte, *Ind i biografien*. Köpenhamn: Gyldendal, 2015.
- Possing, Birgitte, "Representing gendered individualities: reflections on the biographical turn", i Manns, Ulla & Sundevall, Fia (red.), *Methods, interventions and reflections. Report from the X Nordic women's and gen-*

- der history conference in Bergen, august 9–12, 2012.* Stockholm: Makadam, 2014. s. 33–45.
- Passing, Birgitte, *Viljens styrke. Natalie Zahle. En biografi om dannelse, køn og magtfuldkommenhed.* Diss., Köpenhamn: Gyldendal, 1992.
- Qvist, Gunnar, *Konsten att blifva en god flicka. Kvinnohistoriska uppsatser.* Stockholm: Liber, 1978.
- Ramnefalk, Marie Louise & Westberg, Anna (red.), *Kvinnornas litteraturhistoria.* D. 1. Stockholm: Författarförlaget, 1981.
- Ramnefalk, Marie Louise, Holmquist, Ingrid & Witt-Brattström, Ebba (red.), *Kvinnornas litteraturhistoria.* D. 2. Stockholm: Författarförlaget, 1983.
- Ribbner, Torvald, *De svenska traktatsällskapen 1808–1856. Verksamhet och litteratur.* Diss., Lund: Gleerup, 1957.
- Rodén, Nils, *Herrnhutiska och nyevangeliska väckelserörelser i Linköpings stift intill 1856.* Diss., Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag, 1941.
- Rodhe, Edvard, *Svenska kyrkan omkring sekelskiftet.* Stockholm: Diakonistyrelsen, 1930.
- Rosengren, Henrik & Östling, Johan (red.), *Med livet som insats. Biografen som humanistisk genre.* Lund: Sekel, 2007.
- Rydbeck, Kerstin, *Nykter läsning. Den svenska godtemplarrörelsen och litteraturen 1896–1925.* Diss., Uppsala, 1995.
- Rydén, Per, *Domedagar. Svensk litteraturkritik efter 1880.* Lund, 1987.
- Rystad, Göran, "Utblick i världen omkring 1918", i *Den svenska historien. Från storstrejken 1909 till folkhemspolitik.* Bd 14. Stockholm: Bonniers förlag, 1994. s. 92–95.
- Rømer Christensen, Hilda, "Gerda Mundt", i Larsen, Jytte (red.), *Dansk kvindebiografisk leksikon.* Bd 2. Köpenhamn: Rosinante, 2001. s. 596–597.
- Samuelsson, Lina, *Kritikens ordning. Svenska bokrecensioner 1906, 1956, 2006.* Diss., Karlstad: Bild, text & form, 2013.
- Schiller, Bernt, *Storstrejken 1909. Förhistoria och orsaker.* Diss., Göteborg: Elander, 1967.

- Schånberg, Ingela, "Flickskolornas utveckling och avveckling". www.lararnashistoria.se 2010, [hämtad 2017-04-09].
- Selander, Inger, *Folkrörelsesång*. Stockholm: Sober, 1996.
- Sjöholm, Öyvind, *Samvetets politik. Natanael Beskow och hans omvärld intill 1921*. Diss., Uppsala, 1972.
- Spetze, Gudrun, "De enskilda skolorna och dess lärare under 1800-talet", www.lararnashistoria.se 2010 [hämtad 2017-04-09].
- Spetze, Gudrun, *Stockholms folkskolor 1842–1882. Ambition och verklighet*. Uppsala: Förening för svensk undervisningshistoria, 1992.
- Strandberg, Fredrik, "Bondetåget 1914", i *Den svenska historien. Från storstrejken 1909 till folkhemsolitik*. Bd 14. Stockholm: Bonniers förlag, 1994. s. 70–72.
- Strindberg, August, *Röda rummet. Skildringar ur artist- och författarlifvet*. Stockholm: Seligmann, 1879.
- Strindberg, August, *Tjänstekvinnans son. En själs utvecklingshistoria*, Femte upplagan, Stockholm: Bonnier, 1910-
- Sundin, Bo & Kellgren, Ola, "Bilder från förr", *Västerbotten* (Umeå. 1920) 1988:2/3. Umeå, 1988. s. 74–223.
- Svanström, Yvonne, *Policing public women. The regulation of prostitution in Stockholm 1812–1880*. Diss., Stockholm: Atlas, 2000.
- Svedelius, Carl, *Vår skola, som vi minns den. Beskowska skolan 1867–1937*. Stockholm: Norrmalms tryckeriet, 1938.
- Svedjedal, Johan, "Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundantaganden", i Furuland, Lars & Svedjedal, Johan (red.), *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*. Lund: Studentlitteratur, 1997. s. 68–88.
- Svedjedal, Johan, *Författare och förläggare och andra litteratursociologiska studier*. Hedemora: Gidlund, 1994.
- Svedjedal, Johan, *Prosa mellan kriget. Förstagångsutgivningen av svensk prosafiktio i original i bokform för vuxna 1916–1940*. Uppsala, 1983.
- Svenska konstnärer. Biografisk handbok*. Uppsala: Nyblom, [1943–1946] 1980.
- Svenskt litteraturllexikon*. Bd 2. Lund: Gleerup, 1970.
- Svenskt kvinmobiografiskt lexikon* (kommande).
- Sveriges Ridderskaps och Adels Kalender*. årg. 46, Stockholm, 1923.

- Tegborg, Lennart & Jarlert, Anders (red.), *Sveriges kyrkohistoria. Romantikens och liberalismens tid*. Bd 6. Stockholm: Verbum, 2001.
- Tergel, Alf, *Från konfrontation till institution. Ungkyrkorörelsen 1912–1917*. Uppsala 1974.
- Tergel, Alf, *Ungkyrkomännen, arbetarfrågan och nationalismen 1901–1911*. Diss., Stockholm, 1969.
- Theelin, Caroline, "Nathalie Zahle", *Idun*, 11.6.1897. s. 177–178.
- Tidskrift för litteraturvetenskap*. 2008:2. Lund: Föreningen för utgivande av Tidskrift för litteraturvetenskap, 2008.
- Tigerstedt, Eugène Napoleon & Linder, Erik Hjalmar (red.), *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria. Fem decennier av nittonhundratalet*. D 4. Stockholm: Natur och kultur, 1966.
- Tigerstedt, Eugène Napoleon & Linder, Erik Hjalmar (red.), *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria. Fem decennier av nittonhundratalet*. D 5. Stockholm: Natur och kultur, 1966.
- Torstendahl, Rolf, *Engineers in Sweden and Britain 1820–1914. Professionalisation and bureaucratisation in a comparative perspective*. Stuttgart: Klett-Cotta, 1985.
- Weber, Max, *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*. Lund: Argos, [1905] 1978.
- Wejryd, Cecilia, "Förebildliga prästfruar. Minnen av prästfruar från 1800-talets andra hälft och början av 1900-talet" i Lagerlöf Nilsson, Ulrika & Meurling, Birgitta (red.), *Vid hans sida. Svenska prästfruar under 250 år – ideal och verklighet*. Skellefteå: Artos, 2015. s. 45–74.
- Werner, Yvonne Maria, "Konfessionalisering, folkgemenskap och identitetskonstruktion", i *Historisk tidskrift* 2003:1. s. 51–61.
- Wikander, Ulla, *Delat arbete, delad makt. Om kvinnors underordning i och genom arbete. En historisk essä*. Uppsala, 1991.
- Wikmark, Gunnar, G.E. *Beskow och nyevangelismen. Till belysning av svenskt kyrkoliv under 1800-talets senare hälft – praktisk-teologisk studie*. Diss., Stockholm, 1943.
- Wägner, Elin, *Pennskaftet*. Stockholm: Ljus, 1910.

- Yttergren, Leif & Bolling, Hans, "Kvinnor, karriär och familj. En studie av svenska kvinnliga gymnastikdirektörers yrkeskarriärer och livsöden kring sekelskiftet 1900", i *Historisk tidskrift* 2016:2. s. 185–219.
- Åhlén, Bengt & Fries, Carl-Thore, *Svenskt författarlexikon. Biobibliografisk handbok till Sveriges moderna litteratur*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1942.
- Åkerlund, Andreas, *Mellan akademi och kulturpolitik. Lektorat i svenska språket vid tyska universitet 1906–1945*. Diss., Uppsala, 2010.
- Öberg, Lisa, *Barnmorskan och läkaren: kompetens och konflikt i svensk förlossningsvård 1870–1920*. Diss., Stockholm: Ordfront, 1996.
- Österberg, Eva, "Litteratur och kultur, text och liv", i *Historisk tidskrift* 2002:1. s. 60–65.
- Österlin, Lars, *Stockholmsväckelsen kring lord Radstock. En kyrkohistorisk undersökning*. Stockholm: Diakonistyrelsen, 1947.

Internetreferenser

- Arvedsons gymnastikinstitut, https://sv.wikipedia.org/wiki/Arvedsons_gymnastikinstitut [hämtad 2016-12-10].
- Atenum för flickor, <http://runeberg.org/nfcn/0392.html> [hämtad 2016-09-11].
- Axel Emil Rappe, <http://runeberg.org/spg/23/0156.html> [hämtad 2017-04-07].
- Bergmanskretsen, <https://sv.wikipedia.org/wiki/Bergmanskretsen> [hämtad 2016-07-25].
- Blåstrumpor, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/blåstrumpor> [hämtad 2016-01-09].
- Bruncrona, *Biografisk matrikel över svenska kyrkans prästerskap 1934* (Ohlsson) <http://runeberg.org/bioprast/1934/0014.html> [hämtad 2016-07-27].
- Carl Gustaf L Bergman, *Svenskt biografiskt lexikon* (art. av H. Rosengren), <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/18636> [hämtad 2016-07-10].
- Chess Notes, <http://www.chesshistory.com/winter/winter127.html> [hämtad 2016-07-24].

- Den svenska psalmboken* år 1819,
<http://runeberg.org/psalmbok/1932/0231.html>
<http://runeberg.org/psalmbok/1932/0230.html> [hämtade 2017-10-26].
- Dialog, *Nationalencyklopedin*, http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslag_sverk/encyklopedi/lång/dialog [hämtad 2017-06-12].
- Ebba H Bernadotte, *Svenskt biografiskt lexikon* (art. av Oscar Mannström),
<http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/18705> [hämtad 2016-06-28].
- Eira Hellberg, https://sv.wikipedia.org/wiki/Eira_Hellberg [hämtad 2017-01-12].
- Elisabeth Beskow, <http://litteraturbanken.se/forfattare/BeskowElisabeth> [hämtad 2017-06-14].
- Elisabeth Beskow, <http://runeberg.org/authors/beskowem.html> [hämtad 2017-03-28].
- Elisabeth Beskow, https://sv.wikipedia.org/wiki/Elisabeth_Beskow [hämtad 2017-03-28].
- “Föreståndare och själasörjare. Johan Christoffer Bring – Föreståndare”
<http://www.erstadiakoni.se/sv/Erstamuseum/Manniskorna/Johan-Christoffer-Bring--forestandare-och-sjalasorjare/> [hämtad 2016-07-25].
- Gustaf Emanuel Beskow, *Svenskt biografiskt lexikon* (art. av J. Th. Bring),
<https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/18133> [hämtad 2017-01-10].
- Gustaf Samuel Löwenhielm, <http://runeberg.org/authors/lowenhgs.html>
[hämtad 2016-06-29].
- Hitta graven, <http://hittagraven.stockholm.se/sv/Norra-begravningsplatsen/1/04A/718/1> [hämtad 2016-07-25].
- Ingrid Lang, http://leksikon.speidermuseet.no/wiki/Ingrid_Lang [hämtad 2017-02-13].
- Johan Löfvén, *Svenskt biografiskt lexikon* (art. av Jan Garnert), <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/10058> [hämtad 2016-12-10].
- Katarina Beskow, https://en.wikipedia.org/wiki/Katarina_Beskow [hämtad 2016-07-24].
- Kvinnlig rösträtt, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/kvinnlig-rösträtt> [hämtad 2016-06-26].

- ”Kvinnliga svenska författare på export under 1800-talet”, <http://lir.gu.se/forskning/kvinnliga-svenska-forfattare-pa-export> [hämtad 2017-04-07].
- Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt, *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/landsforeningen-for-kvinnans-politiska-rostratt> [hämtad 2017-01-12].
- Maja Beskow, <http://80.244.87.144/sv/se-and-gora/fotoarkivet1/fotografer-och-h-fotosamlingar/maja-beskow.html> [hämtad 2017-11-07].
- Olof B Malm, *Svenskt biografiskt lexikon* (art. av Erik Wikland), <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/10196> [hämtad 2017-04-07].
- Oscar C A Bernadotte, *Svenskt biografiskt lexikon* (art. av Oscar Mannström), <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/18706> [hämtad 2016-06-28].
- Per Jacob Emanuelsson, *Svenskt biografiskt lexikon* (art. av Nils Rodén), <http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/16052> [hämtad 2016-06-28].
- ”Prisomräknare från medeltiden till 2100”, <http://www.historia.se/Jamforelsepris.htm> [hämtad 2016-07-29].
- Runa, *Nationalencyklopedin*, [http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/runa-\(ps-f-elisabeth-beskow\)](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/runa-(ps-f-elisabeth-beskow)) [hämtad 2017-06-14].
- Släkträd Beskow, <http://beskow.org.se/xyzslaktrad123/2-1.htm> [hämtad 2017-10-22].
- Sofia, *Nationalencyklopedin*, [http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/sofia-\(1836-1913-sv-drottin\)](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/sofia-(1836-1913-sv-drottin)) [hämtad 2017-03-28].
- Sofia Hultin, <http://www.sofiahultin.com/varhistoria.html> [hämtad 2016-07-25].
- Vendela Emanuelsson, <http://runeberg.org/authors/emanuven.html> [hämtad 2016-07-25].
- Vendla Emanuelsson, <http://runeberg.org/spg/26/0196.html> [hämtad 2016-09-24].
- Victoria, *Nationalencyklopedin*, [http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/victoria-\(1862-1930-svensk-drottning\)](http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/victoria-(1862-1930-svensk-drottning)) [hämtad 2017-03-28].

Von Essen, https://www.adelsvapen.com/genealogi/Von_Essen_nr_118
[hämtad 2016-07-27].

“Västerbottens museum utmanar vithetsnormen”, <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=6381813> [hämtad 2016-07-25].

Bilagor

Bilaga 1. Förteckning över Runa-böcker

Boktitel	Utgivningsår (första upplagan)	Antal upplagor	Förlag, förlagsort
Allt eller intet	1895	12	Fosterlands-Stiftelsens Förlags-expedition, Stockholm
Från skogarna och fjällen	1896	2?	Beijer, Stockholm
Vardagsliv	1898	8	Fosterlands-Stiftelsens Förlags-expedition, Stockholm
Ljudande malm	1900	5	Fosterlands-Stiftelsens Förlags-expedition, Stockholm
Ellas livsuppgift	1901	?	Chicago, Illinois: Svenska bokhandelsföreningens förlag
På Elghytan	1902	7	Fosterlandsstiftelsen, Stockholm
Nina	1903	5	Fosterlandsstiftelsen, Stockholm
Var rädd om din krona	1903	2	Fosterlandsstiftelsen: Barnserien, Stockholm
Gamle prästen i Hornsjö och andra berättelser	1904	3	Fosterlandsstiftelsen, Stockholm
Sagor och berättelser för barn	1904	3	Palmquist, Stockholm
Brita	1906	?	Fosterlandsstiftelsen, Stockholm
Med blicken mot det osynliga	1906	4	Fosterlandsstiftelsen, Stockholm

Katri	1907	?	Fosterlandsstiftelsen, Stockholm
Crucifixus	1908	2	Fosterlandsstiftelsen, Stockholm
Regina och andra berättelser för barn	1909	1	Augustana Book Concern, Rock Island, Illinois
Röster	1909	8	A.V. Carlson, Stockholm
Av jordens stoft	1910	7	A.V. Carlson, Stockholm
Den ljusnande framtid	1910	?	Fosterlandsstiftelsen, Stockholm
Fyra lapplandskisser	1911	3	A.V. Carlson, Stockholm
Vildfågel	1911	10	A.V. Carlson, Stockholm
Korsfararna	1912	2	A.V. Carlson, Stockholm
Vildfågels fäste	1913	8	A.V. Carlson, Stockholm
En tonskapelse	1913	5	A.V. Carlson, Stockholm
Hans moders Gud	1914	14	A.V. Carlson, Stockholm
Han och hans hustru	1915	7	A.V. Carlson, Stockholm
Grannarna i Västanfors	1916	10	A.V. Carlson, Stockholm
Sif	1917	8	A.V. Carlson, Stockholm
Lärobok i stenografi	1917	1	Gumperts bokhandel, Göteborg
Birger Löwing	1918	7	A.V. Carlson, Stockholm
Den lille väpnaren	1919?	3	Lindblad, Uppsala
Skalunga. D. 1	1919	11	A.V. Carlson, Stockholm
Skalunga. D. 2	1920	11	A.V. Carlson, Stockholm
Ols Barbro	1921	11	A.V. Carlson, Stockholm
Fostersyskonen	1922	8	A.V. Carlson, Stockholm
Hans ögons ljus	1923	10	A.V. Carlson, Stockholm
Ekekronas	1924	10	A.V. Carlson, Stockholm
Fader och son	1925	12	A.V. Carlson, Stockholm
Gossar och flickor	1925	2	Lindblad, Uppsala
Skiftande dagar	1926	4	Lindblad, Uppsala
Trettonåringar	1926	5	A.V. Carlson, Stockholm

Testamentet	1927	8	A.V. Carlson, Stockholm
Vårdrömmar	1927	2	Lindblad, Uppsala
Förnyelse	1928	9	A.V. Carlson, Stockholm
Släktarvet	1929	8	A.V. Carlson, Stockholm
Jonte, Prisse och rövaren	1930	3	Fosterlandsstiftelsen, Stockholm
Vid skiljevägen	1930	6	A.V. Carlson, Stockholm
Bröllopet på Lönnvalla	1931	5?	A.V. Carlson, Stockholm
Elsas olydnad	1931	2	Fosterlandsstiftelsen, Stockholm
Tre människor	1932	5	A.V. Carlson, Stockholm
Agneta Folkvangs levnadssaga	1933	2	Nord. Rotogravyr, Stockholm
Efterskörd. En samling berättelser	1934	2	Fosterlandsstiftelsen, Stockholm

Bilaga 2. Förteckning över recensioner

Tidning	Datum	Bok	Bokens utgivningsår	Recensent
Svenska Dagbladet	1895-12-18	Allt eller intet	1895	
Vårt Land	1895-12-21	Allt eller intet	1895	G.R.H.
Svenska Morgonbladet	1895-12-23	Allt eller intet	1895	C-I
Vårt Land	1896-05-01	Allt eller intet	1895	C.D.W.
Sydsvenska Dagbladet Snällposten	1896-12-18	Allt eller intet	1895	H.B.H.
Svenska Morgonbladet	1896-12-19	Från skogarna och fjällen	1896	
Aftonbladet	1896-12-22	Från skogarna och fjällen	1896	
Vårt Land	1896-12-23	Från skogarna och fjällen	1896	G
Dagens Nyheter	1896-12-24	Från skogarna och fjällen	1896	
Nya Dagligt Allehanda	1900-09-21	Ljudande malm	1900	
Svenska Morgonbladet	1900-11-03	Ljudande malm	1900	
Svenska Morgonbladet	1901-12-14	Hvardagsliv	1899	
Vårt Land	1901-12-24	Hvardagsliv	1899	
Nya Dagligt Allehanda	1901-06-29	Ljudande malm	1900	Jacqueline
Svenska Morgonbladet	1902-05-03	På Elghyttan	1902	J.O.
Nya Dagligt Allehanda	1902-05-24	På Elghyttan	1902	Jacqueline

Nya Dagligt Allehanda	1904- 12-15	Gamle prästen i Hornsjö	1904	
Svenska Morgonbladet	1904- 12-21	Gamle prästen i Hornsjö	1904	B.E-s
Vårt Land	1904- 12-23	Gamle prästen i Hornsjö	1904	C.R.H.
Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning	1904- 11-25	Sagor och berättelser för barn	1904	S.C-s
Vårt Land	1904- 11-30	Sagor och berättelser för barn	1904	
Svenska Morgonbladet	1904- 12-10	Sagor och berättelser för barn	1904	
Nya Dagligt Allehanda	1904- 12-15	Sagor och berättelser för barn	1904	
Svenska Morgonbladet	1906- 11-27	Sagor och berättelser för barn	1904	
Svenska Morgonbladet	1906- 12-10	Brita, Berättelse	1906	
Svenska Morgonbladet	1906- 12-15	Med blicken mot det osynliga	1906	
Nya Dagligt Allehanda	1906- 12-22	Brita, Berättelse	1906	
Nya Dagligt Allehanda	1907- 02-27	Med blicken mot det osynliga	1906	N.P.
Svenska Morgonbladet	1908- 11-18	Crucifixus	1908	Justus
Aftonbladet	1909- 12-20	Röster	1909	
Aftonbladet	1910- 12-08	Af jordens stoft	1910	M.C.

Ulrika Lagerlöf Nilsson

Tradition, modernitet och förnyelse

Elisabeth Beskow och hennes författarskap decennierna kring sekelskiftet 1900

Elisabeth Beskow (1870–1928) var i sin samtid en väletablerad författare under pseudonymen Runa. Hennes böcker utkom i många upplagor och spreds långt utanför Sveriges gränser. Idag är hon nästan helt glömd. Vem var hon? Vad skrev hon om? Hur bemöttes hennes böcker i allmän dagspress?

Studien är det första omfattande vetenskapliga arbetet om Elisabeth Beskow och hennes författarskap. Genom att "Runa-böckerna" kombineras med personliga brev och tidningsrecensioner framkommer en mer nyanserad och komplicerad bild av Elisabeth Beskow än den som skildrats tidigare. Hon var lika mycket modern och nytänkande som konservativ och återhållsam. Hon strävade efter att individen skulle bemyndigas till att göra egna val och fatta egna beslut för att kunna möta den nya tidens utmaningar. Genom sina berättelser formulerar hon en teologi som är vardagsnära och avsedd att få en praktisk konsekvens i människors liv.

FD Ulrika Lagerlöf Nilsson har tidigare disputerat i historia. *Tradition, modernitet och förnyelse. Elisabeth Beskow och hennes författarskap decennierna kring sekelskiftet 1900* är hennes doktorsavhandling i kyrkohistoria.